

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
TAR YL 2009 – 0001

MİLLİ MÜCADELE BAŞLARINDA AYDIN SANCAĞI (1919-1920)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAKKI GÜRKAN GANIZ

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Günver GÜNEŞ

AYDIN

2009

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
TAR YL 2009 – 0001

MİLLİ MÜCADELE BAŞLARINDA AYDIN SANCAĞI (1919-1920)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAKKI GÜRKAN GANIZ

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Günver GÜNEŞ

AYDIN

2009

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE
AYDIN

Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Hakkı Gürkan GANIZ tarafından hazırlanan *Milli Mücadele Başlarında Aydın Sancağı (1919–1920)* başlıklı tez, 29.04.2009 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul / red edilmiştir.

<u>Unvanı, Adı ve Soyadı</u> :	<u>Kurumu</u> :	<u>İmzası:</u>
Yard.Doç. Dr. Günver GÜNEŞ	Adnan Menderes Üniversitesi
Doç Dr. Bayram AKÇA	Muğla Üniversitesi
Yard.Doç. Dr. Mehmet BAŞARAN	Adnan Menderes Üniversitesi

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu yüksek lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulu'nun.....sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ümit Tatlıcan
Enstitü Müdürü

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı : Hakkı Gürkan GANIZ

İmza :

ÖZET

Bu çalışmada 1919–1920 yılları arasında Aydın Sancağı’nda Kuva-yı Milliye hareketi ve bu hareketin sosyal psikolojik, ekonomik anlamda geçirmiş olduğu evreler anlatılmaya çalışılmıştır.

Birinci bölümde; Yunan işgali öncesi Aydın Sancağı’nın sosyo-ekonomik yapısı ve bölgedeki güvenlik sorunu ile ilgili bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde Aydın Kuva-yı Milliye’sinin 1919–1920 yılları arasındaki faaliyetleri ve bu faaliyetler içerisinde kadınların ve din adamlarının etkisi belirtilmiştir. Üçüncü bölümde; söz konusu dönemde Aydın Sancağı’nın sosyal yapısı hakkında değerlendirmeler yapılmış, İşgal süresince Yunan Mezalimi’nin yarattığı tahribat, iaşe, ekonomik ve sağlık alanında çekilen sıkıntılar belirtilmiştir. Son olarak da Yunan işgali sırasında Aydın ve çevresinde meydana gelen iç göç hareketi değerlendirilmiştir.

Bu çalışma Aydın Sancağı’nın kaynak ve bilgi konusunda şu ana kadar aydınlatılmayı bekleyen 1919–1920 yılları arası dönemine ışık tutmakta; askeri nüfus hareketleri ve Yunan işgalinin bölgede bıraktığı izlerle ilgili önemli bilgiler vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Aydın Sancağı, nüfus, güvenlik, Kuva-yı Milliye, Yunan İşgali, Yunan Mezalimi, ekonomi, sağlık, göç

ABSTRACT

In this study, we tried to narrate the movement of the Nationalist Forces between 1919 and 1920 and the social, psychological and economic stages of this movement

In the first chapter, we informed about the socio-economic structure of Aydın Sanjak and the regional security before Greek occupation. In the second chapter, the activities of Aydın Nationalist Forces between 1919 and 1920; the role and the influence of the women and religious people in this movement were dwelt on. In the third chapter, we evaluated the social structure of Aydın Sanjak before mentioned period; informed about the destruction of Greek Cruelty during the occupation; indicated the difficulties in health, economy and feeding. Finally we evaluated the inner migration around Aydın during Greek Occupation

This study, with regard to source and information, enlightens and gives us important knowledge about military, population and the tracks of Greek Cruelty in the region during the period between 1919 and 1920, which hasn't been researched by now

Key Words: Aydın Sanjak, population, security, The Nationalist Forces, Greek Occupation, Greek Cruelty, economy, health, migration

ÖN SÖZ

İlk çağlardan itibaren önemli bir yerleşim merkezi olan Aydın, tarih boyunca bu önemini korumuş, 20. Yüzyıla gelindiğinde bir Osmanlı Devleti Sancağı olarak tarım ve ticaret açısından gelişkin ve çeşitli etnik kimlikleri bünyesinde barındıran bir yerleşim yeri olarak dikkat çekmiştir. Fakat Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyılda devam eden önlenemez çöküşü, büyük Avrupa devletlerinin Anadolu üzerindeki emperyalist emelleri neticesinde ve I. Dünya Savaşı sonrası imzalanan Mondros Mütakeresi ile birlikte Yunan işgali altına girmiş ve 1919–1922 yılları arasında Aydın Sancağı bu işgal dönemini yaşamıştır.

Biz de ele aldığımız çalışma da Aydın Sancağı'nın 1919–1920 yılları arasındaki Yunan işgalinin Aydın Sancağı'ndaki etkilerini incelemeye çalıştık. Söz konusu tarihsel dönemde Aydın Kuva-yı Milliyesi'nin askeri faaliyetleri ve bu faaliyetlerle ilgili analizler, dönem içerisinde halkın sosyal, ekonomik ve psikolojik olarak yaşamı olduğu sıkıntılar çalışmamızın ana unsurlarını teşkil etmektedir.

Tez çalışmamızda mevcut ikinci el kaynaklar ve gazeteler dışında, arşiv belgelerinden de mümkün olduğunca yararlanılmıştır. ATASE, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi'nin yanı sıra Kızılay Arşivinden Aydın'ın sosyal tarihi ile ilgili belgelerin ilk kez bir akademik çalışma olarak tezimizde kullanılmış olduğunu da burada belirtmek isterim.

Tez çalışmamın yapılması aşamasında bilgisi ve eğitim tecrübesiyle büyük yardımını gördüğüm, Çalışma konum ile ilgili elindeki her türlü malzeme ve kaynağı benimle paylaşarak tez çalışmama büyük katkı sağlayan değerli hocam Yard. Doç. Dr. Günver Güneş' e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tez çalışmam sırasında benden yardımlarını esirgemeyen ADÜ Fen- Edebiyat Fakültesi Tarih Bölüm Başkanı Yard. Doç. Dr. Mehmet Başaran, maddi manevi benden yardımlarını esirgemeyen Rukiye Çelik, Çağatay Akdoğan ve aileme sonsuz teşekkürler.

Hakkı Gürkan Ganız

Aydın 2009

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	4
YUNAN İŞGALİ ÖNCESİ AYDIN SANCAĞI'NIN SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI	4
1.1. Genel Durum.....	4
1.1.1. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı, Gizli Antlaşmalar.....	4
1.1.2. Mondros Mütarekesi	8
1.1.3. Yunanistan'ın Durumu.....	9
1.1.4. Paris Barış Konferansı ve Yunan İstekleri.....	10
1.1.5. İzmir'in işgali ve Yunan İşgali'nin Genişlemesi	12
1.2. Aydın Sancağı	15
1.2.1. Aydın İsmi.....	15
1.2.3. 19.Yüzyılda Aydın Sancağının Sosyal ve Ekonomik Yapısı.....	19
1.3. Yunan İşgali Öncesinde Aydın'da Sosyoekonomik Göstergeler.....	24
1.3.1. 1914 Nüfus Sayımına Göre Aydın Sancağının Sosyal Yapısı.....	27
1.3.2. Mondros Mütarekesi Öncesi Aydın Sancağında Sosyal ve Ekonomik Göstergeler	29
1.3.3. Yunan İşgali Öncesi Aydın'da Asayiş Ve Güvenlik.....	42
1.3.3.1. Zeybekler ve Efeler	42
1.3.3.2. Yerli Rumların Yarattığı Güvenlik Sorunları	46
1.3.3.3. İşgal Öncesi Aydın Sancağı'nda Rum Çetelerinin Taşkınılıkları	48
II. BÖLÜM	52

AYDIN SANCAĞI'NDA YUNAN İŞGALİ SIRASINDA SİVİL TEMELLİ DİRENİŞ FAALİYETLERİ (1919–1920).....	52
2.1 Aydın'da Yunan İşgali Öncesi Sosyal Gruplar Arasındaki İlişkiler.....	52
2.2. İzmir'in İşgali Sırasında Aydın Sancağındaki Politik Ve Askeri Durum.....	54
2.3. İzmir'in İşgali'nin Aydın'da Yarattığı Toplumsal Etki Ve Heyecan.....	56
2.3.1. Yunan İşgali Karşısında Aydın'da Kitlesele Direniş Çabaları	57
2.3.2. Yunan İşgalinin Genişlemesi Ve Yunanlıların Aydın'a Davet Edilmesi.....	61
2.3.3. Aydın'ın Yunanlılar Tarafından İşgali.....	63
2.4. Aydın Sancağında Kuva-yı Milliye'nin Örgütlenmesi	66
2.4.1. Kuva-yı Milliye Kavramının Açıklanması ve Aydın Sancağı	66
2.4.2. Aydın'ın İşgali İle Birlikte Kuva-yı Milliye'nin Oluşması	69
2.4.2.1. 57. Tümen'in Çine'ye Çekilmesinin Kuva-yı Milliye Oluşumuna Katkısı	69
2.4.2.2. Çine Halkının Milli Mücadele Fikrine İnanandırılması	70
2.4.2.3. Yörük Ali ve Kılıoğlu Hüseyin Efeler ve Diğer Efelerin Milli Mücadele'ye Kazandırılması	71
2.4.2.4. Yörük Ali ve Kılıoğlu Hüseyin ve Diğer Efelerin Milli Mücadele'ye Kazandırılmasının Etkileri	73
2.5. Aydın'da Kuva-yı Milliye'nin İcra Ettiği Muharebeler.....	74
2.5.1. Malgaç Baskını.....	74
2.5.2. Nazilli'nin Geri Alınması ve Nazilli Heyet-i Milliyesi'nin Kurulması	78
2.5.3. Erbeyli Baskını.....	79
2.5.4. Aydın'ın Yunanlılardan Geri alınması.....	81
2.5.4.1. Tellidede Muharebesi ve Kızılcay Pusu olayı.....	82
2.5.4.2. Aydın Muharebeleri	83
2.5.5. Aydın'ın Yunanlılarca Tekrar İşgali	87
2.6. 57. Tümen'in Komutası Altında Gerçekleşen Kuva-yı Milliye Teşkilatlanması	89
2.6.1. Çine Heyet-i Milliyesi'nin Kurulması	89
2.6.2. Söke Heyet-i Milliyesi'nin Kurulması	90
2.6.3. Koçarlı Heyet-i Milliyesi'nin Kurulması	91
2.6.4. Muğla'daki Kuva-yı Milliye İle Olan İlişkiler.....	91
2.6.5. Denizli Kuva-yı Milliyesi ve Aydın Sancağı.....	93
2.6.6. Nazilli Heyet-i Milliyesi'nin Teşkilatlanması.....	94
2.6.6.1. Nazilli Kongreleri.....	95

2.7. Demirci Mehmet Efe'nin Milli Mücadeleye Katılması	97
2.7.1. Demirci Mehmet Efe ile Yörük Ali Efe Arasındaki Anlaşmazlık	100
2.8. Düzenli Ordular Kuruluncaya Kadar Aydın'da Kuva-yı Milliye'nin Diğer Hadiseleri	101
2.8.1. Köşk Cephesi'nin Kurulması ve Diğer Efelerin Oluşturduğu Cepheler	103
2.8.2. Diğer Hadiseler	105
2.9. Milli Mücadele'de Aydın'lı Din Adamları ve Faaliyetleri.....	108
2.9.1. Aydın ve Çevresinde Kurtuluş Savaşı'na Katılan Din Adamları.....	110
2.9.1.1. Çine Müftüsü Ahmet Zühtü Efendi (Önder).....	110
2.9.1.2. Karacasu Müftüsü Mustafa Hulusi.....	111
2.9.1.3. Bozdoğan Müftüsü Hasan Tahir Efendi.....	111
2.9.1.4. Esad İleri Hoca.....	112
2.9.1.5. Mehmet Emin Efendi (Korkut)	112
2.9.1.6. Hacı Süleyman Efendi	113
2.10. Yunan İşgal Döneminde Aydın'lı Kadınlar	114
2.10.1. Yunan İşgal Döneminde Aydın'lı Kadınların Faaliyetleri	114
2.10.2. Aydın'lı Kadınların Milli Mücadele'ye Katkısı	116
2.10.2.1. Çete Ayşe'nin Milli Mücadele'ye Katkısı	118
III. BÖLÜM.....	120
YUNAN İŞGALİNİN AYDIN SANCAĞI'NDA YARATTIĞI TAHRİBAT VE SOSYAL YAPIDA YAŞANAN DEĞİŞİMLER.....	120
(1919-1920).....	120
3.1. Sosyal Bir Facia: Aydın Sancağı'nda Yunan Mezalimi	120
3.1.1. Yunan Mezaliminin Halk Üzerinde Yarattığı Psikolojik ve Manevi Tahribat	121
3.1.2. Öldürme, Tecavüz ve Yaralama Olayları.....	124
3.1.2.1. Aydın Kazası ve Çevresi	124
3.1.2.2. Nazilli Kazası ve Çevresi	130
3.1.2.3. Söke Kazası ve Çevresi	133
3.1.2.4. Germencik ve Çevresi	137
3.1.3. Çeşitli Bahanelerle Yapılan Tutuklamalar	141
3.1.4. Gasp ve Yağmalama	144
3.1.5. Yakma ve Yıkma Faaliyetleri	147
3.1.5.1. Aydın Kazası ve Çevresi.....	147

3.1.5.2. Nazilli Kazası ve Çevresi	150
3.1.5.3. Söke Kazası Ve Çevresi	150
3.1.5.4. Germencik ve Çevresi	152
3.1.6. Resmi Raporlara Göre Ortaya Çıkan Tahribatın Dökümü.....	153
3.1.7. Aydın Sancağı'nda Yunanlılar Tarafından Yapılan Mezalimin Uluslar arası Alanda Tescili	154
3.1.8. Uluslar arası Tahkik Heyeti ve Aydın Sancağı	155
3.2. Aydın'da Kuva-yı Milliye'nin ve Halkın İaşe, Ekonomik ve Sağlık Sorunları.	159
3.2.1. Aydın'da İaşe Sorunu ve Bu Sorunu Çözme Çabaları.....	159
3.2.2. Yunan İşgali Sırasında Kuva-yı Milliye'nin ve Aydın Halkının Yaşadığı Ekonomik Sorunlar	164
3.2.3. Aydın'da Yunan İşgali Sırasında Halkın Ve Kuva-yı Milliye'nin Sağlık Sorunları için Çözüm Arayışları	166
3.2.4. Yunan İşgali Dönemi'nde Müslüman Türkler Açısından Sosyal Yaşam ve Aile Olgusu	169
3.3. Yunan İşgalinin Aydın Sancağı'nda Neden Olduğu Göç Hareketi	170
3.3.1. Aydın'da Yunan İşgali İle Başlayan İlk Göç Dalgası ve Halk Üzerindeki Tesiri	171
3.3.2. Menderes'in Öte Yakasına Göç Hareketi	173
3.3.3. Denizli İstikametine Göç Hareketi.....	176
3.3.4. Muhacirlerin Karşılaştığı Zorluklar ve Buna Kaşı Alınan Önlemler.....	177
3.3.4.1. Yunan Kuvvetlerinin Muhacirlere Karşı Kötü Davranışları.....	177
3.3.4.2. Muhacirlerin Göç Ettiği Yerlerde Barınma, Sağlık Beslenme v.b. Konularda Çekmiş Olduğu Sıkıntılar.....	179
SONUÇ.....	188
KAYNAKÇA	192
EKLER.....	212
ÖZGEÇMİŞ.....	226

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. 1831 Nüfus Sayımına Göre Aydın Sancağı.....	20
Tablo 2. Aydın Sancağı'nda Ekili Alanlar (Dönüm)	21
Tablo 3. 19.Yüzyılın Sonunda Aydın Sancağı'nda Nüfus	23
Tablo 4. Aydın Sancağı'nda 1912 Tarihine Göre Etnik ve Dini Grupların Dağılımı.....	26
Tablo 5. Aydın Sancağı'nda Hükümetin Denetiminde Olup Vergiye	30
Tablo 6. Aydın Sancağı'nda Yaşayan Cemaatlere Ait İbadet Yeri ve Mektepler.....	32
Tablo 7. Aydın Sancağı'nda yaşayan Cemaatlere Ait İbadet Yeri ve Mektepler	33
Tablo 8. Aydın Sancağı'nda Halkın Tasarrufunda Bulunup Vergi Vermek Zorunda Olan.....	35

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
agt.	: Adı geçen tez
ATASE	: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
AÜTİTE	: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü
bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DEÜ	: Dokuz Eylül Üniversitesi
DTCF	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
Haz	: Hazırlayan
Nu	: Numara
SBS	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
s.	: Sayfa, Sayı
ss.	: Sayfa sayısı
Kızılay Arş.	: Kızılay Kurumu Arşivi
TİTE Arş.	: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: Ve devamı
YAE	: Yörük Ali Efe Koleksiyonu

GİRİŞ

1. Araştırmanın Amacı Ve Önemi

Milli Mücadele tarihimiz ile ilgili pek çok araştırma yapılmıştır. Fakat söz konusu dönem her yönüyle incelenmiş değildir. Bir milletin varlığını ve istiklalini korumak için artık en son imkânların seferber edildiği böyle bir mücadelenin bilimsel olarak incelenip, tarihinin yazılıp, gelecek nesillere aktarılması zorunluluğu vardır. Bu zorunluluk yeni Türk devletinin geleceği ile yakından ilgilidir. Çünkü Cumhuriyet'ten sonra yetişen ve yetişecek olan nesiller, Türkiye Cumhuriyeti'nin hangi şartlarda kurulduğunun bilincinde olursa, ancak o zaman Atatürk'ün değerlerinin korunmasında daha azimli ve kararlı olacaktır. Zaten milli tarih terbiyesinden beklenen hedeflerin de neticede bu gayeye yönelik olduğu bilinen bir gerçektir. Milli tarih ise, mahalli tarih çalışmalarının ortaya konduğu oranda zenginleşecek veya eksik kalacaktır. Bu bakımdan mahalli tarihlerin genel tarih ile olan ilişkisi, bir bütünle aynı bütünün parçaları arasındaki ilişkiye benzemektedir. Nasıl ki bir bütünün doğru ve tam olarak izahı için o bütünü oluşturan parçaların tam anlamı ile bilinmesi gerekiyorsa, Milli Mücadele tarihimizin de tam ve bilimsel olarak tespiti, ancak bu mücadele içinde yer alan bütün unsurların ortaya konulmasıyla mümkün olacaktır.

Milli Mücadele döneminde Anadolu'nun her tarafı topyekûn bir mücadeleye girmiştir. Hiçbir il, ilçe, hatta köy yoktur ki milli ruh uyanmamış olsun. Bu durumu Aydın'a indirgediğimizde gördük ki bugün Aydın'ın Milli Mücadele'deki rolünü bütünüyle ele alan bir araştırmaya rastlanmamaktadır. Kaldı ki Aydın ve her ilçesinde, köylerinde, hatta mahallelerine varıncaya kadar Milli teşkilatlar kurulmuştur. Ama bunlar bugün bilinmemekte veya M. Şefik Aker'in ve Asaf Gökbel'in yazdığı eserlerin ötesinde tatmin edici olmayan bilgilerden öteye gidememektedir. İşte problem burada itibaren başlamaktadır. Bu problem ortadan kalkmadıkça milli tarih terbiyesinden beklenen hedeflerin gerçekleşmesi de güçleşecektir. Araştırmamızın amacı da yukarıdan beri ortaya konmaya çalışılan problemin çözülmesi olup, Aydın'ın Milli mücadeledeki yerine akademik anlamda yapılacak bir çalışmayla katkı sağlamaktır.

2. Araştırmanın Sınırları

Gerek genel gerekse yerel anlamda yapılan tarih çalışmalarının bir işleve sahip olması için yapılacak olan araştırmanın kapsamını iyi tahlil etmek gerekmektedir. Nitekim Aydın'daki Milli Mücadele'nin siyasi ve askeri olmak üzere psikolojik, sosyolojik, ekonomik olmak üzere birçok faktörlerin bileşiminden meydana geldiği konusunda şüphe yoktur. Bu faktörlerin bir arada, bir çalışma içerisinde anlatılması da gayret ve zaman isteyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Biz de bunun bilinci içerisinde çalışmamızı Milli Mücadele ve Yunan işgali döneminin başladığı ilk devrelerde, Aydın'daki siyasal, asker, sosyal ve ekonomik yapıya indirmeyi uygun gördük. Aslında sözünü ettiğimiz konularla ilgili çalışma yapma arzumuz bizim kendi kişisel tercihimizden değil, bu alandaki bilimsel çalışmaların eksikliğinden kaynaklanan bir zarurettten doğduğunu da burada belirtmek isterim.

Bu zamana kadar Aydın'ın Milli Mücadele dönemindeki yerini belirten eserlerin türü (akademik, amatör, anı) ne olursa olsun, sürekli olarak Aydın'daki mücadelenin askeri boyutuna ağırlık vermiş, sosyal durum ise birkaç küçük istatistik veya ara başlıklarla geçiştirilmesi yeğlenmiştir. Milli Mücadele sırasında Aydın halkının durumu, düşman işgaline karşı ortak tutum ve davranışları, sosyal, sivil ve bürokratik tabakalar arasındaki ilişkiler, işgal sırasında yaşanan göç olgusu ve çekilen zorluklar bu zamana kadar kaleme alınmış eserlerde sürekli soru işaretleri ile kalmıştır. Hâlbuki bu faktörler Aydın'daki Yunan İşgali döneminde yaşananları ve Milli Mücadelenin askeri anlamda kat ettiği aşamaları göstermesinde bir ayna vazifesi görebilecek boyutta önemlidir. Biz de tez çalışması da bu bilinçle yola çıkılarak hazırlanmıştır.

Çalışmamızın tarihsel sınırlaması yukarıda bahsettiğimiz gibi olmakla beraber, coğrafi olarak da Yunan işgali altında bulunan Aydın Sancağı ve ona bağlı kaza merkezleri Nazilli Çine, Söke Karacasu olarak belirledik. Böyle bir coğrafi sınırlamaya gitmekteki amacımız ise; yöre insanının belirgin, hemen hemen aynı sosyal ve ekonomik özelliklere sahip olması ve söz konusu merkezlerinin aynı Tümen'in (57. Fırka) sorumluluk bölgesinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca coğrafi olarak araştırmamıza konu olan Aydın Sancağının Milli mücadele yıllarındaki sınırı esas alınmıştır. Örneğin Kuşadası'nın günümüzde Aydın iline bağlı bir ilçe olmasına rağmen, o dönem itibarıyla hem İtalyan işgalinde olduğunu hem de İzmir Sancağı'na bağlı bir kaza olduğunu belirtmekte fayda olduğunu düşünüyorum.

3. Araştırmanın Yöntemi

Bu kapsamda “Milli Mücadele’nin Başlarında Aydın Sancağı 1919–1920” adlı bu eserde yukarıda bahsettiğimiz sınırları kapsamında arşiv belgeleri, dönemin gazeteleri, döneme ait anı ve hatıratlar ve mevcut ikinci el kaynak olarak nitelenebilecek kitaplar kapsamında anlatmaya çalıştık. Araştırmamızın konusu Aydın’da 1919–1920 yılları arasındaki dönem öncesi yaşanan olaylarla ilgili bütünlük kurabilmek için Aydın’da Yunan işgali öncesi sosyal, ekonomik yapı ve tez konumuzun tarihsel sınırları içerisinde meydana gelen siyasi askeri ve ekonomik hadiseleri de anlatmayı uygun gördük. Tezimizde olayların daha somut halde anlaşılabilmesi için istatistiklere ve tablolara da ayrı bir önem verdik. Bu haliyle çalışmamızın mevcut çalışmaların güncellenmesi ve bilimsel veriler doğrultusunda yeniden ele alınmasıyla Milli Mücadele’de Aydın Sancağı’nın 1919–1920 yıllarına ait bilinmeyenlere ışık tutması en büyük temennimizdir.

I. BÖLÜM

YUNAN İŞGALİ ÖNCESİ AYDIN SANCAĞI'NIN SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI

1.1. Genel Durum

1.1.1. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı, Gizli Antlaşmalar

Bizans Devleti sınırlarından bir uç beyliği olarak ortaya çıkan ve sınırlarını güçsüz durumda bulunan Bizans topraklarına doğru genişleten Osmanlı Devleti kısa süre sonra çağının en güçlü devleti haline gelmiştir. Gaza inancıyla Rumeli'ye fetihler yapan ve Anadolu'da Türk birliğini sağlayan Osmanlı Devleti, 16. Yüzyıl ortalarında ihtişamının doruğuna çıkmıştır. Ne var ki kuruluş ve yükselme dönemlerinde toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilen devlet düzeni, sonraki devirlerde bir takım sebeplerden dolayı aksamaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin güçlü bir devlet haline gelmesinde önemli bir etken olan içerdeki devlet düzeninin her yönden aksamaya başlaması ve bunun için yeterli önlem alınmamış olması, Avrupa'nın Orta Çağ'ın kabuğundan sıyrılarak Rönesans ve Reform'u keşfetmesi, ekonomik anlamda atılımlar yaparak sömürgeci politikalara zemin hazırlamaya başlaması Osmanlı için tehlikenin ilk sinyalleri olmuştur.

Bununla birlikte 18. Yüzyılın sonlarında Fransız İhtilali'nin meydana gelmiş, Avrupa sömürgeciliğe paralel olarak hızlı bir sanayileşme içersine girip Sanayi Devrimini tamamlamıştı. Bunlar hala iç karışıklıklar, idari bozukluklar ve toprak kayıpları ile uğraşan Osmanlı Devleti için olumsuz gelişmelerdi.

Osmanlı devlet adamları bütün olumsuzluklara rağmen özellikle 19. yüzyılla birlikte kapsamlı bir reform hareketine girişmişlerdir. 19. yüzyıl bu açıdan bakıldığında sömürgeci Avrupalı devletlerin Osmanlı coğrafyası üzerindeki emellerine karşı koymaya çabalayan bunun yanında içeride yapılan reformlarla ayakta kalmaya çalışan imparatorluğun en uzun yüzyılı olmuştur.¹

¹ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınevi, 2006, İstanbul, s.1

Osmanlı Devleti 1900'lü yıllara da geçen yüzyıldan kalan büyük sorunlarla girmişti. Fakat burada öne çıkan nokta Yeni Osmanlılar'dan beri devletin özgürlükler ve demokrasi kurtarılacağına inananların, II. Abdülhamit'in istibdadını delerek geçen yüzyılda başarısızlıkla sonuçlanan muhalefet hareketlerinden hınçlarını almak istercesine 1908'de II. Meşrutiyet'i ilan etmeleridir.²

Osmanlı Devleti ömrünün son on dört yılına Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile girmiştir. Aslında II. Meşrutiyet, "hürriyetin ilanı" olarak tanımlanan ve uzun bir kesintiye uğratılmış bulunan parlamentarizmden beklenen faydaları gerçekleştirmeyi amaçlayan bir hareketti. Fakat 1908 yılına gelinceye kadar siyasal ortamda büyük değişimler olmuş, Osmanlı Devleti bütünlüğü koruma gayretlerine rağmen, ciddi tehlikelerle karşılaşmıştı. 1829'da Yunanistan, 1878'de Sırbistan, Romanya ve Karadağ bağımsızlıklarını aldılar. Meşrutiyetin ilanından sonra 5 Ekim 1908'de Bulgaristan ve 1912'de Arnavutluk bağımsızlıklarını ilan ettiler.³ Bunun yanında II. Meşrutiyet'in ilanı olayı iç siyaset hayatında çok partili rejime bir başlangıç teşkil etti. Anayasada yapılan ilk değişiklikler ile toplanma ve dernek kurma hürriyetleri tanındı. Bu durum fikri anlamda birçok çalkantıları da beraberinde getirerek Garpcılık, Türkçülük, İslamcılık gibi ideolojik cereyanların doğmasına sebep oldu.⁴ Ancak Osmanlı Devleti'ni parçalanmaktan kurtarmayı hedef alan bu fikir cereyanlarının hiç biri faydalı olmadı. Hatta 1908 Meşrutiyet İnkılâbı Osmanlı Devleti'ni kurtaramadığı gibi, belki de onun batmasını çabuklaştırdı. 1909 yılında Hüseyin Hilmi Paşa'nın Sadrazamlığı ile İttihat ve Terakki Cemiyeti fiilen iktidarı ele geçirdi ve muhalefeti sindirerek keyfi idaresini sürdürmeye başladı. 1911–1912 yıllarındaki iç ayaklanmalar ve orduya bulaşan iç didişmelere bir de İtalya ile yapılan Trablusgarp savaşı eklendi.⁵ Osmanlı Devleti 1912–1913 yıllarında da Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan ile Balkan Savaşları yaptı.⁶

Avrupa'da ortaya çıkan bloklaşma sonucu, İtilaf ve İttifak devletleri oluştu. İngiltere, Fransa ve Rusya İtilaf bloğunu,^{*} Almanya ve Avusturya-Macaristan da İttifak

² Tarık Zafer Tunaya, *Hürriyetin İlanı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 5–6

³ Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt:1, DEÜ Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1994, s. 45–53

⁴ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, c. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 41–44, Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 81–98

⁵ Hazma Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, MEB. Yayınları, İstanbul, 1982, s. 47

⁶ bk. Yılmaz Öztuna, *93 ve Balkan Savaşları Avrupa Türkiyesi'ni Kaybımız*, Babıali Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, İzzettin Çalışlar, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, Yayına Haz. İsmet Görgülü, İzzeddin Çalışlar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 31–89

* Bu itilaf bloğuna daha sonra da İtalya dâhil olmuştur.

bloğunu temsil etmiş, 28 Haziran 1914'de, Avusturya- Macaristan veliahdının, Bosna'da bir Sırp tarafından öldürülmesi üzerine Avusturya-Macaristan 28 Temmuz 1914'de Sırbistan'a savaş ilan etti. Bu hareket, 4 yıl sürecek Dünya savaşının başlamasına sebep olan bir kıvılcımdır. Dünya savaşı söz konusu bloklaşma ışığında çerçevesinde meydana gelecektir.

23 Ocak 1913'de Bab-ı Ali'yi baskını ve bu baskınla İttihat ve Terakki'nin tam anlamıyla iktidarı ele geçirmesiyle, Osmanlı Devleti yapılan görüşmelerden sonra Almanya ile ittifak antlaşması imzalayarak seferberlik ilan etti. 29 Ekim'de Almanya ait iki gemi Enver Paşa'nın onayı ile boğazlardan geçiş yaptı. Osmanlı Devleti daha sonra bu iki gemiyi satın aldığı dünyaya duyurdu. Fakat satın alınan bu gemiler Karadeniz'e açılarak Rus donanmasına saldırdı. Ruslar da 1 Kasım'da Kafkasya'dan saldırıya geçti. 5 Kasım'da İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiler. 11 Kasım'da da Osmanlı Devleti bu devletlere savaş ilan edince, fiilen savaşa İttifak devletlerinin bloğunda katılmış oldu.⁷

Türklerin savaşa girmesiyle, yeni cepheler açıldı. Yeni cepheler, devam etmekte olan savaşı Avrupa'nın sınırları dışına taşımıştır.

Osmanlı Devleti, coğrafyasının verdiği zorunluluk itibariyle Dünya Savaşı'nda birçok cephede savaşmak zorunda kalmıştır. Kafkas Cephesi'nde Ruslara karşı savaşan Osmanlı orduları 1916 Şubatına gelindiğinde Trabzon, Erzincan ve Muş arasında olan bölgenin kontrolünü Ruslara kaptırmış bulunmaktaydı. Süveyş bölgesinde açılan Kanal Cephesinde de yenilgiler alan Osmanlı orduları, İngilizler tarafından açılan Irak cephesinde de 24 Şubat 1917 itibariyle Kut-el Amara'yı ve Bağdat'ı terk etmek zorunda kalmıştı.

1915 Şubatında hem Rusya'ya yardım göndermek hem de Osmanlı Devleti'nin savaş içersindeki fiziksel etkisini ortadan kaldırmak isteyen İngiliz ve Fransızlar Çanakkale Boğazındaki Türk tabyalarına bombardımana başlamışlardı. Düşman donanması 18 Mart 1915'de boğazı geçme teşebbüsünde bulundu. Denizde başarılı olamayan düşman kuvvetleri Gelibolu yarımadasının çeşitli yerlerine karadan çıkartma yapmış olsa da Türk ordusu Çanakkale'de Dünya Savaşı içersindeki tek başarısını destansı bir şekilde elde etmiş bulunmaktaydı (1916).

⁷ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. 5, TTK Yayınları, Ankara, s. 231- 355

Osmanlı Devleti'nin savaşa katılmasıyla yeni cepheleler açıldığı gibi, İtilaf Devletleri kendi aralarında yaptığı "gizli antlaşmalar" ile Türk ülkesini paylaşıyorlardı.⁸

4 Mart- 10 Nisan 1915'de İngiltere, Fransa ve Rusya ile yapılan gizli antlaşma ile İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının iki tarafında bir bölge Rusya'ya bırakılıyor; buna karşılık Rusya, İstanbul'un Müttefikler için açık bir liman ve Boğazlardaki ticari trafiğin serbest olmasını garantiliyordu.

26 Nisan 1915'de Londra'da İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya arasında imzalanan ikinci bir antlaşma ile İtalya'nın On iki Adalar üzerinde 1912'den beri Babıali'ye karşı sürdürdüğü egemenlik iddiası Müttefiklerce kabul ediliyordu. Bu antlaşmanın 9. maddesinde şu hükümler yer alıyordu: "Fransa, İngiltere ve Rusya, İtalya'nın Akdeniz Bölgesindeki çıkarlarını genellikle tanır ve Babıali'nin Anadolu topraklarının paylaşılması durumunda İtalya'nın Antalya yörelerinde hakkına düşen hisseye sahip olacağını kabul eder..."⁹

Sykes- Picot adı ile anılan diğer bir antlaşma da 26 Nisan 1916 tarihinde İtalya'dan gizli olarak İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalandı.¹⁰ Fakat İtalya bunun farkına vardı ve Londra Antlaşmasında kendisine verilmesi kararlaştırılan Güneybatı Anadolu'daki toprakların kesin sınırlarının belirlenmesini İngiltere ve Fransa'dan istedi. Bunun üzerine 17 Nisan 1917'de St. Jean Maurienne Antlaşmasıyla İzmir Vilayeti, Menteşe ve Antalya Sancakları ile Konya Vilayeti'nin büyük bir kısmı İtalya'ya verilmiş oluyordu. Bu antlaşmanın Rusya tarafından onayı gerekiyorsa da 1917 Ekim devrimi ile iktidara gelen Bolşevikler bu antlaşmayı onayladıkları gibi bütün gizli antlaşmaları da açıkladılar. Esasen Rusya 3 Mart 1919'da Osmanlı Devleti ve müttefikleri ile Brest Litovsk barış antlaşmasını imzalayarak savaştan çekilmekle İtalyan payı askıda kaldı.

Rusya'nın harpten çekilmesinden önce 6 Nisan 1917'de ABD Almanya'ya harp ilan ederek İtilaf Devletleri tarafına geçmişti. Cumhurbaşkanı Wilson her devletin kendi menfaatleri peşinde koştuğu, çok dengesiz bir durumda bulunan 1918 yılındaki dünyayı, tarafsız bir fikir ve programla genel bir barışa kavuşturmak ve Büyük Dünya Harbi'nin tasfiyesini gaye alan prensiplerini 8 Ocak 1918'de ilan etti. "*Wilson Prensipleri*" adı ile

⁸. Ahmet Hurşit Tolon, *Birinci Dünya Savaşı Strasında Taksim Anlaşmaları Ve Sevr'e Giden Yol*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s. 39-86, Yuluğ Tekin Kurat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1986, s. 11

⁹ Kurat, *age*, s. 12

¹⁰ Kurat *age*, s. 13: "Bu antlaşmaya göre Fransa, Suriye kıyıları ve hinterlandı ile birlikte Kilikya, Kayseri dışarıda kalmak suretiyle Sivas, Elazığ, Maraş, Antep ve Mardin'e sahip çıkıyor; Halep, Şam, Musul üçgeni ise Fransız Nüfuz bölgesi içine giriyordu. İngiltere, Basra'dan Bağdat'a kadar Güney Mezopotamya'yı eline geçiriyor ve bunun dışındaki yerlerde nüfuz bölgesi kuruyordu."

alınan bu program 14 maddeden ibaretti. Bu programın birinci ve on ikinci maddeleri Türklerin mukadderatı ile ilgili idi.

Birinci madde: “Barış antlaşmaları açık olarak herkesçe bilinmek üzere yapılmalı, bundan sonra devletlerarasında hiçbir biçimde özel antlaşmalar yapılmamalı ve herkesin gözü önünde işleyen açık bir diplomasi olmalıdır.”

On ikinci madde: “Şimdiki Osmanlı Devleti’nin Türk kısımlarına egemenlik ve tam bir emniyet sağlanmalıdır. Fakat diğer taraftan bu sırada bu devletin idaresi altında yaşamakta bulunan milletler de mevcudiyetlerince gerçek bir emniyeti haiz olmalı, engelsiz ve tam olarak gelişebilmelidirler. Bağımsızlıkları onlara verilmelidir.”¹¹

Wilson bu on dört maddeyi sıraladıktan ve izah ettikten sonra bütün söylediklerinin şuna vardığını belirtir: “Güçlü veya güçsüz olsunlar bütün milletler için, adalet, eşitlik, güven ve özerklik içinde yaşamak hakkı sağlanmalıdır. Bu ilke temel alınmaz ise milletler arası adalet yıkılır. Amerikan milleti başka bir ilkeyi kabul edemez.”

Wilson prensipleri Dünya’da değişik yorumlara sebep oldu. Harpten sonra başlayan barış konferansında Washington ile Londra ve Paris arasında bazı görüş ayrılıkları doğdu. Babıâli ise, bu prensipleri, Türkiye’nin bütünlüğü ve egemenliğini güvence altına alacağı tarzında yorumluyordu.¹²

1.1.2. Mondros Mütarekesi

Osmanlı Devleti’nin savaştaki durumu Çanakkale’de kazanılan zafer ve Rusya’nın savaştan çekilmesinden sonra kısmen düzelmişse de A.B.D.’nin 2 Nisan 1917 tarihinde, Almanya’ya karşı savaşa girişmesiyle İttifak devletlerinin, İtilaf devletlerine karşı, pek fazla bir şansı kalmıyordu. 29 Eylül 1918’de Bulgaristan’ın mütareke istemesiyle, Osmanlı Devleti’nin Almanya yolu kesildiği gibi İstanbul, Trakya yönünden gelecek bir saldırıya karşı korumasız kalıyordu. Başkent’ten çok uzaklarda savaşan Türk ordusu için mütareke kaçınılmaz bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştı.

Nitekim 7 Ekim 1918’de, Sadrazam Talat Paşa’nın istifasından sonra kurulan Ahmet İzzet Paşa hükümeti ilk ve en önemli görev olarak söz konusu mütarekeyi gerçekleştirmek olarak belledi. Böylece Ekim ayında başlayan temaslar sonucu, Limni

¹¹ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, c. 1, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 61–64

¹² Kurat *age.* s. 22

adasının Mondros Limanı’ında, İngiliz Akdeniz Filosu komutanı Amiral Calthope ile Bahriye Nazırı Rauf Bey görüşmeye başladı.

Müzakerelerden sonra 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi imzalandı.¹³ Bu mütareke her şeyden önce ağır hükümleriyle dikkat çekmektedir. Savaş halini sona erdiren maddelerin yanında, karşılıklı adalet anlayışına uymayan maddeler de vardır.

Türk tarafını tehdit eden en önemli hüküm, 7. maddedir. “Müttefikler, güvenliklerini tehdit edecek durum olduğunda her hangi bir stratejik noktasını işgal hakkına sahip olacaklardır.” Türklüğü kesinlikle yok etmeye kararlı olan Avrupa, Mütarekenin 7. maddesini bu amaca yönelik olarak kullanacaktır.

1.1.3. Yunanistan’ın Durumu

1830’da Osmanlı Devleti’nden ayrılıp bağımsız bir devlet oluşundan Yirminci yüzyılın ilk on yılının sonuna kadar Yunanistan tarihi çok sayıda iç savaş ve dış değişiklik içinde çalkalanmıştı. Yunanistan’ın bağımsız bir devlet olarak varlığının ilk seksen yıllık görünüşü, yeni Yunan Krallığı’nın her zaman için ulaşmayı arzuladığı Osmanlı’nın tabii varisi olacağı yönündeki “*Megali İdea*”¹⁴ umutlarını pek haklı gösterecek gibi değildi.

Hiç de iç açıcı olmayan bu durum 1909 yılına kadar sürdü. Bu tarihte ülke içersindeki iç karışıklıklar neticesinde yapılan askeri darbeden sonra cunta liderleri Başbakanlığa Eleftenios Venizelos’u getirdiler. Venizelos’un başbakanlığı hem Yunanistan iç politikası için hem de Megali İdea umutları için büyük bir dönüm noktasını teşkil ediyordu.

Almanlarla yapılan işbirliği sonucu kazanılan Balkan Savaşları Yunanistan için büyük bir moral kaynağı olurken, 1914’de patlak veren büyük savaş, Yunan devletinin büyük düşü için tarihi bir fırsat görünümündeydi.

Buna rağmen Venizelos Dünya Savaşı’na katılmak için 1917 tarihine kadar beklemek zorunda kaldı. Bunun temel nedeni Alman yanlısı olan Kral Kostantin’in

¹³ Baskın Oran, “Mondros Silah Bırakışması,” *Türk Dış Politikası*, İletişim Yayınları, c. 1, İstanbul, 2005, s: 110–112

¹⁴ *Megali İdea*: Kelime olarak Büyük Fikir (Ülkü) anlamına gelen Megali İdea, Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u alarak Bizans İmparatorluğu’na son verdiği günden beri yürürlükte olan bir ülküdür. Bu ülkü çerçevesinde Yunanistan bağımsızlığını elde edecek, ardından, Ege Adaları, Batı Anadolu, Karadeniz Bölgesi, Rodos, Girit, Bozcaada, Kıbrıs, Makedonya, Batı ve Doğu Trakya ele geçirilecek ve nihayet İstanbul, Helen İmparatorluğu’nun başkenti olacaktır. bk. Murat Özcan, *Tarih Işığında Yunan Mezalimi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005 s. 62

savaşa ittifak devletlerinin yanında girmek istemesiydi. Fakat 11 Haziran 1917’de İngilizler ve Fransızların Atina’ya girmesiyle Kral Kostantin oğlu adına tahtan çekilecek ve Venizelos yeni hükümet kurarak, Yunanistan’ı İttifak devletlerinin yanında savaşa sürükleyecektir. Böylece Yunan Başbakanı savaş sonrasındaki zafere ortak olacaktı.

Yunan halkına Megali İdea vaatleri vererek Savaşa giren Venizelos, savaşa girdikten sonra kamuoyunun kendi davası hakkında birleşmesini sağlayamamıştı. Bununla birlikte ülkede hala iç karışıklık devam etmekteydi. Venizelos kamuoyunu arkasında birleştirmek için ister istemez Küçük Asya macerasına sarıldı. Mondros Mütarekesinin imzalanmasının hemen ertesinde, hem yurt içinde hem de yurt dışında Anadolu’da Türk zulmü altında inleyen soydaşlarının kurtarılmasının milli bir görev olduğu propagandası yapılmaya başlandı.¹⁵ Bu propagandalar 18 Ocak 1919’da toplanacak olan Paris Barış Konferansı öncesi özellikle Avrupa’nın büyük merkezlerinde hissedilir derecede yoğunlaşmıştı. Burada amaç yanlış bilgilerle Anadolu’daki Rum nüfusunun fazla olduğunu Avrupa kamuoyuna inandırmak ve Paris’te toplanacak sözde barış heyetini duygusal anlamda ikna etmektir.

1.1.4. Paris Barış Konferansı ve Yunan İstekleri

26 Haziran 1917’de, geç de olsa İtilaf Devletleri’nin safına katılan Yunanistan’ın propaganda amacıyla bir süredir Londra ve Paris arasında mekik dokuyan Başbakanı Venizelos 30 Aralık 1918’de konferans sekreteriyasına sunduğu bir muhtırayla¹⁶, Yunan isteklerini resmen açıklamıştı. 18 Ocak 1919 günü çalışmalarına başlayan Paris Barış Konferansı’nın 3 ve 4 Şubat günkü oturumlarında Venizelos’un, sadece Batı Anadolu’da müttefiklerden Yunanistan’a katılmasını istediği bölge Çanakkale ve tamamen Türklerin yaşadığı Denizli Sancağı hariç, Aydın Vilayeti’nin tümü ile Balıkesir ve Muğla Sancaklarını içine alıyordu.

Venizelos düzmece istatistiklere dayanarak¹⁷ bölgedeki nüfus istatistikleri hakkında konferansa yanlış bilgiler vermekten geri kalmıyordu. Rumlar için söz konusu

¹⁵ Yunan Propagandası için bk. Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, Meydan Neşriyat Yayınları, İstanbul, 1963, Yuluğ Tekin Kurat, “Yunanistan’ın Küçük Asya Macerası”, *Türk Yunan İlişkileri Bildirileri*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s.40, Michael Lewellyn Smith, *Yunan Düşü*, çev. Halim İnal, Ayrı Yayınları, Ankara, 2002, s: 96–97

¹⁶ Kurat age. s. 54, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, c. 2, Kısım. 1, s. 7

¹⁷ Bunlardan en önemlileri; Venizelos’un İstanbul’daki Rum Patrikhanesinden aldığı söyleyip, konferansta sürekli kullandığı “1912 Rum Patrikhanesi İstatistikleri” ile bu istatistikleri desteklemek için yine Yunan propagandistlerinin uydurduğu ve hiçbir sayım sonucuna dayanmayan “1910 Resmi Osmanlı İstatistikleri” idi. Bu iki istatistiğin ne amaçla hazırlandığı ve düzmece olduğu konusunda bk. Justin Mc Carty, *Ölüm ve Sürgün*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 1998, 88–89

coğrafyada verdiği rakamları iki katından çok şişirmesine rağmen,¹⁸ Yunanistan adına istediği bölgede az farkla da olsa Türklerin çoğunlukta olduğunu kabul etmek durumunda kalan Venizelos, bu olumsuzluğu gidermek için, ekonomik ve coğrafi nedenlerden ötürü On İki Adalar ile (İtalyan işgali Altındaydı) İmroz, Bozcaada (Osmanlı Devleti'nin elindeydi), Midilli, Sakız, Sisam, Nikarya, Rodos ve Meis Adaları nüfusunun istediği bölge için verdiği sayılara ilave edilmesini istemişti.¹⁹ Bu yapıldığı takdirde bölgedeki Rum nüfusu Türk nüfusundan fazla oluyor idi.

Müttefiklerin dikkatini Batı Anadolu'da Rumların en yoğun yaşadıkları İzmir Sancağı üzerinde toplamak isteyen Venizelos, Yunan isteklerini haklı bir zemine oturtmak için, konferans esnasında, bizzat kendisinin kontrolü altında, Londra Paris ve Amerika'da propaganda yayınları gerçekleştirmiş, bu yayınlarda da bölgedeki Rum nüfusu sürekli olarak abartılı bir biçimde belirtilmiştir.

Venizelos varlığından haberdar olduğu yönünde kuşku duymadığımız 1914 Osmanlı nüfus sayımı sonuçlarını kasıtlı olarak görmezden gelerek, verdiği istatistiklerin 1914'den öncesine ait olduğunu, 1914–1918 yılları arasında 450 bin Rum'un Türk Hükümeti tarafından kovulup, Yunanistan'a sığındığını, yüzbinlercesinin de kıyı bölgelerden İç Anadolu'ya sürüldüğünü söylemiştir.²⁰

Yunan Başbakanı “Türk Küçük Asyası” diye tanımladığı ve Türklere bırakılmasını istediği Orta Anadolu'nun ayrı olduğunu iddia ettiği Batı Anadolu'nun “3000 yıldır Yunanlılar yerleştiği için tarihi ve konferansa sunmuş olduğu demografik verilerden ötürü Wilson İlkeleri'nin 12. maddesinde yer alan self- determinasyon hakkına dayanarak Osmanlı yönetiminden çıkarılmasını ve Yunanistan'a katılmasını istiyordu. Ona göre bölge içinde kalacak Türklere, Orta Anadolu'da kurulacak Türk devleti içinde kalacak Rumlar mübadele edilmeliydi. Her iki hükümet kendi topraklarında yaşayan ve karşı tarafa geçmek isteyen Türklere ve Rumların taşınmaz mallarını satın alacaktı ki, birkaç yıl içinde her iki tarafta da nüfus türdeş bir yapıya kavuşacaktı.²¹

¹⁸ Kitsikis, *age*, s. 33, Kurat, *age*, s. 56

¹⁹ Venizelos bu nedenden çıkması gereken garip sonucu kestirememişti. Yunanistan'ın Batı Anadolu ile ilgili isteğinin geri çevrilmesi halinde, Türkler Venizelos'un sözlerine dayanarak kıyıya yakın adaların geri verilmesini söyleyebilirdi. Smith, *age*, s. 85, Engin Berber, *Sancılı Yıllar 1918–1922*, Ayraç Yayınları, Ankara, 1997, s. 111

²⁰ Kitsikis, *age*, s. 33–34

²¹ Kitsikis, *age*, s. 35, E.Berber, *age*, s. 113

4 Şubat günü Yunan istekleri karar verilmek üzere bir uzmanlar komisyonuna havale edilmişti. Bu istekler bilimsel açıdan hiçbir gerçekliği olmamasına rağmen İngiltere, Fransa ve ABD tarafından kabul edilmiştir.

İzmir ve art bölgesini Yunanistan'ın denetimine vererek İtalya'yı karşılarına alan İngiltere, Fransa ve ABD'nin emperyalist liderlerinin kendilerine özgü mantıklı gerekçeleri vardı. Uzun bir süredir Akdeniz ve Ortadoğu'yu sömürmekte olan bu devletler İtalya'nın pazardan aldığı payın son yıllarda sürekli olarak artış göstermesinden rahatsızlık duymuşlardı. Bölgede sömürge yarışında güçlü bir İtalya yerine kendi kontrollerinde olan bir Yunanistan'ın varlığı emperyalist güçlerin daha çok işine gelecek bir durum idi. İşte bu atmosfer içindeyken İtalyan delegeleri 24 Nisan 1919'da Konferansı terk etti. İtalyan heyetinin konferansa geri dönmesi beklenmeden 6 Mayıs tarihli oturumda Yunanlıların İzmir'e asker çıkarması kararı verildi.

1.1.5. İzmir'in işgali ve Yunan İşgali'nin Genişlemesi

Venizelos başını çektiği Yunan propagandası işe yaramıştı. Batı Anadolu, Paris Barış Konferansında, İtalya'nın ve bazı ileri görüşlü kişilerin karşı çıkmalarına rağmen 14 Mayıs 1919 tarihinde Yunan mandasına bırakıldı. Yunanlılar 15 Mayıs'ta Mondros Mütarekesinin 7. maddesine dayanarak İzmir'i işgale başladı.

Yunan işgal planına göre, Alsancak'a çıkarılan askerler Kadifekale'yi Pasaport'a çıkarlar askerler de Konak- Göztepe- Güzelyalı hattını işgal edeceklerdi. Bu nedenle 5. Piyade Alayı Alsancak İskeleyi'ne Evzon Alayı da Pasaport İskeleyi'ne çıktı.²² Önce 200 kişilik bir Yunan bayrağı taşımakta olup karakollara ve kışlaya Yunan Bayrağı çekilmiştir. Yunan bayrağını Metropolit ve Rahipler diz çökmüş bir şekilde ve ağlayarak öpüyorlardı.²³ Yunan ordusu belirtilen düzen içerisinde İzmir'e 15 Mayıs günü tamamen yerleşmiştir.

İzmir'in işgali olayı başta bütün yurttaki derin bir üzüntü yaratmıştı. İşgal kararı başta İzmir olmak üzere yurdun dört bir yanında protesto edilmişti. Bölge ayrımı gözetmeyen Türk milletinin İzmir'in işgaline karşı özel bir tepki göstermesinin de

²² Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s. 74, Bilge Umar, *Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının Anlatımıyla İzmir Savaşı, İnkılâp Yayınevi*, Ankara, 2002, s. 28-30

²³ Celal Bayar, Ben de Yazdım, c. 6, Baha Matbaası, İstanbul, 1967

anlaşılır bir nedeni vardı. Bu da Yunanlıların diğer işgal kuvvetlerinin farklı olarak amaçlarının bölgeyi sömürmek değil kendi vatanlarının parçası haline getirmektir.

Bernard Lewis şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: “...Türklerin için için yanmakta olan öfkesi artık söndürülemez bir alev haline tuttu. Yabancı ulusların yaşadığı uzak illerin elden çıkarılması sineye çekilebilirdi.; hatta başkentin işgaline bile katlanılabılırdı.; çünkü işgalciler nihayet yenilmez Batı’nın muzaffer devletleriydi ve askerleri er yada geç geldikleri yerlere döneceklerdi. Fakat komşu ve eski tabii bir ulusun Türk Anadolu’nun kalbine itilmesi katlanılmaz bir tehlike ve utanç idi.”²⁴

Yunanlıların bu niyetleri işgalin başlamasından kısa bir süre sonra anlaşılıyordu. İşgal Komutanlığının İzmir halkına hitaben yayınladığı işgal beyannamesinde amacın dirlik ve düzeni sağlamak olduğu söylene²⁵ de Yunanlılar gerçek yüzlerini kısa sürede göstermiştir. Yunan İşgal kumandanı Zafirios’un yayınladığı beyanname şu şekildedir:

*“Müttefiklerin uygun görmesiyle hareket eden bağlı bulunduğum hükümetten aldığım emir gereğince, İzmir ve civarının askeri işgaline girişiyorum. İşgalden maksat, mevcut kanunların korunması suretiyle tüm halkın refahını sağlamaktır. Bu işgalin gerçekte üç bin yıldan beri, Yunanistan ile birçok sebeplerden dolayı bağları bulunan ve söz konusu arazi hakkında, konferansça alınması beklenen kararı çabuklaştırmak düşüncesi ve amacı kesinlikle yoktur. Tamamen eskisi gibi vazifelerine devam edecek olan mülki ve dini dairelerin memurları, vazifelerinin yerine getirilmesi ve asayişin sağlanması konusunda her an askeri birliklerin yardımını isteyebilirler. Halk Yunan ordusu ile temas ederken, kendisinin dini inançlarına, adet ve geleneklerine hürmet edileceğinden emin olmalıdır. Komutanlığa başvuru her zaman serbesttir ve askeri memurlar kendilerine vaki olacak herhangi bir şikâyeti şefkatle dinlemek için daima hazırdırlar. Cins ve mezhep ayrımı yapmaksızın, bütün halka huzur içinde iş ve güçlerine olmalarını ve güzel vatanlarının geleceği için konferansın kararlarını güvenle beklemelelerini tavsiye ederim.”*²⁶

15 Mayıs 1919’da İşgal devam ederken Hasan Tahsin’in ilk kuşun atması ve Pasaport iskelesinde başlayan olaylar kısa sürede şehirde Yunanlıların Türkleri tacize, hakarete hatta mezalime varacak eylemlere yöneltmiştir.²⁷ İşgal Türklüğün onurunu kıran pek çok facia ile devam etmiş, yerli Rumların desteği ile katliam haline

²⁴ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, TTK Yayınları, Ankara, 1984, s. 241

²⁵ E. Berber, age, s. 222, Bülent Çukurova, “15 Mayıs 1919 İzmir’de Yunan Mezalimi”, *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, c. 11, sayı. 8, 1987, s. 461–471

²⁶ Berber, age, s. 222

²⁷ Çukurova, *agm.* s. 467

dönüşmüştür. Bazı kimseler öldürülerek denize atılmıştır.²⁸ İşgalden beş gün sonrasına kadar denizden birçok ceset çıkarılmıştır. 16 Mayıs akşamı da Kordon boyunca bazı cesetler sahile vurmuştur.

İşgalle birlikte keyfi tutuklamalar ve işkenceler meydana geldiği gibi İslam çarşısı ve Hıristiyan mahallelerinde bulunan Türk dükkânları tamamen yanmıştır.²⁹ İşgalle birlikte başta Osmanlı hükümet görevlileri olmak üzere halka karşı katliamlar gerçekleştirilmiş, Türkler *zito Venizelos* diye bağırılmaya zorlanmıştır.³⁰ İşgal günü ve onu izleyen günlerde ölü ve yaralı sayıları kesin olmamakla birlikte binlerle ifade edilmektedir³¹

Yunanlılar tarafından İzmir'in işgali günü yapılan insanlık dışı hareketler, işgali gerçekleştiren Yunan komutanların kendi anlatılarında bile üstü kapalı bile olsa yer bulmuştur. ³² İzmir'deki facia Yunanlıların Anadolu'ya geçmesine izin veren İtilaf devletlerinin bile ister istemez tepkisini çekmiştir. İtilaf devletleri kurmayları İzmir'deki Yunan işgalinin bir Yunan rezaletine dönüştüğünü kabul etmek zorunda kalmıştır.

Kısacası güzel İzmir 15 Mayıs günü, tarihinde görmediği belki de bir daha görmeyeceği trajik bir tabloya sahne olmuştur. Bu olayların yaşanmasıyla hem yurdun çeşitli yerlerinde hem de İzmir'de işgale karşı var olan tepkiler daha da artmıştı. İzmir'de işgale karşı Türk halkı askeri oluşumlar içersine gitmiştir. Fakat Yunanlılar, İzmir'de kontrolü sağladıktan sonra buradaki işgalle yetinmeyeceklerdir. Artık Megali İdea'yı gerçekleştirmek için ayağa kadar gelen fırsatı değerlendirmek için ilk aşamada işgal sahasını genişletmeye başlamıştır.

Yunan işgali İzmir'den sonra üç koldan yayıldı. Birinci kol, Gediz Vadisi, İkinci kol, Menderes Vadisi ve üçüncü kol da Torbalı'dan güneye uzanıyordu. Venizelos Müttefikler Konseyinin Selçuk'a kadar işgale izin vermiş olmasına rağmen, Menderes Vadisindeki ilerleyişini kesmeyecektir.

²⁸ Mustafa Turan, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali 15 Mayıs 1919", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 758

²⁹ Turan, *age.* s. 80

³⁰ Ali Çetinkaya, "İzmir'in İşgali Hatıraları", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı 16, Ankara, 1986, s. 19 Berber, *age.* s. 225

³¹ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi* c. 2. 1. Kısım, s. 56'da "öldürülen Türklerin sayısı 2000'in çok üzerinde idi"

³² Umar, *age.* s. 26-30

1.2. Aydın Sancağı

1.2.1. Aydın İsmi

Aydın'a (Aydın) isminin verilmesi konusunda henüz kesin bir sebep olmadığı gibi bu konuda farklı düşünceler mevcuttur. Genel olarak kabul edilen görüş; Aydın isminin 14. Yüzyılın başında bölgedeki topraklara hükmeden Aydın Oğulları beyliğinin kurucusu olan Mehmet Bey'in babasının isminin Aydın olduğu için bu dönemden sonra söz konusu coğrafyaya Aydın denildiğidir.³³

Bununla birlikte Aydın Oğulları söz konusu coğrafyaya yerleşmeden önce Anadolu'ya geçen Türkmenler arasında büyük bir Aydın aşiretinin varlığı bilinmektedir. Hala Elbistan'ın Kuruca yaylasında Aydın aşiretini altı yüz çadırılık bir parçası bulunmaktadır.³⁴ Niğde ve çevresindeki bütün konargöçerlere Aydınlı denilmektedir. Ereğli'nin İvriz Köyü halkının söz konusu Aydın aşiretinden olduğu bilinmektedir. Aydın Vakıflar idaresinde bulunan 1109 tarihli bir vakfiyede Nazilli'nin Atça beldesinde Atça beldesinde Aydın Oğlu ismiyle bir mahalle bulunmaktadır

Yapılan araştırmalar Aydın adında bir aşiretin varlığını kesinleştirmiş olmakla birlikte, bu aşiretin diğer büyük aşiretler gibi zamanla bölüntülere ayrılmış olduğu da yüksek bir ihtimaldir. Bu itibarla Malazgirt muharebesinden önce veya muharebe esnasında Anadolu'ya gelenler arasında Aydın aşiretinin bulunduğu ve Tralın, Topyatağı* sırtlarına yerleştiği iddia edilebilir. Bu nedenden dolayıdır ki Aydın Oğulları'nın kurucusu olan Mehmet Bey'in babasının isminin Aydın olduğunu göz önüne alarak, Aydın'a Aydın denildiğini söylemek zayıf bir ihtimal olarak göze çarpmaktadır.

1.2.2. Aydın Tarihine Kısa Bir Bakış

Aydıneli, Aydın oğulları'nın kurulduğu sahaya verilen bir isim olup, 14. Yüzyıl başına kadar inen coğrafi bir tabirdir. İzmir ve güneyi, her ne kadar sonradan Sığıla Sancağı olarak anılmaya başlanmış olsa dahi, Aydıneli, Çeşme'den Sarayköy'e kadar

³³ Leman Kısa, *Aydın Tarihi Ve Coğrafyası*, Coşkun Matbaası, Aydın, 1960 s, 52

³⁴ Hikmet Şölen, *Aydın İli ve Yürükler*, Yayın Yok, Aydın, 1945, s. 5

* Topyatağı: Aydın'ın kuzeyinde daha yüksek kısımlara verilen addır. Aydın'a ilk yerleşmelerin buralara olduğu tahmin edilmektedir.

olan sahayı, Küçük Menderes vadisinin tamamını, Büyük Menderes vadisinin de orta ve aşağı kısımlarını kapsamaktadır.³⁵

Aydın tarihi oldukça eskidir. Yapılan bilimsel araştırmalar bu günkü Aydın şehri ve dolaylarının 7000 yıl önceki Eti uygarlığının bir parçası olduğunu meydana koymaktadır. Aydın Etiler zamanında oldukça gelişmişti. Aydın ve çevresi daha sonra Frigya Krallığı, Lidya Krallığı, Persler, Makedonya Kralı Büyük İskender tarafından ele geçirildi (M.Ö.333).³⁶ Şehir, İskender'in ölümünden sonra Şevkoslar (Asya İmparatorluğu) Bergama Krallığı ve M.Ö. 130 senesinde Roma İmparatorluğunun eline geçti. M.S. 395'te Roma İmparatorluğu bölününce, Aydın, Doğu Roma İmparatorluğunun payına düştü.

Daha sonra Kutalmışoğlu Birinci Süleyman Şah, Aydın'ı fethetti. Fakat bir müddet sonra Haçlı Seferlerinden faydalanan Bizanslılar, şehri tekrar geri aldı. Selçuklu uç beylerinden Menteş Bey, 1280'de Aydın'ı tekrar fethederek, Sasa Bey'e verdi. Aydınolu Mehmed Bey 1310'da Aydın'ı Sasa Beyden geri aldı.³⁷

İzmir ve Aydın, Aydınolu (Aydın Türkmen) Beyliğinde bulunuyordu. Başşehirleri Ödemiş yakınındaki "Birgi" idi. 1335'e kadar İlhanlılara tabi olarak varlıklarını sürdürdüler. İlhanlıların zayıflamasından istifade ederek bağımsızlıklarını kazandılar. Birinci Murat Han zamanında Osmanlı hâkimiyetine girdiler. 1390 senesinde Sultan Yıldırım Bayezit Han zamanında Osmanlı Devletine katıldılar. 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra Aydınolu Cüneyd yeniden bağımsızlık peşinde koştu. Fakat 1426'da öldürülünce bu teşebbüs de sona erdi. Aydın'da, Selçuklu devri (1186–1300), Aydınolu (1300–1426) ve Osmanlı devri (1426–1922) tarihleri arasındadır.³⁸

Aydınolu Cüneyd'in ölümüyle Aydın artık kesin olarak Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştı. Aydın Sancağı adı altında merkezi Tire olmak üzere Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlandı.³⁹

Aydın Sancağı'nın bizim konumuzu ilgilendiren coğrafi sınırlar içersinde tarihsel kent gelişimi en eski olan merkez Güzelhisarı'dır Sancak'ta, Güzelhisarı dışında uzun bir dönem boyunca kırsal yaşam ve buna bağlı ekonomik koşullar etkili olmuştur.

³⁵ Abdullah Uğur, "Aydın Şehrinin Kuruluşu ve Gelişim Evreleri", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Ankara Üniversitesi. c.1, 1, s. 2, Ankara, 2003, ss. 41–62

³⁶ Rafet Dinç, *Tralleis*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003, s. 2–3

³⁷ Himmet Akın, *Aydınolu Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi, DTCF Yayınları, Ankara, 1968, s. 27–30, Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, çev: Orhan Şaik Gökyay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1944, s. 36

³⁸ "Aydın", *İslam Ansiklopedisi*, c. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 236, Gökbel vd, *age*, s. 82–92

³⁹ "Gökbel ve Şölen, *Aydın İli Tarihi* c.1, Yayın Yok, Aydın, 1936, s. 104–109

Bizans'tan sonra Osmanlı Döneminde de İstanbul'un başlıca ticaret merkezi olması ve Anadolu'dan geçen Kuzeybatı transit ticaret yolunun eski önemini korumasıyla Batı Anadolu bu yolun dışında kalmış ve buradaki yerleşim merkezleri de giderek küçülmüştür. Aydın Güzelhisarı da buna paralel olarak Osmanlı hâkimiyetinin sancakta yaşandığı ilk dönemlerde fazla gelişme göstermemiştir. Aydın, Fatih Dönemindeki 1451 tarihli bir tahrir defterine göre Mahalle-i Camii, Kilise Camii, Hacısa, köprülü, Kadı, Hisaryakası ve Yenice olmak üzere yedi mahalle ve tamamı Müslümanlardan oluşan 970 kişiden ibaret küçük bir kasabaydı.⁴⁰ 1529 yılında nüfusu daha da azalarak 500'e inen merkezde; medrese, 7 mescit, cami, kervansaray, mumhane ve 4 zaviyesi bulunmaktaydı. Nüfus azalışına paralel olarak mahalle sayısının 1530 yılında Mahalle-i Kilise Mescit, Hisaryakası, Cemal, Cami, Köprülü ve Sinli olmak üzere 6'ya düştüğü kaydedilmiştir.⁴¹ 1573 yılına gelindiğinde ise Sinli dışında diğer mahallelerin varlıklarını devam ettirdikleri tespit edilmiştir. Araştırmalardan Sinli Mahalle yerine Yenice Mahallesinin ortaya çıktığı ya da isim değiştirdiği anlaşılmaktadır.

16. Yüzyılın sonlarında imparatorluk içersindeki duraklama ve iç karışıklar Aydın Sancağı'nda da yoğun bir şekilde hissedildi. Özellikle Celali isyanlarının yarattığı tedirginlik ve eşkıya ortamı sancak içersinde huzursuz bir ortam yarattığını söyleyebiliriz.

Aydın sancağı 17. Yüzyıl başlarında hemen hemen bütün Anadolu'da görüldüğü gibi, yerel ayaklanmalardan çok sıkıntı çekmişti.⁴² 1608'de Aydın Muhassılı Üveys Hüseyin Paşa'nın 50.000 kişilik bir kuvvetle çıkardığı ayaklanma Kuyucu Murat paşa tarafından bastırılmıştı. Bütün bu olumsuzluklara rağmen, Aydın Sancağı ve Güzelhisar kenti, bir önceki yüzyıla göre, ekonomik ve kültürel bakımdan büyük bir gelişme göstermiş, mahalle sayısı 6'dan 27'ye yükselmiştir. Bu yüzyılda, kent nüfusu da mahalle sayısına paralel olarak büyük bir artış görülmüştür. Bunun nedenini, Celali İsyancıları'nın kırsal kesimde yarattığı huzursuzluktan dolayı kentlere göçün başlaması ve kent yaşamının artık cazip hale gelmeye başlaması olarak değerlendirebiliriz.⁴³

⁴⁰ Akın, *age*, s.133.

⁴¹ *166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937-1530)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayınları, Defter-i Hakani Dizisi C. 2, Ankara 1995, s.437. Defter-i Hakani Dizisi II

⁴² Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi Ve İctimai Tarihi*, Ankara 1999, s. 96, Suraiya Faroqhi, *Osmanlı da Kentler Ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s.327- 352

⁴³ Mustafa Akdağ, *Türkiye Halkının Dirlik Ve Düzenlik Kavgası*, Barış Yayınevi, Ankara 1999, s.96

Aydın Güzelhisarı 17. yüzyılın ortalarında (muhtemelen 1653 yılında) merkezi Aydın olan bir depremle büyük bir zarar görmesine rağmen,⁴⁴ hem göçlerle hem de transit ticaret yolu üzerinde yer almasından dolayı artmaya başlayan ticaretiyle gelişimini 17. Yüzyılın ikinci yarısından sonra sürdürmüştür. Nitekim 1671 yılında şehre gelen Evliya Çelebi burada 6770 ev, 56 camii ve mescit, 200 tabakhane, 70 boyahane, 47 levha imalatçısı, 600 dükkan, 9 han, 40 kahvehanenin bulunduğunu ve mahalle sayısının da 26 olduğunu belirtmiştir.⁴⁵

18. Yüzyılda Aydın Sancağı, Osmanlı'da yaşanan gelişmelere paralel şekilde olaylar yaşamıştır. Devlet otoritesinin iyiden iyiye kaybolduğu ve Ayanlık olgusunun çıktığı bu dönemde, diğer sancaklarda olduğu gibi Aydın Sancağında da sosyal ve idari açıdan büyük problemler yaşanmıştı. Efelik olgusunun da bu dönemde ortaya çıktığı bilinmektedir.

18. yüzyıl sonuna kadar Aydın Güzelhisarı bugünkü İzmir, Denizli, Manisa, Muğla ve Aydın'dan oluşan geniş bölgenin idari merkezi iken, İzmir'in ulaşımda ve dolayısıyla ticarete giderek daha da önem kazanmasına bağlı olarak 19. yüzyıl ortalarından itibaren vilayet merkezinin de buraya taşınmasına neden olmuştur.⁴⁶ Belirtilen gelişme Aydın'ı kısmen olumsuz etkilemiş ise de, İzmir Aydın Demiryolunun inşası ve batının gelişen sanayisine bağlı olarak giderek artan transit ticaretin de etkisiyle şehir gelişimini sürdürmeye devam etmiştir

19. Yüzyılın ortalarına kadar tarihsel süreci bu şekilde yaşayan Aydın Sancağı ayanlık kurumunun yerleşmesiyle birlikte feodal bir yapıya bürünmüş, ayanlar arasındaki iç çekişmelere de sahne olmuştur.⁴⁷ Şimdi Osmanlı Devletinin yıkılışına kadar ülkeyi kurtarmak adına yapılan reformlardan nasibini alan Aydın Sancağının konumuz itibarıyla da önemli olan 19 yüzyıldaki sosyal ve ekonomik özelliklerine ayrıntılı bir şekilde değinmekte fayda görüyoruz.

⁴⁴ Gökbel ve Şölen, *age*, s.113–114.

⁴⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, çev. Zuhuri Danişman, Zuhuri Danişman Yayınevi, İstanbul 1971, s.112–115.

⁴⁶ Ortaylı *age*. s.150

⁴⁷ Aydın Sancağı'nda 19. Yüzyıl içerisinde iki önemli ayan ailesi; Cihanoğulları ve Karaosmanoğulları'dır. II. Mahmut Dönemi'nden itibaren başlayan merkezileşme çabalarıyla memleketin diğer bölgelerde olduğu gibi Aydın Sancağı'nda da ayanların ve güçlü ailelerin etkisi kırılmaya çalışılmıştır. bk. Aysun Sarıbey, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aydın'da Yönetim*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2006, s. 28–40

1.2.3. 19.Yüzyılda Aydın Sancağının Sosyal ve Ekonomik Yapısı

Bir Osmanlı sancağı olarak 19.Yüzyılda Aydın, demografik ve ekonomik açıdan Osmanlı Devleti'nin bu yüzyılda yaşamış olduğu idari, ekonomik ve toplumsal değişimden nasibini almış ve sosyal yapı buna göre şekillenmiştir.

1831 tarihine gelindiğinde Aydın Sancağı'nın sınırları içerisinde Güzelhisar, Nazilli, Bozdoğan, Sultanhisar, Atça, Köşk, Tire, Balyambolu (Beydağ), Ödemiş, Alaşehir, Sard, Salihli ve Ayasuluğ vardır.⁴⁸ 1850'ye gelindiğinde idari yapı bir kez daha değişiklik göstermiş Sard ve Salihli artık Aydın'a dâhil halde olmazken, daha önce Muğla'ya bağlı olan Çine ve Karpuzlu sancak sınırları içersine dâhil edilmiştir.⁴⁹

Aydın Sancağının idari yapılanmasının 19. Yüzyıl boyunca sürekli olarak değişiklik göstermesi Aydın Sancağı için çok sağlıklı demografik ve ekonomik verilere ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Buna rağmen konuyla ilgili kısmen de olsa güvенеbileceğimiz ilk sağlıklı ve resmi veriler Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımının yapıldığı tarihlere tekabül etmektedir.⁵⁰

1831 tarihinde gerçekleşen ilk nüfus sayımına göre Aydın Sancağında; 100.257'si Müslüman, 6.346'sı Rum, 532'si Yahudi ve 543'ü Ermeni olmak üzere 107.678 kişilik bir nüfus bulunmaktadır. Bu sayıları iki ile çarpmak gerekir. Çünkü söz konusu nüfus sayımında sadece erkekler sayılmıştır. Aşağıdaki tabloda bu tarihlerde sancağın sınırları içinde yer alan ve konumuz dâhilinde bulunan kazalardaki nüfus verileri gösterilmiştir.

⁴⁸ Bu bölümde Yunan işgal döneminde Aydın Sancağı sınırları içerisinde bulunan merkezler dikkate alınacaktır.

⁴⁹ Olcay Pullukçuoğlu, Yapucu, *Modernleşme Sürecinde Bir Sancak Aydın*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007. s. 41

⁵⁰ 1828/29–1831 sayımı şimdiye kadar “ilk” sayım olarak bilinmektedir. Çünkü sonuçlarının özet halinde yayımlandığı ilk nüfus sayımıdır. 1831 sayımı “ilk” olarak tanımlanmakla birlikte bu adlandırmanın ne derece doğru olduğu kuşkuludur. Öncelikle nüfusla ilgili bir takım veriler olmadan vergi toplamak olanaksızdı. İkinci olarak ise, sayım hazırlıkları sırasında yazışmalar bunun böyle olmadığını imlemektedir. Osmanlı devletinden yapılan resmi açıklamaya göre bu sayımla mal değerindeki değişimden, toprakların el değiştirmesinden ve eski arazi senetlerinin kullanılmasından ve derbentlerin, artık geçerli olmamasına karşın yolların ve köprülerin bakımı karşılığında hala geçmişteki gibi vergiden muaf tutuluyor olmalarından kaynaklanan vergi eşitsizliklerinin giderilmesi amaçlanmıştır. bk. Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830–1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003 s. 56–84

Tablo 1. 1831 nüfus sayımına göre Aydın Sancağı

Kentler	Müslüman	Rum	Musevi	Ermeni	Toplam
Güzelhisar	11.252	1.044	370	64	12.730
Nazilli	4.687	227		47	4.961
Bozdoğan	4.199	27			4.226
Kuyucak	2.683	15			2.698
Atça	2.332	92			2.424
Sultanhisar	1.718	29			1.747
Köşk	385	49			434
Toplam	27.256	1.483	370	111	29.220

Kaynak: Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, *Modernleşme Sürecinde Bir Sancak Aydın*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007. s. 53

Yukarıda da görüldüğü gibi söz konusu tarihlerde Aydın Sancağının bizi ilgilendiren kazalarında Müslüman nüfusun hâkimiyeti açık bir şekilde gözükmemektedir. Bununla birlikte dönem itibarıyla en fazla Rum nüfusuna sahip merkez Yunan işgali döneminde sancağın merkezi olan Aydın Güzelhisarı'dır. Ayrıca bölgedeki tek Musevi nüfusunun Aydın'da bulunmuş olması da dikkat çekici bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

19. Yüzyıl boyunca sosyoekonomik açıdan en hareketli merkezlerin Aydın ve Nazilli olduğu göze çarpmaktadır;

Aydın Güzelhisarı açısından bu döneme ilişkin bir değerlendirme yapacak olursak; Aydın Vilayet merkezinin İzmir ve Güzelhisar arasında sürekli el değiştiriyor olması Güzelhisar'ın kentsel gelişiminin incelenmesi açısından üzerinde durulması gereken bir konudur. Aydın'da bu yüzyılda tarım dışı faaliyetlere yönelme oranı %55,2'tir.⁵¹ Ancak tarım hala önemini korur. Yine bu dönemde kentte dokumacılığın belirgin bir şekilde geliştiği görülmüştür. Güzelhisar'da⁵² 19. Yüzyıl boyunca Müslüman olmayanların tarımla ilişkisi sınırlıdır. Müslüman olmayanlar daha çok deri

⁵¹ Yapucu, *age.* s. 47

⁵² Güzelhisar'ın *Aydın* olarak anılmaya başladığı dönem 19. Yüzyıl'ın sonlarına tekabül etmektedir. Güzelhisar isminin de Hisar, Kaynak Babasultan ve Torbacı Mahallelerini de içine alan bir mahalle adı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bk. Arzu Tozduman, *Aydın Güzelhisarı'nın Sosyal ve İktisadi Durumu*, İÜ. SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1992, s. 39-44

ve giyim eşyası, yiyecek- içecek üretimi ve satışı, tüccarlık, esnaflık, duvar ustalığı, terzilik gibi mesleklerde uzmanlaşmıştır.

Nazilli ise; 19. Yüzyılın ortalarında Aydın'a bağlı kazaları içerisinde en önemlilerinden biridir. Kentte esnaf ve zanaatkârların genel içerisindeki oranı %54'tür Nazilli bu özelliği ile bir kent olarak değerlendirilebilir. Okulları kiliseleri camileri hanları ve hamamları ile Nazilli, kozmopolit bir çekim alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarım dışı faaliyetlerin sancakta 19. yüzyıl boyunca gözle görülür şekilde gelişmiş olmasına rağmen, Aydın, bir tarım bölgesi olma özelliğinden yüzyıl boyunca hiçbir şey kaybetmemiştir. Sancak, ihracatının çoğunu tarım ürünleri ile gerçekleştirmiştir.⁵³ Ayrıca bölgede yetişen ürünlerin en önemli müşterisi Osmanlı Sarayı idi. Örneğin Nazilli inciri saray sofralarının vazgeçilmesi olmaya yüzyıl sonuna kadar devam etti. Ayrıca Osmanlı ordusunun kullanacağı çadırları üreten fabrikalarda Adana ve Aydın'dan gönderilen 85 bin kıyye pamuk ve 275 bin kıyye yapağı kullanılırdı. Kısacası Aydın Sancağının tarımsal üretimi hem başkent hem de tüccarların taleplerini karıştırmaya her zaman devam etti.

Şimdi önemli bir tarım coğrafyası olan Aydın Sancağında ekili alanlara (dönüm) ait bir tablo ile konuyu daha somut hale getirelim.

Tablo 2 Aydın Sancağı'nda Ekili Alanlar (Dönüm)

Kaza	Ekili Arazi	Ekili Olmayan Arazi	Bağ- Zeytinlik	Toplam
Bozdoğan	1.505			1.505
Güzelhisar	91.179.50	1.249	5.351	97.779.50
Karacasu	9.279	1.418.5	1.492	12.189.5
Nazilli	4.535	379	4.049	8.963
Toplam	106.498.5	3.046.5	10.892	120.437

Kaynak: Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, *Modernleşme Sürecinde Bir Sancak Aydın*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007. s. 70

⁵³ bk.Güzelhisar için, Arzu Tozduman, *agt*, Nazilli için, Saadet Tekin, *Tanzimattan Cumhuriyete Nazilli*, DEÜ, Doktora Tezi, İzmir 1997

19 Yüzyılda, tarım ya da tarım dışı üretim faaliyetlerinin yanında sosyal döngünün vazgeçilmezlerinden olan sosyal gruplar arası ekonomik alışverişler hakkında da bilgi sahibi olmaktadır.

Aydın Sancağı, Anadolu'nun iç bölgelerinin limanlara bağlandığı güzergâh üzerinde bulunur. Yüzyıl ortasında ulaşım sistemlerinin geleneksel yöntemlerle şekillendiğı ve yeni ulaşım sistemlerinin henüz fikir aşamasında olduğı bu dönemde olanaklar kısıtlıydı. Küçük üretici yetiştirdiğı ürünü yakındaki kent pazarına götürerek satardı. Ayrıca köylünün ayağına kadar gelerek ürünü satın alan tüccarlar da daha büyük miktardaki ürünlerin alıcısıydı.⁵⁴

Aydın Sancağı'na bağı kazalarda haftanın bir günü geleneksel olarak mutlaka Pazar kurulurdu. Aydın Sancağı'nın bu açıdan 16. Yüzyılda da önemli bir Pazar ağı ile örüldüğü anlaşılmaktadır. 19. yüzyıla gelindiğinde bu yapı biraz bozulmuş olsa da Güzelhisar ve Nazilli gibi büyük yerleşim merkezlerinde kurulan panayır ve pazarlar, sancaktaki iç Pazar ekonomisini geliştirdiğı gibi sosyal döngünün de vazgeçilmez bir parçası olduğı anlaşılmaktadır.

Sözü edilen süreçte gelir gider hareketleri açısından tarımsal ürünlerde özellikle incir gelirleri önemli bir yer tutar. Aydın'ın dış ticaret gelirlerinin önemli bir bölümünü incir oluşturmaktaydı. Söz konusu dönemde Aydın ve Manisa şehirlerinden elde edilen toplam incir geliri 80 kuruş 41824 akçedir.⁵⁵

19. Yüzyılda Aydın sosyal ve ekonomik açıdan bu şekilde bir yapı gösterirken, Yüzyılın sonlarına doğru sancaktaki durumun, özellikle sosyal yapının nasıl olduğı konusunda 1884 tarihli Aydın Vilayet Salnamesinden yararlanılmaktadır. Buna göre Aydın Sancağının genel nüfus yapısına bakacak olursak;⁵⁶

⁵⁴ Yapucu, *age.* s. 77, Tozduman, *agt.* s. 30–31

⁵⁵ Mübahat Kütükoğlu, "1826 Düzenlemesinden Sonra İzmir İhtisap Muhasebeleri, 1826–1838", *İzmir Tarihinden Kesitler*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir, 2000, s. 140, Sarıbey, *agt.* s. 60

⁵⁶ *Aydın Vilayet Salnamesi*, 1312, 1894.

Tablo 3. 19. Yüzyılın Sonunda Aydın Sancağı'nda Nüfus

	İslam	Rum	Ermeni	Musevi	Katolik	Ecnebi	Toplam
Güzelhisar	65272	4559	268	1873	96	172	72240
İncebad	12198	74	66				12338
Sobice	101110	10805					111915
Karahayıt	8311						8311
Köşk	8791						8791
Nazilli	61784	1965	336	220		142	64447
Atça	5154	113					5267
Karacasu	17958	155					18113
Sultanhisar	5158	56					5214
Kuyucak	12395	25					12420
Söke	15192	10901	88	3			26184
Bozdoğan	27943	81	8				28032
Yenipazar	8228	30					8258
Arpaz	8660	3					8663
Amasya	2635						2635
Çine	29892	369	5				30266
Toplam	390681	29136	771	2096	96	314	423094

Aydın Sancağı salnamedeki bilgileri de göz önüne aldığımızda Sancak içerisindeki hiç bir kaza ya da nahiyede Müslüman olmayan nüfus Müslüman nüfustan fazla değildir. Hatta Karahayıt ve Köşk gibi merkezlerde sadece Müslüman ahali bulunmaktadır.

Sancaktaki Müslüman olmayan nüfus içerisinde ilk sırayı Rumlar almaktadır. Daha sonra Yahudi, Ermeni ve Musevi nüfus gelmektedir. Aydın Sancağı, bu dönemde vilayet dâhilinde genel nüfus olarak 4. sırada yer alır. Yabancı nüfusa bakarsak da 2.sıradadır. Bu da bize Aydın Sancağının ticari açıdan Yüzyılın başında olduğu gibi, vilayet içinde etkin olduğu gösteren bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

19. Yüzyılın sonlarında sancak dâhilinde nüfusun büyük bir artış gösterdiği görülmektedir. Bu nüfus artışının değişik nedenleri vardı. Kaybedilen Osmanlı topraklarından Anadolu'ya gelenler Aydın sancağı ve çevresine bir göç sahası olarak tercih ettiler. Bunun yanında Yunan krallığının kurulmasından sonra Anadolu'dan giden

yerli Rumlar içerisinde geriye dönenler vardı. Bu etkenler nüfus artışına hızlandıran faktörler olmuştur.

1.3. Yunan İşgali Öncesinde Aydın'da Sosyoekonomik Göstergeler

Aydın'da Yunan işgali öncesinde nüfus kozmopolit bir yapı göstermiştir. Buna rağmen 19. Yüzyılın sonuna kadar Aydın ve çevresindeki Türk ve Müslüman unsurunun daha çok olduğu olgusu değişmemiştir.

20. Yüzyıla girilmesiyle birlikte Aydın'daki sosyal yapı ve bununla ilgili göstergeleri farklı bir açıdan değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü bağımsızlığını ilan ettiğinden beri Megali İdea düşüncesiyle hareket eden Yunanistan, özellikle 1900'lü yıllarına başından itibaren hem nüfus hem de nüfus üstünlüğünü Batı Anadolu'da elde edebilmek için bir takım faaliyetler içersine girmiş, bu da Aydın'da sosyoekonomik açıdan bir takım değişimlere sebep olmuştur. Şimdi bu değişimleri açıklamaya çalışalım.

1904 yılına gelindiğinde Aydın Sancağına bağlı kaza ve nahiyeler şunlardır.⁵⁷

Aydın Merkez Kazası: İneabat, Karahayıt, Köşk, Sabıca

Bozdoğan Kazası : Yenipazar

Nazilli Kazası : Kuyucak, Sultanhasar, Atça

Söke Kazası : Bağlı nahiye yok

Çine Kazası : Bağlı nahiye yok

Karacasu Kazası : Bağlı nahiye yok

Bir Türk şehri olan Aydın Merkez Sancak'ının 20. Yüzyılın başlarında nüfusu 35-60 bin arasında değişmektedir. 1908'de 40 bin civarında olan merkez sancağın nüfusunda Rumlar %10 kadardır.⁵⁸

Yunan işgaline giden süreçte Aydın Sancağının bundan sonraki dönem içerisindeki sosyo-ekonomik yapısı ile ilgili bilgileri Yunan kaynaklarından edinmekteyiz. Yine bu kaynaklar özellikle sözünü ettiğimiz coğrafyadaki Rum nüfusu ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermektedir.

⁵⁷ Turan Akkoyun, *İstiklal Savaşı'nda Aydın Kuva-yı Milliyesi*, DEÜ. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1988, s. 10

⁵⁸ Akkoyun, *age.* s. 10

1912'ye gelindiğinde Yunanlı Sotiriadis'e[•] göre Aydın Sancağı'nda 219.959 kişilik toplam nüfus içerisinde 54.633 Rum vardı. Rumlar sancak nüfusunun %24,8'ini oluşturmaktaydı. Anagnostopulu[•], yukarıda sözü edilen verileri kabul etmeyerek, Aydın Sancağında Sotiriadis'in yazdığından 13.733 daha az Rum ikamet ettiğini bildirmektedir. Yazara göre Rumlar, 54.633 değil de 38.900 kişiydiler.

1912 verilerine göre Mondros mütarekesi öncesinde olduğu gibi Aydın Sancağında en fazla Rum nüfusuna sahip olan kaza merkezi Söke idi. Burada Yunan kaynaklarına göre 38.847 kişilik toplam nüfus içerisinde 25.801 Rum bulunmaktaydı. Ve Rumlar nüfusun %66,4 ünü oluşturmaktaydı.⁵⁹ Genelde adalardan bölgeye göçmüş olan Söke havalisindeki Rumlar rençperlik, işçilik, balıkçılık veya küçük ticaretle uğraşmaktaydı.

Sotiriadis'in aktardığına göre Söke kent merkezinde 5.000 Rum bulunmaktaydı. Kazanın taşra merkezi ile ilgili yazar şu demografik verileri sıralamaktadır. Yeniköy'de 500 Rum aile ikamet etmekteydi. Bağarası köyünde 300 Rum aile vardı. Bu Rumlar oraya adalardan son zamanlarda göç etmişlerdi. Keles köyünde 500 Rum aile vardı. Doğanbey (Dimaca) köyünde 600, Bıyıklı köyünde ise 400 Rum ailesi vardı. Adalardan gelen bu Rumlar bu bölgelere 1840 ile 1860 arasında yerleşmişlerdi. Akköy'de 400 Rum, Abuki köyünde ise 128 Ortodoks Hıristiyan aile vardı.

Aydın Kazası 1912 itibariyle Rum sayısı bakımından ikinci sırada olduğu görülmektedir. Sotiriadis'in aktardığına göre Aydın'da 68.864 kişilik toplam nüfus içerisinde 19.982 Rum bulunmaktaydı. Rumlar nüfusun %29'unu oluşturuyordu.

Anagnostopulu, yukarıda sözü edilen verileri kabul etmeyerek, Aydın Kazasında Sotiriadis'in bize bildirdiğinden 7.574 daha az Rum yaşadığını yazmaktadır. Bu Rumlar özellikle demiryolu boyundaki kentlerde yerleştiler.⁶⁰ Bu 12.408 kişiden 6.500'ü 25.000 Türk ile birlikte Aydın kentinde yaşıyordu.

Kazanın taşra kesimindeki köylere gelince; Önemli sayıda Rum'un yerleşik olduğu başlıca üç köy bulunmaktaydı. Karapınar Köyü'nde 924 Rum ile 500 Türk ikamet ediyordu. Mursallı köyünde de Rum nüfusu oldukça fazlaydı. Son olarak Koçarlı

• Sotiriadis: Döneminde Atina Üniversitesinde Akademisyenlik görevi yapmıştır 1912'de Batı Anadolu'ya yönelik verdiği istatistikî bilgiler daha sonradan Venizelos Hükümeti tarafından kullanılmıştır.

• Anagnostopulu: Dönemin bilim adamlarından olan yazarın, Anadolu'daki gayr-ı Müslimlerle ilgili çeşitli araştırmaları vardır.

⁵⁹ Georgios Nakracas, *Anadolu ve Rum Göçmenlerinin Kökeni*, çev. İbrahim Onsunoglu, İstanbul, 2003, s. 106-107

⁶⁰ Nakracas. *age.* s. 108

köyünde 1.000 Rum ile 2000 Türk vardı ve Rumlar, yerli sakinler olmayıp adalardan gelmişlerdi.

Aydın Kazasının öbür Rum sakinleri Türklerle birlikte daha küçük köylerde yaşamaktaydı. Germencik ve Umurlu köylerinde bu durum açık bir şekilde kendini göstermekteydi. Köşk köyünde de adalardan Batı Anadolu'ya göçmüş olan 50 Rum ailesi 200 Türk ailesiyle birlikte yaşamaktaydı. Erbeyli köyünde 20 Rum aile 530 Türk ile birlikte yaşamaktaydı. Aziziye, Karacasu Yenipazar köylerinde de birkaç Rum ailesi Türkler ile birlikte aynı ortam içersinde yaşadıkları bilinmekteydi. Aydın Rumlarının büyük bir bölümü zengindi ve özellikle ticaretle uğraşmaktaydı.

Çine ve Bozdoğan kazalarında 54.985 kişilik nüfus içersinde önemsiz sayılacak ölçüde Müslüman olmayan ve Rum nüfusun olduğunu görmekteyiz. Son olarak demiryolu boyunca bulunan Nazilli Kazasının Sotiriadis'e göre 57.683 kişilik nüfusu içersinde Rumlar 6.800 sayısına ulaşmakta ve nüfusun %11,7'sini oluşturmaktaydı. Anagnostopulu ise Nazilli ile ilgili 2.300 daha az Rum'dan bahsetmektedir. Ayrıca yazar, Nazilli'deki Rum ahalisinin belli bir kısmının da Atça kasabasında olduğunu belirtmektedir.

Şimdi de Sotiriadis'in istatistiklerinden yola çıkarak Aydın'da 1912 yılı itibariyle diğer etnik ve dini grupların nasıl bir yapıda olduğunu inceleyelim.⁶¹

Tablo 4. Aydın Sancağı'nda 1912 tarihine göre etnik ve dini grupların dağılımı

Kaza	Türk	Rum	Ermeni	Yahudi	Diğer	Toplam
Aydın	46.578	19.982	300	1980	114	68.864
Söke	12.987	25.801	59			38.847
Çine	24.975	550	1			25.526
Bozdoğan	27.945	1.500	14			29.459
Nazilli	50.069	6.800	274	120		57.863
Toplam	165.554	54.663	634	2.024	114	219.959

Kaynak: Georgios Nakracas, *Anadolu ve Rum Göçmenlerinin Kökeni*, çev. İbrahim Onsunoglu, İstanbul, 2003, s. 106–107

Yukarıdaki tabloda Rum nüfusu olduğundan daha abartılı bir şekilde gösterilmiştir. Buna rağmen Aydın'daki Türk Müslüman unsurunun daha fazla olduğu gerçeği Yunan kaynaklarınca da doğrulanmış bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁶¹ Nakracas. *age.* s. 107

Rumların coğrafya içerisindeki nüfus varlığının çokluğu daha önce de belirttiğimiz üzere 19. Yüzyılda meydana özellikle Ege adalarından gelen Rum göç dalgasıyla meydana gelmiş, Yunanlıların sistemli olarak gerçekleştirdiğini söyleyebileceğimiz bu göç hareketi ile Rum ahalisi ticaret döngüsünün yoğun olduğu yerlerde çoğunluğu sağlamaya çalışmıştır. Rumların yanında Ermeni ve Yahudi grupları da sancakta bulunmaktadır. Aydın Kazası söz konusu etnik grupların sayı itibarıyla en fazla olduğu merkez olarak dikkati çekmektedir

20. Yüzyılın ilk çeyreği içerisinde Aydın Sancağı'nda nüfusun gözle görülür bir şekilde arttığı yukarıdaki istatistikî verilerden rahat bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu artışın imparatorluğun genel durumu ile de ilgili olduğu söylenebilir. Osmanlı Devleti'nin sürekli toprak kaybı yeni göç dalgalarının bölgede gerçekleşmesine neden oldu. Artan nüfus için yeni yerleşim yerleri kuruldu. Göçler, sancakta nüfusun hareketli bir karakter kazanmasını sağladı.⁶²

1.3.1. 1914 Nüfus Sayımına Göre Aydın Sancağının Sosyal Yapısı

Aydın Sancağı ve ona bağlı kazalarda Birinci Dünya Savaşı öncesi demografik özellikler Mondros Mütarekesi öncesi yapı ile kıyaslanması açısından önemlidir. Bu konu ile ilgili Orhan Sakin'in verdiği istatistikler ışığında yola çıkarak bir takım tespitlerde bulunmaya çalışacağız. Orhan Sakin Osmanlı Devleti'ndeki son nüfus sayımı olan 1914 sayımları hakkında tahliller yapmış Aydın Sancağının demografik yapısını açık bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Buna göre Aydın Sancağı'nın nüfus özelliklerini şu şekilde belirtebiliriz.⁶³

Merkez Kaza (Aydın)

İslam:	82.163	Rum:	9.702
Ermeni:	245	Musevi:	2.560
Ermeni Katolik:	59	Kıpti:	2766
Toplam:	97.459		

⁶² Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, "Yunan İşgali Öncesi Aydın Sancağı'nın Sosyo Ekonomik Yapısı", *Milli Mücadele'de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, Editör. Günver Güneş, Mehmet Başaran, Aydın Belediyesi Yayınları, Aydın, 2009, s. 39

⁶³ Orhan Sakin, *Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu*, Ekim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 184–185

Nazilli Kazası

İslam:	50.719	Rum:	2.699
Ermeni:	543	Musevi:	463
Kıpti:	30	Toplam:	54.454

Bozdoğan Kazası

İslam:	33.298	Rum:	406
Ermeni:	11	Musevi:	3
Bulgar:	1	Toplam:	33.719

Söke Kazası

İslam:	20.028	Rum:	16.720
Ermeni:	133	Musevi:	95
Toplam:	36.976		

Çine Kazası

İslam:	32.376	Rum:	651
Ermeni:	2	Musevi:	30
Toplam:	33.059		

Karacasu Kazası

İslam:	18.865	Rum:	221
Toplam:	19.086		

Osmanlı Devleti'nde 1914 tarihinde gerçekleştirilen sayım, Aydın Sancağında 20. Yüzyılın başından itibaren yaşanan demografik hareketlenmenin resmi bir belgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan nüfus sayımı sancaktaki sosyoekonomik dengeleri göstermesi açısından da önemli bir ipucudur. 1914 tarihinde Aydın'daki Türk Müslüman unsurun ezici bir şekilde fazla olduğu gözükmektedir. Bununla birlikte tarım dışı faaliyetlerin daha yoğun yaşandığı Aydın, Nazilli ve Söke kazalarında Müslüman olmayan nüfusun fazlalığı dikkat çekicidir. Sosyolojik olarak değerlendirirsek de bu etnik grupların toplum yapısının ve günlük yaşamın önemli karakterleri olduğu inkâr

edilemez. Bununla birlikte Aydın ve Nazilli kaza merkezlerinde Kıptilerin[•] varlığını da bu nüfus sayımından anlamaktayız. Bu da ilginç bir kayıt olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.3.2. Mondros Mütarekesi Öncesi Aydın Sancağında Sosyal ve Ekonomik Göstergeler

Yunan işgal döneminin arifesinde, Mondros Mütarekesi imzalanmadan önceki Aydın'daki sosyoekonomik yapıya bakıldığı zaman, Yunanlıların Rumlar lehine yaptıkları iskân siyaseti ve buna paralel olarak nüfus açısından yaşanan değişimlere rağmen Aydın Sancağı'ndaki Rum nüfusu hiçbir tarihte Türklerden fazla olmamıştı.⁶⁴

Bu döneme ait istatistiksel verilere İzmir ve çevresine ait olan ve Erkan Serçe'nin derlemiştir olduğu 1917 tarihli nüfus istatistiklerinden ve 1918 tarihli resmi ve özel binalar istatistiklerinden ulaşılmaktadır.

[•] Kıptiler Mısır'ın eski halkıdır. İskender'in Mısır'ı alması ve İskenderiye'yi kurmasıyla birlikte Helenist kültür ile etkileşim içersine geçmişlerdir. Roma devrinde ağır vergilere tabii tutulan Kıptiler M.S. 46'da Hıristiyanlık dinine geçmişlerdir. Daha sonradan Hıristiyan cemaati tarafından dışlanırlar. Kendi inanışlarına göre İsa'ya inanmaya devam ederler. Katolikler Kıptilerin sapkınlığa uğradığına inanırlar ve devlet dini olarak Hıristiyanlığı benimseyen Bizanslılar tarafından da baskı görürler. Osmanlılar zamanında ise kendi hallerinde bırakılan Kıptiler devlete yüksek oranda vergi vermiştir. "Kıptiler", *İslam Ansiklopedisi*, c.6, MEB. Yayınları, İstanbul, 1993, s. 716–719

⁶⁴ Günver Güneş, "İzmir'in İşgali ve Aydın'daki Yankıları," *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl. 5, s. 9, Şubat 2007, ss. 31, *İzmir Ve Çevresi Özel Binalar İstatistiği*, 1918, Yayına Haz. Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir 1988, s. 5

Tablo 5. Aydın Sancağı'nda hükümetin denetiminde olup vergiye tabiye olmayan binalar (1918)

Kaza	Aydın Kazası	Nazilli Kazası	Karacasu Kazası	Bozdoğan Kazası	Çine Kazası	Söke Kazası	Toplam
Hükümet Konağı	5	4	1	2	1	1	8
Kışla	1		1	1	1	4	8
Jandarma Karakol hanesi	3		2	1	2	2	10
Polis Karakol hanesi	5					1	6
Belediye Dairesi	6		2	2	1		11
Hastane	1					2	3
Posta ve Telgrafhane	2	1	1	2	1		7
Gazhane	3		1			1	5
Gümrük						1	1
Askeri Deposu	1	2	1				4
Cephanelik	1		1	1	1	1	5
Ziraat Bankası			1				1
Duyun-ı Umumiye Dairesi			1				1
Habshane	1				1	1	3
Vesaire	5					1	6

Kaynak:: İzmir Ve Çevresi Özel Binalar İstatistiği, 1918, Yayına Haz. Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir 1988, s. 5

Aydın Sancağı'nda hükümetin denetiminde olup vergiye tabiye olmayan binaları gözden geçirdiğimizde şu rakamlarla karşılaşırız.⁶⁵ Aydın Sancağında bulunan 14 hükümet konağından 5'i Aydın Kazası'nda, 4'ü Nazilli Kazası'nda, 2'si Bozdoğan kazasında yer almaktadır. Çine, Söke ve Karacasu'da birer hükümet konağı bulunmaktaydı. Bununla birlikte Aydın'daki Kışla toplamda 8 olarak gözükmektedir. Kışlaların 4'ü Söke'de olmak üzere diğer geri kalan Sancaklarda kışla birer adet bulunmaktaydı. Ayrıca Aydın Sancağı'nda toplamda 16 adet polis ve jandarma karakol hanesi mevcuttu. Bunlardan yarısı Aydın Kazası'nda olmakla beraber, Karacasu, Bozdoğan ve Nazilli'de hiç polis merkezinin olmaması dikkat çekici bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Aydın Sancağında toplamda 11 adet belediye binası ve 3 adet hastane bulunmaktaydı. Hastanelerin 2 tanesi Söke diğeri ise Aydın kazasında idi. Sancaktaki tek Ziraat Bankası ve Duyun-ı Umumiye idaresinin de Karacasu'da mevcut olması ilginç bir ayrıntı olarak bilinmelidir.⁶⁶

⁶⁵ *İzmir Ve Çevresi Özel Binalar İstatistiği*, 1918, Yayına Haz. Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir 1988, s. 5, Güneş, *agm.* s. 30

⁶⁶ *İzmir Ve Çevresi Özel Binalar İstatistiği*, 1918, Yayına Haz. Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir 1988, s.5

Tablo 6. Aydın Sancağı'nda yaşayan cemaatlere ait ibadet yeri ve mektepler

Kaza	Mekatih ve Maabir														
	İslam														
	Camii	Mescit	Medrese	Tekke	Ziyaretgâh	Darulmuallimin	darulmuallimat	Sultani	Mekatih				Sanayi Mektebi	Darüleytam	Kütüphane
									Zükür		İnas				
Tali									İbtidai	Tali	İbtidai				
Aydın Kazası	182	88	7	4			1		45		29				
Nazilli Kazası	120	10	30	8	15			1	13 9		5				
Karacasu Kazası	24	33	4	3	15			1	20		2				
Bozdoğan Kazası	50		10	1	1				47	3					
Çine Kazası	84	24	4						11		1				
Söke Kazası	50	2	4					1	51		1				
Toplam	510	157	59	16	31		1	3	21 3	3	38				

Kaynak: İzmir Ve Çevresi Özel Binalar İstatistiği, 1918, Yayına Haz. Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir 1988

Yunan işgali öncesinde Aydın Sancağı'nda yaşayan cemaatlere ait ibadet yeri ve mekteplerin dağılımı da şu şekildeydi. Aydın Sancağının tamamında 510 Camii bulunmaktaydı. Bununla birlikte toplamda 157 mescit, 59 medrese, 16 tekke, 31 ziyaretgâh tespit edilmiştir. Ziyaretgâhların neredeyse tamamının Nazilli ve Karacasu'da yer alması önemli bir kayıt olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁷

⁶⁷ Güneş, *agm.* s. 31, İzmir Ve Çevresi Özel Binalar İstatistiği, 1918, Yayına Haz. Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir 1988, s.5

Tablo 7. Aydın Sancağı'nda yaşayan cemaatlere ait ibadet yeri ve mektepler

Kaza	Mekatih ve Maabir														
	Musevi						Mezahib-i Muhtelif-i Hıristiyanıye								
	Sinagog	Ziyaretgah	Mekatih		Hastahane	Darüleytam	Umumi Kütübhane	Kilise	Manastır	Ziyaretgah	Mekatih		Hastahane	Darüleytam	Umumi Kütübhane
Zükür			İnas	Zükür							İnas				
Aydın Kazası	2		1				16	2			10	1			
Nazilli Kazası	1		1				3				3	1			
Karacasu Kazası							1	1	1		1				
Bozdoğan Kazası							1								
Çine Kazası															
Söke Kazası							24	17			8	2			
Toplam	3		2				45	20	1		22	4			

Kaynak: *İzmir Ve Çevresi Özel Binalar İstatistiği*, 1918, Yayına Haz. Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir 1988, s. 7

Musevi Cemaatine ait olmak üzere Aydın kazasında 2, Nazilli Kazasında 1 Sinagog bulunuyordu. Hıristiyan Cemaatinin ibadetlerini karşılamak üzere Aydın Sancağı'nda ibadethane sayısı oldukça fazlaydı. Toplamda 45 kilise ve 20 adet manastır bulunmaktaydı. Bunlardan 24 kilise ve 17 manastırın sadece Söke kazasında bulunması ise Rum nüfusun Söke'deki fazlalığından kaynaklanmaktaydı.⁶⁸

Aydın Sancağı'nda İşgal öncesi eğitim kurumlarının durumu ile ilgili ilginç kayıtlar mevcuttur. Aydın Sancağındaki tek lise düzeyindeki okul, Aydın kazasında faaliyet göstermekteydi. İlkokul düzeyinde Sancak genelinde 251 okul mevcuttu. Bunlar

⁶⁸ *İzmir Ve Çevresi Özel Binalar İstatistiği*, 1918, Yayına Haz. Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir 1988, s.5

da kız ve erkek okulları olmak üzere birbirinden ayrılmaktaydı. Bu manada toplamda 213 erkek 38 kız okulu bulunmaktaydı.⁶⁹ İptidai olarak Aydın Kazası'nda 45 adet erkeklere, 29 adet de kızlara eğitim veren okul mevcuttu. Nazilli Kazası'ndaki erkek okulları 139, kız okulları ise 5 adetti. Karacasu kazasında 20 erkek okulu bulunurken kız okulu sayısı 2 adettir. Bozdoğan kazasında 47 erkek iptidaisi varken kız okullarının okula mevcut bulunmadığı görülmektedir. Çine'de 11 erkek iptidai okulu, 1 kız iptidai okulu eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmekteydi. Tali olarak adlandırılan mekteplerden Aydın sancağında sadece erkek öğrencilere ait 3 adet okul bulunmaktaydı. Medreseleri de eğer bir eğitim kurumu olarak kabul edersek Aydın Sancağı'nda 1917 yılı itibariyle toplamda 59 tane Medrese bulunmaktaydı.⁷⁰ İstatistiklere göre Aydın Sancağı'nda 1918 yılı itibariyle herhangi bir sanayi mektebi veya kütüphanenin bulunmadığı görülmektedir.

Aydın Sancağı'nda Müslüman olmayan cemaatlere ait de eğitim kurumları bulunmaktaydı. Musevilerin Aydın ve Nazilli kazalarında birer adet erkeklere mahsus ilkokulları bulunurken, Hıristiyanların ise Aydın Sancağı'nda 4 tanesi kız okulu olmak üzere toplamda 26 tane okulu bulunmaktaydı. Bozdoğan ve Çine 'de Müslüman olmayan cemaate ait herhangi bir okul bulunmamaktaydı.

Aydın Sancağı'nda halkın tasarrufunda bulunup vergi vermek zorunda olan hane ve binaların listesi de şöyle sıralanmaktadır.⁷¹

⁶⁹ *İzmir Ve Çevresi Özel Binalar İstatistiği*, 1918, Yayına Haz. Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir 1988, s. 6

⁷⁰ A. Adil Öztürk Medreselerle ilgili verdiği istatistiklerde bu sayının 69 olduğunu kaydetmektedir. bk. Adil Adnan Öztürk, *Cumhuriyet Mektebinden Adnan Menderes Üniversitesine Türkiye'de Modern Eğitimin Gelişimi Ve Aydın*, Aydın Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 1999, Aydın, s. 10 vd.

⁷¹ Güneş, *agm.* s. 32

Tablo 8. Aydın Sancağında halkın tasarrufunda bulunup vergi vermek zorunda olan hane ve binalar

	İslam	Musevi	Ermeni	Rum	Ecnebi	Toplam
Aydın Kazası	16.666	100	56	2063		18,885
Nazilli Kazası	12.149	43	123	985		13.300
Karacasu Kazası	6623			47		6670
Bozdoğan Kazası	6785			10		6795
Çine Kazası	382			79		461
Söke Kazası	4671		13	3445	16	8145
Toplam	47.276	143	192	6629	16	54.256

Kaynak: *İzmir Ve Çevresi Özel Binalar İstatistiği*, 1918, Yayına Haz. Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir 1988, s. 9

Aydın Sancağı genel olarak ticari yoğunluğun yoğun bir şekilde yaşandığı bir bölge idi

Buna rağmen sancakta otel ve ferhane sayısının oldukça az olduğu gözlenmektedir. Aydın Sancağının tamamında otel sayısı sadece 38 olarak kalmıştır.

Sosyal ve ekonomik yapının önemli göstergeleri de bir yerdeki ticari hayatın nasıl olduğu ve halkın sosyal aktiviteleridir. Bu yargıya paralel olarak Aydın Sancağında 1918 yılına ait istatistikler incelendiğinde toplam 136 han, 920 mağaza, 164 depo, 47 yazıhane, 624 kahvehane, 1 gazino, 69 meyhane, 6 sinema, 7 eczane, 6419 dükkân, 9 lokanta, 248 fırın, 15 hamam, 3 ılıca, 11 sabunhane, 109 yağhane, 58 debbağhane, 3 salhane, 5 çamaşırhane, 26 rakı fabrikası, 16 un fabrikası, 1 makarna fabrikası, 7 helva fabrikası, 303 dokuma imalathanesi, 1 demir fabrikası, 1 meyan kökü fabrikası, 39 kiremithane, 307 su değirmeni, 1931 hayvan damı, 12 lonca, 598 samanlık, 175 sebze bahçesi, 1119 kule, 1022 arsa kayıtlarda bulunmaktadır.⁷²

⁷² *İzmir Ve Çevresi Özel Binalar İstatistiği*, 1918, Yayına Haz. Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir 1988, s. 6, Güneş, *agm.* s. 33

Yukarıda verilen bilgilerin ayrıntısına bakıldığı zaman; Aydın kazası sancaktaki en fazla han'a sahip olan merkezdi. Mağaza olarak Aydın Sancağı'nda Rum ve İslam olan unsurların ağırlığı görülmektedir. Sancaktaki sinema sayısı ilgi çekicidir. Döneme göre sinema sayısının bu kadar fazla olması sosyal yaşam açısından sinemaların önemini göstermektedir. Halkın diğer bir eğlence yeri olan kahvehaneler ise oldukça yaygındı. Aydın kazasında 434 kahvehanenin 637'si İslamlara ait iken, kahvehane sayısı Nazilli'de 112 Karacasu'da 50, Söke'de ise 31 olarak göze çarpmaktadır.

Meyhane işletmecileri ise genelde Müslüman olmayan halk olup çoğunluğu Rum idi. Aydın Sancağındaki 69 meyhane işletmesinden 63'ü Rumlar tarafından işletilmekteydi. Söke kazası, sancağın en fazla meyhanesinin bulunduğu merkezdi. Aydın'daki 9 lokantadan 4'ü Aydın Kazası'nda, 3ü Nazilli Kazası'nda, 2'si de Karacasu Kazası'nda faaliyet göstermekteydi. Aydın Kazası'ndaki lokantaların 3 tanesi Rumlar tarafından işletilmekteydi. Aydın Sancağı'ndaki toplam 248 fırından 167 tanesi Türkler tarafından işletilmekteydi. Sancakta 11 Sabunhane bulunmaktaydı. Bu sabunhanelerin 6'sı Türkler, 4'ü Rumlar, 1 tanesi de Ermeniler tarafından işletilmekteydi. Sancakta toplamda 109 tane yağhane bulunmaktaydı. Bu alanda en fazla Türkler faaliyet göstermekteydiler. Aydın Sancağı'ndaki mevcut 58 deblağhane çalıştırılmaktaydı. Bunlardan 51'i Türklerin 7'si ise Rumların elindeydi. Sancakta biri Aydın'da diğerleri Karacasu ve Bozdoğan'da olmak üzere üç tane salhane bulunmaktaydı. Bunların işletmecileri de Türklerden meydana gelmekteydi. Aydın'daki Rakı imalatı ise diğer sancaklara göre oldukça fazla olarak karşımıza çıkmaktadır. Sancak bu konuda İzmir ile yarışır vaziyette idi. Bölgede 26 rakı fabrikası bulunmaktaydı. Bunların 25'i Rumlara aitti. Türklere ait tek rakı imalathanesi Aydın Kazası'nda yer almaktaydı. Söke Kazası 16 imalathane bu konuda başı çekmekteydi.⁷³

Aydın Sancağı'nda toplamda 16 un fabrikası bulunmaktaydı. 10 tanesi Türkler tarafından işletilirken geri kalanları Rumlar işletmekteydi. Sancaktaki tek makarna fabrikası Aydın Kazası'nda bulunmakta ve Rumlar tarafından işletilmekteydi. Tamamı Nazilli'de olan 7 helva fabrikasının 5'ini Türkler, 2'sini Rumlar işletmekteydi. Sancakta 303 dokuma imalathanesi vardı. Bunların tamamının Karacasu'da olması ilginç bir kayıt olarak karşımıza çıkmaktadır. Sancak'taki tek demir fabrikası Aydın kazasında olup Rumlara aitti. Bunun yanında 35'i Türklere ait olmak üzere toplam 39 kiremithane faaliyet halindeydi. Bu kiremithanelerden 20'si Aydın'da, 9'u Söke'de, 6'sı

⁷³ *İzmir Ve Çevresi Özel Binalar İstatistiği*, 1918, Yayına Haz. Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir 1988, s. 6

Bozdoğan'da, 22'si Karacasu'da diğerk ikisi de Çine'de bulunuyordu. Sancaktaki 307 su değirmeninden 262'si Türkler tarafından, 45'i Rumlar tarafından işletilmekteydi. Kazalar içersinde en fazla su değirmeni 78 değirmen ile Aydın'daydı. Aydın'ı 72 su değirmeni ile Çine, 59 su değirmeni ile Bozdoğan, 43 su değirmeni ile Karacasu, 42 su değirmeni ile Söke, 13 su değirmeni ile Nazilli izliyordu.

Aydın Sancağı'nda ticari faaliyetlerin zenginliğine paralel olarak ve doğal afetlerin yıkıcı etkilerine karşı sigorta şirketlerinin varlığı göze çarpmaktadır. 1914 yılında değişik ülkelere ait Aydın'da tam 20 sigorta şirketi faaliyet gösteriyordu. Ayrıca şehirde ikisi Rum, iki Ermeni ve biri de Türk olmak üzere beş Avukat, hukuki anlamda çıkan sorunları halletmek için faaliyet göstermekteydi.⁷⁴

Yukarıda istatistikleri göz önüne alırsak Aydın Sancağında yoğun bir ticaret döngüsünün yanında günün koşulları doğrultusunda sosyal yaşamın gerekli kıldığı normların yeteri kadar bulunduğunu görmekteyiz. Burada ilginç olan Müslüman olmayan grupların işgal öncesi sosyo-ekonomik yapının önemli karakterleri olduğudur. Buna rağmen söz konusu bu gruplar istisnalar hariç, istatistikler de göz önünde alındığında Türk ve Müslüman unsurunun etkisini tam olarak kıramadığıdır. Elimizdeki bilgilere göre Nazilli kazası hariç hiçbir yerde Gayr-i Müslimler sosyo-ekonomik yapının kontrolünü ele geçirememiştir. Nazilli ile ilgili 1913–14 yıllarına ait kayıtlar incelendiğinde özellikle bütün iş kollarında azınlıkların Türklere göre daha fazla ekonomik güce sahip olduğu tespit edilmektedir.⁷⁵ Daha açık bir ifade ile 1913 yılında Nazilli'de 44 yabancı iş yerine karşılık 28 Türk işyeri ve iş adamı olduğu görülmektedir.⁷⁶ Bu durumun işgal öncesi yıllarda daha da kötüleştiğini varsayarsak yaptığımız tespitin de doğruluk payı oldukça artmaktadır.

İzmir ve Çevresi 1917 Senesi Nüfus İstatistiği 1918 yılında Aydın Vilayeti İstatistik Müdüriyeti tarafından 1333 Senesi Tevellüdat ve Vefayat başlığı ile yayınlanmıştır. Bu istatistik Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı içersinde 19–10/1–26 da kayıtlı olduğu gibi bir nüshası da İzmir Milli Kütüphanede bulunmaktadır. Otuz Sayfadan oluşan bu istatistikte Aydın Vilayeti'nde 1917 yılının ilk on ayı içersinde meydana gelen doğum ve ölüm sayıları, ölüm nedenleri bunların vilayet dâhilinde yaşayan etnik ve dini gruplara dağılımı gösterilmektedir.

⁷⁴ Günver Güneş, "Bir Fransız Rehberine Göre I. Dünya Savaşı Öncesi Aydın", *Aydın Kültür Sanat Dergisi*, Yıl. 3, s. 18, Aydın, 2002, ss. 24

⁷⁵ Tekin, *agt.* 141–151, Arslan Buğdaycı, "Yunan İşgali Öncesi Nazilli Ve Çevresi", *Milli Mücadele Nazilli Cephesi Ve Önderleri* Aydın İli Ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Yayınları, Editör. Mehmet Başaran, İstanbul, s. 67

⁷⁶ Saadet Tekin, *Milli Mücadele'de Nazilli*, Karacasu Matbaası, , Nazilli, 1996. s. 34

İstatistiklerde bizi cazip kılan durum ise kabaca bazı rakamlar dışında, Yunan işgalinin tam arifesinde Aydın Kazası ve ona bağlı sancaklarla ilgili bugüne kadar meçhul kalmış nüfus ile ilgili bilgilerin ayrıntılı olarak verilmiş olmasıdır.

Birinci Dünya Savaşı içerisinde Anadolu'nun diğer coğrafyalarında olduğu gibi Aydın Sancağı'nda da demografik yapı büyük bir değişim göstermiştir. Özellikle Yunanistan Megali İdea'sı doğrultusunda Batı Anadolu coğrafyasında Yunanistan tarafından Rum ahalinin yerleştirilmesi işleminden Aydın Sancağı da nasibini almış, sosyal ve ekonomik zorluklar nedeni ile Aydın Sancağı'ndan Anadolu'nun iç kesimlerine hissedilir derecede bir Türk göçü başlamıştır.⁷⁷

Bununla birlikte Aydın Sancağı'nın sözünü ettiğimiz tarihlere ait nüfus yapısında bir değişkenliğin olduğu da görülmektedir. Bunun nedeni ise vilayet ve sancak hudutlarında yaşanana değişimler olarak göze çarpmaktadır.⁷⁸

1333 Senesi Tevellüdat ve Vefayat İstatistiğinde 1917 yılının ilk on ayına ait Aydın Sancağı ile ilgili nüfus verileri elde etmekteyiz. Bu istatistiğe göre Aydın Sancağı'nda Türk nüfus 117.139 olarak belirtilmektedir.⁷⁹ Türk nüfusunu 16.602'si erkek, 16.136'sı kadın olmak üzere toplam 32.738 kişi ile Rumlar izlemekteydi. Rumlardan sonra Aydın'da en kalabalık Cemaat Musevilerdi. Aydın Sancağında 1917 yılında toplam Musevi nüfusu 42514 kişiden oluşuyordu. Aydın Sancağında bu tarihlerde 945 nüfus ile Ermeniler de bulunmaktaydı. Diğer millet ve cemaatlere mensup olan 194 kişi de 1917 itibarıyla Aydın Sancağında yaşamlarını devam ettirmekteydi. Türkler de dâhil bütün nüfusu göz önüne aldığımızda, toplamda 227.621 Yunan işgali arifesinde Aydın'da yaşadığı görülmektedir. Rakamlara dikkat edildiğinde Türk nüfusu içerisindeki erkek nüfusunun kadınlara oranlara azaldığı fark edilecektir. Bu durum Birinci Dünya Savaşı'nın devam etmesi ve erkek nüfusunun askere gitmesiyle açıklanabilir.⁸⁰ Bununla birlikte Rum- Musevi- Ermeni nüfusunda erkek nüfusu kadınlara oranla fazla verilmiştir. 1917 yılında nüfus dağılımını kazalara yayacak olursak karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır.

⁷⁷ bk. Serdar Sarısır, *Demografik Oyun Sürgün (1919-1923)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006

⁷⁸ Justin McCarthy, *Müslümanlar ve Azınlıklar*, çev. Bilge Umar, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 1988, s. 13

⁷⁹ *İzmir Ve Çevresi Nüfus İstatistiği*, 1917, Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir, 1988, s. 6-7

⁸⁰ Güneş, *agm.* s. 35

Aydın Kazası 1917 Yılı Nüfusu

	1917 Yılı Başlangıcı	1917 Yılı Sonları
İslam (Türk)	83.916	82.204
Rum	13.086	13.133
Musevi	3.681	3.616
Ermeni	274	269
Diğer Milletler	64	64
Toplam	101.011	99.176

Nazilli Kazası 1917 Yılı Nüfusu

	1917 Yılı Başlangıcı	1917 Yılı Sonları
İslam (Türk)	50.418	50.038
Rum	2443	2419
Musevi	457	450
Ermeni	530	529
Diğer Milletler	115	115
Toplam	53.936	53.572

Söke Kazası 1917 Yılı Nüfusu

	1917 Yılı Başlangıcı	1917 Yılı Sonları
İslam (Türk)	21.765	21.639
Rum	15.162	16.061
Musevi	43	70
Ermeni	139	138
Diğer Milletler	16	
Toplam	38.046	37.908

Bozdoğan Kazası 1917 Nüfusu

	1917 Yılı Başlangıcı	1917 Yılı Sonları
İslam (Türk)	33.394	32.720
Rum	253	251
Musevi	6	6
Ermeni	12	12
Diğer Milletler		
Toplam	33.565	32.898

Cine Kazası 1917 Yılı Nüfusu

	1917 Yılı Başlangıcı	1917 Yılı Sonları
İslam (Türk)	32.241	31.773
Rum	712	719
Musevi		
Ermeni		
Diğer Milletler		
Toplam	32.953	32.492

Karacasu Kazası 1917 Yılı Nüfusu

	1917 Yılı Başlangıcı	1917 Yılı Sonları
İslam (Türk)	17.897	17.288
Rum	187	173
Musevi		
Ermeni		
Diğer Milletler		
Toplam	18.084	17.461

Yukarıdaki istatistiklerden de anlaşılacağı Aydın Sancağında Mütareke ve Yunan İşgali öncesi 240.000'e yaklaşan nüfusıyla Türk çoğunluğa sahiptir. Sancağın hiçbir kazasında gayrimüslimler özellikle de Rum nüfus Türk nüfusa oranla çoğunluk olmamıştır. Rumların en yoğun olduğu Söke kazasında bile bu istatistiklere göre Türklerden 6500 sayı olarak geride olduğu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte Söke kazası dışındaki bütün sancaklarda Türklerin ezici bir üstünlüğü bulunmaktadır.

Bu istatistiklerde dikkati çeken diğer bir nokta ise Aydın vilayeti dâhilinde en fazla ölüm oranının Aydın kazasında görülmüş olmasıdır. 1917 yılının ilk on ayında 3439 kişinin yaşamını yitirmiş olması akıllara bulaşıcı, salgın hastalık veya doğal

afetlerden dolayı ölüm oranlarının yüksek olduğunu getirmektedir.⁸¹ Aydın Sancağı'nda ölümlerin genel nüfusa oranı 2.17 gibi yüksek bir oran olurken doğum olayları 0.88'lerde kalmıştır.⁸²

1.3.3. Yunan İşgali Öncesi Aydın'da Asayiş Ve Güvenlik

Bir coğrafyanın sosyal yapısı içerisinde asayiş ve güvenlik konusu ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü kitleler ve bireyler arası günlük, ticari, ekonomik ve dini ilişkilerin ne şekilde işlediği hakkında değerlendirme yaparken kitleler arası huzur ya da huzursuzluğun nasıl olduğu kesinlikle bilinmelidir.

1.3.3.1. Zeybekler ve Efeler

Bu manada ilk söz edilmesi gereken husus, Batı Anadolu coğrafyasının tarihsel sürecinde asayiş ve güvenlik açısından en önemli karakterlerden biri olan Zeybeklerdir.

Zeybek kelimesinin köken ve anlam itibariyle ne olduğu konusunda bu zamana kadar çok sık tartışmalar yaşanmıştır.⁸³ Bu konuda en mantıklı açıklama ve tarif Ali Haydar Avcı tarafından yapılmıştır. Yazar, *Zağ-bek* kelimesinden yola çıkarak Zeybek kelimesinin Zağ ve Bek'in birleşiminden meydana gelen bir kelime olduğunu ve anlam itibariyle sürekli kaçan, belli bir yerde kalıcı durmayan, yeri geldiğinde saldırı durumunda olan, bir yere, özellikle sığınılacak ve savunulacak yerlere kaçarak kendini savunan gibi çeşitli anlamlar içerdiğini belirtmektedir. En Önemlisi ise kelimenin Türkçe oluşudur.⁸⁴

Tarihsel süreçte ilk olarak Selçuklular zamanında ortaya çıktığı görülen Zeybeklerin⁸⁵ Aydın'ın sosyal tarihi açısından önemli bir hal almaya başlaması Osmanlı devletinde özellikle 17–18. Yüzyıllardan sonra dirlik ve düzenin kaybolmaya başladığı dönemlere tekabül eder. Osmanlı'nın bu döneminde sistemin bozulmasına tepki olarak

⁸¹ Güneş, *agm.* s. 38, *İzmir Ve Çevresi Nüfus İstatistiği*, 1917, Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir, 1988, s. 30

⁸² *İzmir Ve Çevresi Nüfus İstatistiği*, 1917, Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir, 1988, s. 30

⁸³ Bu konuda yapılmış tartışmalar için bk. Ali Haydar Avcı, *Zeybeklik ve Zeybekler Tarihi*, E Yayınları, İstanbul, 2004 s. 49–63, Onur Akdoğu, *Bir Başkaldırı Öyküsü Zeybekler*, Sade Matbaacılık, İzmir, 2004 s. 1–40

⁸⁴ Akdoğu, *age.* s. 20 Avcı, *age.* s. 59

⁸⁵ Kemal Özkaynak, *Efelerden Haber*, Aydın Ofset Matbaacılık, Aydın, 2004, s. 6

gerçekleştirdikleri hareketlerle sosyal isyancı ya da eylemci sıfatını aldıklarını görmekteyiz.

Zeybek ve efelerin tarihsel süreç içerisinde yapmış olduğu hareketleri eşkıyalık olarak niteleyenler varsa da bu tamamen Aydın coğrafyasının sosyal ve kültürel yapısına bir haksızlık olarak değerlendirilmelidir. Tarihi belgeler ve kayıtlar bize göstermektedir ki genel olarak Zeybek ve Efelerin isyancı niteliklerini; adaleti, sağlamak, halkı korumak özellikle Osmanlı döneminde büyük toprak sahiplerine ve devlet temsilcileri karşısında yerel halkı temsil etmek amacıyla aldığını görmekteyiz. Aydın Muhassılığ'ından ve 1598'de yörede ilk ayaklanmayı başlatan Yusuf Paşa'dan, 19. Yüzyılda ihtilal niteliğinde bir isyanla tarih sahnesinde yerini alan Atçalı Kel Mehmet'e, 20. Yüzyılda Yörük Ali Efe arasında geçen yaklaşık 300 yıl boyunca Zeybek ve Efeler bu şekilde davranmıştır.

20. Yüzyıl ile birlikte Zeybek ve Efe olgusunun sosyal bir kavram olarak Aydın Sancağında varlığını hissettirdiğini, bölgedeki asayiş probleminin başkarakterlerinden biri olduğunu aşikârdır. Özellikle II. Abdülhamit'in baskısı rejimi Aydın ve çevresinde çetecilik faaliyetlerinin hızlı bir şekilde artmıştır. Dönemin hükümet memurlarının halka karşı baskıcı tavırları Osmanlı askeri sisteminin güvenliği sağlamada yetersiz kalışı 20. Yüzyılın ilk yıllarında Aydın ve çevresinde efelerin faaliyetlerinin doruğa çıkmasına sebep olmuştur. Osmanlı'nın bölgedeki asayişini sağlamadaki yetersizliği Rum çetelerinin de faaliyetlerini arttırdığı gibi, bölgedeki güçlü efelerin yer yer halkı korumak adına yerel hükümet liderleri gibi davranmalarını sağlamıştır.⁸⁶

20. Yüzyılın başlarında Çakırcalı ve Kamalı Efe'nin çeteleri Ege bölgesinde olduğu gibi Aydın ve çevresinde de en önemli zeybek grupları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu efeler halk tarafından sevilirdi. Bu nedenle Hükümetin bu efelerin yakalanması için halka yapmış olduğu baskı da hiçbir işe yaramıyordu. Rum çetelerini ve halkının Müslümanlara karşı gerçekleştirdiği haksızlıkların koruyucusu sıfatını alan bu efelerden Rumlar büyük bir korku ile bahsetmekteydi.⁸⁷

1908'de Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile birlikte bütün yurttan esmeye başlayan barış ve özgürlük rüzgârından efe grupları da nasibini almıştı. Dağdaki tüm çeteleri II.

⁸⁶ Sabri Yetkin, *Ege'de Eşkîyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, 91–118, Akdoğdu, *age.* s. 196

⁸⁷ Akdoğdu, *age.* s. 208

Abdülhamit rejiminin kurbanı olarak gören İttihat ve Terakki çıkardığı yasayla dağdaki efelerin düze inmeleri takdirde af edileceğini belirtmiştir.⁸⁸

Böylece bir barış döneminin olduğu zannedilirken 13 Ekim 1908'de Meşrutiyet affı ile dışarıya çıkan Yanık Halil İbrahim adında bir efenin eski düşmanı olan altı Rum'u öldürmüş ve tekrar dağa çıkmıştır. Çakırcalı Efe de belli bir süre sonra tekrar dağa çıkmayı tercih etmişti. Ardından Sarı Ali ve Kel Hasan çetelerinin de dağa çıkmasıyla bu dönem sona ermiş ve çok geçmeden dağlar yine çetelerle dolmaya başlamıştır.⁸⁹

Başta Çakırcalı olmak üzere Aydın ve çevresinde birçok efe çetecilik faaliyetlerine kaldığı yerden devam ediyordu.⁹⁰ Bu olayların ardından, hükümet daha önce 21 Eylül 1909'da Rumeli'deki eşkıyalık hareketlerini ortadan kaldırmak için çıkarmış olduğu Şekavetin Men'i ve Mütecasirlerinin Takib ve Tedibi kanununu, 3 Ekim 1909'da Aydın Vilayeti için de uygulamaya başladı. Bu kanunun doğrultusunda kurulan divan-ı harbler'den biri de Çeteler Divan-ı Harbi adıyla Aydın Sancağı'nda kuruldu. Divan-ı Harp dört asker ve üç sivilinden oluşuyordu.⁹¹

Aydın ve Havalisinde II. Meşrutiyet dönemi içerisinde Osmanlı Hükümeti'nin etkisini kırmak için en çok uğraş verdiği efe Çakırcalı olmuştur. Osmanlı güçleriyle uzun yıllar birçok çatışmaya girip halkın efsaneleştirdiği Çakırcalı, 17-18 Kasım 1911'de çıkan bir çatılda öldürülmüştü. Cesedi bir süre Nazilli Hükümet Konağı'nın kapısında ayaklarından asılarak teşhir edilen Çakırcalı'nın naaşı daha sonra Nazilli dışındaki Suluçay yanında bir palamut ağacının dibine gömülmüştür.⁹²

Aydın'ın 1914 yılının başlarındaki sosyal yapısını göstermesi açısından önemli olan Zeki Mesud Alsan'ın eserinde zeybek ve efelerle ilgili şöyle denilmektedir.

“O tarihlerde Aydın havalisinde dağlarda efe çeteleri bulunurdu. Bunlar takip edilir, vurulur, yakalanır veya affolunurdu. Bu çetelere ait Aydın'da çok şey anlatılırdı. Bu hikâyeler arasında çetelerin aleyhinde olanların bulunduğu gibi lehinde olanlar da vardı. Fakat halk arasında daha ziyade çeteyi takdir eden, çeteyi mazur gösteren hikâyeler dolaşırdı. Çeteler baskın yaparlardı, dağa adam kaldırırlardı, altın toplarlardı.

⁸⁸ Halil Dural, *Bize de derler Çakırca 19. ve 20. Yüzyılda Ege'de Efeler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 241, Akdoğdu, *age.* s. 208

⁸⁹ Yetkin, *age.* s. 118 vd.

⁹⁰ bk. Zeynel Besim, *Çakıcı Efe*, Ticaret Matbaası, İzmir, 1934, Akdoğdu, *age.* s. 224, Yetkin, *age.* s. 137

⁹¹ Yetkin, *age.* s. 133

⁹² Zeynel Besim'e göre Çakırcalı'nın cesedi Yukarı Nazilli'nin dışında, Suluçay yanında Nazilli eşrafından eski belediye başkanı Tevfik Bey'in kardeşi Emin Bey'in fidanlığı dolayında, Nazilli, Ödemiş Alaşehir yoluna çıkan bir arayolun başına açılan çukura gömülmüştür. bk. Besim, *age.* s. 635

Fakat onların dağlarda yol kestiklerini, şehirli ya da köylü orta halli bir adamı soydukları, öldürdükleri asla işitilmezdi.⁹³”

“Osmanlı Devleti hükümetinin çeteyi affetmesi demek onunla bir nevi barış yapması demektir. Hükümetin çeteden kurtulmak için böyle bir yola başvurması onun hem maddi hem de manevi anlamda zayıf olduğunun en büyük delilini teşkil ederdi.⁹⁴”

Çakırcalı'nın öldürülmesinden sonra zeybeklerin Türk tarihi içinde gerçekleştirdikleri maceranın ikinci bölümü başlıyordu. Bu da Yörük Ali Efe'nin tarih sahnesine çıkması olacaktır.*

Osmanlı yönetimi Aydın ve havalisinde efelerin gerçekleştirdikleri faaliyetler dönem boyunca uğraşmış, Birinci Dünya Savaşı ve ondan sonraki süreçte ise savaşın yarattığı genel toplumsal buhranın Aydın'da açık bir şekilde hissedildiğini görülmüştür. Asaf Gökbel'in değerlendirmesine göre Efeler durağı olan Aydın ili bu tarihlerden sonra eşkıya yatağı olmuştu. Cepheden cepheye düşman saldırılarına ülkenin sınırlarını korumaya çalışan Osmanlı hükümetinin zeybek gruplarının peşinden koşmaya gücü yoktu. Bu durumda zengin kişiler, köy ağaları köylerinde oturamaz oldular. İşlerini, mallarını yüz üstü bırakıp bir daha dönmek üzere kentlere göç ettiler. Köylerin düzeni Aydın'da artık bozulmuştu.⁹⁵

Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla birlikte dağlarda yaşayan zeybeklerin çoğu köylere inmişti. Fakat silahlarını bırakmayan zeybekler günlük hayatta hiçbir işe karışmıyorlardı Çifte çubuğa gidemiyorlar, ticaret yapamıyorlardı. Hiç kimseye güvenmeden sürekli tetikte yaşıyorlardı. Şefik Aker ise Mondros Mütarekesinin imza süreci ve Yunan işgali öncesinde zeybekler ve asayiş ile ilgili şu bilgileri vermektedir.

Aydın, Ödemiş, Tire, Nazilli, Söke, Çine kazalarında zeybeklik asırlardan beri devam eden bir marazı içtimaidir. Dünya Savaşında asker firarları nedeniyle bunların âdeti oldukça artmıştır. Aydın muhitinde ashabı servetten bir kısmı, çiftlik sahipleri zeybekleri beslemek, okşamak, himayesine girmek zaruretinde idi. Savaş esnasında zeybekler cesaretlerini o kadar ileriye vardırılmıştır ki kaza ve büyük nahiye merkezlerini ve hükümet dairelerini basma, Aydın'dan adam kaldırmak gibi fiiliyatlarda bulunmuşlardır. Bunların takibi hükümete aitti.⁹⁶

⁹³ Zeki Mesud Alsan, *Memleket Çocuğu Mustafa'nın Romanı*, Vadi Yayınları, Ankara, 2002, s. 94–95

⁹⁴ Alsan, *age.* s. 96

* Yörük Ali Efe ile ilgili ayrıntılı bilgi daha sonradan verilecektir.

⁹⁵ Asaf Gökbel, *Milli Mücadele'de Aydın*, Coşkun Matbaası, Aydın, 1964, s. 60

⁹⁶ M. Şefik Aker, *57. Tümen ve Aydın Milli Cidali*, c. 1, Askeri Matbaası, Ankara, 1937. s. 12

Bütün bunlara rağmen, Türk İstiklal Savaşı, onların şereflerinin yıkıldığı pınar oldu. Savaşın ilk yıllarında, düzenli ordular kuruluncaya kadar Türk direnişini başarı ile temsil ettiler.

1.3.3.2. Yerli Rumların Yarattığı Güvenlik Sorunları

Aydın Sancağında, Batı Anadolu'nun diğer topraklarında olduğu gibi Rumların faaliyetleri, güvenlik ve asayiş açısından iki nedenden dolayı problem olmuştur. Birincisi daha önce bahsettiğimiz gibi Megali İdea düşüncesi içerisinde Aydın Sancağı'nda nüfus çoğunluğunu sağlamaya çalışan Yunanistan'ın özellikle adalardan bölgeye kaçak Rumları yerleştirip silahlandırması, İkincisi de; Aydın Sancağı'ndaki yerli Rumların bir takım propaganda ve çete faaliyetleri ile Yunanistan tarafından örgütlenilmeye çalışması ve Avrupalı devletlerin bunu görmezden gelmesidir. Rumların söz konusu amaçla Anadolu'da olduğu gibi Aydın Sancağı'nda da örgütlenmesini İstanbul merkezli Rum komiteleri Etnik-i Eteryia ve Mavri Mira Cemiyeti, Kilise ve din adamları üstlenmişti.⁹⁷

Rumlar propagandaları Etnik-i Eteryia ve Mavri Mira Cemiyetlerinin faaliyetleri ile başlamış ve yıllardan beri organize bir şekilde sürdürülüyordu. Türklerin Yunanlılara karşı insancıl davranışlarına karşı sanki Türkler Yunanlılara zulüm yapıyorlarmış gibi bütün dünyayı etki altında bırakmak amacıyla çeşitli dillerde broşür ve kitaplar yayınlıyorlardı. Bu çalışmalar Türk halkının psikolojisine doğrudan etki yapmıyorsa da dünya kamuoyuna Türk halkını tamamen yanlış tanıtıyordu.

Ayrıca İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde Rumca ve diğer diller ile yayınlanan gazetelerle⁹⁸ işgal öncesinde propagandalarını daha da yoğunlaştırdılar. Bu suretle yerli Rumları bilinçlendirdikleri gibi, Türk halkı üzerinde de etkili olmaya başladılar. Bilinçlenen Rum halkı olayları fırsat bilerek tedhiş hareketlerine de başladılar. Esasen Batı Anadolu'nun işgali Yunanlılar tarafından Mondros Mütarekesinden evvel tasarlandı ve bunun için Sisam, Sakız, Midilli Adaları'nda silahlı ve iyice donatılmış çeteler teşkil edildi.

⁹⁷ M. Tayip Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, c.1, TTK. Yayınları, Ankara, 1959 s. 154

⁹⁸ Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 121'de İzmir'de Mütareke ve işgal dönemlerinde yayınlanan Rumca dergi ve gazeteler: Amaltiha, Kozmos, Estiya, Nea, Smirina, Telgrafos, Eleftros, Ahidronos, Iroces, Soologomi, Neologros, Proia, Peronos, Armonia, Lonia, Kaponos, Amiros idi. Ayrıca Le Levant, La Reform, La Liberte, isminde Fransızca gazeteler çıkıyordu. La Liberte aşırı Türk düşmanlığı yapıyor idi.

Rumların Batı Anadolu bölgesinde ilk yarattığı olay 6 Kasım 1918’de bir İngiliz gemisinin İzmir limanına gelişi ile ilgilidir.⁹⁹ Bundan sonraki dönemde bölgede Rumların asi davranışları çığ gibi büyüdü.

Aydın Sancağı ve çevresinde Rumlar demografik bakımdan, Türklerden sonra en kalabalık etnik unsurdu. Yunanistan’ın sancak dâhilinde yürüttüğü propaganda çalışmaları, duygusal ve kültürel bakımdan İstanbul’dan çok Atina’ya bağlı olan bölge Rumları arasında çok etkili oldu. Balkan Savaşı’nın patlak vermesi ve özellikle Anadolu’ya yakın olan Midilli, Sakız ve Sisam’ın Yunanistan tarafından işgal edilmesinden sonra, bu adalara üslenen ve Yunanistan tarafından desteklenen Rum eşkıya Anadolu sahiline çıkmaya başlamıştır. Böylece Aydın Sancağı Rum eşkıyanın en çok uğradığı yer oldu. Yerli Rumlardan büyük yardım gören bu eşkıyanın işlediği yağma, soygun, kaçakçılık gibi suçlar güvenliği sarsacak boyutlara ulaştı ve Türk halkı arasında korku yarattı.¹⁰⁰

Aydın Sancağı’nda Rumların gerçekleştirdikleri olumsuz faaliyetler en çok Aydın ve Söke kazalarında görülmüştür. Bunun böyle olmasının doğal bir nedeni vardır. Bu neden de söz konusu kazalarda, özellikle Söke’de Rum nüfusunun bir hayli fazla olmasıdır.¹⁰¹

Rum eşkıya Aydın Sancağı’nda Balkan Savaşı’nın çıkışından kısa bir süre sonra hareketlenmeye başlarken, askeri makamların da güvenliği arttırıcı önlemler almaya devam ediyorlardı. Bu tarihlerde Rumların en çok faaliyet gösterdikleri Sancak Söke idi. Söke dışında Sobice ve ona bağlı köylerde de faaliyet içersinde oldukları görülmektedir.¹⁰²

Aydın Sancağı’nda Rumların faaliyetleri karşısında güvenliği sağlamada yetersiz kalan Osmanlı Hükümeti kaçakçılığın da önünü alamıyordu. 22 Haziran 1912’de Ahenk gazetesinde yayımlanan bir mektup, hükümetin basiretsizliğini açıkça gözler önüne sermekteydi. Söke’den gelen mektupta savaşın çıkışından beri Söke’deki Cincin Un Fabrikası’nın iç kısımlarındaki ve sahildeki Hıristiyan köylerinden gelen parayı

⁹⁹ Sıtkı Aydın, *Güneybatı Anadolu’da Kuva-yi Milliye Harekâtı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1933, s. 20’de “...bu geminin İzmir’e gelişinde Rumlar Kordon boyunda gösteriler yaptılar. Kanlarının son damlasına kadar Türklerle mücadele edileceğine dair yeminler edildikten sonra caddedeki Türklere tecavüz ettiler.

¹⁰⁰ Engin Berber, *Bir İzmir Kâbusu Mütareke ve İşgal Dönemi Üzerine Yazıları*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, Nu. 25, İzmir, 2002, s. 2, Günver Güneş, “Yunan İşgali’nin Söke ve Çevresinde Yarattığı Tahribat”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara, Ağustos 2007, s. 16

¹⁰¹ Güneş, *agm.* s. 17, Nacracas, *age.* s. 105, Ferhat Berber, “Söke Kuva-yi Milliyesi”, Milli Mücadele’de Söke Cephesi ve Önderleri, Aydın, 2007. s. 40

¹⁰² E. Berber, *agm.* s. 6.

reddetmeyerek Sisam adasına buğday ve un ihraç ettiğini, büyük bir ihtimalle Yunanlılara verilen bu gıda maddelerinin ihracının yasaklanması gerektiği belirtilerek hükümetin halen Söke sahilinde Karina ve Kuvela iskelelerinde devam eden ihracatı engellenmesi isteniyordu.¹⁰³

Aydın Sancağı'nın güneybatı kıyı şeridinde halk, Rum eşkıyanın faaliyetlerinden dolayı çok bunalmıştı. Bu nedenle hükümete halk tarafından birçok başvurunu yapıldığı görülmüştür. Öyle ki 1912 yılı Aralık ayının ilk haftasında sayıları 20 kadar olan ve Sisam adasından gelen eşkıyalar Yoran Köyü'ne çıkararak burada köyün ileri gelenlerinden İstemat Efendi'yi dağa kaldırmışlardı.

Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Makedonya'daki birlikleri boşaltacak kadar çok işlenen firar suçu Aydın Sancağı'nda da artmış, özellikle Müslüman olmayan askerlerin firarı had safhaya ulaşmıştır. Müslüman olmayanların askere alınmasıyla ilgili Osmanlı Devleti'nin yaptığı çağrılara pek uymayan yerli Rumlar, birliklerinden firar ederek çeteler kurmuşlardır. Aydın Sancağı'nın denize yakın yerlerinde, Rum köylerinde saklanan ve beslenen bu çeteler, Anadolu'ya çıkan eşkıyaya hem kılavuzluk yaptılar hem de yardımcı oldular.¹⁰⁴

1.3.3.3. İşgal Öncesi Aydın Sancağı'nda Rum Çetelerinin Taşkınlıkları

Birinci Dünya Savaşından sonra Mondros Mütarekesi'nden sonraki dönem ve Paris'te toplanan Barış Konferansında Yunanistan'ın en büyük amacı Batı Ege kıyılarını kendi sınırları içersine dâhil etmektir. Bunu gerçekleştirebilmek için nüfus çoğunluğunu söz konusu bölgede Rumlar lehine yükseltme gayreti içersine girdiler. Nüfus yoğunluğunu gerçekleştirebilmek için Batı Anadolu'nun diğer kısımlarında olduğu gibi Aydın Sancağı'nda da Türk halkını zor durumda bırakmaya gayret ettiler, bu konuda yerli Rumları cesaretlendirdiler

30 Ekim 1918 tarihli Mondros mütarekesinin akabinde Yunan hükümetinden cesaret alan yerli Rumlar, Aydın Sancağı'nda saldırgan ve zalimane tavırlar sergilemeye başladılar. Selçuk bölgesindeki Rumların silahlanmasıyla Söke'ye kadar civar köylerdeki bütün Türkler evlerini ve tarlalarını bırakarak Kuşadası'na doğru göç etmek

¹⁰³ Güneş, *agm*, s. 17, E. Berber, *agm*. s. 18

¹⁰⁴ E. Berber, *agm*. s. 21.

zorunda kaldılar.¹⁰⁵ Yunanistan'ın yerli Rumları kullanarak gerçekleştirdiği bu yıldırma politikası sonucu bölgedeki dengeler Türkler aleyhine bozulmaya başlamıştır.

Dünya savaşı sırasında taburlara yazılmamak için adalara kaçmış olan binlerce Rum genci savaşın bitimiyle birlikte oralarda almış oldukları eğitimle geriye dönüyorlardı. Yunan adalarında hazırlanmış olan Rumları Türklere karşı kıskırtan bildirimler kayıklarla getirilip Aydın Sancağı'nda, özellikle Söke ve çevresindeki halka dağıtılıyordu. Bu durum Rumları ayaklandırmaya yöreklendirirken Yunanistan tarafından ortaya konulan bilinçli politikanın meyveleri toplanıyor ve Aydın Sancağı'na bağlı Yoran ve Akköy'de üst üste iki kez bölgedeki Rumların da katıldığı ayaklanmalar meydana geliyordu.

Rum gençlerin mütarekeden sonra Sakız, Sisam ve Midilli gibi Anadolu kıyılarına çok yakın adalara yerleşerek eşkıyalığı meslek haline getirdikleri resmi belgelerle kanıtlanmıştır. Özellikle güvenlik sorununun çıkış gibi büyüdüğü Aydın ve çevresinde de yerli Rum çeteleri ile sıkı ilişkiler kurulması nedeniyle sorun önü alınamaz bir hale gelmişti.¹⁰⁶ Yerli Rumları bu derecede fütursuz davranışlara iten neden ise nüfus bakımından olmasa bile zenginlikleri ve Türk müsamahakârlığı idi.¹⁰⁷

1919 yılına gelindiğinde Rumların taşkınlıkları hissedilir derecede artmaya başlamıştı. 19 Şubat 1919'da Rumların yoğun olarak yaşadığı Yoran ve Akköy'de olaylar patladı. Yoran'da adalardan gelen Rum gençleri ile yerli Rumlar birleşerek Jandarma Karakoluna saldırmışlar, gümrük memurunu ailesi ile birlikte dövmüşlerdir. İsyanı araştırmaya giden Jandarmalar Rum çeteleri tarafından yolda pusuya düşürülerek öldürülmüşlerdir. Yoran'dan çevre birimlere yayılan Rum isyanının ardından Söke yakınlarındaki aşar ambarları yağmalanmıştır. İsyanı bastırmak için Aydın'dan 57. Tümen ve 57. Tümen'in 135. Alayı'ndan birlikler Söke'ye gelmiş; ancak, Rum halkın ayaklanması Forbes Meyan Fabrikası müdürü İngiliz Hoder'in arabuluculuğu ile sona erdirilebilmiştir.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Dido Sotiru, *Benden Selam Söyle Anadolu'ya*, Alan Yayınları, İstanbul, 1996, s. 135, Güneş, *agm*, s.

19

¹⁰⁶ Taçalan, *age*, s. 48, E. Berber, *age*, s. 70–71, Gökbel, *age*, s. 30, Aker, *age*, c. 1, s. 14

¹⁰⁷ Ferhat Berber, "Milli Mücadele'de Söke'ye Bir Bakış", *Birinci Uluslar arası Aşağı Menderes Havzası Tarihi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu*, 15- 16 Kasım 2001, Söke Belediyesi Yayınları, İzmir, 2002, s. 99, Güneş, *agm*, s. 19

¹⁰⁸ Aker, s. 1, s. 14, Aydın, *age*, s. 22, Ahmet Mehmetefendioğlu, "İşgal Öncesinde ve İşgalde Söke'de Güvenlik", *Milli Mücadele'de Söke Cephesi ve Önderleri*, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Yayınları, Editör. Günver Güneş, İstanbul, 2007, s. 30–3, Gökbel, *age*, s. 29–30'da Akköy ve Yoran'da İsyân çıkarılmasında güdülen gayeyi şöyle açıklamaktadır: 1. Yerli Rumların Osmanlı İdaresinden memnun olmadıklarını İtilaf Devletleri'ne anlatmak ve inandırmak. 2. Aydın Vilayeti'nde asayişsizlik ve huzursuzluk olduğu hakkındaki Yunan iddialarını doğrulamak bu münasebetle teyit ettirmek. 3. Galip

1919 yılının Mart ayında Aydın Sancağı'nda Rum çetelerinin faaliyetleri iyice genişlemiştir. 17. Kolordu Kumandanı Vekili Süleyman Fethi Bey 5 Mart 1919'da Harbiye Nezareti'ne gönderdiği raporda "Aydın Sancağı'nın Söke Kazasında Yerli Rumlardan adalara kaçanlar 791 kişi olup şimdiye kadar 622'si silahlı olarak dönmüşlerdir. Bu miktara ordudan terhis olunmuş genç Rumlar ile köylerde kalanlar da dâhildir. Düşmanla beraber hareket edenlerin miktarı 1000 kişiye ulaşmıştır. Bunlar daha çok Akköy ve Yoran'da toplanmışlardır" diyerek olayın ciddiyetini dile getirmiştir.¹⁰⁹

Mart ayı boyunca Aydın Sancağı'nda özellikle yerli Türklerin yoğun olarak yaşadığı köy ve kasabalar Rum eşkıyaların silahlı baskınına uğradı. Silahlı Rumlar köy kahvelerini taramışlar köylerde bulunan birçok hayvan ve erzakı gasp etmişlerdir. Yapılan bu baskınlarda yaralanarak kurtulanların sayısı ise çok azdı.

Günlük hayatta ticaret zanaatla uğraşan ya da fabrikalarda işçi olarak çalışıp gece tedhiş hareketleri yapan yerli Rumlar yüzünden Sosyal yapının oldukça tahriş olduğunu artık anlamak kaçınılmaz bir sondu.¹¹⁰

Paris Barış Konferansı'nda İzmir ve çevresinin Yunanlılara verilmesi ve bu haberin Aydın Sancağı'nda duyulması üzerine Aydın'da Rumların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde büyük sevinç yaratmıştır. Yerli Rumlar evlerini mahallelerini Yunan bayrakları ile donatmışlardı. Osmanlı Hükümeti'nin yerli Rumların faaliyetlerine kayıtsızlığı ve Türk halkının çaresizliği neticesinde Aydın Sancağı'nda işgal öncesi Rum eylemleri iyice sıklaşmıştır.¹¹¹ Bu arada adalardan izinsiz olarak Söke'ye geçen Rumların sayısı 1919 yılı ocak ayından sonra o derece artı ki sonunda İngiliz Temsilcisi Dickson nezrinde yapılan teşebbüsün ardından, Aydın'ın Söke Kazası'na, adalardan gelen kaçak Rumların iadeleri hususunda bir rapor hazırlanabilmiştir.¹¹² Hükümet nezrinde bu girişimler bile adalardan Aydın ve çevresine Rum akışını önleyemedi. Kuşadası Mıntıka Kumandanı 2 Nisan 1919 tarihinde 57. Tümen Komutanlığına Söke'nin bazı köylerinde yapılan aramalarda biri yaralı olmak üzere 13 Rum'un yakalandığını, iki Rum'un kaçmış olduğunu bildiriyordu.¹¹³

devletlerin nazarını bir kere daha Yunan iddiaları üzerine çevirmelerini ve bu işlerle daha önemle uğraşmalarını sağlamak.

¹⁰⁹ ATAŞE Arş; Kl: 31, Ds 62-A (120) F:2. Güneş, *agm*, s. 21

¹¹⁰ Mehmetefendioğlu, *agm*. s. 31, Taçalan, *age*, s. 162

¹¹¹ ATAŞE Arş, Kl: 8, Ds: 48, F: 52-1

¹¹² ATAŞE Arş, Kl: 118, Ds: 81-423, F: 11.

¹¹³ Turan, *age*. s. 175, Güneş, *agm*. s. 22

Aydın ve çevresinde Yunan işgali yaklaştıkça Rum çeteleri Türk köylerini basarak Türk ve Müslüman halka yaptığı zulümler artarak devam etmiştir. Ocak 1919'da Kuşadası mıntıkasında Kemer Köyü'nde bir Rum kadın ve erkeğin meçhul şahıslar tarafından öldürülmesi nedeni ile Söke'de Hristiyan halk dükkânları kapatıp cinayetleri işleyenlerin Türkler olduğunu belirterek olayı siyasi bir araç olarak kullanmaya çalışmışlardır.¹¹⁴

6 Şubat 1919'da Söke'nin Kaleler Köyü civarında Boşnak Köyü halkından Boşnak İsmail ve kız kardeşi Rumlar tarafından öldürülmüştür.¹¹⁵

14 Nisan 1919 tarihinde Söke'nin Çeltikçi Mahallesi'nden Mustafa oğlu İbrahim, 25 Nisan 1919'da Sultaniye Mahallesi'nden Hasan oğlu Mehmet Rum çetelerince öldürülmüşlerdir.¹¹⁶ Rum çeteleri işi o kadar azıttılar ki; artık askeri silah depolarından silah ve cephane bile kaçırarak hale gelmişlerdi. Hükümetin zayıflığından istifade ederek bir de Yoran ve Akköy'de isyan çıkartmışlardı. İsyanın elebaşları Domatça'dan İstavro, Yoran'dan Vasil Dimitri, Söke'den Yorgo, Aleko, bahçıvan Sarando, Cücenoglu ve yardımcıları Yorgo, Pandeli, Petro, Dimitro, Tedo ve Yuvanıs'tı. Bunlardan ayrı olarak Hrisantos ayrı olarak dağlarda dolaşıyordu. Türklere karşı sistematik bir saldırı kampanyası yürütüyordu.¹¹⁷

Yunanlıların İzmir'e çıkarma yapması ile birlikte Aydın Sancağı ve çevresinde bulunan Rum eşkıya ve çetelerin, yerli Rumlarla girdikleri işbirliği neticesinde gerçekleştirdikleri eylemlerin sayısı ve şiddeti daha da artmıştır. Yunan işgali başlar başlamaz daha önce de Türk Jandarması tarafından güvenliğin bir türlü sağlanamadığı Rumların yoğun olarak yaşadığı Akköy ve Yoran köylerinde Rum çeteler ve özellikle bunların arasında *Köse Yani* çetesi hem Türk köylüsüne hem de askerlerine karşı acımasız şiddet eylemlerine girişmişlerdir.¹¹⁸

Aydın'a Yunan gelinceye kadar yukarıda anlattığımız örneklere benzer pek çok olayın Aydın Sancağında yaşandığını görmekteyiz. Zamanla olağanlaşan ve bölgedeki hayatın bir parçası olarak algılanan bu tedhiş hareketleri işgalden sonra da toplum ve insanlık açısından büyük felaketlerin yaşanmasına sebep olacaktır.

¹¹⁴ ATASE Arş. Kl. 26 Ds. 38-105 F. 19

¹¹⁵ ATASE Arş. Kl. 22 Ds. 45- 87 F. 27

¹¹⁶ ATASE Arş. Kl: 81, Ds: 128-301, F:5/1-4

¹¹⁷ Sebahattin Burhan, *Sökeli Cafer Efe*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2002, s. 130, Güneş, *agm*, s. 22

¹¹⁸ Cevat Sökmensüer, *Milli Mücadele'de Aydın- Nazilli Cephesi Kahraman Subaylarımız ve Zeybekler Hatıralarım*, İzmir, Tarihsiz, s. 100. Günay Çağlar, *İtalyanların Menderes Bölgesini Boşaltmaları ve Bu Esnada Ortaya Çıkan Bazı Hadiseler*, Erzurum, 1996, s. 51 Güneş, *agm*, s. 23

II. BÖLÜM

AYDIN SANCAĞI'NDA YUNAN İŞGALİ SIRASINDA SİVİL TEMELLİ DİRENİŞ FAALİYETLERİ (1919–1920)

2.1 Aydın'da Yunan İşgali Öncesi Sosyal Gruplar Arasındaki İlişkiler

Paris Barış Konferansında İzmir'in işgali konusunda Müttefik kuvvetlerden olur almayı başaran Yunanistan, İzmir'i işgal etmesiyle beraber amacının bölgede asayiş ve huzuru temin etmek olduğunu belirtmişti. Fakat kısa süre sonra işgal, bölgede Yunan kuvvetlerinin de art niyetli davranışlarıyla birlikte belirtilen amaç için olmadığı, yüzyıllardır Türklere karşı olan kinin bir dışavurumu olduğu gerçekleştirilen katliam ve mezalim ile anlaşılmıştı.

Yunanlılar İzmir'in işgali ile yetinmeyeceklerdir. Yunan işgal kuvvetleri Albay Zafiryos'un İzmir'in işgal edildikten sonra 17 Mayıs 1919 tarihinde yayınladığı beyannamedeki civar sözcüğü bunu açık bir şekilde göstermekteydi.¹¹⁹

Menderes vadisinin işgaline esasen Venizelos da büyük önem göstermişti. Nitekim O, "Barış Konferansının uygun bulunduğu Yunan işgal bölgesinin dışında kalan Büyük Menderes vadisine Yunanistan'dan getirilmesi tasarlanan 300 bin Yunan göçmenini yerleştirecekti."¹²⁰

Yunanlılar bu emellerine ulaşabilmek ve İtalya ile bölge için yaşadığı rekabetten galip gelmek amacıyla mütareke öncesinde Aydın Sancağı'nda sosyal gruplar arası (özellikle Türkler ve Rumlar arasında) kargaşa, çatışma, sorun ve huzursuzluk olduğu yönünde bahaneler üretip, Aydın Sancağına güya istikrar getirmek amacıyla yapmak istedikleri işgali legal hale getirmeye çalıştılar. İstanbul Hükümeti'nin özellikle mütareke öncesi tutumu da Yunanlıların bu amacına gerçekleşmesi yolunda onlara ivme kazandırdı. Şimdi yukarıdaki bilgilerin öncülüğünde Aydın Sancağındaki sosyal grupların ilişkisini değerlendirelim.

¹¹⁹ *Ahenk*, 17 Mayıs 1919, Türkmen Parlak, *Yunan Ege'ye Nasıl Geldi*, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları, İzmir, 1982, s. 398

¹²⁰ Engin Berber, *Sancılı Yıllar 1918–1922*, Ayraç Yayınları, Ankara, 1997, s. 227'de: Venizelos 19 Mayıs'ta Zafiryos'a "Yüksek Konsey'in kararıyla Ayvalık Kazası ve İzmir Sancağı dâhilinde bulunan araziye işgal ederek asayişin sağlanmasından sonra Yunanistan'da bulunan buralı göçmenlerin vatanlarına yerleşmelerinin temini gerekir." Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s. 62, Parlak, *age*. s. 398–399

Mütareke öncesinde halk arasında başlayan direnişi yatıştırmak, Türk ve Türk olmayan unsurlar arasında çok gergin olduğu düşünülen ilişkileri yumuşatmak ve halka öğüt vermek amacıyla 16 Nisan 1919'da Sultan Vahdettin'in onayı ile Şehzade Abdürrahim başkanlığında Anadolu'ya giden "Nasihat Heyeti'nin"¹²¹ Bursa, Balıkesir, Manisa ve İzmir'den sonra 29 Nisan 1919 tarihinde Aydın'a gelişi sırasında yaşananlar Aydın Sancağındaki sosyal gruplar arasındaki ilişkilerin nasıl olduğu yönünde bize ipucu vermektedir.

Heyetin Aydın'daki ziyareti sırasında Aydın Kızılay İrşat Heyeti Başkanı *Hoca Esat Efendi* Şehzade'ye Türk halkına herhangi bir nasihat vermeye gerek olmadığını belirterek şunları söylemiştir:

"Aydın Sancağında nasihate ihtiyacı olan asıl topluluk Rumlardır. Aydın'da oturan Türkler Hıristiyanlarla iyi geçinmektedir. Aydın'ın bütün mahallerindeki Hıristiyanlar zenginlik içersindedir ve Türkleri ekonomik olarak öldürmeye çalışmaktadırlar. Türkler onların fabrikalarında, bahçelerinde çalışarak yaşamlarını devam ettirmek için uğraşıyorlardır."¹²²

Aydın'da Yunan işgali öncesi sosyal gruplar arası herhangi bir sorun olmadığını gösteren diğer bir olay da 3 Mart 1919 tarihinde yaşanmıştır. Bu tarihte, *Atgenon* adındaki bir İzmirli İngiliz'in oğlu Aydın'a gelmiştir. Doğruca komutanlık dairesine giden şahıs, 57. Tümen komutanı Albay Şefik Aker'e Aydın halkının Rum ahaliyi katlettiğini söylemiştir. Albay Şefik Aker "isterseniz çarşığı dolaşın böyle bir olayın olup olamayacağını öğrenebilirsiniz" diyerek Aydın'da sosyal gruplar arasında sükûnetin devam ettiğini belirtmeye çalışmıştır. Aynı günlerde Mondros mütarekesinin şartlarının uyulup uyulmadığını kontrol için Aydın'a gelen iki İngiliz subayı *Yüzbaşı Gu* ve *Teğmen Gran*, Aydın'da kaldıkları süre içersinde Rumlara karşı yapıldığı iddia olunan bir olay tespit etmeye çalışmış olsa da bunda başarılı olamamışlardır.¹²³

Aydın'da işgal öncesi Rum ahali dışında kalan diğer etnik gruplar Yahudiler ve Ermenilerdir. Türk halkının bu gruplarla da iyi ilişkiler içersinde olduğu bilinmekte ve herhangi bir gerginliğe tarihi vesikalarda ve kayıtlarda rastlanılmamaktadır.

Netice olarak Aydın Sancağında işgal öncesi sosyal gruplar arası genel olarak bakıldığında iyi ilişkiler mevcut bulunmaktadır. Özellikle Türk halkının Müslüman

¹²¹ Mevlüt Çelebi, "İzmir'in İşgali Öncesinde Şehzade Abdürrahim Başkanlığında Anadolu'ya Gönderilen Nasihat Heyeti (Anadolu Heyet-i Nasihası)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 18, c. 6, Temmuz 1990, s. 564-565

¹²² Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, c. 6, Baha Matbaası, İstanbul, 1969, s. 1765

¹²³ M. Şefik Aker, *57. Tümen ve Aydın Milli Cidali*, c. 1, Askeri Matbaası, Ankara, 1937. s. 7

olmayan unsurlarla somut herhangi bir probleminin olmadığı iyi bilinmesi gereken bir husustur.

2.2. İzmir'in İşgali Sırasında Aydın Sancağındaki Politik Ve Askeri Durum

İzmir'in Yunan birliklerince işgali Türkiye'nin siyasal gündeminde daha önce bulunmayan ve acil olarak çözülmesi gereken yeni bir sorun getiriyordu. Bu sorun da Yunan yayılmasının durdurulmasıydı. Yunan yayılması bir merkezden planlanıyordu ve emrivakilerle Ege Bölgesindeki işgal alanını büyütmeye çalışıyordu.¹²⁴ Bu planlı ve bir merkezden yapılan yayılmaya karşı koyabilmek gerçekten zor görünüyordu. Bunun için siyasal ve askeri bir bütünleşmeye ihtiyaç vardı.

Aydın Sancağında İzmir'in işgali ve bu işgalin yayılma aşamasında yukarıda olması gerektiğini söylediğimiz bütünleşmenin olmadığını görmekteyiz. Politik ve askeri yönden disiplinsizlik ve dağılımlık Aydın Sancağının işgal arifesinde en önemli özelliklerinden biri haline gelmişti.

Politik açıdan Birinci Dünya Savaşı sonrası ülke içersinde oluşan genel tablo Aydın'da da kendini hissettirmekteydi. Savaşta alınan yenilginin suçlusu ülkenin genelinde olduğu gibi Aydın'da da İttihat Terakki Partisi olarak görülmekteydi ve her yerde olduğu gibi Aydın'da da İttihat ve Terakki Kulübü kapatıldı. Üyeleri dağıtıldı.¹²⁵ Nasihat Heyetinin Aydın'a gelişi sırasında Hoca Esat Efendi ile Şehzade Abdürrahim arasında yukarıda bahsettiğimiz konuşmadan sonra* heyetin şımarık üyesi Süleyman Şefik Paşa'nın Hoca Esat Efendi'yi ittihatçı olarak suçlaması da ülke genelindeki siyasi yapının Aydın'a da yansıdığına açık bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda Aydın'da ortalıkta sadece Hürriyet ve İtilafçılar vardı. Onlar da İzmir'in işgali ile birlikte şaşkınlıktan bir şey yapabilecek durumda değildiler. Fakat daha sonra da belirteceğimiz üzere bu şaşkınlık onlara Yunan ve Rumlarla işbirliği dahi yapmaya itecektir.

¹²⁴ Tekeli ve İlkin, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, TTK Yayınları, Ankara, 1989, s. 73

¹²⁵ Asaf Gökbel, *Milli Mücadele'de Aydın*, Coşkun Matbaası, Aydın, 1964, s. 103

* Söz konusu konuşma için bk. s. 51

Aydın'da hükümetin Aydın'daki temsilcileri olup, Politik gelişmeler içersinde birebir rol oynayan kişilerin de İzmir'in işgali sonrasındaki gelişmeler karşısında tepkileri farklılık göstermiştir.

Aydın'da Mutasarrıf vekili Yenişehirli Fuat Bey idi. Aydın Mutasarrıflığına tayin kılınmış olan Abdürrahim Bey 20 Mayıs 1919 tarihinde işe mübaşeret eylemiştir.¹²⁶ Abdürrahim Bey İzmir'deki feci hadiselerin Aydın'da olmasını engellemek üzere şehrin ileri gelenleri ile bir toplantı yapmak istemiştir. Abdürrahim Bey buradaki konuşmasında: “ Efendiler ben Aydın'ın talihsiz mutasarrıfıyım... Vatanıma, milletime faydalı olurum düşüncesiyle geldim... Sizden bir ricam varsa da o da, İzmir hadisesi gibi müessif bir hadiseye meydan verilmemesini temin etmenizdir...”Mutasarrıf bunları söylerken ağlıyordu.¹²⁷

Aydın Belediye reisliğinde Emin Bey adında bir adam bulunmaktaydı. Emin Bey kültürsüz kolayca kandırılabilir saf bir adamdı.¹²⁸ İzmir'in işgalinden sonra yaşanan gelişmeler karşısında tepkisini kendi çıkarları doğrultusunda koymuştu. Ona göre Aydın halkı Yunan işgalini sükûnetle karşılayacaktı.¹²⁹ Daha sonradan Mutasarrıfı Abdürrahim Bey bu kişiyi azlederek, yerine Peştemalcizade Reşat Beyi tayin etmiştir. Aydın'da söz sahibi diyebileceğimiz yönetim erkenden bulunan diğer zatların zıt kutuplu olarak, Mutasarrıf Abdürrahim Bey veya Emin Bey merkezli düşünceler içersinde hareket ettikleri görülmüştür. Şimdi Yunan Aydın'a gelmeden önce sancaktaki askeri yapının nasıl olduğuna bakalım.

İzmir'in işgali ile birlikte 17. kolordu ve 56. Tümenin dağılmasından sonra Aydın Vilayeti'nde kalan tek askeri birim 57. Tümeni. Bu bölgedeki birlikleri komutası altına alma sorumluluğu 57. Tümen komutanı Şefik Aker Bey'e düşüyordu. 57. Tümenin 135. alayı Söke'deydi. Alay kumandanı Mahzar Bey, yardımcısı Binbaşı Şükrü Beydir. 175. Piyade Alayının karargâhı Aydın'da olup¹³⁰ Alay Kumandanı Binbaşı Said'dir. Bu alayın 1. Tabur Kumandanı Binbaşı Şefik olup, görevi ise eşkıya takibidir. 2. Tabur Muğla'da olup bölükler tüm sahil korumasındadır. 3. Tabur Torbalı-Eğirdir demiryolu hattının korunması ile görevlidir. 176. Piyade Alayı karargâhı

¹²⁶ *Ahenk*, 30 Mayıs 1335

¹²⁷ Gökbel, *age.* s. 123

¹²⁸ Rahmi Apak, *İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, TTK Yayınları, Ankara, 1990, s. 62, Turan Akkoyun, *İstiklal Savaşı'nda Aydın Kuva-yı Milliyesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1988, s. 18

¹²⁹ Gökbel, *age.* s. 126'da “Emin Bey Yunanlıları davet için Germencik'e gidecek olan heyet arasında bulunduğu gibi, işgal günü evinin balkonunda büyük bir Yunan bayrağı sarkıtmak suretiyle milli hisleri rencide etmiş ve halkın nefretini kazanmış bir adamdı.” demektedir.

¹³⁰ Aker, *age.* c. 1, s. 7

Antalya’da olup bölükler sahil boyunca dağıntıdır. 57. Topçu taburu seri sahra ve seri cebel taburlarından müteşekkil olup, kumandanı Binbaşı Hakkı’dır. Karargâhu Denizli’dedir. Süvari kuvvetleri Aydın Merkezde on beş atlıdan ibarettir. Deve kolu da Aydın’dadır. Tümen Hastanesi Aydın Merkezdedir. Aydın Merkez Kumandanı Binbaşı Mehmet Nuri Bey, Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Abidin Bey’dir.¹³¹

2.3. İzmir’in İşgali’nin Aydın’da Yarattığı Toplumsal Etki Ve Heyecan

Aydınlılar, İzmir’in işgal haberini 15 Mayıs sabahının erken saatlerinde, İzmir Redd-i İlhak Heyeti’nin o sıralarda İzmir Müdafaa-i Hukuk Osmanlı Cemiyeti’nin tertip ettiği kongreden sonra kurulan Aydın Müdafaa-i Hukuk Osmanlı Cemiyeti’ne¹³² çektiği telgraftan öğrenmişlerdir. Bu haber yıldırım hızı ile bütün Aydın’a yayıldı. 15 Mayıs günü Aydın’da akşama kadar dükkânlar açılmadı. O günleri Aydın’da yaşayan Asaf Gökbel İzmir’in işgalinin Aydın’da yarattığı ilk toplumsal tepkimeyi şöyle aktarmaktadır:

“15 Mayıs Perşembe sabahın altısı sokaklarda kimse yok. Ramazan Paşa Camii önünde Sultaniye Caddesine saptım. Hükümete doğru çıkıyordum. Sola kıvrılarak Bit Pazarı’nın ağzındaki Haki’nin kahvesine uğradım Şehrin ileri gelenlerinden, hükümetin ikinci derecede birkaç hükümet memuru, esnaftan, tüccardan bazı kimseler baş başa vermiş dertli dertli konuşuyorlardı. İzmir’in başına gelen büyük felaket haberinden kederlendikleri yüzlerinden belli. Saatler geçtikçe sokaklar kalabalıklaşıyor. Kara haber bir yıldırım hızı ile Aydın’a yayılmış, memleketi bir matem havası kaplamıştı. Herkes birbirinden teselli bekliyor. Fakat kimse kimsenin derdine derman olacak halde değildir. Bütün gönüller yas içersinde. O gün akşama kadar Aydın’da dükkânlar açılmadı. Halk kahvelerde, sokaklarda avare avare dolaştı. Yurdun her yanı gibi Aydın’da matem içinde idi.”¹³³

¹³¹ Sadettin Demiryak, *Kuva-yı Milliye’nin Aydın’da Doğuşu*, Tuna Matbaacılık, Aydın, 2007, s. 9

¹³² Rumların kurmuş oldukları Küçük Asya Cemiyeti’ne tepki olarak gelişen Aydın Müdafaa-i Hukuk Osmanlı Cemiyeti’nin üyeleri şunlardır: İtilaf Fırkası Reisi Fuad Bey, Avukat İlhami Bey, Saatçi Ahmet Efendi, Dorumlarlı Ahmet Sadık Bey’in damadı Hamdi, Tüccar Bosnalı Sabuncu Muharrem, Arzuhalci Hacı Raşid ve Abdullah Recep Bey. bk.Yücel Özkaya, “İstiklal Savaşı’nda Türk Halkının Kuva-yı Milliye’ye ve Milli Orduya Katkıları”, *11. Askeri Tarih Semineri*, Ankara, 1985, s. 245

¹³³ Gökbel, *age.* s. 96–97

İzmir'in işgali haberi Aydın'da yaşayan Türkleri ne kadar üzmüşse Rumları da bir o kadar sevindirmiştir.¹³⁴ Ancak Aydın'ın Rum halkı sevinçlerini mutluluklarını ifade edecek aşırı davranışlardan kaçınmışlardır.¹³⁵ Asaf Gökbel'e göre "Rumların Türk komşularını sözde teselli ettiklerini belirttikten sonra sebep olarak da Türklerin üzüntülerine ortak olmaya çalıştıkları gibi görünse de herhangi bir saldırıya uğramaktan korktukları için böyle davrandıklarını" ifade etmektedir. Aydın'daki Rum halkının asıl amacı Yunan işgal ordusu şehre gelinceye kadar Türkleri teskin ederek oyalamaktı. Rumlar bir taraftan Türklerin bütün hareket ve faaliyetlerini yakından takip ederken, bir taraftan da neler yapmayı tasarladıklarını öğrenmeye çalışıyorlardı. Rumların kendi içlerinde kurdukları bu iyi işleyen haber alma mekanizmasına bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde Aydın'lı Türkler de katkıda bulunmuşlardır.¹³⁶

İzmir'in işgali Aydın'da çoğunluğu oluşturan Türkler ile en fazla gayrimüslim nüfusa sahip olan Rumlar arasında bu şekilde bir etki yapmıştı. Sancaktaki diğer etnik gruplar olan Yahudi ve Ermenilerin ise tarihi kayıtlar ve belgelerden de anlaşılacağı üzere tepkisiz kaldıkları ve ellerinde bulunan ekonomik gücün kaygısı içerisinde oldukları bilinmektedir.

2.3.1. Yunan İşgali Karşısında Aydın'da Kitlesele Direniş Çabaları

"Milli Mücadele, kahramanların ve korkakların, vatanseverlerin ve hainlerin, ulvi gayelerin ve şahsi menfaatlerin çatıştıkları ve yarıştıkları bir boğuşmadır. Birçokları tereddüt ve kararsızlıkları yüzünden korkakların safında, cehalet ve taassupları sebebiyle hainlerin arasında görünmüşlerdir. Yıllardan beri arka arkaya devam eden harplerin ruhunda uyandırdığı bezginlik ile maddi ızdıraplara ilaveten harp sonraları müşahede olunan ahlaki buhran, Türk davranışına yakışmayan bir hayli çirkin hadiselerin sebeplerini teşkil eylemiştir."¹³⁷

Anadolu'daki bu genel durum içerisinde Aydın'da da durum pek farklı değildi. Yalnız düşman askerinin hızla gelişen işgali, yaptığı zulüm ve vahşet, Türklüğün

¹³⁴ Rumlar, Osmanlı Devleti'nin azınlıklara karşı uyguladığı hoşgörü politikasından faydalanarak mahalli ticareti ellerine almışlar ve mal mülk sahibi olmuşlardır. Refah içerisinde yaşamalarına rağmen Osmanlı'nın yıkılmasını yerine Yunan idaresinin kurulmasını istiyorlardı. Rumlar Aydın'da da bu olanaklardan yararlanarak zaman içerisinde ekonomik ve sosyal üstünlüğü ele geçirmişlerdir. Daha geniş bilgi için bk. Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Savaş Yayınları, Ankara, 1982

¹³⁵ Günver Güneş, "İzmir'in İşgali ve Aydın'daki Yankıları," *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 5. s. 9, Şubat 2007, Ankara, ss. 50

¹³⁶ Gökbel, *age.* s. 104-105

¹³⁷ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, c. 1, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1987, s. 73

ruhunda var olan İstiklal aşkını körüklemiştir. Bunun aleve dönüşmesi için biraz zaman gerekecektir.

15 Mayıs Perşembe sabahı İzmir'in işgal haberi alındıktan sonra İzmir ile olan irtibat tamamı ile kesilmişti. Aydın bir bakıma kendi kaderine bırakılmıştı. Sancakta muhtemel Yunan işgaline karşı koyabilecek tek askeri kuvvet 57. Tümen idi. Şefik Aker kumandasındaki bu tümen muhtemel işgale karşı koyabilecek yeterlilikten yoksundu. Her türlü olumsuzluğa rağmen Tümen komutanı Aker, halkı ve şehrin ileri gelenlerini direniş için örgütlemeye çalışmıştır.

Aynı gün Şefik Aker, Tümen kurmayı Selahattin Bey'i, diğer subayları Mutassarıf vekili Yenişehirli Fuat Bey ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası erkânından bazı kişileri kumandanlık dairesine davet ederek "Halkın kendi idaresini kullanarak silahlı bir mukavemette bulunmaya" teşvik etmeye çalışmıştır.¹³⁸ Buna karşılık Fuat Bey bir miting yapılması gerektiğini savunmuş Hürriyet ve İtilaf Fırkasına mensup bazı kişiler miting yapılması fikri için halkın taşkınlık yapma ihtimali gibi bazı endişelerini dile getirmiş olsa da mitingin yapılmasına karar verilmiştir. Yapılan toplantıdan sonra Aydın Müdafaa-i Hukuk Osmanlı Cemiyeti adını, Aydın ve Havalisi Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi olarak değiştirmiştir.

Miting yapılması konusunda karar verildikten sonra Albay Şefik Aker ve Doktor Mazhar Germen Beylerin de içinde bulunduğu Aydın ve Havalisi Redd-i İlhak Milliyesi sokaklara tellallar salarak halkı İstasyon Meydanı'na çağırdı. Miting öğleden sonra Kenz-ül İrfan Mektebi (şimdi 7 Eylül İlköğretim Okulunun bulunduğu yer) yakınında *Musalla* denilen yerde yapıldı. Miting hazırlıkları tam olarak tamamlanmadığından az bir kalabalıkla acele olarak yapılmıştır.¹³⁹

Mitingde Sultani Mektebi Muallimlerinden Sabri Bey coşkulu bir konuşma yapmış, halkı işgallere karşı silahlı direnişe çağırmıştır. Konuşma halk üzerinde olumlu etki yaratmıştır. Hilal-i Ahmer Başkanı Hoca Esat Efendi miting sırasında heyecanlı bir dua okumuştur. Mitinge katılanlar topluca "vatanın her karış toprağı için bütün Türk milletinin son damlasına kadar kanını akıtmaya hazır olduğu ve İzmir'in işgaline asla rızaları bulunmadığını" belirtip ilk tepkilerini ortaya koymuştur.¹⁴⁰ Miting, İstanbul'da

¹³⁸ Aker, *age.* c. 1, s. 59-64

¹³⁹ Mustafa Albayrak, *Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998 s. 91, Gökbel, *age.* s. 102-103

¹⁴⁰ "Aydın" *Yurt Ansiklopedisi*, Anadolu Yayıncılık, c.2 İstanbul, 1982, s. 1007, Adil Adnan Öztürk, *Cumhuriyet Mektebinden Adnan Menderes Üniversitesine Türkiye'de Modern Eğitimin Gelişimi Ve Aydın*, 1999, Aydın Valiliği Kültür Müdürlüğü Yayınları, Aydın, s.23-24

bulunan İtilaf devletlerinin temsilcilerine protesto telgrafları çekilmesine karar verildikten sonra dağılmıştır.¹⁴¹

Asaf Gökbel'e göre Aydın'da yapılan bu tarihi miting sönüktü ve olayın heyecanı aynı orantıda değildi.¹⁴² 57. Tümen komutanı Şefik Aker de mitingin kısa sürdüğünü ve miting alanında heyecan olmadığını kaydetmiştir.¹⁴³

Aydın'da bu direniş heyecanı fazla sürmedi İzmir Valisi Kambur İzzet'in işgalin geçici olduğu yolundaki açıklamaları, Kuşadası'nı işgal eden İtalyan İşgal kuvvetleri komutanının Aydın'ın asla işgal bölgesi içine alınmayacağı yolundaki garantisinin ardından Rumlarla işbirliği yapan Hürriyet ve İtilaf Fırkasına mensup bazı eşrafın halkı direniş fikrinden uzaklaştıran söylemleri¹⁴⁴ Aydın'da bir ara oluşur gibi görülen direniş yanlılarının motivasyonunu kırmıştır.

İzmir'in işgalinin ikinci günü akşamına kadar İzmir'de olup bitenlerden Aydın'da bir haber alınamadı. İzmir'e trenler işlemiyordu. Bu durum Aydın halkını daha çok sıkışmış ve üzmüştür. Aydın Hürriyet ve İtilaf Fırkası ileri gelenlerinden, zenginlerden, gençlerden, ihtiyat subaylarından ve halktan birçok kimselerin iştirak eyledikleri bir toplantı gerçekleşmiştir.¹⁴⁵ Bu toplantıda İzmir'i işgal eden Yunanlıların işgal sahalarını genişletmeleri ve Aydın'a doğru yürüme ihtimaline karşı bir savunma hattının kurulması ve silahla karşı konulması hususları üzerinde konuşmalar yapıldı. Gece yarısına kadar süren uzun tartışmalardan bir sonuç alınamamış, ertesi gün toplanmak üzere toplantı dağılmıştı. Toplantıda herkes Aydın'ın düşman eline bırakılmasına karşı çıkıyordu. Fakat ne ertesi günkü ne de daha sonra yapılan toplantılarda kurulacak müdafaa teşkilatı için toplanacak para konusunda zenginlerin para vermeye yanaşmamış olması direnişin gerçekleşmemesine sebep olmuştur.

Yunanlıların İzmir'e asker çıkarmasından sonra, bunu fırsat bilen yerli Rumlarla çeteciler Menderes bölgesinde, özellikle Kuşadası ve Söke civarında yakıp yıkmaya ve

¹⁴¹ Aker, *age.* c. 1, 63–65, Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Milli Eğitim Yayınevi, c.1, İstanbul, 1991 s. 243

¹⁴² Gökbel, *age.* s. 103–104'de Aydınlı Sarraf Mehmet Kavaslil'in hatıra defterinden: "...Miting mahalline gittim. Orada bermurat nutuklar irad edilerek Kanımızın son damlasına kadar mücadele edileceğine, dair yemin edildi..."

¹⁴³ Aker, *age.* c.1, s. 64

¹⁴⁴ Aydın'da Hürriyet ve İtilaf mensuplarının önde gelen simaları sırf kişisel çıkarları için Rum zenginleriyle el ele vererek yurtseverlerin kanları için adeta büyük bir çabaya girişmişlerdir. Hatta öyle anlar gelip geçmiştir ki bu konuda iç düşman Rumlardan daha ileri gitmişlerdir. Hürriyet Ve İtilaf Fırkasının Aydınlı üyeleri Yunan Ordusu Aydın'a doğru ilerlerken Aydın sokaklarında hizmetçilerini çığırkan olarak kullanmışlar, halkın silah kullanmamasını, kapılarına Yunan bayrağı asmasını ve gelecek olan işgal birliklerine iyi davranılmasını istemişlerdir. Gökbel, *age.* s. 20, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, c. 2, Kısım. 1, s. 20, Güneş, *agm.* s. 47

¹⁴⁵ Gökbel, *age.* s. 107, Akkoyun, *agt.* s. 17

tecavüz hareketlerini çoğaltmıştı. Bunlar tabii olarak Aydın halkı arasında kulaktan kulağa söylenmekte ve bilinmekteydi. İzmir'in işgali ve alınan bu haberlerle birlikte Aydın'daki Türk unsurunun endişesi ve korkusu iyice artmıştı. Türk ve Rum ahalisi arasında artık yüz üstüne çıkmamış bir gerginlik kendini rahat bir şekilde hissettirmekteydi. Ayrıca Hürriyet ve İtilaf Fıkrası mensubu bazı kimselerin Yunan isteklerine karşı Rumlarla işbirliği yapmaya başlamış olması Aydın'da Türklerin kendi aralarında da bir güvensizlik ortamının oluşmasına sebep olmuştu. Kentte oğul babadan korkar hale gelmişti. Bu ortam içersinde dahi direniş için çaba gösteren insanlar hala bulunmaktaydı.

Aydın halkı İzmir'in işgalinin somut anlamda ne kadar korkunç sonuçlar doğurduğunu 16–17 Mayıs gecesi Aydın'a ulaşan İzmir- Denizli posta treninin gelişiyile anladı¹⁴⁶ Trende bulunan halkın anlattıkları Aydın halkının düştüğü dehşeti iki katına çıkarttı. Bu arada İtalyanlar aynı günlerde Kuşadası, Söke ve Selçuk'ta ileri karakollar kurup Yunanlılara gözdağı vermeye çalışıyorlar, aynı zamanda kendi işgali altında bulunan yerlere Yunanlıların gelemeyeceklerini göstermek sureti ile Türk halkına iyi davranıp bozuk olan morallerini yükseltmeye çalışıyorlardı. Amaçları Türk halkının itimadını kazanmaktı.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen Yunan işgaline karşı Aydın halkının mücadele isteği bulunuyordu. Fakat milli kuvvetlerin oluşturulması için gerekli paranın elde edilemeyişi mücadele yanlılarının elini kolunu bağlıyordu. Şehrin zenginleri sonucu meçhul bir işin para harcamaktansa, Yunanlıların gelmesini daha zararsız görüyorlardı. Böyle düşünenler İzmir'de yaşanan facianın sebebini Türkler olarak görüyorlar, eğer Aydın'da muhtemel Yunan işgali karşısında tepki gösterilirse İzmir'de olanların aynısının Aydın'da da olabilmesi endişesini taşıyorlardı. Aydın halkının ileri gelenleri ve hükümeti temsil eden yetkililer bu şekilde düşünerek Yunanlıları sükûnetle karşılamaya karar vermiş görünüyorlardı.

Bununla birlikte İzmir'in işgalinden sonra Aydın'ın zengin Rum ahalisinden birkaç kişi gizlice İzmir'e giderek Yunan makamlarıyla görüşüp "Aydın'da Türk ahali Rum katliamı yapacak" bahanesiyle Yunanlıları Aydın'a davet etmeye başlamışlardır. Ayrıca Söke, Kuşadası ve Selçuk'u işgal eden İtalyan kuvvetlerinin buradaki halka iyi

¹⁴⁶ 16 Mayıs 1919 Cuma günü her gün saat 13.00'da Aydın İstasyonunda bulunması gereken İzmir-Denizli posta treni İzmir'deki karışıklıklardan dolayı ancak yukarıda belirtilen zamanda Aydın İstasyonunda olabilmıştır. bk. Gökbel, *age*. s. 108

davranmış olması Aydın’da Türk halkından bazı kesimlerin İtalyan işgalinin daha iyi olabileceği yolunda düşüncelere sevk etmişti.

“Bir milletin esas ruhu, O’nun büyük tarihi, yüksek adetleri içinde saklıdır. İdarecilerin yüksek vatanseverliği, kırılmaz azmi, nihayet halkın ana vasfı olan kahramanlığı hâkim kılar. İşte idarecilerin bu bakımdan zayıf olması Aydın’da ilk başta milli bir direniş hareketinin kurulamamasına sebep olmuştur.”¹⁴⁷ Özet olarak Aydın’da milli hareket yapmak imkânsız gibiydi.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen “Kolorduya ait Aydın ambarlarındaki cephanenin her hangi bir yere nakline imkân olmadığı için yağma ile Aydın halkına verilmesi düşünülmüş, bu amaçla 22 Mayıs’tan itibaren hemen her gece silah depolarının kapıları açık, kırık ve nöbetçisiz bırakılmıştı.¹⁴⁸ Fakat “...mukavemet aleyhtarlığı ile zehirlenen şehir halkının ekserisi bu silahları almaktan imtina ettiklerinden Yunanlılara mukavemet arzusu en çok izhar eden dağ köylülerine tevzi edilmiştir”.¹⁴⁹

2.3.2. Yunan İşgalinin Genişlemesi Ve Yunanlıların Aydın’a Davet Edilmesi

Aydın ahalisi içersinde yer alan Rumlar ise artık zaman geçtikçe açıktan açığa Yunan ordusunun Aydın’a gelmesi taraftarı idi. Aydın Metropolitinin başındaki Rum zenginlerinden oluşan heyetler İzmir’e giderek işgal kumandanı Miralay Zafirios’u işgal için Aydın’a davet ediyorlardı.

Venizelos 20 Mayıs tarihli emrinde “...Fevkalade mümessilin muvafakati ile yerlileri de silahlandırınız Aydın’ı işgal etmeyi lüzumlu hissediyorsanız yapınız. Ancak daha fazla güneğe inmeyiniz. Çünkü İtalyanlarla tartışma çıkması taraftarı değilim. Siz de bundan kaçınınız. Denizli Sancağı’nın şimdilik işgal mıntıkası dışında kalması lazımdır. Asayişin temini için(!) Aydın, Manisa ve Ayvalık Sancakları’nın işgal edilmesi gerekir...” diyordu.¹⁵⁰ Venizelos’un bu emri üzerine İzmir’deki Yunan kumandanı Zafirios yetkisiz durumdaki İngiliz Askeri Müşaviri Albay Smith ile yaptığı

¹⁴⁷ Apak, *age*, s. 68

¹⁴⁸ Aker *age*. c. 2 s. 10.

¹⁴⁹ Ünal Türkeş *Kurtuluş Savaşı’nda Muğla*, Yelken Matbaası, 1973, İstanbul, s. 301’de bu konuda: Dağıtım planlayıp yapanlardan Necmettin Aydınalay’ın anılarına atfen “26 Mayıs gecesi cephanesinin müdürü Arap (Suriyeli) Yüzbaşı Eyüp Sabri Bey, ayakta uyutularak 22 bin mızrak ve 5 milyon fişek Kuva-yi Milliyecilere dağıtıldı” demekte; Aker, c. 2 s. 5-7’de ise bu konuyu detay ile anlatmakta ve “20 Mayıs 35’den itibaren yağma ettirilme işi el altından üç dört gün fasıllarla yapıldı. Bilhassa 22 Mayıs 35 tarihinden itibaren hemen her gece deponun kapısı açık ve kırık, nöbetçisiz bırakıldı.

¹⁵⁰ Güneş, *age*. s. 50, Tekeli vd. *age*. s. 23-24

bir görüşmeye dayanarak Aydın'ın Manisa'nın ve Turgutlu'nun işgaline izin veriyordu.¹⁵¹

Aynı gün Yunanlılar Aydın ve Manisa istikametine doğru iki koldan harekete geçti. Aydın'a doğru gelen Yunanlılar İzmir- Aydın Demiryolu boyunca ilerleyerek 21 Mayıs'ta Torbalı'yı, 23 Mayıs'ta da Selçuk İstasyonunu işgal etmişlerdir. Selçuk'taki İtalyan kuvvetleri Yunanlılar gelmeden Kuşadası istikametine çekilmiş ve onlara Aydın yolunu açmışlardır.

Miralay Şefik Aker Yunan ilerleyişi karşısında 57. Tümeni ve karargâhını Yunan- İtalyan işgal bölgelerini birbirinden ayıran Menderes Nehrinin güneyine yerleştirmeyi uygun görmüştü. Aker, Askeri birliklere ve toplum yapısına zararı dokunmayan İtalyan bölgesine geçerek Yunan kuvvetlerinin yan ve gerilerini kontrol altında bulundurmaya amaçlamıştır.¹⁵²

Halkın morali oldukça bozuk durumdaydı. Şefik Aker'in konu ile ilgili vermiş olduğu raporda da bu açık bir şekilde dile getirilmiştir. Şefik Aker, Yunan işgali arifesinde halkın ümitsiz olduğunu Yunanlılar gibi ezeli bir Türk düşmanının hâkimiyetine girmektense İtalyan işgalinin uygun bulunduğunu, Aydın kamuoyunda olası bir mezalimden kurtulmak için Yunanlıları karşılamayı meyletmenin açık bir şekilde baş gösterdiğini belirtmektedir.¹⁵³

Nitekim, 22 Mayıs Perşembe günü Ramazan Paşa Camii'nde son bir toplantı daha yapıldı. Aydın esnafından bazıları hala silahlı bir savunma yapılmasına karşıydılar. Uzun süren tartışmaların neticesinde mücadele yanlılarının teklifleri ret edilerek, mücadele edilmemesine, işgale gelen Yunan kuvvetlerine hiçbir şekilde karşı konulmayacağına dair karar alındı. Böylece Yunanlılar Aydın'a olaysız bir şekilde girecek, hiçbir şekilde kan akıtılmayacaktı. Bu karardan sonra Aydın'daki zengin Türk ahalisi ve mücadele aleyhtarları şehirden ayrılmaya başladılar. Bu olayların yaşandığı tarihlerde Yunan kuvvetleri Aydın Sancağının batısındaki Erbeyli İstasyon bölgesinde toplanmaya başlamışlardı.

26 Mayıs 1919 sabahı Aydın'a yirmi iki km. uzaklıkta bulunan Germencik İstasyonunun Yunan kuvvetlerince işgal edildiği haberi geldi. Bu Aydın halkı içerisinde var olan telaşı daha da arttırmıştı. Yunanlıların Germencik'i işgal ettikleri şayi olur

¹⁵¹ Tekeli vd. *age.* s. 23-24

¹⁵² Güneş, *agm.* s. 53, Albay Şefik Aker, Aydın Yunanlılar tarafından işgal edilince karargâhını Çine'ye nakledecektir. Aker, *age.* c. 2, s. 57, Yunan işgal kuvvetleri M. Şefik Aker'in İşgal sırasında 57. Tümeni Çine yerine Nazilli'ye nakledeceğini düşünecektir. bk. Demirayak, *age.* s. 12

¹⁵³ Sıtkı Aydinel, *Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekâtı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 85

olmaz; Aydın'dan bazı kimselerin, Rum heyeti azalarından tüccar Teohori Yorgiyadis yazıhanesinde toplandıkları ve Aydın ahali namına tanzim ettikleri bir imzalı varaka Yunanlıları davete karar verdikleri; bu karar neticesinde bir devlet memuru ve eşraf ile birlikte heyet olarak Yunan karargâhına sunmak üzere Aydın'ın on km. batısında bulunan Karapınar'a gittikleri görülmektedir.¹⁵⁴

Rum ileri gelenlerinin ve halkının istekleri doğrultusunda oluşturulan kurul aynı gün posta treni arkasına bağlanan bir vagonla Germencik'e giderek Yunan komutanı ile görüştüler Aydın halkının Yunan kuvvetlerini büyük bir sükûnetle karşılayacaklarını ve kendilerini beklediklerini söyleyerek akşam treni ile tekrar Aydın'a döndüler. Yunanlıları çağırmaya ve karşılamaya gidenler arasında hükümet memurları ve şehrin bazı ileri gelenleri de vardı.¹⁵⁵ Bu olay Aydın'da büyük bir üzüntü ve nefretle karşılanmıştı.

Germencik'i işgal eden Yunan kuvvetlerinin öncü birlikleri 26 Mayıs 1919 öğleden sonra Aydın'ın beş km. yakınına kadar gelmişlerdi. Geride gelmekte olan kuvvetleri beklemeye başlamışlardı. 57. Tümenin Çine'ye çekilmesi ile beraber savunmasız kalan Aydın, 27 Mayıs 1919 Salı günü Tellidede Topyatağı ve Uluyol mevkileri olmak üzere üç taraftan işgal edilmiştir.

2.3.3. Aydın'ın Yunanlılar Tarafından İşgali

Hadisesiz ve mukavemetsiz olarak Aydın, Yunan ordusu tarafından 27 Mayıs 1919 günü işgale uğramıştır. Aydın'ın işgali bir İzmir gazetesi olan Ahenk'te: "Aydın şehrinin dahi Yunan Kuva-yı askeriyesi tarafından işgal edilmiş olduğunu arkadaşımız bildirmektedir" şeklinde yayınlanmıştır.¹⁵⁶

Aydın'da bu zamana kadar söz konusu Yunan işgali karşısında halkın ve şehrin ileri gelenlerinin gösterdiği tavır, şehrin olaysız, kansız bir şekilde Yunanlılara teslim edilmesi şeklinde bir çabadan ibaret olduğunu daha önce de belirtmiştik. Bu tavır

¹⁵⁴ Aker, *age.* c. 2, s. 10

¹⁵⁵ Aydın Belediye reisi Emin Bey dışında Yunanlıları Germencik'te karşılamaya giden heyet içerisinde bulunan Türklerin isimleri kesin olarak bilinmemektedir. bk. Gökbel, *age.* s. 124–128, "Aydın'ın işgali esnasında olay çıkmamıştır... Öğrendiğimize göre işgalden sonra bir gün önce Aydın'lı Rum Teohari Yorgiyadis başkanlığında bir heyet, Aydın'ın 10 km. batısında Karapınar'a giderek Yunan kuvvetlerinin önüne çıkmış ve şehri teslimine geldiklerini bildirmiştir. Heyette dört Türkün bulunması üzüntü yaratmıştır. Aydın halkının böyle bir heyetin gideceğinden ve hele Türk eşrafından dört kişinin de bulunacağından hiç haberi olmamıştır. Heyette bulunan diğer Rumlar Mihail Barutçu, Harcı Apostol, Manisalı Stilyo, Manisalı Bropulo'dur. bk. *İstiklal Harbi Gazetesi*, 28 Mayıs 1919

¹⁵⁶ *Ahenk*, 29 Mayıs 1335

asında Aydın halkının içine sinen bir durum olmasa da işgale giden yolda bizim için bir şifre olarak kabul edilmelidir. Çünkü herhangi bir direniş gösterilmeden Yunanlıların Aydın'a girmiş olmasını kabul etmesi, aslında Aydın halkının işgal sırasında sosyoekonomik ve gündelik hayatlarında pek fazla bir değişiklik olmayacağını umması ya da böyle bir beklenti içersinde olmasından kaynaklanmıştır. Ama beklenen ya da umulan olmamıştır. Henüz Yunan ordusunun sosyoekonomik hayatı alt üst edecek olan hareketleri başlamadan önce bile şehrin işgali ile birlikte Aydın'da oluşan psikolojik ortam, Aydın halkını zor bir dönemin beklediğinin açık bir göstergesi olacaktır.

Yüzyıllardır devam eden Türk hâkimiyeti, bir Türk şehri olan Aydın'da bir anda yok olmuştur. İşgalle birlikte Aydın sokaklarında Yunan devriyelerinin geziyor olmasına Aydın halkı hiçbir zaman alışamayacaktır. Bu durum da kısa süre içersinde Aydın halkının Yunan ordusunu mukavemetsiz bir şekilde Aydın'a girmesinin problemi çözmediğini, aksine yeni sorunlar çıkarma olasılığının yüksek olduğunun kısa sürede anlamasını sağlayacaktır.

27 Mayıs 1919 Salı günü Aydın'ın Yunan kuvvetleri tarafından işgal edildiği yastı bir gündü.¹⁵⁷ Şehirde dükkân, mağaza lokanta ne varsa kapanmış idi. Yerli Rumlar işgal kumandanlığından aldıkları kesin emirle mahallelerinden dışarı çıkmıyorlardı. Hükümet de saat 14.00'dan sonra sokağa çıkma yasağının olduğunu ilan etmişti.

Göğüslerinde Yunan rozetleri olan çarşı bekçileri sokaklarda dolaşmaya başlamıştı. Saat 13.30 civarı Aydın İstasyonunda Metropolitin başkanlığında Rumlardan ve Türklerden oluşan karşılama heyeti göğüslerindeki mavi beyaz kurdeleden yapılmış Yunan rozetleri ile İzmir yönünden gelecek olan treni bekliyorlardı. Fakat Yunanlılar bu karşılama heyetinin İncirliova'ya gelmelerini ve Aydın halkı adına kendilerine hoş geldiniz demelerini istemişlerdi. Bunun üzerine heyet derhal İncirliova'ya doğru yola koyuldu.

Aynı günün akşamına doğru Yunan ordusu üç koldan Aydın'a girdiğinde Aydın İstasyonunda Yunan işgal kuvvetlerini yakalarına mavi- beyaz rozet takarak karşılayan Aydın halkının ileri gelenleri şunlardır.

1. Teohari Yorgiyadis (Tüccar- Fabrikatör)
2. Mihal Barocu
3. K. Harcı Apustol
4. Manisalı İstilyo (Aydın İran Konsolosu)

¹⁵⁷ Gökbel, *age.* s. 129, Güneş, *agm.* s. 53

5. Çakmarlı Büyük Emin Bey (Aydın Belediye Başkanlarından)
6. Peştamalcızade Reşat Bey (Karşılama anında Aydın Belediye Başkanı)
7. Avukat Hilmi Bey
8. Şeyh Mehmet Efendi (Polis Komiseri)
9. Müftü Mustafa Efendi
10. Avukat Etem Bey
11. Manisalı Bropulo¹⁵⁸

Bu karşılama töreni gerçekleşikten sonra Yunan ordusu Aydın şehri içersinde faaliyetlerini hızlı bir şekilde uygulamaya başladığını görmekteyiz. Yunan işgal komutanlığı ilk olarak, emri daha sonradan verilemek üzere Aydın'da Osmanlı devlet memurlarının görevlerinden uzaklaştırılmasını emretmiştir. Bu idari anlamda yönetime el koymak anlamında gelmektedir. Aydın halkı artık işgal süreci içersine gündelik hayata dair bütün işlerinde Yunan kuvvetleri tarafından yönlendirilecek ya da onlardan emir alacaktır. İşgal ile gerçekleşen bu durum Aydın halkının moralini bozmaya şimdiden yetmiştir.

Yunanlılar Batı Anadolu'daki ilerleyişi bununla kalmayacaktı. Aydın'ın işgal edildiği gün İstanbul'da Yunan ilerlemesi karşısında padişah; daha fazla kan dökülmemesi için tarafların olduğu yerde kalmaları, Yunanlıların daha fazla ilerlememelerine engel olmak için İtilaf Devletlerinden yardım istemiştir. Yunanlıların bu kadarı ile kalmayacakları kesindi. Tekfur Dağı'ndan gönderilen rapor da bunu doğruluyordu. Raporda; "Aydın'ı işgal eden Yunan kuvveti Denizli istikametine sarkmakta olduğu mevsukan söylediği ve kasabanın bir bölük tarafından işgal edilmek üzere bulunduğunu"¹⁵⁹ bildirmektedir. Bu ilerlemeyi ise bundan sonraki aşamada durduracak olan güç Kuva-yı Milliye olacaktır.

¹⁵⁸ Demirayak, *age.* s. 23

¹⁵⁹ *İzmir, Ayvalık ve Aydın Havalisinin Yunanlılar Tarafından İşgali ve Yunan Mezalimi Hakkında Makamat-ı Askeriyeden Mevut Raporları*, Matbaa-i Askeriye, Dersaadet, 1335, s. 23

2.4. Aydın Sancağında Kuva-yı Milliye'nin Örgütlenmesi

2.4.1. Kuva-yı Milliye Kavramının Açıklanması ve Aydın Sancağı

Kuva-yı Milliye İzmir'in işgalinden sonra Yunanlılara Karşı oluşan tepkinin doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuva-yı Milliye bugünkü dilde kullanımı ile Milli kuvvetler ordu ile işbirliği yapan Kurtuluş savaşının ilk çete ve silahlı savunma kuruluşlarıdır. Kuva-yı Milliye adı ilk önce İzmir ve civar bölgelerde silahlı direnişçilere verilen bir isim olduğu halde,¹⁶⁰ sonraları bütün hareketi kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Ancak düzenli ordunun kurulmasıyla beraber Yunanlılara karşı sistemli bir mücadele başlamıştır.

Kuva-yı Milliye kavramı ilk olarak, Balkan Savaşları sırasında Trakya'da kurulan sivil nitelikli güçleri tanımlamak için kullanılmıştır. Daha sonra Ulusal savaşım ile Kuva-yı Milliye özdeş duruma gelmiştir. Batı Anadolu'daki Kuva-yı Milliye hareketi "iki ordu arasındaki savaştan çok, Yunan ordusu ile bu bölgenin Türk halkı arasındaki bir savaş karakteri taşıyordu." "Milli Mücadele'nin İkinci İnönü Savaşı'na kadarki, seyrine egemen olan kuvvetleri" tanımlamak için de kullanılmaktaydı.¹⁶¹

Fahri Belen, Kuva-yı Milliye için; "milliyetçi kurallara gönüllü milis kuvvetlerine verilen addır" der. "İstanbul Hükümetine göre Kuva-yı Milliye, devlet düzenini bozan, barış çabalarını baltalayan, işgallere sebep olan bir salgındır" demektedir.¹⁶²

Kuva-yı Milliyeciler içersinde yer almış olan tarihçilerimizden Enver Behan Şapolyo ise, bu kuruluşu özlü bir biçimde şöyle tanımlamaktadır:

" Kuva-yı Milliye imanlı bir müfrezenin galeyanlı anlarıdır. Kuva-yı Milliye hiçbir resmi makamdan emir almadan, yalnız ma'şeri vicdanından emir alan Hürriyet ve İstiklal mücahitlerinin adıdır. Kuva-yı Milliye nizami bir ordu değildir. Tamamen bir halk teşkilatıdır. Gönüllüler ordusu ve milis teşkilatıdır. Bunlar için cephe yoktur, vatanın bütün sathı, onlar için mücadele yeridir."¹⁶³

¹⁶⁰ Hazma Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, M.E. B. Yayınları, İstanbul, 1982, s. 213

¹⁶¹ Yavuz Abadan, *Mustafa Kemal ve Çetecilik*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1972, s. 101-104, Mustafa Albayrak, *Milli Mücadele'de Batı Anadolu Kongreleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s. 59

¹⁶² Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s. 77

¹⁶³ Enver Behnan Şapolyo, *Kuva-yı Milliye Tarihi*, Ankara, 1957, s. 7

Alptekin Müdderisoğlu da bu kavrama daha geniş bir anlam yüklemekte ve Kuva-yı Milliye konusundaki görüşlerini şöyle dile getirmektedir:

“Kuva-yı Milliye geniş anlamıyla ele alındığında, yalnızca halk kuvvetlerinin değil, Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak kuruluşlarını, Heyet-i Milliyeleri, Kongreleri, Büyük Millet Meclisi’ni, Kamu kuruluşlarını ve düzenli orduyu da içine alan tüm Kurtuluş Savaşı’nı kapsamaktadır.”¹⁶⁴

Ergün Aybars ise; “...halkın askerinin efelerin oluşturduğu bir mukavemet hareketinin ortak noktası vatan savunması ve Türklük duygusu idi. Böylece oluşan bir mukavemet hareketi, Ayvalık’tan Denizli’ye kadar uzanan geniş bir çizgi üzerinde milli cephelerin açılmasına yol açtı. Bu milli cepheyi oluşturan kuvvetlere ve harekete dar anlamıyla Kuva-yı Milliye denildi.” diye belirtmektedir.¹⁶⁵

Mustafa Kemal ise Kuva-yı Milliye’yi şöyle tanımlamaktadır:

“...vatanı müdafaa ve muhafazadan ibaret olan vazife-i asliye doğrudan doğruya milletin kendisine teveccüh etmiş bulunuyordu. Millet orduya, kendi içinden teslim ettiği efradını, düşman tasallutuna uğrayan kardeşlerinin hayatının müdafaasına memur etmeye mecbur olmuştur. İşte buna Kuva-yı Milliye diyoruz...”¹⁶⁶

Sıtkı Aydınel Batı Anadolu bölgesinde Kuva-yı Milliye’nin teşkilatlanması ve faaliyetlerini daha iyi inceleyebilmek için safhalara ayrılması gerektiğini belirtmektedir. “Bunun için göz önüne alınacak en önemli faktör Yunan taarruz hareketidir. Çünkü Yunan taarruzlarının şiddetlenmesi, yavaşlaması veya duraklamasına paralel olarak bölgedeki Kuva-yı Milliye Harekâtında da daha fazla etkinlik veya durgunluk görülmektedir. Kuva-yı Milliye’nin teşkilatlanması, derlenip toparlanmasına en büyük etkiyi yapan faktör budur. Buna göre bölgemizde Kuva-yı Milliye Hareketini üç safhaya ayırabiliriz.”

1. Safha: 15 Mayıs 1919 İzmir’in işgalinden 17 Temmuz 1919 Nazilli (Köşk) cephesinin kurulmasına kadar geçen süre
2. Safha: 17 Temmuz 1919’dan 22 Haziran 1920 Yunan genel taarruzuna kadar geçen süre
3. Safha: 22 Haziran 1920’den 15 Kasım 1920’ye kadar geçen süre¹⁶⁷

¹⁶⁴ Alptekin Müdderisoğlu, *Kurtuluş Savaşı’nın Mali Kaynakları*, c. 1, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1989, s. 185

¹⁶⁵ Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt:1, DEÜ Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1994, s. 149–150,

¹⁶⁶ Enver Ziya Karal, *Atatürk’ten Düşünceler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınlar, Ankara 1969, s. 10

¹⁶⁷ Aydınel, *age*, s. 68

Anadolu'nun işgal altındaki bölgelerindeki terhisler nedeniyle mevcutları yok denecek kadar aza inmiş düzenli ordu birliklerinin¹⁶⁸ yerine kurulan küçük milli kuvvetlere Kuva-yı Milliye denilmiştir. İzmir bölgesinin efeleri, Güneydoğunun çetecileri Kuva-yı Milliyecilerdi

Kuva-yı Milliye'nin Ege'deki direniş hareketleri için ayrı bir önemi bulunmaktadır. Çünkü Mondros Mütarekesinden sonra işgalin gerçek yüzünü ilk olarak Ege halkı görmüştü. Bu yüzdendir ki Ege'deki direniş hareketi askerlerin katkısı ve önderliği olmakla birlikte, daha çok bir sivil eylem olarak başladı ve o şekilde gelişme gösterdi¹⁶⁹ Batı Anadolu'da gelişen olaylar karşısında savunmanın toplumsal tabanlı olarak Kuva-yı Milliye teşkilatlanması ile mümkün olabileceğini 57. Tümen komutanı Albay Şefik Aker de düşünmüş ve çalışmalarını bu doğrultuda gerçekleştirmiştir.¹⁷⁰

İzmir'in işgalinden sonra Aydın'da Yunan kuvvetlerinin tutumu yukarıda da bahsedildiği daha sonra da ayrıntılı bir şekilde bahsedileceği üzere halk üzerinde sosyal açıdan derin yaraların açılmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte Aydın'da Yunan işgalinde direniş gösterilme eğilimi olmuş olmasına rağmen Yunanlıların işgali sırasında herhangi bir savunma ya da mukavemet olmamıştı. Fakat işgalin hemen ertesinde yaşananlar direniş yanlılarının fikirlerini tekrar körüklemiş ve bunun sonucunda Kuva-yı Milliye örgütlenmesi ile bu gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Kuva-yı Milliye Hareketi diğer bölgelerde olduğu gibi Aydın'da sosyal yapı ile doğrudan ilişkili bir harekettir. Çünkü bu kuvvetleri oluşturanların büyük çoğunluğu halk içersindesin kişiler olup Yunan işgalini sosyal açıdan yarattığı tahribattan rahatsız olanlardır.

15 Kasım 1920'den sonra Aydın Sancağı ve civarında bir buçuk sene faaliyet gösteren Kuva-yı Milliye hareketine son verilmiştir. Aydın'daki Kuva-yı Milliye hareketinin faaliyetleri incelenmeden önce bir noktanın daha açıklanmasında yarar vardır. Bilindiği gibi 2 Ocak 1921 tarihinde Kuva-yı Milliye'nin kesin olarak kaldırılmasından sonra bile akıncı ve gönüllü müfrezeleri Aydın'da Yunan kuvvetlerinin gerilerinde baskın ve pusu gibi çok başarılı faaliyetlerde bulundular. Bunu

¹⁶⁸ Terhisler ve Fırarlar nedeniyle tabur mevcutları 50–100 askere kadar düşmüştür. bk. Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, c. 3 Tekin Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 971

¹⁶⁹ Doğu Ergil, *Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1981, s. 64–65

¹⁷⁰ Şefik Aker'in bu fikrini Aydın'ın işgal günlerinde gerçekleştirilmiş olan toplantılarda dile getirdiğini daha önce bahsetmiştik. Ege Bölgesinde işgaller karşısında tek çözüm yolunun Kuva-yı Milliye olduğu düşünen M. Şefik Aker gibi pek çok komutan vardır. Bunun temel sebebi işgallere İstanbul Hükümeti'nin kayıtsız kalmış olmasıdır. Daha Geniş bilgi için bk. Oğuz Gülcan, *Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye'nin oluşumu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2007

da düzenli ordu ile işbirliği yaparak, koordineli bir şekilde yaptılar. Fakat Aydın'daki bu müfrezeler düzenli ordunun tam içine girmeden dâhilde kalarak bu hareketlerini gerçekleştirmeyi tercih ettiler.¹⁷¹ Şimdi Kuva-yı Milliye örgütlenmesinin Aydın'da ne şekilde geliştiğini açıklamaya çalışalım.

2.4.2. Aydın'ın İşgali İle Birlikte Kuva-yı Milliye'nin Oluşması

2.4.2.1. 57. Tümen'in Çine'ye Çekilmesinin Kuva-yı Milliye Oluşumuna Katkısı

Aydın Şehrinde Kuva-yı Milliye teşkilatlanması Albay Şefik Aker'in Çine'ye çekilmesinden ve buradaki birliklerini toparlamasından sonra mümkün olabilmiştir.¹⁷² İzmir'in işgalinden sonra Aydın'a doğru bire-elli nispetinde ilerleyen Yunanlılara karşı çarpışma yerini ve zamanını çok iyi bir şekilde tespit etmek gerekiyordu. Bu açıdan Aydın'daki 57. Fıkra kumandanı Albay Şefik Aker, tümenini Nazilli ve Denizli istikametine çekmeyi uygun görmeyerek Çine'ye çekmeye karar verdi. Böylece düşmanın “yan ve gerilerine, zayıf noktalarına” saldırma imkânı elde etmiş olacaktı. 57. Tümen Çine'ye 23 Mayıs 1919 tarihinde çekilmişti.

57. Tümen'in Çine'ye intikalinden sonra Aydın'da Kuva-yı Milliye'nin teşkil edilemeyeceğini anlayan vatansever, mücadele ve mukavemet azmi ile dolu gençler de Çine'ye gelmeye başladılar. Bu gençlerden ilki Asaf Gökbel oldu ve 20 Mayıs 1919 tarihinde Çine'ye geldi. 57. Tümen'in dosyalarını getiren Tümen Komutanı Yaveri Aydın'lı Teğmen İsmail Hakkı Bey 24 Mayıs 1919 günü Çine'ye ulaştı. Bu arada Yedek Subay Necmi, Yüzbaşı Faik, Teğmen Zekai Beyler de Çine'ye gelmiş bulunuyorlardı. Aydın bölgesinde Kuva-yı Milliye'nin teşkilatlanmasında ve çekirdeğinin oluşmasında yapılan baskınlardan bu şahısların büyük emekleri geçti.¹⁷³

¹⁷¹ Aydın, *age.* s. 69

¹⁷² Aker, *age.* s. 23

¹⁷³ Bu şahıslar hakkında kısa bilgiler vermekte yarar vardır: Asaf Gökbel: O tarihlerde Aydın Belediye Başkan yardımcısı idi. “Milli Mücadele'de Aydın” kitabının yazarıdır. Bk. Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, c. 6, Baha Matbaası, İstanbul, 1969, s. 1940

Yedek Teğmen Necmi: 57. Tümen Topçu alayında yedek subay olarak hizmet ederken, Mütarekeden sonra terhis edilmiş, İzmir'in işgalinden sonra Aydın'da bir mukavemet hareketi uyandırmaya çalışanlar arasında birçok toplantıya katılmış, başarı sağlanamayacağını anlayınca Çine'ye çekilmiştir. Aslen Köyceğiz'lidir. Bk. Gökbel, *age.* s. 138, Türkeş, *age.* s. 301

Yüzbaşı Faik: İzmir'de 17. Kolordu poligon subayı iken İzmir'in işgal edildiği gün İzmir'den kaçan subaylardandır. Aslen Girit'lidir. bk.Gökbel, *age.* s. 135–138, Aydın, *age.* s. 85

Teğmen İsmail Hakkı: Bu subay Çine'ye geldiğinde hasta idi. Asaf Beyin evinde misafir kalmıştır.

Bu gençlerin hepsi de Yunanlıya karşı koymak için bir teşkilat kurma fikri olmalarına rağmen Çine’de buna müsait bir ortam bulamadılar. O tarihlerde burada iyi niyetli, fakat aciz idareci olan Kaymakam Mehmet Kamil Bey bulunuyordu. Belediye Başkanı “Hafız Hidayet (Eroğlu) ile Jandarma Bölük Kumandanı Üsteğmen Sait Bey de Kuva-yı Milliye teşkilatı kurulmasına yardımcı ve destek olacak kişiler değildi. Keza ihtiyar müftü de aciz bir kişiydi.¹⁷⁴

Albay Şefik Aker’in Çine’de Mukavemet için isteksiz bulunduğu 175. Alay komutanını görevden uzaklaştırarak yerine 135. Alay kumandan yardımcısı Binbaşı Hacı Şükrü Beyi atamıştır.¹⁷⁵ Bu subayın Aydın bölgesine gelmesi Aydın’da Kuva-yı Milliyenin gelişmesinde önemli bir dönemeç olmuştur.

Aydın’ın işgalinde sonra ileri harekâtına devam eden Yunanlılar Nazilli yönüne doğru ilerlerken güneyden de Çine’ye 18 km kadar yaklaşmışlardı. Yunan Kuvvetlerinin güneye yöneldiğini gören İtalyanlar ise 5 Haziran 1919 tarihinde Çine’yi işgal etmişlerdir.

2.4.2.2. Çine Halkının Milli Mücadele Fikrine İnandırılması

İtalyanların bölgeyi işgalinden sonra İtalyan işgal kuvvetlerinin bölgede iyi niyetli hareketleri¹⁷⁶ 57. Tümenin işini kolaylaştırmıştır. Bununla beraber Şefik Aker halkın milli direniş fikrine inanması için büyük bir çaba içerisinde olduğunu görmekteyiz. Buna karşılık aleyhte propaganda sonucu Yunanlıların Çine’yi işgal edecekleri söylentisi çıkmış ve bu halkın moralini bozmuştur.¹⁷⁷ Hatta Çine’deki tek camiinin hocası “Aksekili Hoca” bu nedenden dolayı görevinden alınmıştır.

Halkın mücadele fikrine inandırılabilmesi için, hocalardan kesin olarak istifade etmek zorunluluğu vardı. Muğla’nın Bozüyük nahiyesinde “Hatip Süleyman Efendi” adında bir şahsın Çine yöresinde tanındığı ve sevildiğini öğrenen Şefik Aker, bu kişiyi

¹⁷⁴ Aker c. 2, s. 23’de “1 Haziran 1919 Yunanlıların Çine’yi de işgal edeceği halk arasında yayılmış, Rum papazı Çine Müftüsüne: Yunanlılar nasıl olsa buraya gelecekler, tatlılıkla buraya gelmeleri Müslümanlara faydalıdır., zararları dokunmamış olur. “Birlikte gidelim davet edelim” demiş, İhtiyar Müftü Efendi de bunu da Çine’de icap edenlere sormuş. Papaz, Yunanlılar gelmezse bu gayretkeşliğin sonu kötü olacağını anlayarak Aydın’a kaçmış.

¹⁷⁵ Aker, *age. c. 2, s. 22*, Mehmet Başaran, *Milli Mücadele’de Çine Heyet-i Milliyesi (1919–1920)*, Mor Ajans Yayınları, İstanbul, 2006, s. 26

¹⁷⁶ İtalyan işgal kuvvetlerini bölgedeki iyi niyetli tutumunun sosyal açıdan neticeleri bundan sonraki bölümlerde ayrı olarak ele alınmıştır.

¹⁷⁷ Aker, *age. c. 2 s. 23*

Çine'ye getirtmiştir. Bu kişinin direniş için olumlu söylemleri ile halka mücadele azmi aşılarmaya çalışılmıştır.

2.4.2.3. Yörük Ali ve Kılloğlu Hüseyin Efeler ve Diğer Efelerin Milli Mücadele'ye Kazandırılması

Aydın'dan sonra Çine merkez seçilmişti ama bu yörenin ileri gelenlerinin direniş konusunda konusundaki tutumu bir öncekilerden farklı değildi. Buna rağmen Ege bölgesinde Yunan işgalinden kaçan ve az sayıda da olsa direniş olanağı arayanlar vardı.¹⁷⁸ Bu kişiler kendi aralarında yaptıkları toplantılarda halkın askerlerden oluşacak bir birliğe hem inanmayacağını, hem de katılmayacağını düşünerek efeliğin ve çeteciliğin canlandırılmasını gerekli görürler.¹⁷⁹

Askeri birliklerin başındaki Şefik Aker de direniş yanlıları ile aynı düşünce içersindeydi. O, bu çekilme ortamında yerel kuvvetlerden destek alınması taraftarıydı. Aydın'da mücadeleye sadık unsur olarak, Aydın muhitinin zeybek ve çiftçilerini göstermişti.¹⁸⁰

Çine ve çevresinde bu işi başarabilecek Yörük Ali Efe¹⁸¹ ve Kılı oğlu Hüseyin efeler gibi iki ünlü efe vardır. Nitekim bu ortam içersinde Çine'ye gelen vatanseverler de sonunda Yörük Ali ve Kılloğlu Hüseyin Efeler gibi zeybeklerden istifade etmenin en çıkar yol olduğu fikrinde birleştiler.¹⁸² Çünkü elde Yunanlılara karşı koyacak ne asker vardı, ne de halktan gönüllü toplanabiliyordu. Üstelik menfi düşünceliler bu girişimlere engel de oluyorlardı. O halde gözü pek, dövüşçü, en önemlisi de halktan eli silah tutanları toplayabilecek nüfuzlu, onları muharebeye sürükleyebilecek efelerle ancak bu iş yürütülebilirdi. Bu fikirden hareketle, vatansever bu gençler efelerle irtibata geçme ve onları bu yönde kanalize etme yollarını aradılar.¹⁸³ Aksekili Hacı

¹⁷⁸ Tekeli vd. *age.* s. 106, Aydınel, *age.* s. 84–86

¹⁷⁹ Başaran, *age.* s. 27

¹⁸⁰ Aker, *age.* c.2, s. 27

¹⁸¹ Yörük Ali Efe, Sultanhisar Nahiyesi'nin Kavaklı köyündendir. Sarı Tekeli Yörük aşiretine mensuptur. Babasına Yörük Abdi derlerdi. 1312 doğumludur. Orta Boylu, kumral, balık eti, ablak çehrelili, arslan gibi bir delikanlı, Türk ırkının güzel ve emsalsiz hususiyeti onda bol bol var. Tam bir erkek güzelidir. Yörük Ali Efe'nin Milli Mücadele içersindeki faaliyetlerini destansı bir şekilde anlatan Sebhattin Burhan, *Yörük Ali Efe*, c. 1, 2, 3, Nesil Yayınları, İstanbul, 1999, önemli bir roman olarak karşımıza çıkmaktadır. Yörük Ali Efe'nin ailesi hayatı ve Milli Mücadele'deki faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Şükrü Oğuz Alpkaya, *Yörük Ali Efe*, Demkar Yayınları, İstanbul, 2009

¹⁸² Aydınel, *age.* s. 85, Demirayak, *age.* 36–37

¹⁸³ Gökbel, *age.* s. 141, Aydınel, *age.* s. 86

Abdurrahman Efendi hem bu efelerin yakın arkadaşı hem de Asaf Bey'in yakın dostu idi. O halde irtibatı bu şahıs sağlayabilirdi.

Yörük Ali ve Çetesi ile irtibata geçilmesi konusunda Aydınli vatanseverler bu şekilde bir düşünce ile hareket etmeye karar verirken, Efelerle irtibata geçme konusunda onlardan önce davranan biri vardı. Bu kişi Yörük Ali'nin Milli Mücadele sırasında yaverliğini yapacak olan Şükrü Oğuz (Alpkaya)¹⁸⁴ idi. Şükrü Oğuz; Aydın Yunanlılar tarafından işgal edildikten sonra Aydın'dan tek başına hareket ederek Yörük Ali'nin Madran Dağı'nın Efendi Yaylası'nda konuşlanmış olduğu yere gitmiştir. Yörük Ali Efe'ye memleketin Yunan işgali nedeni ile içerisinde bulunduğu zor durum hakkında bilgi vererek O'nun Milli Mücadele'ye katılması yönünde bir konuşma yapmıştır.¹⁸⁵

Aydın'ın işgalinden sonrası yukarıda ismi geçen gençlerden Zekai, Necmi ve Asaf Gökbel'e ilaveten Halim Memduh Bey 30 Mayıs günü, efelerin köyü olan Yağcılar'a gittiler. Burada Yörük Ali ve Kılıçoğlu Hüseyin Efelere Yunanlıların İzmir'de yaptıkları mezalimi anlattılar ve artık fiilen Yunana karşı koymak için bir müfreze kurulması zamanının geldiğini izah ettiler.¹⁸⁶ Ancak bu temastan hemen netice alınamadı. Efeler: “Hele bir iki gün düşünelim” dediler.

31 Mayıs günü ilk giden grup Yağcılar Köyü'ne tekrar gittiler. Bu defa efeleri ikna ettiler. Efeler mücadeleye atılmak için kendilerinden el bombası istediler. Necmi Bey 175. Alay 1. Taburu'ndan tanıdığı subaylardan el bombalarını temin ederek efelere verdi. Bu suretle 1 Haziran 1919 gününden itibaren efeler fiilen faaliyete geçerek köylerden gönüllü toplamaya başladılar.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Şükrü Oğuz Alpkaya, Balkan ve Birinci Dünya Savaş'ında Osmanlı Subayı olarak orduda görev yapmış, Çerkez Ethem Ayaklamasının bastırılmasındaki üstün vazifeleri neden ile İstiklal madalyası ile ödüllendirilmiş bir zattır. Alpkaya, Yunan Ordusu İzmir'i işgal ettiği vakit İzmir'de idi. İzmir'in işgal edilmesiyle kendisi gibi içerisinde vatan sevgisi bulunan subaylar ile Anadolu'nun içlerine gidip, direniş örgütleri oluşturmayı kendilerine vazife bildiler. Alpkaya'da bu maksatla kendisi gibi vatan sevgisi bulunan 2 subayla birlikte Aydın'a geldi. Aydın'a geldiğinde Doktor Mahzar Bey ile dostluk kurdu. Aydın'ın işgal edilmesi ile birlikte daha önceden şanını duyduğu Yörük Ali Efe'ye ulaşip onu Milli Mücadele'ye katma isteği içersine girdi. Tek başına yaya olarak ve Arap bir İmam kılığında Yörük Ali Efe'nin Madran Dağı'nın Efendi Yaylası'nda bulunan çadırına ulaştı. Alpkaya, age. s.211–216

¹⁸⁵ Gökbel, age. s. 142'de Şükrü Oğuz Alpkaya'nın yukarıda anlatılan girişiminden hiç bahsetmemektedir. Aker. 27–30–31, 40–41'de ise Şükrü Oğuz Alpkaya'dan hiç bahsedilmemekte Gökbel'in verdiği bilgiler doğrulanmaktadır. Fakat Efelerin Milli Mücadeleye katılması aşamasında verilen bilgiler bakımından Yörük Ali'nin yaveri olması nedeniyle Alpkaya'nın bu konuda verdiği bilgileri doğru olarak kabul etmekteyiz.

¹⁸⁶ Gökbel age. s. 142'de buradaki konuşmanın teğmen Zekai Bey'in yaptığını; Türkes, age. s. 303'de (Necmettin Aydınalay'ın hatıralarına atfen) konuşma Necmettin Bey tarafından yapıldığını yazmaktadır. Konuşulanlar ise değişiklik göstermektedir. Aydın, age. s. 87

¹⁸⁷, Alpkaya age s. 236'da Yörük Ali Efe Çetesinin Çine'ye gelişi ve Milli Mücadele'ye fiili olarak katılmaları hakkında 11 Haziran tarihini vermektedir. Verilen bu tarihin, arşiv kayıtları ve konu ile ilgili kaynakların incelenmesiyle yanlış olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız.

Çine ‘deki bu kritik durumun Kuva-yı Milliye’nin teşkilatlanması yönündeki faaliyetlerin hızlanmasına olumlu etkileri oldu. Bir yandan 57. Tümen Komutanı Şefik Aker’in Çine’de bir Heyet-i Milliye teşkili için çabalarken diğer yandan Yağcılar Köyü toplantıları da sıklaştı. Bu toplantılardan Tümen komutanı da haberdar edildi. Levazım Yüzbaşı Ahmet, efelerin Tümen Komutanı Albay Şefik Aker ile görüşmelerini sağladı. 5–6 Haziran gecesi Çine dışındaki askerlik şube binasında, Yörük Ali, Kılloğlu Hüseyin Efe ve bir arkadaşı ile Aksekili Mehmet Efendi, Tümen Komutanı ile bir araya geldiler. Toplantıda, Albay Şefik Aker efeleri vatani kahramanlığa davet ve teşvik edici konuşmalar yaptı. Efeler de “Bey amca, sen hiç merak etme, bize yalnız silah, cephane, zabıt ver...” diyerek gece yarısında komutanın elini öperek ayrıldılar. Ertesi gün de Çine’nin kuzeyine Menderes Nehri’ne yola çıktılar.¹⁸⁸

2.4.2.4. Yörük Ali ve Kılloğlu Hüseyin ve Diğer Efelerin Milli Mücadele’ye Kazandırılmasının Etkileri

Kuva-yı Milliye örgütlenmesi gerçekleştirilirken askeri anlamda olanaklar kısıtlı, Yunan ilerleyişi karşısında zaman da dar olduğundan Efelere duyulan ihtiyaç yukarıda da belirtildiği gibi kendini açık bir şekilde göstermiştir. Bunun neticesinde Efelere direniş için yapılan çağrılar neticesinde Yörük Ali Efe ve Kılı oğlu Hüseyin Efenin olumlu cevap vermesinin ardından, ileriki dönemde başta “Demirci Mehmet Efe” olmak üzere Aydın Sancağındaki birçok efenin askeri anlamda Kuva-yı Milli’ye hareketine büyük katkıları olduğunu görmekteyiz.

Bununla beraber Efelerin Milli Direniş hareketine katılmasının ve askeri açıdan kazandıkları başarıların sosyal yapı ile de doğrudan ilişkisi olduğu kesinlikle yadsınamaz. Bu ilişki de Efelerin, halk kitleleri üzerinde oluşturduğu imaj ve kendi genel özelliklerinden kaynaklanmaktaydı.

Halkın gözünde, uzun süren ve yıldırıcı savaş dönemlerinin ardından, otoritesini tamamen yitirmiş İstanbul Hükümeti ve onun askeriyesini temsil eden birliklerle bir direniş hareketine girişilmesi pek inandırıcı gelmeyebilirdi. O yüzden Aydın Sancağı’nda sadece 57. Tümen odaklı gerçekleştirilecek bir direniş hamlesi halk tarafından destek göremezdi. Efelerin mücadeleye teşrif etmesi halkın da olaya iştirak

¹⁸⁸ Aker, *age*, c. 2. s. 27–30–31, 40–41, Gökbel, *age*, s. 149

etmesine sebep oldu ve bu nedenle Aydındaki Kuva-yı Milliye örgütlenmesi sosyal tabanlı bir hareket haline geldi.

Aydın halkının efelere mücadele ruhu açısından inanmasının da efelerin genel özellikleri ile ilgili olduğunu burada hemen belirtelim. Efe askeri ve idari otoritenin kaybolduğu bir ortam içerisinde çetelerini oluştururken ilk olarak korkutucu ve saygın kişiliğini kullanmıştır.¹⁸⁹ Efeler halkına karşı kendisini sorumlu tutardı. Bu özelliğini Yunan ordusuna karşı gerçekleştirdiği direniş hareketlerinde de göstermişti. Çünkü Yunan ordusuna karşı gerçekleştirilen her askeri faaliyetin nedenleri arasında Türk halkının öcünü alma psikolojisinin de yattığı bilinmekteydi.

Efelerin tarihten aldığı saygınlık ve güven ile Aydın halkı için Kuva-yı Milliye döneminde kurtuluş için adeta bir umut kapısı olmuştu. Bu nedenle, Eline silahını alan Aydın halkı genç-yaşlı demeden bu çetelere katılma gayreti içerisindeydi. Ayrıca Yunan ordusuna karşı gerçekleştirilen baskın hareketlerinde sağlanan başarı da Halkın Efelere olan inancını arttırmış, moralinin de yükselmesini sağlamıştı. İşte Efelerin Kuva-yı Milliye ana karakterleri olması sosyal açıdan da halkın mücadelenin başarı ile neticelenme ihtimaline inanmasına, günlük yaşantısı içerisinde yaşadığı sıkıntılara rağmen iradesini korumasını sağlamıştı.

Efe ve zeybekler ise kendiliklerinden bu işe girmemişlerdir. Onların Kuva-yı Milliye'ye katılmalarını sağlayan genç vatanseverler ve Tümen Komutanı olmasaydı¹⁹⁰ bu mücadeleye hangi etki ile katılırlardı? Yunanlılar zaten mezalimlerini sürdürüyordu. Ne yazık ki Demirci Mehmet Efe ve daha bir kısım efeler mücadeleye geç katılmışlar, çeteciliğe devam etmişler, çok az olsa da bir iki zeybek grubu da Yunanlılarla dahi birleşme alçaklığını göstermişlerdir.

2.5. Aydın'da Kuva-yı Milliye'nin İcra Ettiği Muharebeler

2.5.1. Malgaç Baskını

Aydın'daki Kuva-yı Milliye müfrezelerinin ilk yaptığı tahrip ve baskın, Malgaç Çayı¹⁹¹ üzerindeki demiryolu köprüsü ve bunun savunmasına memur edilmiş Yunan kıt'asına yapıldı. Malgaç deresi kuzeyden Aydın Dağları'ndan doğup, Yenipazar-

¹⁸⁹ Onur Akdoğan, *Bir Başkaldırı Öyküsü Zeybekler*, Sade Matbaacılık, İzmir, 2004, s. 295

¹⁹⁰ Gökbel, age. s. 150, Türkeş, age. s. 304

¹⁹¹ Birçok eserde Malgaç kelimesi Malkoç olarak yazılmaktadır. Bölgede yaptığımız araştırmada Köprü üzerinde *Malgaç Deresi* levhası görülmüştür.

Dalama arasında Büyük Menderes Nehri'ne dökülür. Bu çay üzerinde bulunan ve Sultanhisar'ın bir buçuk km. kadar doğusundaki demiryolu köprüsü, Malgaç köprüsü adıyla anılır. Yunan kuvvetleri, Nazilli'de buldukları sürece personel ve ikmal nakliyatını demiryolu üzerinden yaptıkları için bu kritik köprüyü emniyete almak zorunda idiler. Bu maksatla da, Köprü'de 20 kişilik bir müfreze görevlendirdiler.

Yörük Ali Müfrezesi başlangıçta Yağcılar Köyü'ne 17 kişi gitti.¹⁹² Müfreze Kozalaklı Mehmet'in kılavuzluğunda kuzeye doğru yola çıkarak önce Karahayıt Nahiyesi'nin Armutlu Köyü'ne oradan da Karahayıt ve Alanlı Köylerinde birer gece kalarak 1 Haziran günü Yenipazar'ın Donduran Köyü'ne geldi. Uğradıkları yerlerde topladıkları gönüllülerle müfrezenin mevcudu 60 kişiye ulaştı.¹⁹³

Yörük Ali Efe Müfrezesi, Alanlı Köyü'nden Donduran Köyü'ne gelirken birkaç Rum gencine rastladılar. Yörük Ali bu fırsattan istifade ile bir kurnazlık edip şöyle bir tuzak hazırladı: Önce kendisini tanıtip Yunanlılara teslim olmak istediğini, ancak kızanları ile beraber kendilerine kötü muamele yapılmayacağını ispat edilmesi gerektiğini söyledi ve bunun Yunan kuvvetlerine ulaştırılmasını istedi.¹⁹⁴ Yunanlılar buna kandılar.¹⁹⁵ Yörük Ali'ye iyi muamele edileceğini inandırmak için Nazilli'den bir papazı Sultanhisar'a gönderdiler. Burada Yörük Ali'yi karşılamaya hazırlanırken, Yörük Ali müfrezesi 15–16 Haziran gecesi, Donduran Köyü'nden çıkıp saat 02.00'de Menderes Nehri'nden sallarla karşıya geçti. Bir saat sonra da Sultanhisar Atça arasındaki demiryolu hattına vardılar. Zeybeklerden bir kısmı demiryolu kenarındaki telefon tellerini keserken, Teğmen Zekai Bey de birkaç arkadaşı ile 10 Haziran 1919'da Dalama pazarında rastladığı ve henüz o gün Muğla'dan gelmiş bulunan Bakırköylü Teğmen Kadri Bey'den aldığı dinamitlerle, Malgaç Köprüsü ile kılavuzlar arasında bir

¹⁹² Alpkaya, *age.* s. 236'da Dağdan köye inen Yörük Ali Efe Çetesi'nin 12 kişiden ibaret olduğunu yazmaktadır. Bu kişilerin isimlerini de eserinde belirtmiştir.

¹⁹³ Bazı kaynaklar bu miktarın 100 kişi olduğunu yazmaktadır. Köylerden toplanan gönüllülerin miktarı değiştiği için kesin bir rakam vermenin mümkün olmadığı düşüncesindeyiz. bk. Aker, *age.* c. 2, s. 76, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi* c. 2. 1. Kısım, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Dairesi Resmi Yayınları, Ankara, 1663, s. 138, Alpkaya *age.* S. 240'da Malgaç Baskını'nı gerçekleştirenlerin 61 kişi olduğunu belirtir.

Müslim Özbalkan, *Malgaç Baskını*, Aydın Tarih Grubu Yayınları, Aydın, 2004, s. 91-92'de Bu baskının gerçekleştirenlerin 60 kişi olduğunu yazmaktadır. Yazar, Sultanhisarlı araştırmacı İsmail Gürdal'a dayanarak bu sayıyı vermiştir.

¹⁹⁴ Gökbel, *age.* 155, Demirayak, *age.* s. 6, Aydınel, *age.* s. 156,

Yörük Ali Efe'nin yaverliğini yapmış olan Şükrü Oğuz Alpkaya, bu ayrıntıdan eserinde bahsetmemektedir.

¹⁹⁵ Yunan Kumandanı: "Müjdeler olsun... Yörük Ali Efe Çetesi bütün kızanları ile birlikte birkaç gün sonra teslim olacak. Malgaç Köprüsü üzerinde bulunan birliklerimizin yanına gelecek." demiştir. bk. Razi Alkin, *Yeni Sabah*, Nu: 22, 22 İlkteşrin 1939,

diğer demiryolu köprüsünü tahrip ettiler.¹⁹⁶ Mithat Bey de birkaç gönüllü ile birlikte Aydın'ın batısında Karapınar civarındaki büyük köprüyü tahrip etmişler ve bu suretle Milli Mücadele'nin o cephedeki ilk zaferini kazanmışlardır.¹⁹⁷

Müfrezede bu defa Atça ve Malgaç köprüsünden birini daha tahrip etme veya buradaki Yunan müfrezesine baskın yapma konusu muhakeme edildi. Atça'da bir tabur kadar Yunan kuvveti olduğu hakkında bilgi alındıktan ve bunlarla baş edemeyeceklerini düşündüklerinden Malgaç'a baskın yapmaya karar verdiler. Buraya vardıklarında saat sabahın altısı olmuştu. Malgaç Köprüsü'nün hemen doğusunda bir çavdar tarlası içersinde çadırlarda bulunan Yunan müfrezesi Yörük Ali müfrezesi tarafından üç koldan sarıldı. Böylece 20 kişilik Yunan taburu tamamıyla imha edildi.¹⁹⁸

Bu baskın sırasında Yunan Jandarmalarının karşısında karşıya ve hedef almadan gelişi güzel savurdıkları kurşunlarla Yörük Ali Efe müfrezesinden Çine'nin İbrahim Kavağı Köyü'nden Tahtacı Memiş isminde bir gönüllünün yaralanmasından başka bir sakatlık ve kayıp olmadı.¹⁹⁹

Müfreme baskını icra ettikten sonra süratle daha kuzeye Uzunlar Köyü'ne çekildi.²⁰⁰ Burada bir gece kaldıktan sonra da 17 Haziran günü Aydın- Nazilli kara yolunu gözetlemeye elverişli ve bir dağ eteğinde bulunan İsabeyli Köyü'ne geldiler. Burası Nazilli'ye daha yakın olduğu için oradaki düşmandan haber almaya elverişliydi. Ayrıca Nazilli'nin sevilen güvenilen Jandarma Bölük Komutanı Arap Yüzbaşı diye tanınan Yüzbaşı Nuri ile irtibat kurularak yeni düzenlemelere girişme imkânı sağlanmış oldu.²⁰¹

¹⁹⁶ Gökbel, *age*, 157–164, Tekeli vd. *age*. s. 138

¹⁹⁷ Razi Alkın, *Yeni Sabah*, Nu. 23, 23 İkteşrin 1939, Alpkaya *age*. s. 254'de: "Biz Sultanhisar ve Atça civarında bu hareketi yaparken Koçarlı'da bulunan İstihkam Bölüğü zabitlerinden Mithat Bey, yanına aldığı üç kişilik bir müfreme ile hiç kimseye danışmadan ve kumandanlarına haber vermeden, Aydın'ın batısında ve Karapınar İstasyonu civarındaki bir köprüyü tahrip ettiğini daha sonradan öğrendik" der.

¹⁹⁸ Aker, *age*. s. 77, Bayar, *age*. c. 6, s. 1941

¹⁹⁹ Özbalkan, *age*. s. 96

²⁰⁰ Alpkaya *age*. s. 250-251'de Yörük Ali Müfrezesinin Malgaç Baskını'ndan sonra Atça'da Yunan kuvvetlerine karşı bir saldırı yapıldığını belirtmektedir. "35 kişilik Yunan kuvvetlerine yerli Rumların katılımı ve bizim üzerimize ateş açmasıyla beraber çatışma başladı. Aramızdaki kanlı boğuşma ertesi sabaha kadar devam etmiş, işgal kuvvetleri tamamen yok edildiği gibi, 500'ü aşkın yerli Rum da Atça'da öldürülmüştür."

²⁰¹ bk. İstiklal Harbi Gazetesi, 17 Haziran 1919, Aydın, *age*. s. 157. "...Sultanhisar'ın hemen doğusunda Malkoç Çayı üzerinde demiryolu köprüsü dün gece yapılan bir baskında havaya uçurulmuş ve burasını korumakta olan Yunan Birliği tamamıyla imha edilmiş, hiç biri kaçamamıştır..." şeklinde yazmaktadır. bk. Aker *age*. c. 2, s. 78–80 "Baskın Sonucunda Yunanlılardan bir kaç kurtuldu" demektir. bk. Gökbel, *age*. s. 162, "...baskında Yunanlılardan hiç kurtulan olmadı..." demekte tahrip edilen köprü'nün hangisi olduğunu belirtmemektedir. bk. *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, c. 2, 1 Kısım, s. 137–198 "...ilk tahrip edilen köprü Malgaç Köprüsü değildir" ifadesi vardır. Alpkaya, *age*. 240-250'de Malgaç Baskını'nda biri Subay olmak üzere 28 Yunan askerinin öldürüldüğünü yazmaktadır.

Malgaç baskınının Aydın'daki Kuva-yı Milliye hareketi açısından ayrı bir önemi vardır. Harekât modern deyimini ile Gerilla Harbi'nin o zamanki deyimini ile çete harbinin bir uygulamasıdır. Ve başarılı olmuştur. Bu baskın, Kuva-yı Milliye'nin yapısına da en uygun hareket tarzı olduğunu da kanıtlamıştır. Yörük Ali Efe müfrezesini oluşturan elemanlar, gerilla harbinin bütün özelliklerini öğreten bir eğitimden geçmedikleri halde bugün bu konuda yazılmış talimatnamelere geçecek kadar örnek taktikleri başarıyla uygulamışlardır. Bu oldukça önemli bir noktadır.²⁰²

Müfrezenin elinde telsiz vb. hiçbir muharebe vasıtası bulunmadığı halde, baskında elde edilen başarı müfrezenin bölümleri içersinde iyi bir disiplin anlayışının olduğunu da bize açık bir şekilde göstermektedir.

İlk baskın hareketinin Sultanhisar yakınlarındaki Malgaç Çayı köprüsüne düzenlenmiş olmasının Yörük Ali'nin şahsi bir davası olarak da yorumlayabiliriz. Çünkü Yörük Ali Efe, Sultanhisar yakınlarındaki Kavaklı Köyü'nde dünyaya gelmiş olup, doğduğu yer baskın gerçekleştiği sırada Yunan işgali altındaydı. Malgaç Baskını ile Yörük Ali Efe'nin intikam duygusu ile hareket etmiş olabileceğini böylece söyleyebiliriz.²⁰³

Bu baskın neticesinde halkın maneviyatı yükselmiş, Milli direnişçilerin düşüncelerindeki tereddütleri, yüreklerindeki endişelerin birden ortadan kalkmasını sağlamıştır. Şurası kesinlikle anlaşılmıştır ki düşman kuvvetleri asla yenilmez değillerdir! Bu düşünce Anadolu'da yayılmış Kuva-yı Milliye hareketinin genişlemesine vesile olmuştur.

Baskın hareketinin bir diğer önemli neticesi ise efeler ile subayların kaynaşmasıdır. Malgaç baskını üzerine Söke'de bir milli bölük teşkil edilerek düşman üzerine sevk edilmiştir. Ayrıca Koçarlı'dan Çine'ye müracaat edilerek milis kuvvetlere katılımlar başlamıştır. Bu müfrezelerin başına askeri komutanlar getirilmiştir.

“Hiç tereddüt etmeden iddia olunabilir ki, Yunanlıların uğradığı akıbetin ilk tohumu ve bizim ordumuzun geride hazırlanmasının ve kuvvetlerin bir araya toplanıp düzenli bir ordu kurulmasının, nihayet Başkomutanlık Meydan Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasının temeli işte bu Malgaç Baskını ile atılmıştır. Çünkü; eğer Malgaç Baskını başarısız olsa idi, Aydın- Menderes Cephesi kurulamaz, düşmanın ilerlemesi

²⁰² Aydınel, *age*, s. 158–161

²⁰³ *İstiklal Harbi Gazetesi*, 17 Haziran 1919, Aydınel, *age*. s. 160

önlenemez ve milli kuvvetleri bir araya toplamaya zaman bulunamazdı.”²⁰⁴ Bu açıdan bakıldığında Malgaç Baskını'nın önemi bir kez daha anlaşılmaktadır.

2.5.2. Nazilli'nin Geri Alınması ve Nazilli Heyet-i Milliyesi'nin Kurulması

Malgaç baskını ve ardından diğer demiryolu köprülerinin tahribi, bunun yanında 57. Tümen'in Çine merkezli olarak teşkilatlanmaya başlamış olması Yunan ordularını telaşa sokmuştu. Nazilli'deki Yunan Taburu 19 Haziran 1919 saat 20.45'de de, Türk kuvvetleri tarafından taarruz edileceği haberini aldı ve bu telefon görüşmeleri ile teyit edildi. Bu durum karşısında taburun 19- 20 Haziran'da büyük bir gizlilik içerisinde Aydın'a çekilmesi kararlaştırıldı. Ancak o gece kimseyi sokağa çıkarmayışları dikkat çekti ve yapılan Nazilli'deki hazırlıklar Türk telgraf memurları tarafından Tümen Komutanlığı'na bildirildi. Tümen komutanı, Yunanlıların çekilmesinden sonra Nazilli'de inzibat ve emniyeti sağlamak için Sarayköy'deki birliklerin komutanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey'e hemen Nazilli'ye hareket emri verdi.²⁰⁵ Fakat Yunanlılar telgraf tellerini biraz önce kestikleri için bu emir Sarayköy'e ulaşamadı.

Yunanlılar, önce bütün kuvvetlerini demiryolu ile çekmeyi düşündüler. Fakat demiryolunun tahrip edilip trenin uçurulması için Türklerin hazırlık yaptıkları haberi alınınca, bundan vazgeçtiler ve yaya olarak 20–21 Haziran 1919 gecesi çekilmeye başladılar.²⁰⁶

Yunan Ordusu Nazilli'den çekilirken Yörük Ali ve diğer çetelere yataklık ettikleri gerekçesi ile 20 kişiyi rehin alarak beraberinde götürdüler. Atça'dan 15, Sultanhisar'dan 5 kişiyi daha rehin alıp, Köşk'te bunları öldürdüler. Sadece Emekli Binbaşı Kenan Hafız Mehmet yaralı vaziyette öldü sanılarak kurtuldu. Yunanlılar geri çekilme yolu üzerindeki pek çok Türk köylüsünü de acımasızca şehit ettiler.²⁰⁷

Yunanlılarca boşaltılan Nazilli'ye ilk olarak Yörük Ali Efe girmiştir. Yörük Ali Müfrezesi 21 Haziran sabahı Yunanlıları takip etmek bahanesiyle Nazilli'den ayrıldılar. Ayrılmadan önce de Yunanlıların yaptıkları mezalime karşı birkaç Rum'u

²⁰⁴ Alpkaya, *age.* s. 245

²⁰⁵ Aker, *age.* c. 2, s. 83 (19 Haziran 1919 gün ve 917 numaralı telgraf)

²⁰⁶ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, c. 2, Kısım, 1, s. 136, Aydınel, *age.* s. 161

²⁰⁷ Aker, *age.* c. 2, s. 83, Gökbel, *age.* s. 171, Bayar, c. 6, *age.* 1943, Aydınel, *age.* s. 161

Alpkaya *age.* s. 254'de Yunan Ordusu'nun Nazilli'den geri çekilirken Nazilli Kaza merkezinden 40 Müslüman Türk'ü rehin aldığını, bu rehinelere tamamını daha sonradan öldürdüğünü yazmaktadır.

cezalandırdılar. 24 Haziran 1919 akşamı, Menderes Nehri'nin tekrar güneye geçerek Karahayıt Köyü'ne döndüler.²⁰⁸

Yunan kuvvetleri geri çekilirken, yolda bazı zeybek çeteleri tarafından da birkaç defa ve silahlı köylüler tarafından da taarruza uğradılar. Bu hareketler Yunan taburunu durduramadı, sadece taciz edebildi. Bu saldırılar neticesinde bir hayli zayıf veren Yunan taburu perişan bir halde 20 Haziran 1919 günü saat 21.30'da Aydın'a varabildi.²⁰⁹

Yörük Ali çetesinin Nazilli'den 21 Haziran 1919 sabahı ayrılmasıyla kentteki asayiş Sarayköy'de Binbaşı İsmail Hakkı Bey kumandasındaki birlikler sayesinde gerçekleşmiştir. Aynı gün İsmail Hakkı Bey reisliğinde Nazilli Heyet-i Milliyesi teşkil olundu. Heyetin diğer mensupları şunlardır: Avukat Ömer, Hoca Hacı Süleyman Molla oğlu Hasan, Palamutçu İbrahim, Tüccardan Ali Haydar, Müftü Salih ve Sultanoglu Sadık Bey.²¹⁰

Nazilli Heyet-i Milliyesi bölgede asayişi temin ve Kuva-yi Milliye birliklerinin silah ve iye sorunu ile yakından ilgilenerak kazadaki sivil direnişin temsilcisi olmuştur. Nazilli Heyet-i Milliyesi bununla yetinmemiş, Milli ve Nizami kuvvetlere yardım maksadı ile bir de terzihane vücuda getirilmiştir.²¹¹ Heyet-i Merkeziye 150'yi aşan asker ailesine maaş yardımında bulundu. Yine aynı günlerde Nazilli Heyet-i Milliyesi'nin hizmeti ile bir hastane açıldı. Hastane başhekimliğini Nazilli Hükümet tabibi Rafet Bey deruhte etti.

2.5.3. Erbeyli Baskını

Yunan kuvvetlerinin Aydın'a çekilmesi, bu şehrin de boşaltmaya zorlanabileceği konusunu gündeme getirmiştir. Bu amaçla Şefik Aker Aydın üzerine baskı yaratabilmek için kuvvetlerini iki noktaya yığmıştı. Bunlardan birincisi Aydın'ın 10 km. doğusundaki

²⁰⁸ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, c. 2, Kısım. 1, s. 140, Gökbel, *age.* s. 168–171, *Türk İstiklal Harbi Gazetesi*, 21 Haziran 1919

²⁰⁹ Yunanlıları geri çekilmeleri sırasında uğradıkları taarruzları Gökbel eserinde belirtmemektedir. *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, c. 2, Kısım. 1, s. 136'da bu taarruzların özellikle Köşk Cephesi'nde yapıldığını yazmaktadır. Erol Toy, *Türk Gerilla Tarihi*, İstanbul, 1970 s. 184'de "Yunan kuvvetlerine Yörük Ali Müfrezesi tarafından önü kesilerek taarruz edildi." demekte, fakat bu bilgi gerçeği yansıtmamaktadır.

²¹⁰ Gökbel, *age.* s. 169–170, Esin Dayı, *Nazilli Kongreleri (1919)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1999. s 63, Saadet Tekin, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Nazilli*, DEÜ, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanamış Doktora Tezi, İzmir, 1997, s. 175

²¹¹ Aker, *age.* c. 2 s. 174

Umurlu, ikincisi de Aydın'ın 8 km. güneyindeki Büyük Menderes köprübaşıydı. Aydın'ın Batısı ise Söke, Germencik ve Koçarlı'daki birliklerle rahatsız edilecekti.²¹²

Bu arada 57. Tümen Komutanı Köprübaşı Müfreze Komutanı Binbaşı Hacı Şükrü Bey'e verdiği emirle "Teğmen Kadri emrine yeterli kuvvetler vererek, Yunanlıların Aydın batısında demiryolu üzerinde bulunan dağınık kuvvetlerinin birisinin üzerine bir gece baskını ile imha edilmesini istedi. Bu emir gereği Teğmen Kadri yaptığı keşif sonunda, Erbeyli Köyü'ne bir- iki km. uzakta bulunan Erbeyli İstasyonu'ndaki hangarda 20 kadar erden oluşan bir Yunan müfrezesinin bulunduğunu istihbar etti ve buraya kadar baskın yapma kararı verdi. 20-21 Haziran 1919 gecesi bu istihbaratı getiren bir kılavuzun eşliğinde, 70 kadar er ve koşulu bir makineli tüfekten müteşekkil müfreze ile Erbeyli İstasyonu civarına geldiler.

Bombacı fedailer, hangara önce yanaşıp el bombaları ile Yunan müfrezesinin bir kısmını imha etmeyi, kaçmağa girişecek olanları da, mevzilenen makineli tüfek ve piyade tüfekleri ile yok etmeyi planladılar. Fakat bombacılar hangara gizlice yaklaşırken bir Yunan nöbetçi eri onları gördü ve ateş etti. Böylece diğer Yunan askerlerinin de olayın farkına varmasıyla karşılıklı ateş başladı. iki buçuk saat süren muharebe sonrasında ortalık aydınlanmak üzere olduğu için Teğmen Kadri Bey çekilmeye başladı. Müfreze ikiye ayrıldı. Makineli tüfek subayı Asteğmen İzzet ve erleri kuzeye dağlık bölgeye doğru, diğerleri de güneye ova tarafına doğru gitmek zorunda kaldılar.²¹³

57. Tümen Komutanı Şefik Aker'in İngiliz Subayı Holder'den öğrendiğine göre, Erbeyli Baskını sırasında Yunanlılardan 30 ölü 40 yaralı, Türklerden de 7 şehit verildi.²¹⁴ Ancak Yunanlılar bu baskının öcünü almak için ertesi günü 22 Haziran 1919 gecesi, gerek Erbeyli Köyü'nde gerekse o civarda ele geçirdikleri Türklerden 72 kişiyi şehit ettiler.²¹⁵

²¹² Türkeş, *age*, s. 306'da Erbeyli Baskını'nı gerçekleştirecek müfreze içersinde 6 Mehmetler çetesi vardı. Bunlar; Yedek Teğmen Mehmet Cemal (Karamuğla), Kocakatip Mehmet Tevfik (Kuran), Aşçı Abdurrahmanoğlu Mehmet Emin (Ulusoy), Kireççi Yörük Mehmet (Mertöz), Aşçı Kara Mehmet, Sarı Mehmet (Altın) dan oluşuyordu.

²¹³ Türkeş, *age*, s. 307-308, Aydın, *age*, s. 166

²¹⁴ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi* c. 2, Kısım 1, s. 138-139, Aker, *age*, c. 2, s. 85-87, *İstiklal Harbi Gazetesi*, 21 Haziran 1919, bu olayı "Erbeyli'de bir evzun Yunan taburu bozguna uğratıldı. Baskın yapan Bakırköylü Teğmen Kadri'nin milli müfrezesi 30 Yunan askerini öldürüp, 40 askerini yaralayıp geri çekildi. 7 şehit verdik" başlığı altında anlatmaktadır.

²¹⁵ Halen Erbeyli'de bu baskınla ilgili güzel bir anıt mevcuttur. Üzerinde, baskının ertesi günü Yunanlıların mukabil bir hareketle o civarda ele geçirip şehit ettikleri 72 kişinin isimleri yazılıdır. Bk. M. Kenan Özkan, "Erbeyli Şehitler Anıtı", *Milli Mücadele'de Germencik Cephesi ve Önderleri*, Editör. Günver Güneş, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği, İstanbul, 2007, s. 39-51

Erbeyli'deki bu baskın Aydın Kuva-yı Milliye tarihi açısından büyük önem taşımaktadır.²¹⁶ Nitekim bu baskınla kuvvetlerimizin artık Yunanlı ile baş edebileceği fikri tam anlamıyla zihinlere yerleşmiş, Milli direnişçilerin kendilerine güvenleri artmıştır. Yörük Ali müfrezesi dışındaki başka gruplar da Yunanlılarla mücadeleye başlamışlardır.

Erbeyli Baskını civarda, bilhassa işgalciler üzerinde büyük bir tesir yapmıştır. “Mukabil tarafın endişeleri ve halkımızın da cesaretlerini, mücadele arzu ve heveslerini arttırmıştır. Bilhassa Aydın'da büyük bir telaş uyandırmıştı. Çünkü bu baskından sonra, milli müfrezelerimizden bazıları Aydın'ın bahçeliklerine kadar sokulmak cesareti ve cüretini göstermişlerdir.”²¹⁷

2.5.4. Aydın'ın Yunanlılardan Geri alınması

57. Tümen odaklı teşkilatlanan Aydın'daki Kuva-yı Milliye örgütlenmesinin bundan sonraki bütün çabası Aydın şehrini Yunanlılardan geri almak olmuştur. Özellikle Nazilli'den Yunan kuvvetlerinin çekilmesinden sonra 57. Tümen Komutanı'nın 21 Haziran 1919'da verdiği emirle²¹⁸ Aydın civarındaki kuvvetlerimizin konuş durumları yeniden düzenlendi. Mevcudu 500'e varan Sarayköy müfrezesi Umurlu mevziilerine intikal ettirildi.²¹⁹ Aydın güneyindeki Menderes Köprüsü'nde 300 kişiyi geçen milis kuvvetleriyle birlikte bulunan nizami kuvvetler de Aydın ile sıkı temas kuruyorlardı. Söke'de Kuva-yı Milliye'nin mevcudu her gün artıyordu. Bu yeni düzenleme ile Aydın'daki Yunan kuvvetleri adeta kuşatılmış bir duruma geldi.

Çine'nin Orhaniye köyünde bulunan Kara Durmuş ve arkadaşlarının 70–80 kişilik bir kuvvetle 23 Haziran 1919 sabahı İncirlio'ya yaptığı baskın hareketinin ardından²²⁰ Tellidede ve Kızılçay pusu muharebeleri ve yaşanacak büyük Aydın muharebesinin habercisi durumundaydı. Şimdi Aydın'ın Yunanlılar tarafından geri

²¹⁶ *İstiklal Harbi Gazetesi*, 23 Haziran 1919: Çine çıkışlı Yunan iddiası başlığı ile; Önceki gün yapılan Erbeyli baskınında ağır zayıat veren Yunan Evzon taburunun kumandanı çekilen Kuva-yı Milliye grubunun çalılıklar arasında sakladığı ağır makineli tüfengi bulmuş ve İngiliz irtibat subayına bunu göstererek Nizami Türk orduları ile savaş halinde bulunduğunu ileri sürmüştür.

²¹⁷ Razi Alkın, *Yeni Sabah*, Nu. 27, 27 İkteşrin 1939

²¹⁸ Aker, *age. c. 2, s. 89*, Aydın, *age. s. 168*, Razi Alkın, *Yeni Sabah*, Nu. 28, 28 İkteşrin 1939

²¹⁹ Razi Alkın, *Yeni Sabah*, Nu. 28, 28 İkteşrin 1939

²²⁰ Çine'nin Orhaniye Köyü'nden Kara Durmuş'un topladığı 70–80 kişilik bir milis kuvveti, 23 Haziran 1919 günü Karapınar'da önceden keşfettikleri Yunan birliğine baskın yapmak için gitmişler, ancak Yunanlıların buradan çekilmiş olması üzerine Aydın'ın hemen güneyindeki Ovaeymir Köyü'ne dönmüşlerdir. *Türk İstiklal Harbi*, c. 2, Kısım, 1, s. 140, Gökbel, *age. s. 207–208*, Aydın, *age. s. 168*

alınmasından önce meydana gelen Tellidede ve Kızılçay pusu muharebeleri hakkında bilgi verelim.

2.5.4.1. Tellidede Muharebesi ve Kızılçay Pusu olayı

Aydın civarında milis kuvvetlerimizin sayısı gittikçe çoğalıyordu. Yukarıda sözünü ettiğimiz Orhaniyeli Karadurmuş müfrezesine İhtiyat Topçu Teğmeni Süleyman Bey de katıldı. Dolayısı ile bu müfreze daha da kuvvetlendi. Ayrıca Ovaeymir'in hemen kuzeyindeki, Yeniköy'de de yeni bir grup oluştu. Adnan Bey komutasındaki Çakırbeyli gönüllüleri, Ethem Bey komutasındaki Boydere gönüllüleri, Çineli Tahir Bey komutasındaki 15–20 kişilik bir kuvvet Koçarlı'dan İhtiyat Topçu Teğmen Selami Bey müfrezesi hepsi de burada toplandılar. Böylece Yeniköy'de 200 kişi civarında bir kuvvet toplanmış oldu. Teğmen Selami Bey bu durumdan cesaret alarak Aydın'daki Yunan işgal kumandanı'na bir nota vererek Aydın'ı terk etmesini istedi.

Yunan Ordularının Aydın'ı işgal ettiği günlerde, Ovaeymir civarında Yunan taraftarı olan Sakızlı Dimitriyaki adında bir Rum'un çiftliği vardı. Bu çiftlikte çalışan işçilerin istihbarat elde etmesini önlemek için Karadurmuş 4–5 adamını o istikamete gönderdi. Çiftliğe bunların yaklaştığını gören işçiler kaçmaya başlayınca efenin adamlarının açtığı ateş sonucu işçilerden biri öldü. Çiftlik sahibi bu durumu Yunan komutanına abartarak şikâyet etti. 24 Haziran 1919'da Yunan işgal kumandanı buradaki müfrezeleri imha etmek maksadıyla taarruz emri verdi ve Tellidede Muharebeleri başlamış oldu.²²¹

Bölgede bulunan Türk birlikleri Yunan ordusu tarafından ağır makineli tüfek saldırısına maruz kaldılar. Ayrıca 200 kişilik Milli Kuvvetlere karşı 800 kişilik Yunan taburu bulunmaktaydı. Bu yüzden Kuva-yı Milliye müfrezeleri Yunan kuvveti karşısında daha fazla dayanamadı. Mermilerin bitmesi ve arazinin de elverişsizliği nedeniyle birliklerimiz Menderes'n güneyine doğru çekilmek mecburiyetinde kaldı.²²²

Bu muharebe sonunda Milis kuvvetlerimizdeki 6 şehit birkaç yaralıya karşılık, Yunanlılar 30'dan fazla ölü ve yaralı vardı. Her zaman olduğu gibi, bu olay sonrasında da Yunanlılar Ovaeymir, Kadıköy ve Yeniköy'ü yakıp yıktılar. Köylerimizin yakıldığını

²²¹ Aker, *age*. c. 2, s. 98–99, Gökbel, *age*. s. 208–213. Tellidede çarpışmasının tarihini Aker, 25 Haziran Gökbel ise 24 Haziran olarak göstermektedir. Kanaatimizce Gökbel'in verdiği tarihin doğru olması gerekmektedir. Çünkü Şefik Aker ile Mutasarrıf arasında geçen bir konuşmada “çeteler taarruza başladı” sözü 24 Haziran'da söylenmiştir.

²²² Aydın, *age*. s. 171, Demiryak, *age*. s. 119–120

gören Köprübaşı'ndaki genç subaylarımız bunun için intikam almak istemişler Fakat akşam olduğu için Yunan kuvvetleri süratle Aydın'a çekildiğinden karşılarında kuvvet bulamamışlardır.²²³

Tellidede Muharebeleri ile ilgili olarak gazetelerde de haberler çıkmıştır.²²⁴

Tellidede Muharebesi'nin yapıldığı aynı gün, yani 24 Haziran 1919 tarihinde Aydın'ın birkaç km. batısında Kuva-yı Milliye'ye katılan küçük gruplardan Osman Büklü Nazım ve Aydın'lı Ali adındaki liderler emrinde faaliyet gösteren müfrezeler, Kızılcay'a yaklaşmakta olan Yunan kuvvetlerini görünce pusu kurup beklediler. Ateş menzillerine girdiği anda toplu olarak açtıkları yaylım ateşiyle, Yunan müfrezesine girdiği anda toplu olarak açtıkları yaylım ateşiyle, Yunan müfrezesine bir hayli zayıat verdirdiler.²²⁵

25 Haziran 1919 tarihinde de Aydın'lı Ali Müfrezesine, 57. Tümen Komutanı'nın damadı Topçu Teğmen Ertuğrul ile birlikte, Aydın'ın hemen batısındaki İkizler Köprüsü'nü dinamitle, tahrip etme görevi verildi. Eldeki balıkçı kapsüllerin bir kısmının patlamaması nedeni ile köprü tamamen tahrip edilemedi.²²⁶

Bu olaylar basit ve küçük gibi görünse de Kuva-yı Milliye müfrezelerinin yapısına uygun ve örnek olacak değerdedir. Kuva-yı Milliye birliklerinin Yunan Ordusuna karşı yakalamış olduğu her fırsatı değerlendirme, lehine çevirme isteğinin en açık örneğini, Aydın Muharebeleri öncesi bu olaylar göstermiştir.

2.5.4.2. Aydın Muharebeleri

24 Haziran 1919 tarihli gazetelerde İzmir çıkışlı bir haberde "Kuva-yı Milliye teşkilatının Ege Bölgesi'nde birbirini izleyen baskınları, Yunan karargâhında ciddi bir telaş havası yaratmıştır. Öğrendiğimize göre yeni kumandayı eline alan General Nider, Paris'te Yunan Başbakanı Venizelos'a bir telgraf göndererek şunları belirtmek zorunda

²²³ Aker, *age*, c. 2, s. 98–99, Gökbel, *age*, s. 208–213, Parlak, *age*, s. 496–497, Aydınel, *age*, s. 170–171

²²⁴ "Yunan taburu Tellidede Sırtlarındaki müfrezelerimize saldırmıştır. Yunan üstün kuvvetleri karşısında cephanesi tükeninceye kadar dövüşen ve zayıat verdiren müfrezelerimiz sonunda gerilemiştir." bk. *İstiklal Harbi Gazetesi*, 26 Haziran 1919

²²⁵ Razi Alkın, *Yeni Sabah*, Nu. 31, 31 İkteşrin 1939'da Kızılcay'daki çatışmanın yerli Rum çetesi ile gerçekleştirildiğini yazmaktadır: "... efeler seksen kişilik yerli bir nankör çetesini pusuya düşürmüşlerdi. Daha ilk ateşte içlerinden on beş kişinin yere serilip, eksildiğini gören çeteciler, yalnız silahlarını değil, hatta bütün teçhizatlarını atarak savunmuşlardır. Tatlı canlarını ancak kurtarabilmişlerdir."

²²⁶ Aker, *age*, c. 2, s. 98–99, Gökbel, *age*, s. 213, *Türk İstiklal Harbi Gazetesi*, 26 Haziran 1919'de Tellidede sırtlarında çarpışmanın devam ettiği sıralarda başka bir Yunan taburu da, Aydın'ın batısındaki milli kuvvetlere saldırmıştır. Demiryolu boyunca ilerleyen Yunan birlikleri, ateş sahasına girince zeybeklerden Osmanbüklü ve Aydın'lı Ali Efelerin müfrezeleri harekete geçmişler, düşmana 15 ölü ve yaralı verdikten sonra talimata uygun olarak çekilmişlerdir.

kalmıştır: “Tam bir Türk seferberliği ve kuvvetli bir Jön Türk teşkilatı karşısında bir miktar yer terk etmek zorunda kalıyoruz. Eğer durum böyle devam ederse pek yakında İzmir tehdit altında bulunacaktır...” Bu telgrafa Venizelos verdiği cevapta: “Aydın’ın terk edilmemesi” emrini veriyordu.²²⁷

Yunanlıların bu telaşına karşılık, Tümen Komutanı Şefik Aker’in 24 Haziran 1919’da Harbiye Nezareti’ne sunduğu rapora cevaben, Harbiye Nazırı kendisinin de dâhil olduğu hükümetin tutumunun tam tersi olarak, 26 Haziran 1919’da Tümen Komutanına verdiği cevapta: “Aydın civarında Yunanlılar üzerine Türk Milli Kuvvetleri tarafından baskınlar yapılmasının kamuoyundaki tesiri, Aydın ili halkının Yunan işgalini kabul etmeyerek silahla karşı koymaları lehimize olmuştur.”²²⁸ Bu cevap, açıkça Yunan kuvvetlerine karşı faaliyetlerinize devam edin anlamını taşıyordu.

27 Haziran’da Şefik Aker başkanlığında Köprübaşı mevkiinde Yörük Ali ve Kılılı oğlu Hüseyin Efe gibi milis ve müfreze kumandanlarının katılımı ile bir durum değerlendirme toplantısı yapıldı.²²⁹ Toplantıya katılanların morali yüksekti. Tümü Aydın’daki Yunan birliklerine karşı bir saldırı yapılırsa kentin kurtarılabilceği görüşünde birleştiler. “Bir kere muharebe başlarsa Aydın muhitinde eli silah tutan köylü halkın muharebe meydanına koşup iştirak edeceklerine” inanmaktaydılar.²³⁰ Varılan karar Aydın ve çevresinde toplanan Yunan kuvvetlerine saldırı yapmaktı. Saldırı kararı verildikten sonra Aydın’daki İtilaf devletleri mümessillerini temsilen bu ildeki İngiliz subayına, Yunan kuvvetleri kumandanına, Rum Metropolitine ve Mutasarrıf Abdurrahman Beye verilmek üzere bir bildiri hazırlandı. Bildiri, tüm Kuva-yı Milliye kumandanlarınca imzalanmıştı ve Yunan kuvvetlerinin Aydın ilini iki gün içersinde boşaltmaları isteniyordu.²³¹

Aydın’a saldırı yapılmasına karar verildiğinde Yunanlıların üç bin kişilik bir kuvvete sahip olduğu tahmin ediliyordu.²³² Aydın’daki saldırıya katılacak Kuva-yı

²²⁷ *Türk İstiklal Harbi Gazetesi*, 24 Haziran 1919, Aydın, *age*, s. 176

²²⁸ *İstiklal Harbi Batı Cephesi*, c. 2, Kısım. 1, s. 141–142

²²⁹ Aker, *age*, c. 2, s. 106, Gökbel, *age*, s. 220–221, Demirayak, *age*, s. 169–172, Razi Alkın, *Yeni Sabah*, Nu. 32, 1 İkinciteşrin 1939

²³⁰ Razi Alkın, *Yeni Sabah*, Nu. 28, 28 İlkteşrin 1939’da “Şefik Aker ve diğer Kuva-yı Milliye liderleri Yunanlıların kendiliğinden Aydın’ı terk ederek ve kan dökülmeden şehri geri alma taraftarıydı. Fakat Yunan ordusunun pişkin tavırları savaşı kaçınılmaz kıldı.” demektedir

²³¹ Gökbel *age*, s. 221, Celal Bayar bildirinin sadece Yörük Ali Efe tarafından imzalandığını söylemektedir. bk. Bayar, *age*, c. 6, s. 1962

²³² *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, c. 2, 1. Kısım, s. 143, Tekeli vd *age*, s. 152, bk. Aydın, *age*, s. 179’da Aydın civarında toplanan milis kuvvetlerinin miktarı 1400–1500 kişi kadar görünmekte ise halka dağıtılan silah 2000 idi. demektedir.

Milliye ve nizami güçler ise Büyük Menderes, Köprübaşı ve Söke’de toplanmış üç gruptan oluşmakta ve toplam kuvvet sayısı iki bine yaklaşıyordu.²³³

Aydın’a saldırı iki gün beklemeden, kararın verildiğinin ertesinde 28 Haziran 1919 Yunanlıların Menderes köprübaşı mevkiine taarruz hareketine girişmesiyle başlamak zorunda kalmıştı. 28–29–30 Haziran tarihleri arasında meydana gelen muharebelerin ayrıntılarına değinmeyi çalışmamızın kapsadığı konu itibariye gerek duyulmamıştır. Fakat muharebelerle ilgili birkaç anekdotu da belirtmemiz gerekmektedir.

28 Haziran öğleden sonra 14,00 civarında başlayan muharebenin ilk gününde, ilk kademede Bakırköylü Teğmen Kadri Müfrezesi ile diğer bazı müfrezeler ileri atıldı. Yörük Ali ve Kılıoğlu Hüseyin Efeler de muharebe başladıktan kısa süre sonra Köprübaşı’na gelerek cepheden taarruza katıldı. Muharebenin en kızgın olduğu anlarda Kuva-yı Milliye tarihi açısından önemli bir an yaşanıyordu. Köprübaşı’nın hemen yakınındaki Baltaköy’ün kadınları evlerinde yiyecek- içecek namına ne varsa muharebe meydanına taşıyordu.²³⁴ Bu durum savaş alanında moralleri yükseltti. Güneyde Tellidede Sırtları’nın daha doğusuna ilerleyen Teğmen Kadri Bey kuvvetleri, Aydın’ın kenar mahallelerine kadar yaklaşp, İslam ahalisi ile temas sağladı. Fakat şehre giremedi. 28 Haziran akşamına kadar yapılan muharebelerde bir hayli başarı elde edildi. Tepecik- Tellidede Telsiz Tepe hattı ele geçirildi. Tepecik Bölgesi’nde de şehrin kenar mahallelerine kadar yavaşıldı.²³⁵

29 Haziran günü muharebeler devam etmiştir. Sabah saat 05.00’den itibaren tekrar taarruz başladı. O gün Ramazan Bayramı’nın ilk günüydü. Bu durum Kuva-yı Milliye’nin coşkusunu daha da arttırıyordu. Ancak, dünkü muharebelerde topçu kullanmayan Yunanlılar, muharebenin ikinci günü kuvvetlerimiz üzerine topçu mermileri yağdırmaya başladı. Şehrin içindeki birliklerimize karşı açılan topçu ateşi nedeniyle Müslüman mahallelerinde yangın çıkmasına sebep oldu. Buna karşılık kuvvetlerimizin top kullanacak olması siyasi bir karışıklığa sebep olabilirdi. Çünkü Kuva-yı Milliye’de topçu olamazdı. Buna karşı Şefik Aker ile Binbaşı Hacı Şükrü Bey arasında bir danışıklı dövüş ile bir çözüm yolu bulundu. Binbaşı Hilmi top kullanmakla

²³³ Celal Bayar anılarında bu rakamı abartılı bulmaktadır. Ateş hattında hücum kalkanların bu rakamın da altında olduğunu söylemektedir. bk. Bayar, *age*. c. 6, s. 1960

²³⁴ Razi Alkın, *Yeni Sabah*, Nu. 33, 2 İkinciteşrin 1939

²³⁵ Aker, *age*. c. 2, s. 108–115, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, c. 2, Kısım 1, a. 145–150, Gökbel, *age*, s. 230–236, Demirayak, *age*, s. 166–169

güya Tümen Komutanı Şefik Aker'e karşı isyan etti ve Kuva-yı Milliye komutanı unvanı aldı.²³⁶

Kuva-yı Milliye'nin topları kullanması ile beraber Yunan kuvvetleri ile karşılıklı top ateşi başladı. Bu arada gönüllüler her taraftan cepheye koşuyorlardı. Dağ köylerinden gelenler şehrin kuzeyine etkili akınlar yaptı. Söke'deki milli kuvvetler de Caferaki Komutasında Germencik ve Balatçık'da Yunan kuvvetlerine bir hayli zayıf verici baskınlar düzenledi. 29 Haziran'da meydana gelen muharebeler neticesinde yangınlardan ve muharebe korkusundan Türkler akın akın Köprü'ye ve civar köylere göç ettiler. Milli müfrezelerimizin Yunan kuvvetleri karşısında etkinliği daha da arttı.

30 Haziran günü havanın aydınlanması ile birlikte kentin her yanına saldırı bütün şiddetiyle başladı.²³⁷ Rum Mahallerinin işgali ile birlikte Yunan kuvvetleri Kepez ve Topyatağı mevkiinde tutunmaya çalışır. Fakat önemli kayıplar veren Yunan ordusu daha fazla direnemeyeceğini anlayınca demiryolu hattı boyunca geri çekilerek Aydın'ı terk eder.²³⁸ Böylece üç gün devam eden ve Aydın'ı yangınlar içinde bırakan Aydın muharebeleri Yunan kuvvetlerinin Aydın'dan atılmaları ile sonuçlandı.²³⁹

Kuva-yı Milliye birliklerinin Aydın'a girişi 29 Haziran 1919 tarihi, Ramazan Bayramı'nın ikinci gününe tesadüf etmiş, minarelere Türk bayrağı çekilerek ezanlar okunmuştur.²⁴⁰

Bir avuç inançlı azimli insanla yurdun adım adım nasıl savunulabileceği dair bu muharebelerden başka daha iyi bir örnek olamayacağı kanaatindeyiz. Bu olaylar bir gerçektir ve Kuva-yı Milliye ruhunun bu gerçekler içersinde çok iyi bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu muharebelerde bazı hatalar olmuştur. Muharebelerde hiç ihmal edilmemesi ve daima uygulanması gereken üç faaliyet vardır. Keşif, Emniyet, irtibat. Zaman zaman bunların ihmal edildiği görülmüştür. Ancak, bu hatalara etki yapan faktörler dikkate alınırsa bu ihmallerin her yerde kaçınılmaz olduğu sonucuna varılabilir. Kuva-yı Milliye'nin yapısı gereği bu savaş sonrası yaptığı tek hata milis kuvvetler olarak Yunan ordusuna karşı istikrarı koruyamamış olmasıdır.

²³⁶ Aker, age. c. 2, s. 115–121, *İstiklal Harbi Gazetesi*, 30 Haziran 1919'da olay şöyle ifade edilmektedir: "Binbaşı Hacı Şükrü Bey, hükümete isyan etti. Milli Kuvvetlerimizin dün 57. Tümen topları tarafından desteklenmesi ve Yunan kuvvetlerinin bozguna uğratılmasında yardımcı olması için, vatansever bir subayımız, Tümen Komutanı ile anlaşarak Osmanlı devleti'ne karşı resmen isyan etmiştir.

²³⁷ Razi Alkın, *Yeni Sabah*, Nu. 34, 3 İkinciteşrin 1939

²³⁸ Aker, age. c. 2, s. 121

²³⁹ Aydın'dan Yunan ordularının atılmasından sonra şehirdeki tablonun tasviri için bk. Razi Alkın, *Yeni Sabah*, Nu. 36, 5 İkinciteşrin 1939

²⁴⁰ Alpkaya, age. s. 285

2.5.5. Aydın'ın Yunanlılarca Tekrar İşgali

Aydın geri alınmıştı fakat bozgun halinde çekilen Yunan kuvvetleri izlenmiyordu. Savaşın neticesi bu yüzden tam alınamıyordu. Bunun yanında kentte bir yağma başlamıştı Şefik Aker bunun için önlemler olsa da yağma engellenememişti. Disiplinsizlik Kuva-yı Milliye birliklerinin de dağılmasına sebep olmuştu.²⁴¹ Öte yandan Yunanlıların kısa süre içerisinde kente tekrar saldıracakları biliniyordu. 57. Tümen komutanının üstün kuvvetlerle bir Yunan taarruzu karşısında temel stratejisi savaşarak Çine'ye çekilmektir.²⁴² Bu yüzden elindeki kuvvetleri batıda Topyatağı ve güneyde Telsiz-Telgraf sırtlarında toplamaya karar verdi.²⁴³

Kuva-yı Milliye'nin Yunan kuvvetlerini Aydın'dan kovduktan sonra Yunan Kolordu Komutanı General Nider 30 Haziran 1919'da 1. Tümen Komutanı Albay Zafiriu'ya yen birlikler tahsis etti. "Aydın'ın işgal edilmesini, Aydın'dan sonra da doğuda Köşk dâhil, güneyde ise Menderes nehrine kadar ilerlemesini emretti.²⁴⁴ Bu maksatla tahsis edilen kuvvetler İzmir ve Manisa'dan intikal ettirilerek Tire ve Germencik olmak üzere iki grupta toplandı.

3 Temmuz 1919 günü saat 05.30'da Teğmen Kadri Müfrezesi ile keşfe çıkan Binbaşı Hacı Şükrü Bey'den alınan raporda düşman ateşlerine maruz kalındığı bildirildi. Ateş edenler Germencik'te bulunan Yunan kuvvetleri idi. Buradan hareket eden Yunan birlikleri Önce Karapınar'a buradan da açılarak akşama doğru Topyatağı sırtlarına yaklaştıklarında kuvvetlerimizin ateşi ile karşı karşıya kaldılar. Özellikle Teğmen Şerafeddin'in cesur savunması ile düşman belli bir süre oyalanabildi. Bu arada Tire istikametinde bir taarruz grubunun varlığı haber alındığında Topyatağı'ndaki

²⁴¹ Aydın Savaşı'nı kazanan Milli Kuvvetler dağıldı. Şehirli trenlere hücum edip Nazilli'ye kaçınca Zeybekler de köylere çekildiler. Aydın'ı savunmak imkânları kayboluyor... Milis kuvvetler biz yapacağımızı yaptık diyerek köylere çekilmişlerdir... bk. *İstiklal Harbi Gazetesi*, 2 Temmuz 1919

²⁴² Alpkaya, age. s. 286'da 57. Tümen Kumandanı Şefik Aker'in birliklerini Yunan Ordusu kenti terk ettikten sonra Aydın'dan çekmesini ağır bir şekilde eleştirmektedir. Yazara göre; Yunan ordusunun Aydın'ı tekrar işgal etmesinde zorluk çekmemesini bu nedene bağlamaktadır.

²⁴³ Şefik Aker seçilen stratejiyi şöyle anlatmaktadır: Yunanlılara verilecek muharebenin tesadüfî değil, yine Aydın muharebesinde olduğu gibi dağlardan, ovalardan, ileriden, yanlardan inen milli kuvvetleri düşmana saldırtmak suretiyle müdafaa muharebesi yapmayı arzu ediyordum ve bu taarruzun meskur hâkim noktalara istinat etmesi ve âdemi muvaffakiyet halinde bu hâkim noktaların himayesiyle Menderes Köprüsüne çekilmeyi düşünüyordum. Aker, age. c. 1, s. 129, Razi Alkın, *Yeni Sabah*, Nu. 41, 10 İkinciteşrin 1939

²⁴⁴ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, c. 2, Kısım 1, s. 175, Aydınel, age, s. 196

kuvvetlerimiz Telsiz Telgraf sırtlarındaki kuvvetlerle birleşerek Menderes Köprüsü'ne çekildiler.²⁴⁵

4-5 Temmuz tarihlerinde Yunanlıların Aydın'ı tekrar ele geçirmek amacıyla yaptıkları işgale karşı elde kalan ve dağınık Kuva-yı Milliye birliklerimiz büyük bir çaba gösterdi. Düşman Telsiz ve Topyatağı sırtlarını yokladıktan sonra kuvvetlerimizin çekilmesiyle buradan güneye doğru taarruza başladı. Yunan ordusunun kararlı taarruzu sebebiyle Yörük Ali Efe müfrezesi de çekilmek zorunda kalmıştı. düşman Menderes Nehri'ne 600 m. mesafede ancak durdurulabilmişti. 5 Temmuz günü fazla muharebe olmazken düşman Menderes'in öte yakasında İtalyanların bulunması ve her hangi bir siyasi soruna sebep olmaması nedeni ile daha güneye geçmedi.

İşgal ile birlikte Şefik Aker karargâhını tekrar Çine'ye çekmişti. Yunanlılar bu defa ki işgal hareketlerinde sadece doğuya doğru değil, güneye, Çine bölgesine doğru da ilerlemeye başlamışlardı. 7 Temmuz 1919'da önemli bir Türk direnişi ile karşılaşmadan Cumali köyünü ele geçirmişlerdi. İtalyan işgal sahası içersine giren Yunanlıların bu tutumu karşısında İtalyanlar önlem almak zorunda kalmışlardır. Yunan birlikleri İtalyanların baskısı ile 10 Temmuz 1919 günü tekrar Büyük Menderes'in kuzeyine çekilmişlerdi. Bu çekilme, İtalyanların Türk kuvvetlerinin köprüden taarruzunu önleyecekleri teminatı ve Yunanlıların bir subay yönetiminde köprüde bir karakol bulundurması koşulu ile sağlanabilmişti.²⁴⁶ Bununla birlikte İtalyan Komutanı 57. Tümen Komutanı'na Menderes Nehri güneyinin Türk Milli Kuvvetleri tarafından hemen boşaltılması gerektiğini bildirdi. Tümen birlikleri de 11 Temmuz 1919'da Aydın'ın doğusuna Umurlu'ya intikal ettirildi. Böylece Aydın'da 7 Eylül 1922 tarihine kadar devam edecek işgal dönemi tekrar başlamış oluyordu.

23. Fıkra Kumandanı Ömer Lütfi'nin 13 Temmuz 1919 tarihinde Karahisar'dan, 2. Kolordu Kumandanlığı'na göndermiş olduğu telgrafta Yunanlıların söz konusu taarruzu ile ilgili şu bilgileri içermektedir:

Mebus olarak Dersaadet gitmek üzere Burdura gelen Nazilli Aydın eşrafından üç zat 8 Temmuz 35 gecesini vuku bulan müthiş muharebeyi müteakiben Yunanilerin tekrar Aydından çıkarıldığını ve halen Torbalı civarında muharebe edilmekte olduğunu düşmanın takviye kütatı getirmek üzere olan teşebbüsat-ı İtalya, Fransız memleketleri

²⁴⁵ Yunan kuvvetlerinin Aydın' a 25 km. mesafede bulunan Germencik'ten hareket ederek Karapınar'a gelmeleri, derinlikleri kapatarak muharebe tertibi almaları ve buradan taarruz grupları halinde açılarak Aydın'a varmaları 8-9 saati bulur bk. *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, c. 2, Kısım 1, s. 176, Razi Alkin, *Yeni Sabah*, Nu. 42, 11 İkinciteşrin 1939

²⁴⁶ Gökbel, *age.* s. 277-280

tarafından men edildiği bildirmişlerdir. Mebusların ifadesinde beş bini mütecaviz gönüllü efradın silahsızlık yüzünden harbe iştirak edemediğini silah ihtiyacı şedit olduğu anlaşılmıştır. İşbu malumat Dinar sevk memurluğunun 9.8.35 tarihli işarına atfen Burdur kalem-i riyasetinden bildirilmektedir²⁴⁷

Aydın'ın Yunanlılar tarafından ikinci kez işgalinden sonra Nazilli ve Denizli yönü Yunanlılara açıldı. Çünkü önlerinde Umurlu'da bulunan İsmail Hakkı Bey'in komutasındaki küçük kuvvetten başka birlik yoktu. Bu durum Denizli'yi kaygılandırdı. 4 Temmuz günü, Denizli Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyeti 100 kişilik bir milis kuvveti Umurlu'ya ulaştırdı. Aynı gün Tavas müfrezesi de buraya vardı.²⁴⁸ Yörük Ali Efe ise Kılloğlu Hüseyin Efe ile birlikte Menderes Nehri'nin güneyine Dalama'ya yerleşti. Bu müfrezeye Teğmen Zekai müşavirlik ediyordu.

Yunanlıların Aydın'ı ikinci kez işgali bölgede bulunan Kuva-yı Milliye birlikleri açısından yeni bir dönemi de başlatıyordu. Artık dağınık halde bulunan müfrezelerin bütün gayreti Yunan ordusunun Denizli yönüne doğru ilerlemelerini engellemekti. Bunun için Umurlu ve Köşk'te yeni cepheler oluşturulması için çaba gösterilecekti.

2.6. 57. Tümen'in Komutası Altında Gerçekleşen Kuva-yı Milliye Teşkilatlanması

2.6.1. Çine Heyet-i Milliyesi'nin Kurulması

Efelerin önderliğinde, Yunan ordusu silahlı mücadelelerle yıpratılmaya çalışılırken, halkı direnişe katılmakta zorluk çeken Şefik Aker de halkın tam desteğini almak için Çine'de bir takım faaliyetler içersindeydi. Bu amaçla 5 Haziran 1919 tarihinde ittihatçıların ileri gelenlerinden ve Muğla'nın Bozüyük nahiyesinde ikamet eden Hatip Hacı Süleyman Efendi Çine'ye davet edildi. Bu zat 12 Haziran 1919'da Çine'ye gelerek hemen çalışmalara başladı.²⁴⁹ Hatip Hacı Süleyman Efendi Çine'nin ileri gelenleriyle görüşerek Çine'ye geldiği gün Çine Heyet-i Milliyesi'nin kurulmasını sağladı.²⁵⁰

²⁴⁷ T.İ.T.E. Arş. KN. 296 BN. 42

²⁴⁸ Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, c. 2, Kısım 1, s. 180

²⁴⁹ Türkes, age, s. 306'da Hacı Süleyman Efendi ile birlikte Çine'ye 70 kişiden oluşan Muğla Serdengeçtiler Müfrezesinin de Çine'ye geldiğini belirtir. Ancak Aker age. c. 2. s. 70'de "12 Haziran 1919'da Çine'ye gelen Hacı Süleyman Efendi'nin beraberinde 70 kişi getirdiğini yazmamaktadır." Bu kadar gönüllünün gelmesi o zaman için büyük bir olaydır. Dolayısı ile Aker'in bunu unutmaması zayıf bir ihtimaldir. Ayrıca bu konu Gökbel'in eserinde de belirtilmemiştir.

²⁵⁰ Çine Heyet-i Milliyesi'nde Hacı Süleyman Efendi'den başka Reis; Kadıköylü Mustafa Efendi, Azalar; Hafız Hidayet Efendi, Hasan Efendi, Emin Efendi, Molla Mehmet Efendi, Tabur Kâtibi Cemal Efendi

12 Haziran'da yapılan bir görüşme neticesinde Heyet ile 57. Tümen arasında Milli direnişin teşkilatlanması hususunda iş bölümüne gidildi.

Buna göre, Milli direniş için gönüllü toplamak, firari askerlerin geri çevrilmesini sağlamak, gönüllülerin ailelerine harçlık için iane toplamak, gönüllüleri muharebe için sevk ve idare etmek gibi önemli vazifeleri Çine Heyet-i Milliyesi bünyesinde toplamıştı. Bu vazifeleri üstlenmekle Çine Heyet-i Milliyesi Kuva-yı Milliye örgütlenmesine büyük katkıları gerçekleştirmişti

12 Haziran'da Asteğmen Abdülmecit Bey, Muğla deposundan silah ve askeri teçhizat almak üzere gönderildi. Söz konusu bu malzeme Muğla'dan Çine'ye getirildi. 13 Haziran günü Muğla'dan Çine'ye önemli miktarda hayvan, silah, para ve insan sevki gerçekleştirildi. Çine Heyet-i Milliyesi aynı günün akşamı gönüllülerin ailelerine verilmek üzere iaşe yardımında bulundu. Köylere haber salarak gönüllü ve asker toplamaya başladı. 21 Haziran günü Tümen başhekimi Binbaşı Galip'in çabalarıyla yaralı ve hastaların tedavisi için bir hastane açıldı.

Aydın ve havalisinde Yunan kuvvetlerine karşı direnişlerde fevkalade gösteren bu bakımdan Yunan ders kitaplarına giren Çine Heyet-i Milliyesi teşkilatçı özelliği ile bütün Aydın Sancağı Heyet-i Milliyeleri'ne örnek teşkil etmiştir.²⁵¹

Şefik Aker Yunan işgali karşısında direniş hareketinin Çine merkezli olarak sınırlı kalmasının tam başarı sağlanmasında yeterli olmayacağı görüşünde idi. Bu amaçla 57. Tümen'in komuta alanı içersine giren her yerde Kuva-yı Milliye örgütlenmesine gidilmesi için çaba gösterdiğini görmekteyiz. Bu amaçla Yunan ilerleyişinin önünü kesebilmek veya etkisini azaltabilmek için Aydın Sancağı ve civar merkezlerde Heyet-i Milliyeler kurulmasına önem verilmiştir.

2.6.2. Söke Heyet-i Milliyesi'nin Kurulması

57. Tümen'in kuvvet oluşturmaya çalıştığı bir diğer nokta ise Söke idi. Söke 17 Mayıs 1919'da İtalyanlar tarafından işgal edilmiş, İtalyanların bölgede misafir gibi tavır takınıp hiçbir şeye karışmamış olması Rum çeteleri ve Yunan kuvvetlerinin rahat hareket etmesini sağlamıştır. Bu yüzden Söke'de bir kuvvet oluşması Büyük Menderes

(yerine Asaf Gökbel), Duyun-u Umumiye Kontrol Memuru Mustafa Efendi, Veznedar: Sağır Mehmet Efendi, Katib: Ahmet Efendi (İhsan Efendi)'lerden oluşmaktaydı. bk. Başaran. *age.* s. 30, Aker, *age.* c. 2, s. 71, Apak, *age.* s. 84, Bayar, *age.* c. 6, s. 1959, Gökbel, *age.* s. 181

²⁵¹ Mehmet Ali Galip Alçitepe, *Batı Anadolu Bölgesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1990 s. 82

vadisi boyunca ilerleyen Yunan kuvvetlerine tedirginlik vereceği gibi, Adalardan, özellikle Sisam'dan gelen Rum çetelerinin bu yöredeki faaliyetlerini engelleyebilirdi. Bu amaçla Şefik Aker 6 Haziran'da Söke'deki mevki kumandanı Binbaşı Saib Beyden Milli Kuvvetler oluşturmasını istedi. 16 Haziran'da Selahattin Beyi Söke'yi örgütlemeye gönderdi. Söke'deki çalışmalar neticesinde silah ve insan kaynaklarının yetersizliğinden dolayı sağlam kuvvetler oluşturulamadığını görmekteyiz.²⁵² Buna rağmen 19 Haziran'da Söke'de bir Heyet-i Milliye kurulmuştur. Yapılan seçim sonucu yönetim kurulu şu kişilerden oluşmuştur:

Ömer Ağazade Mehmet Bey, Tütüncüzade, Hacı Kazımzade Mehmet Fevzi Bey, Ömer Ağazade Hasan, Hacı Ziya Beyzade İbrahim Bey, Ulemadan ve Dava Vekillerinden Bekir ve Ali Kayhaoğlu Süleyman ve Tahir ile Giritli Mehmet Efendi, Milli kuvvetlerin başına da Caferaki getirildi.²⁵³

2.6.3. Koçarlı Heyet-i Milliyesi'nin Kurulması

Koçarlı'da da işgalden sonra bir kuvvetin doğduğunu görmekteyiz.²⁵⁴ Hacı Yunuszade Mehmet, Cihanoğlu Mustafa, Hafız Tevfik, Hacı Halil İbrahim gibi kasabanın ileri gelenleri birleşerek geçici bir Milli Heyet yönetimi kurdular. Bu heyet Yeniköy ve Yoran nahiyelerini de bu örgütlenmeye katarak, Kuva-yi Milliye'ye yardımcı oldular.²⁵⁵ Koçarlı sivil yönetimi halktan para toplayarak askeri erzak ve levazıma el koyarak Aydın'dan kaçan göçmenlerin beslenmesini temin etmiş, soyguncu çetelere karşı yöreyi korumuştur.²⁵⁶

2.6.4. Muğla'daki Kuva-yi Milliye İle Olan İlişkiler

Yunan işgali karşısında 57. Tümen için diğer önemli bir nokta ise Muğla idi. Muğla Ege bölgesi içerisinde siyasi hareketlenmenin en fazla yaşandığı sancaklardan biri

²⁵² Aydın, *age*, s. 83, Yüzbaşı Selahattin Söke'ye gittikten üç gün sonra verdiği raporda “şimdilik 150 kişilik bir müfreze kurabildiğini ve bunun sevk ve idaresini Binbaşı Saip'e verdiğini ancak elde 50 silah bulunduğundan 100 silaha ihtiyaç bulunduğunu” bildirdi. Aker, *age*, c. 2, 81-82'de Albay Şefik, Yüzbaşı Selahattin'e verdiği emirde “İslam ahalisinin elleri kolları bağlı ölmektense düşmana misilleme yapmalarını, hükümetin icraat ve himaye bekleyecek bir zamanda olmadıklarını ve gönderilen silahlarla milli bir teşkilat kurmalarını” bildirdi. Razi Alkın, *Yeni Sabah*, Nu. 25, 25 İlkteşrin 1939

²⁵³ Aker, *age*, c. 2, s. 83, Bayar, *age*, c. 6, s. 1957, Alçitepe *agt*, s. 84

²⁵⁴ bk. Müslime Güneş, “Milli Mücadele'de Koçarlı”, *Milli Mücadele'de Menderesin Öte Yakası Koçarlı Cephesi ve Önderleri*, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Yayınları, Aydın, 2007, s. 35-51

²⁵⁵ Apak, *age*, s. 80

²⁵⁶ Bayar, *age*, s. 1931, Tekeli vd, *age*, s. 143, Alçitepe, *agt*, s. 85

olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasi dengeler sürekli olarak İttihatçılar ve İtilafçılar arasında el değiştirmiştir. Buna rağmen İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ile Muğla'da Yunan işgaline karşı ortak bir tavır alınmasında başarı sağlandığı görülmektedir. Birçok şehirde olduğu gibi Muğla'da da işgaller karşısında organize olabilmek için "Menteşeliler Müdafaa-yı Vatan Cemiyeti" kuruldu. Ayrıca Milas'ta Halil İbrahim Efendi Başkanlığında Milas Heyet-i Milliyesi kuruldu.²⁵⁷

Şefik Aker Muğla'daki çabaların farkındaydı. Bu amaçla Aydın'da Yörük Ali Efe önderliğinde başlatılan direniş hareketlerini Muğla'ya haber vermek üzere 5 Haziran 1919'da Teğmen Kadri Bey Muğla'ya gönderildi.²⁵⁸ Kadri Bey daha kendisine verilmiş olan silah ve cephanelikle Çine'ye geri döndü. Şefik Aker böylece Muğla gibi cephaneye ve asker açısından önemli bir kaynağı bulunan Muğla ile de irtibat halinde olmayı başarmıştı. Muğla'daki Kuva-yı Milli'ye yanlıları ile var olan iletişim Kuva-yı Milliye'nin bölgedeki etkinliği devam ettiği sürece sürmüştür.

Muğla bölgesinde Kuva-yı Milliye ile olan ilişkiler nakdi anlamda ihtiyaçların karşılıklı karşılanması şeklinde teşekkül ettiği de görülmüştür. 29 Mayıs 1919 tarihli bir telgrafta; Sökeli Ali Biraderi Ahmet'in mahiyetinde sekiz süvari ve ahaliden aldığı 201 lira ile Söke'ye döndüğü, bu meblağın kendisinden alınarak Milas Heyet-i Milliyesi riyasetine gönderilmesinin istendiği belirtilmiştir.²⁵⁹

Bununla birlikte Muğla'da işgale karşı direniş gösterilmesine karşı birçok çapulcu kendi menfaatini düşünerek direnişin önüne set koymak isteyen insanlar türemişti. Bu da Kuva-yı Milliye'nin ikmal merkezi olarak düşünülen Muğla ile iletişimin ara ara kesilmesine sebep olmuştur.²⁶⁰

Muğla Yunan işgal bölgeleri içinde olmadığı için keza Muğla bölgesini işgal altında tutan İtalyanlar da Yunanlılara karşı alınan önlemleri görmezden geldikleri için bir ikmal merkezi halinde faaliyetlerini sürdürmesi en uygun hareket tarzı idi. Nitekim bazı aksamalara rağmen²⁶¹ burası Kuva-yı Milliye harekâtını, gerek gönüllü, gerekse maddi yönden destekleyen en önemli merkez haline geldi.

²⁵⁷ Bayram Akça, "Milli Mücadele Döneminde Yörük Ali Efe'nin Muğla ve Havalisindeki Faaliyetleri", Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, c. 1, sayı. 2, Muğla, 2000, s. 27

²⁵⁸ Gökbel, age, s. 186, Bayram Akça, "Yörük Ali Efe'nin Muğla'daki Faaliyetleri", *Milli Mücadele'de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, Aydın Belediye Başkanlığı Yayınları, Editör: Günver Güneş, Mehmet Başaran, Aydın, 2009, s. 118-119

²⁵⁹ ATASE Arş. YAE, Sıra No: 105, Kutu No: 4, Gömlek No: 796

²⁶⁰ Razi Akın, *Yeni Sabah*, Nu. 26, 26 İlkteşrin 1939

²⁶¹ Aker, age. c. 2. s. 177-180'de Muğla'da ara dönemlerde ikmal faaliyetlerinin kesildiğini, bunu nedeninin ise Muğla'da Hükümet temsilcilerinin Kuva-yı Milliye'ye karşı takındığı tavırdan kaynaklandığını belirtir.

2.6.5. Denizli Kuva-yi Milliyesi ve Aydın Sancağı

Denizli ve buradaki Kuva-yı Milliye teşkilatlanması Şefik Aker'in gerçekleştirmeye çalıştığı direniş hareketi için önemlidir. Çünkü düzenli ordulara karşı daha önce de belirttiğimiz gibi “yan ve gerilerde” oluşturulacak kuvvetlerle Yunan ordusu durdurulabilirdi ya da etkisi yavaşlatılabilirdi. Bu yüzden 57. Tümen Kumandanı Yunan'ın İzmir'e çıktığı ilk zamanlardan itibaren Denizli'deki direniş yanlıları ile temasa geçmeye çalışmıştır.

Denizli İzmir'in işgalini haberini 15 Mayıs 1919 gecesi Redd-i İlhak Cemiyeti'ne gelen bir telgraf ile öğrenmişti. Burada toplananlar tıpkı Aydın'daki gibi işgalin hemen ertesinde bir miting yapmaya karar verdiler.²⁶² Denizli'de mücadele bayrağını çekenlerin başında gelen Müftü Ahmet Hulusi Efendi halkı milli mücadeleye davet eden güzel bir konuşma yaptı.²⁶³

Denizli'de 57. Tümen'e bağlı olarak 57. Topçu Alayı bulunuyordu. Alay Komutanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey vatansever, cesaretli, dolayısı ile mücadeleye hazır ve taraftar idi. Yunanlıların süratle ilerleyebileceği ve Denizli'yi de işgal edebileceği ihtimalini göz önüne alarak fiilen bir kuvvet hazırlamak için Müftü ile birlikte teşebbüse geçtiler. Bu çalışmalar neticesinde 19 Mayıs 1919'da Müftü Efendi başkanlığında Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyeti kuruldu. Süratle gönüllü ve yardım toplanmaya başlandı.²⁶⁴

Denizli'deki faaliyetlerin Aydın'daki Kuva-yı Milliye hareketi için en önemlisi Sarayköy'de bir müfreze teşkil ederek burada bir savunma tertibi almak oldu. Denizli liderleri 6 Haziran 1919'da²⁶⁵ 57. Tümen Kumandanı Şefik Bey'e telefonla “Yunanlılar Denizli'ye doğru gelecek olursa, Sarayköy Köprüsü'nde onları karşılayarak Denizli'ye girmelerine halkın razı olmadığını söyleyeceklerini” bildirdiler. Şefik Aker de Denizli'deki bu faaliyetleri destekleyerek bundan sonraki dönemde Sarayköy'deki direnişle irtibatı kesmeyecektir.

²⁶² Ahmet Akif Tütenk, *Milli Mücadele'de Denizli*, Öğretmen Yardımlaşma Derneği Yayınları, İzmir, 1983, s. 8, Aydınel, *age*. s. 141

²⁶³ Bu konuşmanın tamamı için bk. Bayar, *age*. c. 6, 1948–1949

²⁶⁴ İstiklal Harbi Gazetesi, 4 Haziran 1919'da buna ait haber şöyledir. “Denizli'de gönüllü müfrezesi kuruldu. Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin başkanlığında, geçen Perşembe kurulan ve derhal faaliyete geçen cemiyet, bütün kaza ve nahiyelerle bağlantı kurmuş ve milis teşkilatını vücuda getirmiştir.

²⁶⁵ Aker, *age*. c. 2 s. 43'de bu tarih 6 Haziran 1919 olarak yazılmış, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi* c. 2, Kısım. 1'de s. 140'da da 6 Haziran 1919 olarak belirtilmiştir. Gökbel, *age*. s. 175'de de 6 Haziran 1919 denmiştir. Sonuç olarak 6 Haziran 1919 tarihinin doğru olduğu kanaatindeyiz.

Ayrıca, Çine’de bulunan 175. Alay’ın 3. Tabur’u da Tümen Komutanı’nın emriyle 9 Haziran 1919’da Sarayköy’e intikal ettirildi. Bu taburun mevcudu ise 4 subay, 8 er, 9 mekkâre ile 7 tüfek ve 600 cephaneden ibaretti.²⁶⁶

Sarayköy’de toplanan kuvvetin miktarının bin kişi kadar olduğu Mutasarrıf’ın Şefik Aker’e çektiği telgraftan anlaşılmaktadır.²⁶⁷ Ancak bu kuvvet, erlerin bir kısmının firar etmesi sebebiyle daha sonradan azalmıştır.²⁶⁸

Tümen Komutanı Şefik Aker Sarayköy’de bulunan kuvvetlerden müfrezeler teşkil ederek Nazilli’de Yunan kuvvetleri üzerine baskınlar yapmasını istedi. Fakat bu uygulanamadı. Çünkü Mutasarrıf, Tümen Komutanı’nın bizzat Sarayköy’e gelerek emir komutayı eline almasını önerdi. Uzun görüşmeler neticesinde bir fikir birliğine varılamadı.²⁶⁹

2.6.6. Nazilli Heyet-i Milliyesi’nin Teşkilatlanması

Yukarıda kuruluşundan bahsettiğimiz Nazilli Heyet-i Milliyesi, Kuva-yı Milliye birliklerinin askeri faaliyetlerine paralel olarak hızlı bir şekilde teşkilatlanma içerisine girdiğini görmekteyiz. Nazilli Heyet-i Milliyesi teşkilatlanmasını ilk aşamada yaptığı toplantılar ile gerçekleştirmiştir.

57. Fırka’nın coğrafi mıntokasını teşkil eden, Aydın, Menteşe, Denizli, Burdur, Isparta, Antalya livalarıyla İzmir’in Ödemiş ve Kuşadası kazalarından ibaret mıntoka, kaza ve nahiye merkezleri Heyet-i Milliye’lerden birer delege Nazilli’ye davet edilerek, Nazilli Heyet-i Milliyesi ilk toplantısını 6 Ekim 1919’da yapmıştır. Takriben 45–50 kişilik bir merkez heyetinin Nazilli’de daimi olarak kalmasına karar verilir. Bu merkezi heyet, mali, levazım, insan ikmal, sıhhiye, istihbarat ve teftiş encümenlerine ayrılarak, görevleri bu encümenlere taksim ettiler. Şefik Aker’e göre bu taksimat “cephe kuvvetlerinin ihtiyacını temin için hayırlı bir teşekkül olmakla beraber, bu kadar azaya verilen ücretler sebebiyle ağır bir masrafı da müstelzim bir teşekkül oldu.”²⁷⁰ İlk toplantısında Nazilli Heyet-i Milliyesi Reisliği’ne Ömer Bey seçilmiştir. Yukarıda

²⁶⁶ *İstiklal Harbi Batı Cephesi* c. 2, Kısım. 1’de s. 128

²⁶⁷ Aker, *age*, c. 2 s. 62, Aydın, *age*, s. 148

²⁶⁸ Kuvvetlerdeki kaçakların en önemli nedeni karşıcı propaganda idi. Ercan Haytaoğlu, “Milli Mücadele’de Denizli’nin Aydın Kuva-yı Milliyesi ile İlişkileri”, *Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, Aydın Belediyesi Yayınları, Editör. Günver Güneş, Mehmet Başaran, Aydın, 2009, s. 184–185

²⁶⁹ Tüten, *age*, s. 17’de “18 Haziran 1919’da önce Komiser Hamdi’nin sonra da Denizli İhtiyat Zabitleri Grubu’nun Nazilli üzerine gönderildiğini” yazmaktadır. Bunun doğruluğu kesin değildir.

²⁷⁰ Aker, *age*, c. 2, s. 231

belirtilen encümenlerin kurulmasından sonra da “21 maddelik bir Heyet-i Merkeziye iç yönetmeliği teşkil olunan encümenin görev ve yetkileri hakkında birer vazife talimatnamesi tanzim ve kabul edilmiştir.”²⁷¹ Toplantıda alınan karar neticesine Nazilli’de merkez heyetinde daimi olarak kalacak olan 49 kişinin de ismi belirlenmiştir.²⁷²

Heyet içerisinde bulunan Avukat Sami (Kutluğ) Bekir Bey, tespit edilen encümenleri adeta birer bakanlık olarak ifade etmektedir. Bu benzetme büyük bir iş başardıklarına olan inancından kaynaklanmaktadır. “Heyet-i Milliye’nin kararları muta idi. Umum Kuva-yı Milliye Kumandanı sıfatıyla ifa-yı vazife eden Demirci Mehmet Efe, bu heyetin bir nevi kuvve-i icraiyesi demektir.

Nazilli Heyet-i Milliyesi üyeleri arasında siyasi ayrılıklar da vardı. Tasnif edilecek olursa Kayıtsız şartsız mücadele taraftarları yani Milliyetçiler bir de Hürriyet ve İtilaf Fıkrasının programına sadık kalanlardır.

Heyet-i Milliye hizmette kaldığı sürece (Garp Cephesi kurulduktan sonra yetkileri kısılmış yalnız irşat ve ikaz göreviyle hizmetlerine izin verilmiştir) içinde buldukları ağır şartlara rağmen milli davaya hizmet eden müesseselerimiz arasında yer almıştır. Heyet Nazilli’nin Yunanlılar tarafından üçüncü defa işgalinden sonra isim değişikliğine uğrar. Heyet’in ismi Cenup Mıntıkası Müdafaa-i Hukuk Cemiyet-i Merkeziyesi olur.²⁷³

2.6.6.1. Nazilli Kongreleri

Nazilli Heyet-i Milliyesi’nin en büyük faydalarından biri şüphesiz Nazilli kongrelerini tertip etmiş olmasıdır. Fakat Heyet-i Milliye’den kongrelere geçiş birdenbire gerçekleşmemiştir. İzmir’in işgalinden sonra diğer Heyet-i Milliyeler ile işbirliği ve fikir birliği yapma amacıyla yapılmak istenen böylesi bir ciddi örgütlenme için ne eleman vardı ne de ortam buna uygundu.²⁷⁴ Aydın’ın Yunanlılar tarafından

²⁷¹ Gökbel, *age*, s. 379, Akkoyun, *agm*, s. 36

²⁷² Nazilli Heyet-i Merkeziyesi’nde önemli görevlerde bulunan Buldan murahhası Avukat Sami Kutluğ Bey’in hatıra notlarına göre, bu ilk toplantıda alınan karar gereğince Nazilli’de daimi olarak kalacak olan merkez heyetindeki 49 kişinin isimleri ve temsil ettikleri muhitler ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. bk. Naci Sadullah Daniş, “Yakınlarının, Oğlunun ve Yaşayan Efelerin Gözüyle Demirci Efe ve Cepkenliler” *Demokrat İzmir*, 9 Kasım 1970

²⁷³ Akkoyun, *agm*. s. 37

²⁷⁴ Günver Güneş, “Milli Mücadele’de Heyet- Milliye’den Heyet-i Merkeziye’ye Nazilli’de Yerel Örgütlenme”, *Milli Mücadele Tarihi İçinde 85. Yılında Nazilli Kongreleri’nin Yeri ve Önemi*, Aydın İl ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Yayınları, Editör. Günver Güneş, İstanbul, 2007 s. 38

işgalinden sonra işgalcilere karşı mücadele etmek Kuva-yı Milliye'nin ihtiyaçlarını temin etmek için Nazilli'de bir kongre toplanması Heyeti Milliye'nin kurallarınca kabul edildi. Kongre yeri olarak da Nazilli'nin seçilmesinin bir takım sebepleri vardı.²⁷⁵

Öncelikle yer müsaitti. Nazilli cephelere yakın durumdaydı. İlçe Kaymakamı İstanbul Hükümeti taraftarı olmasına rağmen Kuva-yı Milliye kontrolünde bulunuyordu. Kongre için zaman müsaitti. Çünkü ilk işgallerin şaşkınlığını üzerinden atan halk, gerek askeri gerekse sivil şahıslar tarafından bilinçlendirilmeye çalışılıyordu. Sadi Borak'a göre Hacı Süleyman Efendi'nin yol göstericiliğinde örgütlenme işine hemen başlanmış, Nazilli Kongresi'nin hazırlıkları kısa sürede tamamlanmıştı.²⁷⁶

Birinci Nazilli Kongresi'nin kapsadığı bölge, 57. Fırka'nın coğrafi bölgesini teşkil eden Aydın, Menteşe, Denizli, Burdur, Isparta, Antalya livaları ile İzmir'in Ödemiş ve Kuşadası kazalarını ve önemli bucak merkezlerini içine alıyordu.²⁷⁷

Nazilli Heyet-i Milliyesi Temmuz 1919 sonlarında Aydın vilayetine bağlı il ve ilçelere duyurularda bulunarak her Heyet-i Milliye'nin kongreye ikişer delege ile katılmasını isteyerek gerekli çalışmalara başladı. Fakat Hükümet korkusu ve muhaliflerin çalışmaları nedeniyle kongreye katılımın az olma endişesi vardı. Bu sebeple Kongreyi toplamak için Hükümete dahi başkaldırmış olan Efelerin kuvvetlerinden yararlanma yoluna gidildi.

Yapılan çalışmalar neticesinde I. Nazilli Kongresi 6-9 Ağustos 1919 tarihlerinde²⁷⁸ toplandı.²⁷⁹ I. Nazilli Kongresine Karacasu Kazası temsilcisi Mustafa Talat Efendi başkanlık yapmıştır.

Kongre sonunda alınan kararlar gereğince Nazilli'de umumi merkez açıldı. Nazilli Heyet-i Milliyesi aynı ve nakdi bağışlar toplamaya başladı. Maliye, İstihbarat, gönüllü, fedekaran ve muhacire yardım, nakliyat, mubayeat ve sıhhiye şubeleri teşkil edildi.

Özetle Birinci Nazilli Kongresi, ikmal işleri, teşkilatlanma ve sağlık işleri meselelerinde önemli kararlar almıştır. Artık yavaş yavaş bir teşkilatlanmaya doğru

²⁷⁵ Dayı *age.* s. 22, Tütenk, *age.* s. 32'de Kongre'nin 6 Ağustos günü toplandığını yazmaktadır. Aydın, *age.* s. 259'da 7-14 Ağustos tarihleri arasında toplandığını ileri sürmektedir. Kongre kararlarının orijinal kopyasının kendisinde bulunduğu söyleyen Asaf Gökbel, Gökbel *age.* s. 372'de kongrenin 8 Ağustos'ta toplandığını belirtmektedir.

²⁷⁶ Sadi Borak, *Hacı Süleyman Efendi. Atatürkçü ve Toplumcu Örnek Bir Din Adamı, Toplumsal Dönüşüm Yayınları*, İstanbul, 1999, s. 84, Turan Akkoyun, Milli Mücadele'de Nazilli Kongreleri ve Nazilli Heyet-i Milliyesi, *Türk Yurdu*, Ağustos, 1993, s. 34

²⁷⁷ Dayı, *age.* s. 71, Akkoyun, *agm.* s. 72, Gökbel, *age.* s. 372 vd.

²⁷⁸ *T.İ.T.E. Arş.* KN. 296 BN. 42

²⁷⁹ Kongrenin toplanış tarihi hakkında farklı görüşler için bakınız. Dayı, *age.* s. 67

gidilmekte olduğu görülmektedir. Nazilli Kongresi ile milli hareket mevzilikten çıkıp Batı Anadolu sahasına yayılmaya başladı. Öte yandan 16 Ağustos'ta toplanan Alaşehir Kongresinde Nazilli, Dava Vekili İlhami Bey ve Topçuzade Ali Enveri Bey tarafından temsil edildi.

II. Nazilli Kongresi 13 Eylül 1919 tarihinde toplandı.²⁸⁰ Kongreye Apa, Eşme, Isparta, Alaşehir, Eğirdir, Bademiye, Balyanbolu, Buldan, Burdur, Bozdoğan, Çal, Çivril, Çardak, Honaz, Dalama, Sandıklı, Sultanhisar, Sarayköy, Keçiborlu, Güney, Tavas, Karaağaç, Babadağ, Karacasu, Karahayıt, Kuyucak, Nazilli Kaza köylerinden 51 delege katılmıştır.²⁸¹

Bu kongre sonunda askeri idari ve mali anlamda bölge ihtiyaçları da göz önüne alınarak önemli kararlar alındı. Kongre aldığı kararlarla özellikle cephe ve gerisinde bulunan kuvvetler ve halkın ilbas ve iaşelerinin temini, diğer taraftan yine cephenin insani malzeme ve mühimmat ikmalinin vaktinde yapılabilmesi için esaslı bir teşkilat oluşturmaya çalıştığı ve Kongre'de alınan kararların da bu yönde olduğu görülmektedir. Ayrıca kongreden sonra Hareket-i Milliye ve Redd-i İlhak Aydın ve Havalisi Heyet-i Merkeziyesi kuruldu.

Sivas kongresinin toplanmasından sonra Heyet-i Milliyeler Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin birer şubeleri oldular. Yapılan seçimler neticesinde Nazilli Heyet-i reis vekilliğine Arif Bey getirilmiştir.

2.7. Demirci Mehmet Efe'nin Milli Mücadeleye Katılması

Aydın'da Kuva-yı Milliye'nin askeri faaliyetleri ve teşkilatlanması yukarıda bahsedildiği şekilde meydana gelirken, Yunan Ordularının Aydın kentini ikinci defa işgal etmesi ve Türk birliklerinin kenti terk etmesiyle birlikte Aydın Kuva-yı Milliyesi için yeni bir dönem başlamıştı. Bu yeni dönem aynı zamanda Demirci Mehmet Efe'nin Milli Mücadeleye de katıldığı süreci başlatmıştır.

²⁸⁰ Tekeli ve İlkin, "Aydın Cenub Mıntıkası Heyet-i Merkeziyyesi" *Uluslar arası İkinci Atatürk Sempozyumu*, 9-11 Eylül 1991, c. 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1996, s. 175-176'da kongrenin toplanış tarihi için üç ayrı tarih vermektedir.: 13 Eylül 1919, 19 Eylül 1919, 23 Eylül 1919. Aydın, *age*, s. 272'de "II. Nazilli Kongresi'nin 23 Eylül'de toplandığı sabittir." der.

²⁸¹ Gökbel, *age*, s. 375, Bayar *age*, c. 6, s. 1945, Akkoyun, *agm*, s. 36

Demirci Mehmet Efe, 1885 yılında²⁸² Nazilli'nin Pirlibey köyünde dünyaya gelmişti. İzmir'deki 5. Depo Alayı'ndan askerlik görevini yaparken kaçması nedeniyle komutanından yediği tokat ile komutanını öldürüp askerden firar eden Demirci, dağa çıkarak²⁸³ kısa bir süre sonra efelik mertebesine yükselmiştir.

Demirci Mehmet Efe İzmir'in işgalinden sonra Temmuz 1919 başlarına kadar eşkıyalığa devam etti. Yörük Ali Efe'nin Malgaç baskını yaptığı günlerin hemen ertesinde Demirci, Bozdoğan Kasabası'nı basarak jandarmaları öldürmüş ve bir zenginin evini yakıp gitmişti.²⁸⁴ Demirci Mehmet Efe'nin bu hareketini Yörük Ali asla uygun bulmadığı için Nazilli Jandarma Komutanı Yüzbaşı Nuri Bey'e Demirci'ye verilmek üzere gönderdiği bir mektupla: "Namuslu ve şerefli bir vatandaş gibi gelip Milli Mücadele'ye iştirak etmesinin iyi olacağını" bildirdi. Fakat bu mektubun yazılmasından bir hafta sonra Demirci Mehmet bu defa Karacasu Kasabasını bastı buranın Ziraat Bankası'nı soydu.²⁸⁵

Bu hareketi adeta Yörük Ali'nin mektubuna bir tepki olarak değerlendirilmelidir. Ancak Demirci Mehmet Efe'nin bu mektubun etkisi altında kaldığını da belirtmek gerekir. Çünkü bundan sonra Demirci Mehmet Efe kabul edildiği takdirde kuvvetleri ile birlikte Kuva-yı Milliye'nin hizmetine gireceğine dair haberler göndermeye başladı.²⁸⁶ Bununla birlikte Demirci Mehmet Efe'nin kendisini temize çıkarmaya ve hükümet nezdinde kendisini af ettirmeye çalıştığını görmekteyiz. Nitekim

²⁸² Erol Toy, *Türk Gerilla Tarihi*, İstanbul, 1970, s.154'de Demirci Efe'nin kardeşi Ahmet Efe'yle görüşen N. Sadullah Danış ise tarihi 1883 olarak veriyor. bk. N. Sadullah Danış, "Oğlunun, Kardeşinin, Yaşayan Zeybeklerin Anlattıklarına göre Demirci Efe", *Demokrat İzmir Gazetesi*, 7 Kasım 1970.

²⁸³ Bilal Cura, *Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye Dönemi Faaliyetleri*, DEÜ. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2004, s. 51'de askerden kaçtıktan sonra köyünde dönen Demirci Mehmet Efe'nin dağa çıkmasının asıl sebebinin meyhaneci Hacı Gavril'i öldürmesi olarak belirtmektedir.

²⁸⁴ BOA. DH. KMS. DN. 53-4, VN. 19.

²⁸⁵ Gökbel, *age*. s. 166-167, Bayar, *age*. c. 7 s. 2088-2090. Bu olaylar yazarlar tarafından değişik şekilde ifade edilmektedir. Yukarıdaki dipnot bilgisi Gökbel'in eserinden alınmıştır. Kanaatimize bu bilginin en doğru kabul edilmesi gerekir. Çünkü kendisi Yörük Ali Efe müfrezesindedir. Dolayısı ile olayların içindedir. Demirci Yunan Kuvvetlerinin Nazilli'yi boşalttığı 20 Haziran 1919'da halen eşkıyalık yapmaktadır. Düze inmemiştir. Sonuç olarak bazı gazete ve mecmualarda Yörük Ali Efe ile ilgili çıkan yazı ve tefrikaların çoğu yanlış bilgi vermektedir.

Selek'in anlatımına göre... daha da kötüsü Demirci Nazilli'nin birinci defa işgalinden sonra çekilen Yunan kuvvetlerine milli kuvvetler baskın yaparken, Yunanlılar yerine Bozdoğan Kasabasını basmış ve *kendi hesabına* Ziraat Bankası kasalarını soymuştu. Selek, *age*. c. 2, s. 154

Demirci Efe, aslında baştan beri Yunan İşgali karşısında mukavemet taraftarıydı. Fakat Hükümetin kendisini affetmesini bekliyordu. Hatta Karacasu ve Bozdoğan'da yapmış olduğu baskınların sebebi daha sonradan katılacağı Kuva-yı Milliye hareketine parasal ve silah teçhizatı yönünden birikim sağlamaktı. bk. Erol Akcan, *Milli Mücadele'de Demirci Mehmet Efe'nin Faaliyetleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2005 s. 14-15

²⁸⁶ Alpkaya *age*. s. 259'da "Demirci Mehmet Efe İstiklal Savaşı'na kendiliğinden değil, Yörük Ali Efe'nin korkusundan katılmıştır" demektedir.

Karacasu Kazası'nın başta Belediye Reisi ve müftü olmak üzere ileri gelen mülki amirlerinin imzasını taşıyan 25 Haziran'da gönderilen bir telgrafnamede:

“kazalarda asayişin kalmadığı ve yirmi günden beri kazanın eşkıyalarının bir cevelangahı haline geldiği, vilayet ve livadan yardım almalarının imkanı olmadığı için çaresiz surf Türklerden oluşan ve diğer bütün çetelere havf ve dehşet ilka eden Demirci Mehmet' müracaat ettikleri ve Demirci Mehmet Efe'nin kendisinin beş gün içersinde af edilmesinin temin edilmesi halinde ahvalin ve kaza civarının emin ve asayişini deruhte edeceğini kati bir lisanla beyan ettiği.” belirtilerek *“bütün kaza halkı son ümitlerini merhamet-i şehinşahilerinden bekleyerek avenesiyle affını niyaz ederiz”* denmektedir.²⁸⁷

Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye'ye katılması ve affı için buna benzer söylemlerin artmış olması²⁸⁸ Demirci'nin Kuva-yı Milliye katılmasında büyük etkisi olduğunu görülmektedir. Hükümet onu kesin olarak af ettiğini ilan etmemiş olsa da Efe Kuva-yı Milliye'ye katılmak için hareketini hızlandırmıştır.²⁸⁹

Demirci Mehmet Efe'nin affını temine çalıştığı bu sıralarda Kuva-yı Milliye'ye katılmak için Nazilli'ye gelir. Aynı tarihlerde Nazilli'nin ileri gelenlerinden eski Milletvekili Bozüyükü Hacı Süleyman Efendi Demirci Mehmet Efe'ye bir mektup göndererek cepheye katılmasını istemiştir.²⁹⁰ Demirci Mehmet Efe ise hükümete güvensizliği nedeni²⁹¹ ile Hoca Süleyman Efendi'nin oğlunu ve Nazilli'nin önde gelen eşrafını görünüşte mücadeleye iştirak, gerçekte ise rehine olarak Nazilli'den Üçyol'a götürdü.²⁹²

²⁸⁷ BOA. DH-KMS. DN. 54-1 VN. 23.

²⁸⁸ B.O.A. DH-KMS 53-4 / 36: Denizli Mutasarrıfı Faik Bey'in 2 Temmuz'da dâhiliye nezaretine gönderdiği telgrafta Demirci'nin af edilmesini talep ettiği görülmektedir. Akcan, *agt.* s. 17'de Aydın eski mebuslarından Hacı Süleyman Efendi, Demirci için "...suçu affedilmiştir, dağdan insin, vatanımıza ve ırzımıza göz dikmiş olan Yunan'a karşı çıksın." demiştir. İlhan Tekeli- Selim İlkin, *age.* s. 162'de Nazilli Kaymakamı Hüseyin Naci tarafından, 11 Temmuz'da Dâhiliye Nezaretine çekilen telgrafta da Demirci'nin yararları ve affedilmesi talebi buyrulmuştur.

²⁸⁹ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, c. 1, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1983, s. 298'de Demirci Efe'nin daha 24 Mayıs 1919'da Ödemiş'te Rauf (ORBAY) Bey'le görüşüğünü ve Efe'nin mücadeleye hazır olduğunun görüldüğünü söylüyor

²⁹⁰ Sadi Borak, *Hacı Süleyman Efendi. Atatürkçü ve Toplumcu Örnek Bir Din Adamı, Toplumsal Dönüşüm Yayınları*, İstanbul, 1999 75'de mektubun 25 Haziran tarihinde Demirci Mehmet Efe'ye yazıldığını bildiriyor. Akçan, *agt.* s. 18

²⁹¹ Demirci Mehmet Efe gerek kişisel ihtirasları gerekse işgal döneminin verdiği huzursuzluk nedeni ile hem Osmanlı Hükümeti'ne hem de TBMM kurulduktan sonra yeni devletin temsilcilerine karşı sürekli bir güvensizlik içindeydi. Cura, *agt.*'de Demirci'nin torunları ve yakın akrabaları ile yaptığı söyleşilerde onun günlük hayatında dahi sürekli duvara yaslanarak oturduğunu veya sürekli arkasına bakarak hareket ettiğini, böylece kendi kendine bir güvenlik mekanizması oluşturduğunu belirtmektedirler. Nazilli'de halk arasında yaptığımız araştırmalarda da Demirci'nin "Duvara Yaslanan Efe" olarak bilindiğini belirtmek isterim.

²⁹² Razi Alkın, *Yeni Sabah*, Nu. 44, 13 İkinciteşrin 1939

Demiri Mehmet Efe'nin fiilen Kuva-yı Milliye'ye katılım tarihini 3 Temmuz 1919 olarak kabul etmek gerekir. Çünkü Yunanlılara karşı Demirci'nin bizzat kendisinin olmasa bile onun grubundan Sökeli Cafer Efe'nin Ovacık'taki mukavemeti bu tarihtedir. Aydın Muharebelerinden sonra Umurlu'da toplanmaya başlayan birliklerin başında bulunan İsmail Hakkı Bey 11 Temmuz'da Tümen Komutanlığı'na verdiği raporda Demirci Mehmet Efe'nin 200 kişilik mahiyeti ile vazifeye geldiğini bildirmektedir.²⁹³

2.7.1. Demirci Mehmet Efe ile Yörük Ali Efe Arasındaki Anlaşmazlık

Daha önce de izah edildiği gibi Yörük Ali Efe, Kuva-yı Milliye mücadelelerine Demirci Efe'den önce katıldı. Demirci ise Milli Mücadele'ye katılır katılmaz hâkimiyeti ele almaya başladı. Bu durum Yörük Ali ve taraftarlarını rahatsız etti. Dolayısıyla birbirlerine karşı çekingen, şüpheli davranışları içine girdiler. Albay Şefik Aker ve Celal Bayar'ın uzlaştırma çabalarına rağmen Denizli ve Nazilli Heyet-i Milliyelerinin yanlış tutumları da bu anlaşmazlığı körüklüyordu.²⁹⁴

Ancak, yine bu günlerde Nazilli'den “Aydın Mıntıkası Kumandanı Demirci Mehmet Efe”, “Cenubi Aydın Mıntıkası Kumandanı Yörük Ali Efe”, “Aydın Zeybek Ordusu Kumandanı Hacı Şükrü” yazılı üç mühür kazdırılıp kendilerine gönderildi. Böyle bir yaklaşımla her iki efe arasında idari taksimatı düzenlemeye ve aralarında olabilecek bir tatsızlık önlenmeye çalışılmıştır.²⁹⁵

İki efe arasındaki gerginlik Aydın havalisi içersindeki birçok kanaat önderinin dikkatini çeken bir olay olmuştur. Bu yüzden başta Şefik Aker olmak üzere Celal Bayar gibi şahsiyetler efeler arasındaki kırgınlığın ve soğukluğu gidermek için çaba sarf etmiştir. Yunanlılara karşı tek vücut olunması gereken günlerde, cephenin iki büyük

²⁹³ Bazı kaynaklarda Nuri Köstüklü *Milli Mücadele'de Denizli Isparta Burdur Sancakları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999 s. 109, Apak, *age*, s. 103,'de Demirci Mehmet Efe'nin cepheye ilk katılım tarihi olarak bu tarih esas alınıyorsa da, Bu tarih Demirci'nin Cepheye katılım tarihi değil, Umurlu'ya geliş tarihidir.

Alpkaya, *age*, s. 258'de konuya farklı bir bakış açısı getirmiştir. Yazara göre Demirci Mehmet Efe Milli Mücadele'ye Umurlu'da değil, Aydın Muharebeleri gerçekleştirilip, müfrezelerin Köşk'e çekilmesinden sonra 100–150 kadar kızarıyla katılmıştır.

²⁹⁴ Ağustos 1919 tarihinde Albay Şefik Aker, Denizli'ye yaptığı bir seyahatte, Denizli Heyet-i Milliyesi'nin Demirci ve Yörük Ali Efe adlarına, ayrı ayrı al ipekli kumaştan birer bayrak yaptırılmış olduğunu görerek, bunların onlara verilmesine engel olmuştur. bk. Aydın, *age*, s. 257, Akça, *agt*, s. 23

²⁹⁵ Aker *age*, c. 2, s. 168'de Bunun bir hata olduğunu, bu unvanların adeta onlara resmi bir salâhiyet kazandırdığını söyler. Akçan, *agt* s. 23'de Ayrıca bu mühürler Efelere Nazilli'den Hacı Süleyman Efe tarafından gönderilmiştir demektedir.

kuvveti arasındaki bu kırgınlık önü alınmaz tehlikeler doğurabilirdi. Bu nedenle efelerin aralarındaki soğukluğun ortadan kaldırılması gerekiyordu.

1. Nazilli Kongresi'nin devam ettiği sıralarda Hacı Süleyman Efendi, Celal Bayar ve Hacı Şükrü Bey olmak üzere bir heyet, Demirci Mehmet Efe'yi de alarak Dalama'da bulunan Yörük Ali'ye gitti.²⁹⁶ Daha önce belirttiğimiz mühürlerden Yörük Ali'ye ait olanı bizzat Demirci Efe tarafından Yörük Ali'ye verildi. Ayrıca parmağındaki yüzüğü de Demirci, Yörük Ali'ye taktı.²⁹⁷ Böylece Efeler arasındaki kırgınlık kısmen de olsa giderildi.²⁹⁸

Demirci ile Yörük Ali arasındaki kırgınlık giderilse de daha sonraki dönemlerde başka sebeplerden dolayı yeniden başlayacaktır.²⁹⁹ Hasan İzzettin Dinamo'nun da belirttiği gibi "... Onlar sonuna dek birbirleriyle düşman kaldılar..."³⁰⁰ Kanaatimizce aynı cephede bulunan üç grup kuvvetin komutanlarına ayrı unvanlar vererek, aradaki dargınlığın bu tarzda giderilmeye çalışılması doğru bir hareket tarzı olmasa gerek. Çünkü bir cephede muharebe ancak bir cephe komutanının iyi sevk ve idaresi ile kazanılabilir.

Özellikle Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye içersinde tek lider olma çabası ve kişisel ihtirasları, tavırları yüzünden gerginlik iki efe arasında sürüp gidecektir.

2.8. Düzenli Ordular Kuruluncaya Kadar Aydın'da Kuva-yı Milliye'nin Diğer Hadiseleri

Yunanlıların Aydın'ı ikinci defa işgali ile Denizli istikametine ilerlemelerinin önüne geçebilmek için bütün birlikler Demirci Mehmet Efe'nin de katılımıyla birlikte Umurlu'da toplanmaya başlamıştı. Burada toplanan kuvvetlerden, milis kuvvetleri komutanlığı 175. Alay Komutan Vekili Binbaşı Hacı Şükrü Bey, Çine'den intikal eden ve daha önce Umurlu'da bulunan nizamiye kıtalarının komutanlığına Topçu Alay

²⁹⁶ Aker, *age*, c. 2, s. 168, Aslan Buğdaycı, *Milli Mücadele'de Nazilli*, Karacasu Matbaası, Nazilli, 1996, s. 87

²⁹⁷ Aker, *age*, c. 2, s. 169, Bayar, *age*, c. 7, s. 2141, Aydın, *age*, s. 258

²⁹⁸ Barışma töreninin ayrıntısı için bk. Aker, *age*, c. 2, s. 168-169

²⁹⁹ Daniş, *ag*, tefrika, nu: 24 ve 25'de Yörük Ali'nin Demirci Mehmet Efe'nin idam kararı verdiği bir kişiyi salıverdiği, ayrıca Hacı Süleyman Efendi'yi tokatladığı, bu duruma çok sinirlenen Demirci Mehmet Efe'nin takip etmesi sonucu, Yörük Ali'nin Muğla'ya kaçtığını belirtir. Kanımızca böyle bir olay yoktur. Yazar, Demirci'nin Milli Mücadele içersindeki önemini kendi düşüncesine göre arttırmak ve Yörük Ali Efe'yi karalamak amacı içersinde olabilir.

³⁰⁰ Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyân*, VI, İstanbul, 1974, s. 87, Cura, *agt*, s. 70

Binbaşı Hakkı Bey, birliklerin komutanlığına da Topçu Üsteğmen Gelibolulu Kemal Bey tayin edildi.

Bu sırada Galip Hoca takma adıyla Kuva-yı Milliye'nin örgütlenmesine çalışan Celal Bayar, Ödemiş ve Tire'deki faaliyetlerini önce Çine'ye buradan da kurulmakta olan Umurlu Cephesi'ne kaydırıldı. Galip Hoca, Aydın Jandarma Takım Komutanı ile birlikte köy köy dolaşarak halkı Kuva-yı Milliye'ye katılmaya ve yardıma çağırıyordu³⁰¹.

Fakat bu savunma hattı 17 Temmuz 1919 akşamı gerçekleştirilen Yunan taarruzunda 7 saat süren çatışmadan sonra dayanamayarak Köşk'e çekildi.³⁰² Köşk istikametine doğru yürüyen Yunan birliklerini ise Venizelos'un emri durdurmuştu.³⁰³

Celal Bayar'ın da belirttiği gibi Yunan kuvvetleri taarruza devam etseydi, Köşk'ü de işgal edebilirdi. Yunan Kuvvetleri Başkomutanı, Köşk'ünde işgali emrini vermişti. Ama Venizelos'un gönderdiği telgraf üzerine Yunan ilerleyişi durmuştur

Umurlu Savaşları'ndaki ricatten birkaç saat sonra 57. Tümen Kumandanı Miralay Şefik AKER³⁰⁴ Demirci'nin yanına gelerek "... buraya kumandam altındaki bütün kuvvetlerle emrinize girmeye geldim. Rütbemi atıp düşmana karşı bir nefer olarak çarpışmaya hazırım..." diyordu.³⁰⁵

³⁰¹ Galip Hoca, Aydın Köprübaşı'ndan, Umurlu'ya gidişlerini ve yolda gördüklerini eserinde ayrıntılı olarak vermektedir. bkz. Bayar, 7, *age.*, s, 2082 – 2088.

³⁰² Aker, *age.*, c. 2, s. 165, Apak, *age.*, s. 102–109, Gökbel, *age.*, s. 281–284

³⁰³ Venizelos, Yunan işgal komutanı General Paraskevopoulos'a: "Köşk istikametine ilerleyen kıta varsa geri çekiniz. Umurlu, konferansın kararına göre doğuda son hududumuzdur" demiştir. Aker, *age.* c. 2, s. 165, Bayar, *age.*, c. 7, s. 2090–2094

³⁰⁴ Mehmet Şefik Aker, 1877 Manastır doğumludur. 1896'da Harp Okulundan mezun olduktan sonra, Anadolu'nun çeşitli illerinde tabur ve alay komutanlıkları yapmıştır. Çanakkale, Yemen, Galiçya cephelelerinde savaşmış, 57. Tümen Kumandanı sıfatı, Binbaşı rütbesiyle geldiği Aydın'da Kuva-yı Milliye'yi el altından örgütlemiş başarılı bir subaydır. Osmanlı'nın son döneminde bütün savaşlara katılmış, Milli Mücadele'deki başarılarından ötürü TBMM tarafından da İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir. 1931 yılında emekliye ayrılan Aker, 1964 yılında İstanbul'da ölmüştür. bk. *Türk İstiklal Harbine katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, 2. baskı, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1989, s. 77–79.

³⁰⁵ Aker kitabında bu konu hakkında şöyle diyor: "... O muhitin vaziyeti ve şeraiti memleketi kurtarmak için herhangi bir efenin kumandası altına girmeyi icap ettirmiş ise ve bunu biz de kabul etmiş isek bu bir fazilet ve vatanperverlik ve fedakârlık telakki edilmesi lazım gelir... Hâlbuki hakikat böyle değildir... Demirci Mehmet Efe'nin bu vazifenin başında ve yalnız mıntıkamızda bir zamanlar için bir icra âmiri hatta bir diktatör olması taraftarlığını taşımış idik..." bk. Aker, *age.* c. 3, s. 23–25.

Alpkaya, *age.* s. 311'de Demirci'nin o zamanki haline katlanmak, istiklal ve özgürlük adına, herkes için katlanılması gereken bir zorunluluktadır. Demektedir.

2.8.1. Köşk Cephesi'nin Kurulması ve Diğer Efelerin Oluşturduğu Cepheler

17 Temmuz'daki bu çatışmadan sonra ve Köşk cephesinin kurulduğunu görmekteyiz. Umurlu muharebelerinden sonra Kuva-yı Milliye komutanı Hacı Şükrü Bey karargâhını Köşk'e aldı. Umurlu Cephesinin kurulmasında sözünü ettiğimiz Denizli Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyeti Köşk Cephesinin kurulmasında da en büyük rolü üstlendi. Köşk Cephesi'nin kurulmasıyla karşılıklı olarak tutulan cepheler uzun süre değişmedi. Köşk Cephesinde, Kuva-yı Milliye birliklerimiz organizasyonunu burada oturtmaya çalışmıştır. Kuva-yı Milliye burada çok ciddi bir teşkilatlanma içersine girdi. Civarda bulunan bütün Kuva-yı Milliye birliklerinin bu bölgedeki teşkilatlanma içersine katıldığı görülmüştür. Cephede milis kuvvetlerimizin yarısı Demirci Mehmet Efe'ye, yarısı Yörük Ali Efe'ye mensup olmak üzere iki bin kadardı.³⁰⁶

Köşk Cephesinde konuşlanan kuvvetler, bundan sonraki dönemde düzenli ordular kurulup, Kuva-yı Milliye feshi edilinceye kadar Yunan kuvvetleri ile mücadele ettiğini görmekteyiz. Temmuz 1919'dan itibaren Yörük Ali müfrezesinin mevcudu 800 ve Demirci Mehmet Efe'ninki de 2000'i bulmuş iken Muğla ve Denizli'den katılan gönüllülerle bu mevcut her geçen gün biraz daha çoğalıyordu.³⁰⁷

Cephede asker sayısının giderek artması nedeni ile sevk ve idare sağlanması zaruret haline geldi. Bu esasa göre teşkilatlanan Köşk Cephesi'nde kuzeyden güneye doğru bir tertiplenme gerçekleştirildi. Buna göre:

Büyük Menderes Nehri güneyinde Karahayıt Köyü civarında Teğmen Şükrü Komutasında bir gözetleme postası bırakıldı. Dalama'da Yörük Ali müfrezesi vardı. Büyük Menderes Nehri'nin geçtiği ova kesiminde Demirci Mehmet Efe'ye bağlı birlikler vardı.³⁰⁸ Umurlu'nun kuzey sırtlarında Yörük Ali Efe'ye bağlı olan kuvvetler iki tabur halinde idi.³⁰⁹ Bu taburların daha kuzeyinde dağ köylüleri ve zeybeklerden

³⁰⁶ Demirci Mehmet Efe'ye ait birlikler Menderes Ovası kemsinde bulunmakta olup, bu birliklere *Mili Menderes Alayı* ismi verilmiştir. Yörük Ali Efe'nin birlikleri ise Köşk'e 8 km. uzaklıkta Dalaman'da bulunmaktaydı. Bu birliğin ismi ise *Milli Aydın Alayı* idi. bk. Akkoyun, *agt.* s. 65–66, Aydın, *age.* s. 247

³⁰⁷ Daniş, *ag. tefrika* Nu, 13'de Köşk Cephesi'nin mevcudunu "belgelerle sabittir ki 40.000 kişiyi bulmuştu" diye yazmaktadır. Bu rakamı doğrulayan hiçbir belgeye rastlanılmamıştır. Aker, *age.* c. 2, s. 200 "Beş bin" olarak yazmaktadır. Gökbel, *age.* s. 285'de bizim belirttiğimiz rakam verilmektedir.

³⁰⁸ Demirci Mehmet Efe'ye bağlı iki tabur bulunmakta ve bunlar Jandarma Yüzbaşı Nuri Bey Komutasına verilmektedir. Alay karargâhı Köşk'ün Çiftlik Köyü'nde bulunmakta idi. bk. Aydın, *age.* s. 246

³⁰⁹ Bunlardan Çayyüzü kesimindeki Menteşe Grubu adındaki Taburun Kumandanı Yüzbaşı Seyfettin idi. Kavakalanı kesimindeki Taburun Kumandanı ise Teğmen Ulalı İdris idi. Bunlara Üsteğmen Zekai Kaur Komuta ediyor idi. Bk. Aydın, *age.* s. 246

oluşan Danışmendli İsmail Efe³¹⁰ kuvvetlerinin teşkil ettiği Aydın Dağ Taburu da Kestanecik’de mevzilendi.

Üç yol bölgesinde Çamlıcalı Hüseyin Efe müfrezesi vardı. Nazilli- Ovacık tarafı Köşk Cephesi teşkilatlandıktan sonra Sökeli Ali Efe³¹¹ tarafından tutulmaya başlandı. Bademiye kesiminde, Nazilli’nin Sinekçiler Köyü’nden Hasan Hüseyin Efe vardı. Balyambolu bölgesinde Balyambolulu Koca Mustafa Efe müfrezesi görevlendirildi. Bozdağ Cephesi’nde Postlu Mestan Efe komutasındaki kuvvetler hâkim idi. İkizdere bölgesinde Durmuş Ali Efe³¹² bağımsız olarak düşmana baskın ve pusu yapmak üzere görevlendirildi. Germencik Cephesi’ne Sökeli Cafer Efe mevuttu.³¹³ Söke’de Binbaşı Saip Bey komutasındaki 150–200 kişilik milli müfrezeye Köşk Cephesi’ne sevk edildi. Bir müddet sonra Söke’de bulunan 135. Alaya ait iki tabur Sarayköy’e getirildi. Daha sonra Antalya’da bulunan 176. Alayın taburları da mevcutları tamamlanarak Köşk Cephesi’ne; Muğla’da bulunan 175. Alay 2. Taburu da Büyük Menderes köprüsünün güneyine getirildi.³¹⁴

57. Tümen birlikleri de: iki toplu saha bataryası Teğmen Prevezeli Mahmut Bey komutasında, Kuyucular Köyü doğusunda; diğer iki toplu bir sahra bataryası, Üsteğmen Trablusgarplı Şevki ve Ispartalı Teğmen Fevzi Beyler komutasında Beyköy civarında;

³¹⁰ İsmail Efe, 1882 yılında Aydın merkez Danişment köyünde dünyaya gelmiştir. Askerlik çağı gelince silâh altına alınmıştır. Topçu sınıfında askerlik yaptığı söylenir. Milli Mücadele sırasında Yörük Ali ve Demirci Efe müfrezelerine önemli katkılarda bulunmuştur. bk. Avcı, *age.* 406–407, Aydınel, *age.* s. 246

³¹¹ Milli Mücadele’de Demirci Mehmet Efe’nin en güvendiği efelerinden biridir. Demirci Mehmet Efe’nin Milli Mücadele’ye katılması ile Denizli bölgesine giderek burada bir takım faaliyetler içersine girmiş, halkı mücadeleye inandırmak ve Kuva-yı Milliye’ye lojistik destek sağlamak adına önemli vazifelerde bulunmuştur. Fakat Temmuz 1920’de Halkın galeyana gelmesi neticesinde Sökeli Ali Efe öldürülmüş, Demirci Mehmet Efe, efesinin intikamını almak için daha sonra Denizli’ye gelmiştir. Demirayak, *age.* s. 410–426

Alpkaya, *age.* s. 401-415’de Sökeli Cafer Efe’nin Denizli Halkı tarafından öldürülmesini Sökeli Ali Efe’nin halka yapmış olduğu zulüm ve işkencelere bağlamaktadır. Demirci’nin Denizli’ye gelip Denizli eşrafını haksız yere öldürmeye başladığı esnada Yörük Ali Efe’nin olaya müdahale ettiğini ve Yörük Ali’de çekinen Demirci’nin katliamdan vazgeçtiğini belirtilmektedir.

³¹² Durmuş Ali Efe İzmir ile Aydın’ın arasında İshak Fakihler’de doğmuş Yunan işgali boyunca kızanları birlikte düşman kuvvetlerine karşı önemli başarılar elde etmiştir. bk. Kemal Özkaynak *Efelerden Haber*, Aydın, 2004

³¹³ Cafer Efe (Caferaki) Girit doğumlu Türkiye sevdalısı, Söke aşığı, vatansever bir Türk’tür. Kurtuluş Savaşı öncesi, Söke ve yöresinde yaşayan Rumlara, Yunan kuvvetlerine karşı mücadele başlatmıştır. Yunan ordusuna ait Mursallı - Yoran (Didim) - Ortaklar - Balatçık - Germencik - Uluyol ve Gelse köy karakollarına kızanları ile baskınlar düzenlemiştir. Germencik baskınında da şehit düşmüştür. bk. Mehmet Emin Elmacı, “Sökeli Cafer Efe”, *Milli Mücadele’de Söke Cephesi ve Önderleri*, Editör. Günver Güneş, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Yayınları, İstanbul, 2007, Sabahattin Burhan, *Sökeli Cafer Efe*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2002

³¹⁴ Aker, *age.* c. 2, s. 169–173, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, c. 2, Kısım 1, s. 184–186

iki toplu bir cebel bataryası da Teğmen Sabri ve Yedek Teğmen Süleyman Komutasında, Terziler Köyü'nde mevzilendiler.³¹⁵

Aydın Cephesinde mücadele vermiş, Kuva-yı Milliye'ye katkıda bulunmuş diğer efeler ise şunlardır: Mesutlarlı Mestan Efe, Salâvatlı Halil İbrahim Efe, Arslan Yürek İsmail Efe, Sancaktarın Ali Efe, Tekeli İsmail Efe, İbrahim Efe, Dokuzun Mehmet Efe, Zurnacı Ali Efe, Hacı Ahmet Efe, Sinekçili Hacı Hüseyin Efe, Saylarlı Ali Efe, Ispartalı Mahmut Efe, Çallı Kör Mehmet Efe, Karpuzlulu Kamil Efe.

Efe ve zeybekler bu bölgede, diğer bölgelerde olduğu gibi varlık, yokluk, gündüz, gece demeden dağdan dağa koşarak büyük bir direniş örneği sergilemişlerdir. Yurdun işgalden, halkın esaretten kurtulması için önemli katkılarda bulunmuşlardır.

2.8.2. Diğer Hadiseler

Yunan'ın ikinci kez işgalinden sonra Milli direniş birliklerimizin ilk ciddi hareketi 26 Ağustos 1919 tarihinde gerçekleşmiştir. Gerek Hacı Şükrü gerekse diğer Kuva-yı Milliye kumandanları Köşk Cephesi'nde toplanan kuvvetlerle Aydın'daki düşman kuvvetlerine taarruz ederek onları Aydın'dan geri atabileceklerine karar verdiler.³¹⁶ Demirci Mehmet Efe de bu konu hakkında ikna edildi. Fakat yapılması muhtemel bir taarruz hareketinin başarısız olması olasılığı yüksekti. Çünkü Yunan ordusu hem teçhizat hem sayı bakımından oldukça üstün durumdaydı.

Şefik Aker düşman ordularına karşı yapılacak bir taarruz fikrine karşıydı. Çünkü Bu durum Kuva-yı Milliye'nin yapısına aykırıydı. Ona göre taarruz saldırısı yerine düşmanın yan ve gerilerine baskın hareketleri düzenlenmesine devam edilmeliydi.³¹⁷ Albay Şefik Aker'in bu düşüncesi Kuva-yı Milliye kumandanları tarafından onay görmedi. Daha sonra Heyet-i Milliyelerin göndereceği ikişer delegeden oluşacak bir "harp meclisi" kurulması kararlaştırıldı. Aydın'a taarruz fikrinin müzakere edildiği bu toplantıda, Aydın'ına taarruz gerçekleştirilmesi kararlaştırıldı.³¹⁸

Neticede Aydın'ı almak maksadıyla Üçyol'da yapılan savaş başlamış oldu.³¹⁹

³¹⁵ Gökbel, *age.* s. 291

³¹⁶ *Türk İstiklal Harbi Gazetesi*, 23 Ağustos 1919

³¹⁷ Aker, *age.* c. 2, s. 199

³¹⁸ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, c. 2, Kısım. 1, s. 160,

³¹⁹ Ercüment Kuran, "Milli Mücadele'de Aydın Ve Nazilli Cephesi", 1, *Merkez Efendi Sempozyumu*, Denizli Türk Ocağı Şubesi Yayınları, Denizli, 1988 s. 184, Aydın, *age.* s. 267, *İstiklal Harbi Gazetesi*, 27 Ağustos, 1919

Yörük Ali Efe'ye mensup olan Teğmen Zekai Bey kumandasına verilen bin kişilik Milli tabur, Gökçen Efe'nin³²⁰ birkaç yüz kişilik kuvveti, Yüzbaşı Yakup kumandasındaki kudretli cebel takımı, bir makineli tüfek bölüğü ve diğer efelere ait küçük gruplar Üçyol Muharebelerine katılmıştır. Bu kuvvetlerin hepsi Hacı Şükrü Bey kumandasına verildi.³²¹ Fevkalade cesurane yapılan bu taarruzda başarı elde edilemedi.

Belirtilmesi gereken çok önemli gördüğümüz bir husus da Demirci Mehmet Efe'nin Köşk Cephesi'ne geldiğinden beri kendisinin hiçbir muharebeye katılmayıdır. Üçyol muharebesinin başladığı günde Nazilli'ye davet edilmiş ve gitmişti. Oysa en büyük komutanlar bile gerektiğinde en ileri hatlara kadar giderek, muharebeyi bizzat sevk ve idare etmişlerdir. Mesela Yörük Ali Efe en ileri hatlara kadar zeybek ve kızanları ile birlikte düşmanla çarpışmış, onların başında olmuştur.

Bundan sonraki dönemde birlikleri Kuva-yı Milliye büyük Yunan saldırısına kadar fırsatını buldukça Yunan ordusuna karşı mukavemet yaptığını görmekteyiz:

14 Ocak 1920'de İkizdere ve Umurlu'da yapılan çatışmalarda Yunan ordusunun başarılı olduğu ve Türk müfrezelerinin ağır cephaneye ve silah zayiata verdiği görülmektedir.³²² 18 Ocak'ta ise Germencik ve Baltacık'da kuvvetlerimiz Yunan muhafız postasını pusuya düşürüp imha etmiştir. Sivas Valiliğinin 15 Şubat 1920 tarihinde Sivas Heyet-i Merkeziyesine verdiği raporda Aydın'daki muharebeler hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Aydın Müfrezelerinin Yunan taburlarına yaptığı baskında Yunan ordusundan esirler elde edildiği bildirilmektedir.³²³

1920 yılının Ocak ayı içerisinde Aydın Bölgesi'ndeki Kuva-yı Milliye teşkilatlanması yeni bir yapılanma içersine girmişti. Albay Refet Bey'in 6 Şubat 1920'de verdiği bir emirle Küçük ve Büyük Menderes Nehirleri çevresindeki bütün kuvvetler "Menderesler Grubu" adı altında birleştirildi. Bu grup 57. Tümen ile Kurmay Binbaşı Nazım komutasında 3. Milli Tümen'den oluşuyordu. Büyük Menderes Vadisi'ndeki Milli Menderes, Milli Aydın Alayları ile Milli Aydın Dağ taburu idi. Bu Tümen'in karargâhı Köşk'te olup, birlikleri Aydın- Köşk karayolu ve kuzeyine yerleşmişti. Menderes Grubu Komutanı 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Aker idi. Karargâhı Nazilli'de bulunuyordu.

³²⁰ Gökçen Efe'nin Yunanlılara karşı vermiş olduğu mücadelenin ayrıntısı için bk. Aker, *age.* c. 3, s. 37-43, Bayar, *age.* c. 6, 1740-1760

³²¹ İstiklal Harbi Gazetesi, 27 Ağustos 1919 tarihli nüshasında bu muharebeye ait yukarıdaki bilgileri verdikten sonra şunları yazmaktadır. "...Savaşın devam ettiği bütün gün esnasında ve civarındaki Mendeküme Köylüleri; kadın, ihtiyar millicilere yardıma koşmuşlardır. Aydın savaşında olduğu gibi, kadınlar su ve yemek taşımışlardır. Ellerinde balta ile dağ arasında savaşa katılan erkekler görülmüştür"

³²² *T.İ.T.E. Arş.* KN. BN. 28 / 60

³²³ *T.İ.T.E. Arş.* KN. BN. 20 / 12

Mart 1920 tarihi içersinde Menderes bölgesinde yer alan bütün kuvvetler *İzmir Cenup Cephesi* şeklinde değişime uğramıştır.³²⁴ Bu arada İtalyanlar 26 Nisan 1920’de Çine’yi boşaltmışlardır. Çine bu tarihten sonra kurtuluşa kadar Yunan işgali altında kalacaktır.

22 Haziran 1920 Tarihinde Yunanlılar Milne Hattı boyunca ilerlemek Türklere Sevr Antlaşmasını kabul ettirmek için karşı saldırıya geçtiler. Cephenin Aydın kesimi kuzeyde Milli Aydın Alayı, güneyde ise Milli Menderes Alayı tarafından savunuluyordu. Aydın mevziilerinde Aydın Milli Alay Komutanlığının ve birliklerinin ustaca ve kahramanca direnmeleri sayesinde iç misli olan düşman taarruzları durdurulabilmişti. Menderes Milli Alayı’nda ise durum tam tersi idi. Yunan kuvvetlerinin kararlı tutumu nedeni ile buradaki birliklerimiz Köşk’e çekilmekle kendilerini kurtarabilmişti. Milli Menderes Alayı’ndan geride Köşk batısında Çifte Kahveler mevkiinde toplanabilen zeybeklerle savunma yapılmaya teşebbüs edildiyse de burada da zeybekleri tutmak mümkün olmadı, kaçtılar. Fakat fazla zaman geçmeden *İzmir Cenup Cephesinin* Aydın kesimi bu saldırıya dayanamadı ve çöktü. Düşman, 1 Temmuz’da Nazilli’yi işgal etti. Ardından da Sarayköy karşısındaki Menderes köprüsüne kadar ilerledi. Köşk Cephesinin bu saldırı nedeniyle bozulmasından sonra Kuva-yı Milliye önderlerimiz *Milli Çine Taburu*’nu oluşturmuşlardır.³²⁵

Bu savaşlarda müfrezelerimizin üstün çabasına rağmen düzenli Yunan ordularına karşı başarısız olmuştur. Bu olaydan sonra İtalyanların da müdahalesi ile bizim müfrezelerimizin faaliyetleri son buldu.³²⁶ Yunan taarruzu sırasında Demirci Mehmet Efe’nin hep Nazilli’de kalmasına karşılık Yörük Ali Efe Milli Aydın Alayı’nın içinde ön safta düşmanla çarpışmış ve o alay savunmada gayet başarılı olmuştur.³²⁷

23 Nisan 1920 tarihinde T.B.M.M.’nin açılmasıyla birlikte Ulusal Direniş sitemli bir hale bürünmeye başlamıştı. Anadolu’daki Ulusal direniş temsil eden meclisin ilk amaçlarından biri düşmanı yurttan tamamen atabilmek için düzenli orduların kurulması olmuştur. Bu nedenle Ulusal direniş lehine özellikle Batı Anadolu’da Efelik yavaş yavaş tasfiye edilmeye başlamıştı. Böylece Batı cephesinde düzenli orduya geçebilmek için harekete geçilmiş, 24–25 Haziran 1920’de Ali Fuat Paşa’nın Batı cephesi Komutanlığına meclis tarafından atanmasından sonra Aydın ve çevresinde işgale karşı mücadele görevi TBMM’nin ordularınca yapılmıştır.

³²⁴ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, c. 2, Kısım 1, s. 179

³²⁵ Gökbel, *age*, s. 395–418, Başaran, *age*, s. 50

³²⁶ Aker, *age*, c. 3, s. 190–192, Aydın, *age*, s. 340

³²⁷ Aydın, *age*, s. 341

2.9. Milli Mücadele’de Aydınli Din Adamları ve Faaliyetleri

Anadolu halkı Mondros Ateşkesi’nin koşullarını öğrenir öğrenmez silaha sarılmış ve işgalci güçlere karşı direnmeye, örgütlenmeye çalışmıştır. Kadın-erkeği, sivil-askeri, köylü-memuru, doktoru-hemşiresi, öğretmeni-mühendisi bütün fertleriyle topyekün harekete geçmiştir. Bu arada müftüler dâhil pek çok din adamının bu kutsal mücadelede yer aldığını görmekteyiz.³²⁸

Milli Mücadele’nin ilk günlerinde halk Mustafa Kemal Paşa’nın da belirttiği gibi “hakiki vaziyeti” anlamamışlardır. Fikirlerde karışıklık vardı. Dimağlar adeta durgun bir haldeydi.³²⁹ Böyle bir anda milletin ruhunda ve benliğinde mevcut olan direnme gücünü ateşleyen Kuva-yı Milliye düşüncesinin içinde hocalar, müftüler, din adamlarının da toplumun diğer zinde dinamikleri gibi önemli bir unsur olduğunu belirtmek gerekir. Hiç şüphe yok ki Milli Mücadele’de halkın psikolojisini en önemli faktörlerden biri din faktörü idi. Müslüman halk dinine düşkün, inançlarına bağlıydı. Aslında bu faktör yurdun Müslüman olmayan kuvvetler tarafından işgali karşısında oluşabilecek bir direnç hareketi için olumlu bir etken olabilirdi. Ancak halkın kültür düzeyinin düşük olması nedeni ile bazen bu etki olumsuz bir şekilde işlemiş, Padişahın yada Şeyhülislam’ın fetvaları, kutsal kitap Kur’an öne sürülerek bir kısım cahil halkın duyguları sömürülerek, onları Milli Mücadele’nin karşısına çıkarmışlar hatta isyana dahi sürükleyebilmişlerdir. Bazı fırsatçılar Padişah ve Şeyhülislam’ın yüzyıllardan beri halkın zihinlerinde mukaddes bir varlık olmasından istifade ederek halkı yanıltmışlardır.³³⁰

Dinine bağlı Müslüman halkın Milli Mücadele’ye atılmasında din adamları doğal liderler durumundaydılar. Çine³³¹ ve Tire’de olduğu gibi bazı yerlerdeki cahil din adamları bu görevlerini yerine getirmezken Batı Anadolu’nun pek çok yerinde ise din adamlarının Kuva-yı Milliye’ye hizmetleri büyük olmuştur.

³²⁸ Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadele’de Din Adamları*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 19

³²⁹ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, c. 1-2, Yayına Haz. Ali Sevim, M. Akif Tural, İzzet Öztoprak, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 208

³³⁰ Aydın, *age.* s. 61-65, Günver Güneş, “Aydın ve Çevresindeki Din Adamlarının Milli Mücadele’ye Etkileri”, *Kültür, Turizm ve Sanatta Aydın*, s. 2, Aydın, Haziran 2004, ss. 32

³³¹ 57. Tümen Komutanı Şefik Aker halkı Milli Mücadele’ye davet ederken din faktöründen yararlanmak istemiş, ancak Çine’de halkın direnişe katılmasında zorluk çekmiş Hacı Süleyman Efendi’den yardım istemiştir. Hacı Süleyman Efendi’nin Çine Heyet-i Milliyesi’nin kurulmasında önemli hizmetleri olmuştur.

Bunlardan Müftü Ahmet Hulusi Efendi İzmir'in işgal edildiği gün düzenlediği mitingde Denizli halkına "işgal edilen memleket halkının silaha sarılması dini görevidir" dediğinde pek çok kişi müftünün etrafında birleşme gereği duymuştur. İzmir'in işgali üzerine 16 Mayıs 1919 günü Denizli- Sarayköy'de de işgali protesto mitingi düzenlenmiş, bu mitingde İlçe müftüsü Ahmet Şükrü Efendi düşmana karşı konmasını istemiştir.³³² Denizli Çal Müftüsü Ahmet İzzet de ilçesinde ve çevresinde halkın Milli Mücadele'ye iştiraki için çabalayan din adamlarındandı. Ahmet İzzet, Çal ve çevresinde topladığı 100 gönüllü ile Köşk Cephesinde Yunanlılara karşı çarpışmıştır.³³³

Yunan işgaline karşı ilk isyan bayrağını çekenlerden biri de İzmir Müftüsü Rahmetullah Efendi olmuştur. Manisa'da Manisa Müftüsü Hacı Rıfat Efendi, Burhaniye Müftüsü Mehmet Muhip, Edremit Müftüsü, Hafız Cemal, Tire Müftüsü Sunullah Efendiler Yunan işgaline karşı konulmasını öğütleyen fetvalar yayınlamışlardır.³³⁴

Batı Anadolu'da Hacı Rıfat Efendi Ayvalık Cephesinde fiilen savaşa katılmış, Yunanlılara esir düşmüştür. Cephede Yunanlılara karşı savaşırken esir düşen bir başka din adamı ise Manisalı Müderrislerden Hacı Hilmi Efendi'dir. Bilecik Müftüsü Mehmet Nuri Efendi de Milli Mücadele lehine yaptığı çalışmalarından ötürü Yunan askerlerince öldürülmüştür.

Adana, Maraş, Antep ve Urfa'da halka mücadele fikrini açıklayan din adamlarının da olduğunu biliyoruz. Bunlar Adana'da Müftü Hasan, Müderris Faik Çopuroğlu, Çamurzade Hafız Efendi, Osmaniye Müftüsü Yusuf Ziya, Karaisalı Müftüsü Mehmet Efendi, Maraş'ta Vezir Hoca, Hasan Rafet, Hoca Ali Sezai, Antep'te Müftü Rıfat, İmam- Hatip Kazın, Mehmet Abdülkadir, Urfa'da Müftü Hasan Hüsnü, Şeyh Saffet, Siverek Müftüsü Osman Müderris Âlim Asım Efendilerdi.³³⁵

Şimdi Aydın ve çevresinde Milli Mücadeleye katkı veren ve bu yönde faaliyet gösteren din adamları hakkında bilgi vereceğiz.

³³² Tahran Toker, *Kuva-yi Milliye ve Milli Mücadele'de Denizli*, Denizli, 1983, s. 23, Sarıkoyuncu, *age*, s. 19, Güneş, *agm*, s. 32

³³³ Sarıkoyuncu, *age*, s. 20, Bayar, *age*, c. 6, s. 1969

³³⁴ Teoman Ergül, *Kurtuluş Savaşında Manisa*, Manisa Kültür Yayınları, Manisa, 1992, s. 25, Güneş, *agm*, s. 33

³³⁵ Yaşar Akbıyık, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi, (Maraş)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 112 vd. Hasan Güzel, *Konya'da Milli Mücadele'yi Destekleyen Din Adamları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜTİTE, Ankara, 1998, Sarıkoyuncu, *age*, s. 24

2.9.1. Aydın ve Çevresinde Kurtuluş Savaşı'na Katılan Din Adamları

Vilayet ve sancaklarda olduğu gibi Aydın'daki kaza ve nahiye merkezlerinde kurulan Müdafaa-i Hukuk şubelerinde de din adamlarının isimlerine rastlamak mümkündür: Nazilli'de Giritli İsmail Hakkı, Hoca Hacı Süleyman, Mollaoğlu Hasan Müftü Salih, Çine'de Müftü Ahmet Zühtü, Bozüyükü Hacı Süleyman, Koçarlı'dan Hacı Yunuszade, Mehmet Cihanoğlu Mustafa, Hafız Tefik, Hacı Halil İbrahim.³³⁶

Ankara Müftüsü Rıfat Efendi'nin İstanbul'da Dürrizade'nin hazırladığı Mustafa Kemal ve arkadaşlarını dinsiz ilan eden fetvasına karşı hazırladığı fetvayı destekleyenler arasında Aydın ve çevresinde bulunan din adamları da yer alıyordu. Bunlar arasında Bozdoğan Müftüsü Hasan Tahir, Karacasu Müftüsü, Mustafa Hulusi, Çine Müftüsü Ahmet Zühtü, müderrislerden Hacı Süleyman da bulunuyordu.

Aydın ve çevresinde Milli Mücadele'ye direk destek veren bu din adamlarını kısaca tanımakta fayda vardır.

2.9.1.1. Çine Müftüsü Ahmet Zühtü Efendi (Önder)

1856 (1272)'da Çine Kazasının Karaoğullar Köyünde doğdu. Aydınogulları'ndan Hoca Ali'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Çine'de yaptı. Yüksek öğrenimini ise 1891'de Aydın Merkez'de Ramazan Paşa Medresesi'nde tamamladı.³³⁷

Öğrenimi sonrasında bir süre köyünde öğrenci okuttu. 1907'de tayin edildi. Ahmet Zühtü Efendi Milli Mücadele'nin ilk günlerinde milli harekate katılan din adamlarındandır. 12 Haziran 1919'da Muğla Bozüyükü Hacı Hatip Süleyman Efendi'nin önderliğinde teşkil eden Çine Heyet-i Milliyesi'nde görev almıştır.³³⁸

Öte yandan Müftü Ahmet Zühtü Efendi Dürrizade'nin fetvasına karşı Anadolu ulaması tarafından hazırlanan fetvaya imza koyarak milli harekâtın yanında olduğunu göstermiştir. Soyadı kanunu ile "Önder" soyadını alarak 24 Ocak 1940'da vefat edene kadar Çine müftülüğü görevini üstlenmiştir.

³³⁶ Gökbel, *age*, s. 172, Bayar, *age*, c. 6, s. 1931 ve 1959

³³⁷ Sarıkoyuncu, *age*, c. 2, s. 274, Güneş, *agm*, s. 33

³³⁸ Güneş, *agm.*, s. 34, Alçitepe, *agt*, s. 82

2.9.1.2. Karacasu Müftüsü Mustafa Hulusi

1865 (1281)'de Aydın- Karacasu Kazasının Büyükdağlı Mahallesinde doğdu. İlköğreniminden sonra Arap Camii Medresesine devam etti. Arapça dersler okudu. Daha sonra İstanbul'a giderek Beyazıd Camisi'nde Hacı Abdülhalim Efendi'den Müderrislik icazetini aldı. Öğrenimi sonrasında Karacasu'ya dönerek Arap Camii Medresesi'nde Müderris olarak göreve başladı. 28 Eylül 1896'da Karacasu Ambar Müdürlüğü'ne tayin edildi. Dokuz ay sonra istifa etti. 5 Nisan 1897'de Karacasu Bidayet Mahkemesi azalığına getirildi. 1 Mayıs 1899'da Karacasu Müftülüğü'ne atandı. Ancak 1901'de Müftülükten istifa etti. Aynı yılın 7 Ekiminde İlk Okullar müfettişliğine atandı.³³⁹ Daha sonra Eğridir, Mut, Karaman Kazaları niyabetliklerinde, Nif Kadılığında bulundu. 1913 yılında tekrar Karacasu Müftülüğü'ne atandı.

Milli Mücadele'nin başlamasıyla milli hareketin yanında yer aldı. Bu konuda halkı aydınlatıcı konuşmalar yaptı. Karacasu Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluş ve faaliyetlerinde görev aldı.³⁴⁰ Ayrıca Nazilli Kongrelerinde Kongre Başkan vekilliğine katıldı.³⁴¹

2.9.1.3. Bozdoğan Müftüsü Hasan Tahir Efendi

1878 (1294)'de Aydın'da doğdu. Aydın Müftüsü Mehmet Emin Efendi'nin oğludur. İlköğrenimini Aydın Fevziye İlkokulunda yaptı. Daha sonra öğrenimini medresede tamamladı.³⁴² 7 Şubat 1909'da Aydın Güzelhisar Şeriye Mahkemesi zabıt katipliğine tayin edildi. Müftü Mehmet Emin Efendi'nin Milletvekili seçilmesiyle boşalan Bozdoğan Müftülüğüne getirildi.

Milli Mücadele'nin ilk günlerinde milli harekete katıldı. Bozdoğan Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluş ve faaliyetlerinde görev aldı.³⁴³ Bu arada Ankara fetvasını Bozdoğan Müftüsü olarak tasdik edilmiştir. Kasım 1920 öncesinde müftülükten

³³⁹ Sarıkoyuncu, *age. c. 2, s. 229, Güneş, agm, s. 33*

³⁴⁰ Mehmet Başaran, *19. Yüzyılda Karacasu (Temettuat Defterleri ve Salnameler Kapsamında)*, Karacasu Eğitim ve Geliştirme Vakfı Yayını, İzmir, 2000, s. 20, Güneş, *agm, s. 33*

³⁴¹ Dayı, *age. s. 68–69, Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen Yerel Kongreler Kentlerin Bibliyografyası*, T.B.M.M. Kültür Sanat Yayın Kurulu Yayınları'nda Ahmet Hulusi Efendi'nin Nazilli Kongresi'ne katıldığına dair bilgi vermiyor.

³⁴² Sabri Sürgevil, *Bozdoğan (1919–1923)*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1999, s. 29

³⁴³ *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, c. 1, s. 93, Güneş, *age, s. 34*

ayrılmıştır. Yerine 1 Kasım 1920'de Yakup oğullarından Hüseyin Rıza Efendi tayin edilmiştir.³⁴⁴

2.9.1.4. Esad İleri Hoca

Esat Hoca 1882 senesinde Yunanistan sınırlarında kalan Gümülcine'de doğdu. Mehmet Hilmi Bey'in oğludur. I. Dünya Savaşı sırasında cihat ilan edilince halkı cihada davet eden bir broşür yayınladı. Köy köy dolaşarak halkı bu yönde teşvik etti.

Yunanlıların Batı Anadolu'yu işgalleri sırasında Aydın Sultanisinde öğretmenlik yapıyordu. Aydın Hilal-i Ahmer Teşkilatı Başkanlığı, Milli Ordu'da fahri Müftülük görevlerinde bulunan Esat Hoca, varlığını tespit edemediğimiz Nazilli İslam Devleti'nin temellerini atmış, Yunanlıların Batı Anadolu'da gerçekleştirdiği mezalimi İstanbul'da Hükümet yetkililerine ve İtilaf Devletleri temsilcilerine anlatmıştır. Bu teşebbüsleri sonrası Batı Anadolu'daki olayları araştırmak üzere Aydın'a gelen Uluslar arası Tahkik Heyeti Türkler lehine bir rapor hazırlamıştır.

38 yaşında 1. T.B.M.M.'ne Aydın Mebusu seçilen Esat Hoca, II. Meclise de Muğla mebusu olarak seçilmiştir. Milli Mücadele sonrasında Torbalı'ya yerleşmiştir. 15 Nisan 1957'de İzmir'de geçirdiği bir trafik kazası neticesinde yaşamını yitirmiştir.³⁴⁵

2.9.1.5. Mehmet Emin Efendi (Korkut)

1873 tarihinde Bozdoğan'da doğdu. Babası Bozdoğan'da medrese hocası Abdullah Efendi'dir. İlköğretimini memleketinde yaptı. Daha sonra İstanbul'a giderek Fatih Medresesi'nde yüksek öğrenimini tamamladı. Ardından Bozdoğan'a geri döndü. II. Meşrutiyet ilan edildiği vakit Bozdoğan Müftülüğü yapıyordu.³⁴⁶

Mondros Mütarekesi sonrası Batı Anadolu Yunanlılar tarafından işgal edilince Yunan ordusunun henüz girmediği Nazilli'de, Nazilli Müftüsünün evinde çevre yerleşim birimlerinin müftüleriyle bir toplantı yapılır. Bu toplantıda alınan kararlar arasında Demirci Mehmet Efe'nin zeybekleriyle beraber dağdan indirilip mücadeleye teşvik edilmesi de vardır. Mehmet Emin Efendi Demirci Mehmet Efe ile görüşür. Müftü

³⁴⁴ Sarıkoyuncu, *age.* c. 2, s. 274

³⁴⁵ Kemal Özkaynak, *Aydın Şairleri ve Müellifleri*, Yayın Yok, Aydın, 1944, s. 81, Güneş, *agm.* s. 35

³⁴⁶ Sürgevil, *age.* s. 29

ve hocanın telkinleri sonucu Demirci Mehmet Efe ve zeybekler dağdan inip Milli Mücadele'ye katılmışlardır.

Son Osmanlı Mebusan Meclisi Ocak 1920 yılında açıldığında Aydın Milletvekili olarak İstanbul'a gider ancak hastalandığı için meclise gidemez. Mart 1920'de Misak-ı Milli kararını çıkaran meclisi İngilizler basıp milletvekillerini tutuklayıp, Malta'ya sürgüne gönderildiler. Mehmet Emin Bey hastalıktan kurtulup meclise gideceği gün dostları durumu kendisine anlatırlar. Ancak o meclise gitmekten çekinmez. İstanbul'a gitmiş, arkadaşlarının yardımı ile sürgün edilmekten kurulmuştur. Daha sonra Bozdoğan'a gelir. Milli Mücadele'ye gönüllü toplamak için faaliyetlerde bulunur.

Daha sonra Heyet-i Temsiliye'nin çağrısı üzerine Ankara'ya gider. I. T.B.M.M.'ne Aydın Milletvekili olarak katılır. Mehmet Emin Bey milletvekilliği esnasında dul kadınlar, yetim ve öksüz çocukları korumuş, onlara yardımda bulunmuştur. Mehmet Emin Bey 1929'da zatüreden ölmüştür.

2.9.1.6. Hacı Süleyman Efendi

1856 yılında Nazilli'de doğmuş, Osmanlı Mebusa Meclisi'nde bulunmuştur. Nazilli'de müderris iken 64 yaşında I. Dönem İzmir milletvekili seçilmiştir. Arapça ve Farsçanın yanında Rumca da bilen Hacı Süleyman Efendi Yunanlıların İzmir'e ayak bastığı tarihlerde Aydın ve çevresinde halkı Milli Mücadele'ye çağırarak ve onları bilinçlendirerek, işgallere karşı direnme gücünü arttırmak amacı ile camii ve meydanlarda konuşma yapmıştır.³⁴⁷ Bu arada kanun kaçağı olan, dağlarda kızanlarıyla dolaşan Yörük Ali Efe ve Demirci Mehmet Efe'yi dağdan indirme ve Milli Mücadeleye katılma düşüncesini gerçekleştiren grubun önde gelen kişilerinden olmuştur.³⁴⁸

Hacı Süleyman Efendi Yunan İşgali döneminde Nazilli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kurarak çalışmalarına Aydın, Muğla, Denizli, Burdur, Isparta, Antalya, Ödemiş, Kuşadası'na kadar genişleterek devam etmiştir. Nazilli Heyet-i Milliyesi Milli Kuvvetlerin maliye, levazım, insan ikmali, sıhhiye gibi ihtiyaçlarını temin eden Heyet-i Milliye'nin merkez ve başkanlık görevlerini yapmıştır.³⁴⁹ Nazilli Kongreleri'nin toplanmasında da öncülük etmiştir. Hacı Süleyman Efendi hasta ve yaşlı olmasına

³⁴⁷ Borak, *age*, s. 79–81, Aydın, *age*, s. 90–93, Aker, *age*, c. 2, s. 24–26, Güneş, *agm*, s. 36

³⁴⁸ Aker, *age*, c. 2, s. 162, Bayar, *age*, c. 7, s. 2090

³⁴⁹ Aydın, *age*, s. 162–163, Aslan Buğdayı, *Milli Mücadele'de Nazilli, Karacasu Matbaası*, Nazilli, 1996, s. 58–59

rağmen Sivas Kongresi'ne de katılmış Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştür.³⁵⁰ M. Kemal Paşa'nın "Mefkûre Arkadaşımız" diye onurlandırdığı Hacı Süleyman Efendi daha Milli Mücadele yıllarında Cumhuriyet'in ilanının gerekli olduğunu savunanlardandı. Ne yazık ki ilanı görmeden 24 gün önce 5 Ekim 1923'de bir kaza sonucu 68 yaşında vefat etmiştir.

Emperyalizmin ve acımasız işgallerin kol gezdiği günümüzde de vatanını, ülkesini milletini ve onun değerlerini savunan din adamlarına tıpkı Kuva-yı Milliye dönemindeki gibi ihtiyaç duyulduğunu hatırdan hiç çıkarılmamalıdır.

2.10. Yunan İşgal Döneminde Aydınlı Kadınlar

Kuva-yı Milliye'nin daha önce de bahsettiğimiz gibi en büyük özelliği halk kitleleri tarafından gerçekleştirilen topyekun bir mücadele olmasıdır. Yani bu dönemde kadınlar ve erkekler, yurt savunmasında güçlerini ve düşüncelerini birleştirmişlerdir. Zaten toplumsal hayatın her alanında aynı işleri yapan ve işleri bölüşen erkekler ve kadınlar, birlik halinde mücadele etmemiş olsaydı bağımsızlık savaşı kazanılmaz veya savaşla varılan hedefler küçük olurdu.

Bu manada bağımsızlığa giden yolda Türk kadınının önemli bir yeri vardır. Gerçi kadını sosyal olarak sınıflardan, mesleklerden ayrı tutmak mümkün değildir. Bir kadın kentlidir, köylüdür, çiftçidir, öğrencidir, Alevi veya Sünni'dir. Türk ve Müslüman toplumunun çeşitli alt kültürlerinden gelmektedir. Fakat bunların ortak özelliği kadın olmalarıdır. Bu yüzdendir ki Aydın Sancağı'nın Sosyal yapısı incelenirken kadınların faaliyetlerine de ayrıca değinmekte yarar vardır.³⁵¹

2.10.1. Yunan İşgal Döneminde Aydınlı Kadınların Faaliyetleri

Cephede silahla savaşmak, eskiden beri erkeklerin mesleğidir. Bu durum yalnız erkek egemen toplum kültürünün bir sonucu değildir. Cinslerin toplumsal rolleri ile ilgilidir. Kadınlar cephede savaşmazlar, çünkü onlar geride bekleyen çocuklarını

³⁵⁰ Sivas Kongresi Hacı Süleyman Efendi'nin Aydın ve Nazilli'yi temsilen gönderildiği ifade edilmiş olsa bile bu durum hala netlik kazanmamıştır. Son yapılan araştırmalarda başta Hacı Süleyman Efendi olmak üzere sözü edilen diğer iki kişi Sivas Kongresi'ne temsilci olarak değil, Nazilli Heyet-i Merkeziyesi adına 27 Ekim 1919'da Sivas'a görüşme yapmak üzere gönderilmiştir. bk. Dayı, *age*. s. 163

³⁵¹ Hakkı Gürkan Ganız, "Milli Mücadele'de Kuva-yı Milliye'nin Aydınlı Kadınları", *Aydın Aydın Tarih ve Kültür Dergisi*, Yıl. 1, s. 4, Aydın, 2008 ss. 24

emzirip büyütme, hayvan ve ürün yetiştirmek, ocağı tütürmek gibi işlerle uğraşırlar. Yani en az savaşmak kadar önemli işleri bulunmaktadır.³⁵²

Aydın Sancağı ve çevresinde de kadınların Yunan işgal döneminde yukarıda yaptığımız tespiti doğrular şekilde faaliyetler içersinde oldukları görülmüştür. Konuyla ilgili Vakit gazetesinde 1919 Ekim ayı ortalarında bilgi bulmak mümkündür. “Kuva-yı Milliye Sahasından Gelen Bir Doktorun Şayanı Dikkat Beyanatı başlıklı yazı şöyledir:

“Kuvayı Milliye'nin en dikkat çekici yanı kadınlardan oluşan müfrezedir. Yurtlarını savunmak ve Yunanlılardan intikam almak için silahlanan mücahadeler, başlarındaki örtüye rağmen pek heybetli bir manzara arz etmektedir. Bunların en meşhurları Ayşe'dir. Ateş altındaki muharebe eden kadınlardan başka, geri hizmeti bütünüyle kadınlara verilmiştir. Levazım işlerini pekiyi idare etmekte, muhariplere su, süt, ayran taşımakta muharebe edenlerin terlerini silmekte yaralarını bağlamaktadırlar. Erlere, bilhassa hasta ve yaralılara iyi bakılmakta, yaralılara baklava ve börek yedirilmektedir. Her şey temin edilmiş, her şey düşünülmekte bulunmuştur”³⁵³

Asaf Gökbel, Milli Mücadele'de Aydın adlı eserinde; *Savaşın iyice kızıştığı ve öğle sıcağının dayanılmaz şiddeti altında birkaç yüz vatanseverin kahramanca dövüştüğünü karşı tepelerden gören Baltaköy kadınlarının davranışları göz ardı edilemezdi. Kadınların kimi su testisini, kimi ayran güğümünü omuzlayarak, kimi sepetine ekmek ve katkı doldurarak erkeklerin takdir ve hayranlıkları altında kedilerini hiç çekinmeden ateş altına atmışlardır.*³⁵⁴ Diyerek bilgi konumuzla ilgili bilgi vermektedir.

Aydınlı Kadınlar İşgal dönemi içersinde sadece cephe gerisinde yaptıkları faaliyetlerle değil, cesaretli davranışları ile de dikkat çekmişlerdir. Celal Bayar'ın Germencik'te Nahiye Müdürü'nün evinde kalırken yaşamış olduğu bir olay buna örnektir.

“... Galip Hoca Yunan askerlerinin kendisini bulma ihtimaline karşı tehlikededir. Nahiye Müdürü'nün eşi Naime Hanım onu avluda bulunan yaşlı dut ağacının kovuğuna saklar. Önüne çuval ve eşyalar koyar kapatır. Yunan askerleri kapıyı zorlayarak içeri girerler. Her tarafı darmadağın ederek arama yaparlar fakat Galip Hoca'yı bulamazlar.”³⁵⁵

³⁵² Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, Çankaya Belediyesi Yayınları, Ankara, 2006, s. 14

³⁵³ Sarıhan, *age.* s. 21

³⁵⁴ Gökbel, *age.* s. 232

³⁵⁵ Bayar, *age.* c. 6, s. 1935, Feyza Zaim, *Ateşler İçindeydi Germecik*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. 77

Celal Bayar Reisköy'e kaçtıktan sonra Germencik'te kalan Naima Hanım ve çocuklarını kurtarmak için daha önce evinde misafir olduğu Hulusi Efendi'yi bulur. Hulusi Efendi, Reisköylü cesur üç kadın bulur. Onlara görev verir. Kadınlar çıplak ayaklıdır. Bellerinde peştamal sarıdır. Bu köylü kadınlarımız hem cesur hem de temiz kalplidirler. Naime Hanımı ve çocuklarını kurtarmak için ölüme gidercesine Germencik'e doğru koşarlar. Toz kaldırarak gidişlerini seyreden Celal Bayar, bu kadınlarımız için; "hürmetle ayakları öpülecek kadınlar" der.³⁵⁶

2.10.2. Aydınli Kadınların Milli Mücadele'ye Katkısı

Aydınli Türk Ve Müslüman kadını da Kurtuluş Savaşında yukarıda da anlatılan bilgiler dâhilinde ve sorumluluk duygusuyla, savaş ortamı içersinde yapabilecek olduğu her şeyi yapmış veya yapmaya çalışmış, böylece destanlaşan Ulusal mücadelenin önemli karakterleri haline gelmişlerdir. Fakat Aydınli Kadınların gerçekleştirdiği faaliyetler bununla sınırlı kalmamış askeri anlamda da katkı gerçekleştirdikleri görülmüştür.

Bu konuyla ilgili ilk olarak Enver Benhan Şapolyo bilgi vermektedir. Şapolyo, kitabında, Ege'de Kuva-yı Milliye'ye katılan efeleri sayarken *Bunlar arasında kadınlar da vardı. Bilhassa kadınlardan İmam Köylü Çete Ayşe çok cesurdu* ifadesini kullanıyor.³⁵⁷

Aydın'daki Savaşçı kadınlar Arif Oruç'un 1919 yılı sonbaharında Tasvir-i Efkâr'da yayınladığı röportajlarında da yer almaktadır. Onun Demirci Mehmet Efe'nin karargâhında görüştüğü kadınlardan Emire Ayşe hakkında bilgi verilmiştir.³⁵⁸ Hakkında bilgi verilen diğer kadın ise Şerife Ali Kübra'dır. Bu kız henüz 17 yaşındadır. Tıknaz, alçak boylu, sıtmanın tesirinden sararan uçuk çehresinde manevi bir asalet vardır. Yakındaki Çiftlik köyündendir. Yalnız babası vardır. Aydın Savaşından sonra Köşk'te asker olmuştur. Bu görüşme yapılırken silahı ile oynamaktadır.

Şapolyo eserinde; *...Efelerin Aydın'a akınına gören Baltaköy Kadınları omuzlarında su testileri ve ellerinde baltaları ile efelerin peşine takıldılar. Bu manzara*

³⁵⁶ Sadettin Demirayak, "Galip Hoca Germencik Yollarında", *Milli Mücadele'de Germencik Cephesi ve Önderleri*, Editör. Günver Güneş, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Yayınları, İstanbul, 2007, s. 55

³⁵⁷ Enver Benhan Şapolyo, *İstiklal Savaşı Edebiyatı Tarihi, Nesirler ve Şiirler*, Ak Yayınları, İstanbul, 1968, s. 209, Ganız, *agm.* s. 24-25

³⁵⁸ Tasvir-i Efkâr, Sayı 2.917, 30.11.1919'dan Yücel Özkaya, *Milli Mücadele'de Ege Çevresi*, c. 2, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2001, s. 42, Sarıhan, *age.* s. 269

tam bir halk ayaklanması idi. Elinde mavzeri ve göğsünde fişekleri olan zeybek kadınlar kadınları da vardı... diyerek kadınların Aydın savaşındaki önemi üzerinde durmaktadır.

57. Tümen kumandanı M. Şefik Aker, kitabında Aydın kadınlarının cesaret ve kahramanlıklarını anlatıyor.

Bulduğumuz Köprübaşı'nın hemen yakınında Baltaköy adında bir köy vardı. Köyün kadınları, çocukları muharebeyi seyrediyordu.

Ansızın bu köyden birçok kadın sesi işittik ve köy kadınlarında dikkat çekici telaş eserleri gördük. Kadınların bu hallerini muharebeden korkmalarına yorduk. Meğer çok yanlış tahmin etmişiz. Kadınlar arasından vazifeşinas bir Türk anası, muharebenin seyrine koyulan köy kadınlara kahramanca bir haykırma ile ikaz etmiş. Düşmanın ateşi, güneşin sıcağı altında müteessir olan ve Türklük ve Müslümanlık şerefi uğruna düşmana saldıran erkeklerin mücadelesine iştirak etmelerini, savaşçılara su, ayran, ekmek ve yemek taşımalarını, düşmana karşı kendilerine gayret ve kuvvet vermelerini tavsiye etmiş.

İşte seslerin ve faaliyetlerin mahiyeti bu imiş. Bütün köyün kız, kadını çömlüklerini, su testlerini, saç ekmeklerini ve katıklarını alarak kabile kabile harp meydanına doğru yürüdüler.

Baltaköy'ün kahraman kadınları, bütün gün akşama kadar bu fedakârca hizmeti düşman ateşinden hiç korkmayarak yerine getirdiler. Bazıları engellere rağmen ateş hattına kadar dahi sokularak savaşçılara su, ekmek, gayret verdiler.³⁵⁹ demektedir.

R. Alkın'ın tefrikasında Aydın Muharebeleri sırasında Baltaköy'lü kadınların fedakarlıkları şöyle betimlenmiştir:

"...ne duruyoruz nineler, bacılar?... Erkeklerimiz düşmanın bu yaman ateşi, güneşin yavuz sıcağı altında Türklüğümüzün ve Müslümanlığımızın şerefi uğruna boğuşurken buracıkta dinlemek yakıştır mı? Hadi kalkın hele. Birer desti su, birer çörek, birer testi ayran, birer çanak yoğurtla çıkın somun iletelim yiğitlere"

"Bir candan hitab anaları ve nineleri, bacıları ve kızları o anda coşturmuş, Biraz sonra destlileri omuzlayarak çömlüklerini kapalı bu dişi aslanlar, kabile kabile savaş meydanına koşmuşlardır."³⁶⁰

Gerek Yunanlılarla kanlı çarpışmaların yapıldığı Aydın Savaşı, gerekse İşgal yıllarının tamamında Aydın'daki kadınların fedakârlıkları ve katkıları bununla sınırlı değildir. 28-30 Haziran muharebelerinde Umurlu yönünden gelen kuvvetlerimiz

³⁵⁹ Aker, age. c. 1, s. 111-112

³⁶⁰ Razi Alkın, *Yeni Sabah*, Nu. 33, 2 İkinciteşrin 1939, Alpkaya, age. s. 273-274

içersinde Kadın savaşçıların olduğu bilinmektedir. Bunun yanında Baltaköylü kadınlar har içinde Aydın içersinde hem yukarıda belirttiğimiz söz konusu muhabere, hem de bütün işgal dönemi boyunca pek çok kadının fiilen mücadelenin içersinde yer aldığı bilinmektedir. Bu kadınlarımız içersinde Çete Ayşe'nin önemli bir yeri vardır.

2.10.2.1. Çete Ayşe'nin Milli Mücadele'ye Katkısı

1919 yılı sonlarında Haziran ayı sonlarında Aydın'ı geri almak için yapılan çarpışmalarda çete olarak görev yapan Ayşe hakkında ilk bilgiler, Tasvir-i Efkâr muhabiri Oruç'un bir yazısında yer almaktadır. Oruç'un *Ayşe namı diğer Mehmet Çavuş* başlığı altında verdiği bilgilere göre, kendisiyle, diğer üç kadının da birlikte bulunduğu Efe'nin karargâhında görüşmüştür. Ayşe kırmızı yüzlüdür, elmacık kemikleri çıkıktır. Bir defasında Umurlu savaşında ayağından yaralı olarak hastanede epey yattıktan sonra iyi olmuştur ve bugün savaş olsun diye sızlanıp durmaktadır.³⁶¹

— *Nerelisin? Sorusuna*

— *Tepedelenli muhacir*, yanıtını vermiştir. Babasının adı Ahmet'tir. Genç yaşta dul kalmıştır. Kocasını Ankara hastanesinde- Birinci Dünya Savaşında- ölmüş şehit olmuştur.³⁶² 7 yaşındaki çocuğu Demirci Mehmet Efendi'nin yanındadır.

— *Savaşa nasıl girdin sorusuna karşılık*, Aydın'da iken, *Yunanlıların, Yörük Ali'nin çetesi gelecek, içinde kadınlar da var*³⁶³ demeleri üzerine, kalkıp tümen komutanı gelinceye kadar kendisinin de çeteye yazıldığını, Aydın'da 58 saat savaştığını, takım çavuşu olduğunu, Koçarlı'ya gittiğini, iki kez de Menderes'te ateşe girdiğini söylemiştir.

— *Korkmadın mı Harp Ederken*

— *Hiç korku gelmedi yüreğime Şimdi dört aydır silâh altındayım. Üç yol ağzında Umurlu'da yaralandım. Bir ay oldu. Aydın'da 58 saat çakmak çaldım da bir şey olmadı Umurlu'da yaralandım.*

— *Sen kadın olduğun halde böyle harp yapmaktaki maksadın nedir?*

³⁶¹ Özkaya, *age*, c. 2, s. 40

³⁶² Özkaynak, *age*, s. 77-78

³⁶³ Çete Ayşe silahlı mücadeleye ilk teşebbüsü Yunanlıların İzmir'i işgali üzerine ikamet ettiği İmamköy'den Aydın'a silah tedarik etmek amacıyla gelmesiyle başlamıştır. Nitekim Yörük Ali'nin çetesinde kadınlar olduğunu da bu vakitte Aydın'da öğrenmiştir. bk. Özkaynak, *age*, s. 78

— *Milletimiz mülkümüz yandı. Aydın... Anamın, babamın, ceddimin vatanı Aydın yandı... Bak benim yedi yaşında çocuğum kaldı. Namusumuzu, ırzımızı muhafaza için çıktım.*

Çete Ayşe hakkında Oruç Bey'in yanı sıra Leman Kısa'nın Aydın Tarihi Ve Coğrafyası adlı kitapta da geniş bilgiler bulmak mümkündür. Çete Ayşe şimdi³⁶⁴ yazın İmamköy'de, kışın Aydın'da oturmaktadır. Ayşe'nin Leman Kısa'ya anlattığına göre Kurtuluş savaşı yıllarında 22 yaşındadır ve iki kızı vardır.

Yunanlılar 27 Mayıs 1919 günü Aydın'ı işgal ettikten sonra kendi köyü olan İmamköy'den Aydın'a inerek silah satın almış ve bir çuval içinde köye getirmiş. Tüfekte ateş etmesini öğrenmiştir. Erkek elbisesi giyerek çetelere katılmıştır. Yüzlerce kızan ile birlikte Aydın'a yürümüştür. Aydın kurtarılınca köyüne dönmüştür. Yunanlılar yeniden Kızılcaköy'den dönmüş diye işitince mavzerini alarak Yörük Ali'nin karargâhına girmiştir. Ali Efe onu eve gönderince silahını ona teslim etmiştir.³⁶⁵

Kemal Özkaynak'ın 1945'de yayınlanan ve yayın tarihinde Ayşe ile yapılan söyleşi kitabından bir alıntı ile Çete Ayşe ile ilgili son sözlerimizi söyleyelim

— *O günlerin yadigârı, bir hatırası var mı? Efe teyze*

— *O günlerin bende iki hatırası var. Biri rahmetli Atatürk'ün göğsüme taktığı İstiklal Madalyası, öteki de heyecanını kalbimde daima yaşattığım vatan hasreti.*³⁶⁶

³⁶⁴ Kitabın basıldığı tarih kastedilmektedir (1960)

³⁶⁵ Leman Kısa, *Aydın Tarihi Ve Coğrafyası*, Coşkun Matbaası, Aydın, 1960 s. 95

³⁶⁶ Özkaynak, *age.* s. 87

III. BÖLÜM

YUNAN İŞGALİNİN AYDIN SANCAĞI'NDA YARATTIĞI TAHRİBAT VE SOSYAL YAPIDA YAŞANAN DEĞİŞİMLER (1919-1920)

3.1. Sosyal Bir Facia: Aydın Sancağı'nda Yunan Mezalimi

Batı Anadolu'da işgal döneminin en önemli sonuçlarından biri toplumsal açıdan günümüz de dahi etkisini devam ettiren sosyal bir yara açmış olmasıdır. Bu sosyal yaranın temel sebebi de Yunan ordularının Batı Anadolu topraklarına girer girmez savaş kuralları ve insani değerleri hiçe sayarak uygulamış olduğu mezalim denilen olgudur.

Mezalim kelime anlamıyla haksızlık ve zulüm kavramları ile eş değerdir. Savunmasız şehir, köy, yerleşim yerleri ve binaların, dini, vakıf, eğitim öğretim kurumlarının kuşatılıp, tahrip edilmesi veya kasıtlı olarak zarar verilmesi; bilim sanat çalışmalarının, tarihi eserlerin yağmalanması mezalim olarak adlandırılır.³⁶⁷

Mezalim kelimesini açıklamak Yunan ordusunun bu bölümde anlatacağımız faaliyetleri için yeterli olmayabilir. Çünkü Yunan mezaliminin kendine göre ve farklı bir tanımı olması gerekir:

Yunan ordusunun savunmasız şehri, her kasabayı ve her köyü evvela silahlı kuvvetlerle baştan aşağıya kadar soymak, evleri yakmak, ortada kalmış biçareyi en aciz kadın ve çocuklarına kadar kurşun yağmuruna tutmak, tecavüz ve ırza işgalden ibaret olan tahrip planı.³⁶⁸

Aydın'da işgalle birlikte sivil halkın etkin biçimde Yunanlılara karşı koyabilecek bir hali yoktu. Yunan işgal kuvvetlerinin kentli Müslümanlara karşı askerlik açısından geçerli bir bahanesi de yoktu ama onların eylemlere bulaşmayan hali kendilerini Yunan askerlerinin hışmından kurtaramadı.³⁶⁹ Bu durum da Yunan

³⁶⁷ Murat Özcan, *Tarih Işığında Yunan Mezalimi*, IQ Kültür, Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 41–42

³⁶⁸ Halide Edip, Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Mehmet Asım, *Yunan Mezalimi*, çev. Hüseyin Fevzi Ayberk, Yeni İstanbul Yayınları, Yer Yok, 1970, s. 13

³⁶⁹ Justin Mc Carty, *Ölüm ve Sürgün*, çev. Bilge Umar, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 302–303

ordusunun Aydın'a girmesiyle uyguladıklarının mezalim kavramıyla bire bir uyduğunun göstergesi olmuştur.

Yunanlılar Aydın'ı işgal etmekle kendilerinin kontrolüne bırakılmış bölgenin dışına çıkmış bulunuyorlardı. Yunanlılar artık nüfusun büyük bölümünün Türk olduğu tartışma götürmeyecek bir bölgede faaliyet göstermeye başlamışlardı.³⁷⁰ İşgal ettikleri her bölgeyi Megalo İdea düşüncesi içersinde Yunanistan toprağı yapmayı amaç edinmiş bir siyasi izlenceye sahipti. Bunu gerçekleştirebilmek için savunmasız Aydın halkına işgalin ilk gününden itibaren mezalim uygulamaya başlamıştır

27 Mayıs'ta işgal sürecinin başlamasıyla birlikte Yunan askeri sistemli bir mezalime niyetlendiğini her davranışı ile açıkça belli etmiştir. İşgalden hemen sonra Yunan İşgal kumandanlığı bir beyanname yayınlayarak, halktan verilen süre zarfında, silahlarını teslim etmesini istemiştir.³⁷¹ Teslim etmeyenlerin yapılacak aramalarda, silaha sahip olduğu anlaşıldığı takdirde, en az beş yıl hapis cezasına çarptırılacaklarını ilan etmiştir.³⁷² İşgal süreci boyunca buna benzer birçok emir ve beyannamenin yayımlandığı görülmüştür. Bunda asıl maksat yapılacak katliam sırasında Türklerin mukavemetinin kırılması idi. Onlara göre gerçekleştirilmek istenen kıyım ve mezalim sorunsuz ve hızlı olmalıydı. Şimdi Yunan işgalinin gerçekleştirdiği tahribatı da Mezalim kavramının içine alarak, başlıklar halinde incelemeye çalışalım.

3.1.1. Yunan Mezaliminin Halk Üzerinde Yarattığı Psikolojik ve Manevi Tahribat

İşgalin hemen ertesinde Yunan kuvvetlerinin Aydın'daki faaliyetleri toplumsal yaşamı olumsuz etkilemiş aynı zamanda toplum psikolojisinin bozulmasına neden olmuştur. Yunan ordusunun Aydın'a ayak basmasından sonra işgalin yayılma süreci de başlayacaktır. Bu süreç daha Önce de bahsettiğimiz üzere Aydın'da Kuva-yı Milliye oluşumunun başladığı dönem olacaktır. Fakat burada bizim konumuz açısından önemle belirtilmesi gereken nokta bu zaman aralığı içersinde, yani Yunan kuvvetlerinin Aydın Sancağı ve çevresine yerleşme sürecinde özellikle Aydın'daki Türk toplumunun yaşamış olduğu psikolojik ve manevi zorluklar olacaktır. Bu açıdan Yunan idaresinin ve

³⁷⁰ Mc. Carty, *age.* s. 306

³⁷¹ ATASE Arş. Kl. 81. Ds. 128-301 F. 6/1-4, ATASE Arş. Kl. 426 Ds. (1-6)3 F. 38-21, Asaf Gökbel., *Milli Mücadele'de Aydın*, Kolalı Matbaacılık, Aydın, 2005, s. 328

³⁷² *İstiklal Harbi Gazetesi*, 1 Temmuz 1919

yerli Rum halkının Aydın halkına uyguladığı davranış biçimi bizim için önemlidir. Bu konuya dair ayrıntılı bilgi edinmekteyiz.

İşgalden sonra Yunan ordusundan yüz bulan Rumların taşkınlıkları artmıştır. Rum mahallelerinden Türklerin feslerini yerlere atmaya, dövmeye ve küfürler etmeye, “yakında Türkleri keseceğiz” gibi tehditler etmeye başlamışlardır.³⁷³ Özellikle işgalin ilk günlerinde Rum mahallelerinden geçen oduncu, kömürcü, yoğurtçu ve yumurtacı gibi seyyar esnaf ve köylüler bu türlü hakaretlere maruz kalmışlar ve dövülmüşlerdir.³⁷⁴

Çarşı ve mahallelerin korunmasıyla görevli Pazvant denilen inzibat memurları uzaklaştırılarak, asayiş ve inzibat Yunanlıların eline geçmiştir. Bu işlerle görevli olanlar ise Türk ahalisine tahrik edici bir tavır takınmışlardır.³⁷⁵ Ezan okuyan müezzinlerle alay edilmiş ve bazıları da öldürülmüştür.³⁷⁶ Yunan askerleri, camilere ve minarelere, top ve makineli ateş açmak suretiyle tahribatta bulunmuşlardır.³⁷⁷

Yunan askerleri “yakında şapka giyeceksiniz, “sizin 50 askeriniz bizim 2 askerimize bedeldir.” gibi sözlerle milli hisleri rencide ettikleri gibi camilerde halka çeşitli hakaretlerde bulunmuşlar ve Müslüman ibadetini engelleme yoluna gitmişlerdir.³⁷⁸

Ramazan Paşa Camii’ne gelen Yunan askerleri, namaz kılınan yere ayakkabıları ile girerek, gürültü yapmışlar, sigara içmişler ve müezzin kıraatını taklit etmişlerdir. Ramazan ayında halkın teravih namazı için Camiye gitmeleri yasaklanmış, Ramazan ayında halkı sahura kaldırmak amacıyla çalınan davulun Yunan askeriyesi ve Rumlar tarafından çalınması engellenmiştir. Ayrıca Ramazan topunun atılmasına da mani olunmuştur.³⁷⁹

Yüzbaşı Nuri Bey ve Orta Mahalle bekçibaşısı tarafından hazırlanan raporda, Ramazan ayında, halkın teravih namazı için camiye gitmelerinin yasaklandığı ve dini ibadetlerini ifa edemediklerini Yunan kumandanlarına bildirdikleri halde müracaatlarının itibara alınmadığını belirtmektedir.³⁸⁰

³⁷³ ATASE Arş. Kl. 243 Ds. 17. F. 42

³⁷⁴ Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli (1919–1923))*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s. 143

³⁷⁵ ATASE Arş. Kl. 81 Ds. 128–301 F. 6/1–4; ATASE Arş. Kl. 426 Ds. (1–6)3 F. 38–21. Gökbel, *age.* s. 328

³⁷⁶ Gökbel, *age.* s. 328–329, Turan, *age.* s. 147

³⁷⁷ ATASE Arş. Kl. 243 Ds. 43–17 F. 25

³⁷⁸ ATASE Arş. Kl. 89 Ds. 43–17 F. 25

³⁷⁹ ATASE Arş. Kl. 81 Ds. 128–301 F. 6–4, ATASE Arş. Kl. 402 Ds. 14–5 F. 1/15–16, Gökbel, *age.* s. 329–330

³⁸⁰ ATASE Arş. Kl. 81 Ds. 128–301 F. 9–5

İşgalin Aydın halkı adına yaptığı psikolojik çöküntüyü irdelemek adına Asaf Gökbel'in eserinden Sarraf Mehmet Kavaslıgil'in anılarından aktarılan bilgiler bize önemli bir ışık tutmaktadır.

“ 27 Mayıs 1919 kötü bir gün. Bugün Tellidede tarafında şiddetli bir patlama oldu. ...bütün çarşı, mağazalar, kahveler, lokantalar, fırınlar bile kapalı...

Mustafa Turan ise eserinde arşiv belgelerinden önemli yola çıkarak işgal günü Aydın'daki psikolojik çöküntüyü açık bir şekilde dile getirmiştir:

“İşgal günü Aydın Çarşısı Yunan Bayrakları ile donatılmıştır. Topyatağı mevkiinde bulunan askeri hastane direğinde bulunan Kızılay bayrağı indirilmiş ve ayaklar altına alınarak parçalanmıştır. Aynı yerde bulunan Sultani Mektebi Yunan topçu askerleri tarafından işgal edilmiştir. Bu okulda okuyan yüz yirmi üç öğrenci dışarı atılmıştır.³⁸¹

Haziran ayı boyunca Aydın'da kazasında yaşanmış olan olayların benzerinin Nazilli'de de yaşandığı görülmüştür. Yerli Rumlar ve Yunan askeri sistemli bir şekilde Türk halkının yaşayışı, inançları ve sosyal ilişkilerini zedeleyici davranışlarda bulunmaktan çekinmedikleri açık bir şekilde görülmektedir.

İşgalden sonra Nazilli'de Osmanlı jandarması görevden men edilmiş, idari zabitanın kontrolünden mahrum kalan Türkler kendi mahallelerinde Yunan askeriyesinin ve Rumların tahrik edici davranışlarına maruz kalmıştır. Bununla beraber Nazilli'deki ilk işgal sürecinin bitişi olan Haziran ayının sonuna kadar her türlü toplumsal ve psikolojik baskının da Türk halkına yaşatıldığı görülmüştür. Yunanlılar ve yerli Rumlar, Türk Mahallelerinde, “İstanbul'a gideceğiz, Padişahı keseceğiz” gibi sözlerle hakaretlerde bulunmuşlardır.³⁸² Yunanlılar Nazilli'de memurların bir kısmını tutuklamışlar, bunlardan bir kısmını da şehirden uzaklaştırmışlardır.³⁸³

Söke halkı da İtalyanların iyi niyetli davranışları rağmen, Yunan ordusunu Söke'ye dair emelleri ve bölgede daha önce de belirttiğimiz üzere Rum nüfusunun fazlalığı nedeni ile işgalin ilk ayını Söke, sıkıntılı bir şekilde geçirmiştir. Bölgenin kozmopolit yapısı gereği Türkler ve Rumlar arasında yaşanan ekonomik ve toplumsal ilişkiler bir anda kopma noktasına gelmiş, Söke âdete yaşanmaz bir yer hüviyeti kazanmıştır. İşgalden önce adalardan gelen Rum çetelerinin, yerli Rumlarla beraber

³⁸¹ Turan, *age.* s. 142

³⁸² ATASE Arş. Kl. 72 Ds. 242-273 F. 7-4

³⁸³ Murat Hocaoglu, *Belgelerle Yunan Barbarlığı*, Bereket Yayınları, İstanbul, 1985, s. 224, Turan, *age.* s. 174, Günver Güneş, “Yunan İşgali'nin Nazilli ve Çevresinde Yarattığı Tahribat”, *Milli Mücadele'de Nazilli Cephesi ve Önderleri*, Editör: Günver Güneş, Mehmet Başaran, Aydın İli ve İlçeleri Kültür Derneği Yayınları, İstanbul, 2007, s. 137

yaptıkları terör niteliğindeki faaliyetler daha sonra üzerinde duracağımız mezalim ve iç göçün de kaçınılmaz bir sebebi haline gelecektir.

R. Alkın'ın aktardıkları da Söke kazasında işgalin oluşturduğu manevi ve psikolojik tahribatı açık bir şekilde göstermektedir.

“ O sıralarda Söke Kazası ve Söke Müslümanları pek elim bir vaziyette bulunuyorlardı. Çünkü kasabada büyük bir Rum ekseriyeti vardı. Bu Rumlar Çetecilerin teşviki ile adeta canavarlaşmıştı. Sürülerle etrafa saldırmaya başlamışlardı. Köylüleri köylerinden kovuyorlar, Köylülerin varını yoğunu bir anda ellerinden alıyorlardı. Hayvanlarını adalara taşıyorlardı. Şehirden, köyünden uzaklaşan her Türk öldürülüyor, dini ve ahlaki değerleri ile alay ediliyor, saygı gösterilmiyordu. Bölgede asayişin sağlamakla yükümlü olduğunu söyleyen İtalyanlar da bu vaziyete adeta seyirci kalıyorlardı.”³⁸⁴

Görüldüğü üzere Yunan işgalinin ilk devreleri Aydın ve ona bağlı kaza merkezlerinde psikolojik ve manevi açıdan çok büyük sıkıntıları beraberinde getirmiştir. İşgalin hemen ertesinde dikkat çeken konu ise sosyal yapının önemli bir parçası olan Rum ahalinin Yunan orduları ile beraber kurmuş olduğu işbirliğidir. Bu durum Türkler açısından tam bir felaketle sonuçlanmıştır. Yüzyıllardır aynı toprakları paylaştığı ekonomik ilişkiler kurduğu, Rum halkının bu davranışı Aydın ve çevresindeki sosyal ilişkilerin de aksamasına neden olacaktır. Dikkat çeken diğer bir husus ise Aydın'daki Türk halkının işgal sürecinin başlamasıyla birlikte değer yargılarının hiçe sayıldığıdır. Kızılay kurumunun etkisiz hale getirilmesi Ramazan ayına denk gelmiş olan işgalde Türk halkının ibadetlerine yapılan saygısızlıklar daha sonradan çekilmez hale gelecek olan Yunan mezaliminin bir başlangıcı olduğu gibi sosyal facianın da başladığının bir göstergesidir.

3.1.2. Öldürme, Tecavüz ve Yaralama Olayları

3.1.2.1. Aydın Kazası ve Çevresi

Yunanlıların Aydın'ı işgaliyle beraber resmi belgelerin de kaydettiği gibi, insanlık açısından en vahşi hareketleri sergilemekten çekinmemişlerdir. Nitekim öldürme ve yaralama vakalarıyla bunu en açık bir şekilde göstermişlerdir.

³⁸⁴ R. Alkın, *Yeni Sabah*, Nu. 25, 25 İkteşrin 1939

Yunan ordusu tarafından Türk halkına karşı yapılan kıyım işgalle beraber hemen başlamıştır. Denizli Muhacir Mahallesinde oturmakta olan Aydın Tahrirat Kalemi Başkâtibi Seyfi Bey, Aydın'ın ilk işgalinde gördüğü öldürme ve yaralama vakalarını şu şekilde anlatmaktadır:

“İşgalde Aydın'da idim. Yunanlılar dışarıda çeteler olduğunu bahane ederek katliama başladılar. Karacaahmet, Cuma Ramazan ve Terziler Mahallelerinde işe başladılar... Müslümanları süngüleyerek öldürüyorlar. Böyle öldürülenlerden, istasyon civarında Kadıköylü Mehmet Efendi, Terziler Mahallesi ile Akbaldır Mezarlığı'nda birbirine sarılmış Cemal ve Ragıp ismindeki, eski icra memuru Ali Efendi'nin iki oğlunun cesetlerini tanıdım. Köprü altında bacakları ayrılarak öldürülmüş altı yaşlarında bir kız çocuğu gördüm...”³⁸⁵

Aydın eski Nüfus Memuru ve Denizli Nüfus Memuru Süleyman Rüştü Bey, Aydın'ın işgali sırasında gördüklerini şöyle anlatmaktadır: “... Yunan işgalinde Meşrutiyet Mahallesinde oturuyordum... Jandarmanın Taburu Deposu yağma edilirken, orada bulunan Başçavuş Vehbi Efendi öldürüldü. Çıksorut mahallesinde oturan Şer'iyeye Kâtibi Sadık Efendi, İmam Hafız Ali Efendi kapıları önünde öldürüldüler. Hıdırbeyli, Aksekili, Erbeyli Sözteke, Kuyupınar ve İkizdere Köylerinden 40 Müslüman'ı elleri bağlı olarak götürdüklerini gördüm. Yolda öldürülmüş oldukları işittim... Ayrıca İstasyon civarında İzmir Otel Odacısı Bilal Arslan, Komiser İbrahim ve Aydın Eşrafından Necip Beylerin cesetlerini gördüm.”³⁸⁶

Aydın muhacirlerinden Musulluzade Ahmet Efendi Yunanlıların evlerini bastıklarını, daha sonra İzmir'e götürülerek tutuklandığını, trene binmeden evvel 18 yaşlarında iki genç postacıyla, Jandarmanın gözleri önünde şehit edildikleri, hapisanede iken Saatçi Ahmet Efendi'nin dayaktan kaburgalarının kırıldığını, burada zulüm ve işkence altında otuz iki gün kaldıklarını belirtmektedir.

Yunan kuvvetlerinin acımasızlığı daha Yunan işgalinin ilk ayında kendini göstermiştir. 20-21 Haziran 1919'da yapılan Erbeyli Baskını'nda 70-80 ölü ve yaralı vermelerine kızan Yunanlılar, acımasızca ve insanlık dışı uygulamalar neticesi civarda ele geçirdikleri 72 kişiyi öldürdükten sonra Karapınar ve Germencik İstasyonlarına kuvvetlerini toplayarak çekilmişlerdir.³⁸⁷ Erbeyli Yunan Karakolu'na bir gece vakti Durmuş Ali Efe tarafından düzenlenen baskın neticesinde baskının öcünü almak için

³⁸⁵ *Yunanlıların Yeni İşgal Ettikleri Söke Havalisinde Yunan Askerlerinin Vahşeti*, (Tarihsiz) s. 11-12

³⁸⁶ *Yunanlıların Yeni İşgal Ettikleri Söke Havalisinde Yunan Askerlerinin Vahşeti*, (Tarihsiz) s. 13-14

³⁸⁷ Gökbel, *age.* s. 308-309

Yunan askerleri çevrede buldukları köylüleri yaşlarına bakmadan, karakol önüne getirip kurşuna dizmişlerdir. Katledilenlerin bir kısmı karakol önündeki kuyuya atıldıktan sonra, diğerleri bugün anıtın bulunduğu yere toplu olarak gömülmüşlerdir. Yunanlılar tarafından savunmasız sivillere yönelik yapılan katliam bölgedeki diğer katliamların da habercisi olmuştur.³⁸⁸

Yunan Ordusu Tellidede Savaşının ardından Ovaeymir, Yeniköy ve Kadıköy’de yaşlıları ve sakatları öldürmüş, kanlı feslerini süngülerinin uçlarına takarak Aydın’da gösteri yapmışlardır.³⁸⁹

Kuva-yı Milliye’nin Haziran ayının sonlarına doğru Aydın’ı kurtarmak amacıyla gerçekleştirdiği mukavemet sırasında Yunan mezalimi dehşet verici boyutlara ulaşmış, öldürme ve yaralama olayları artmıştır.

Türk birlikleri 30 Haziran günü üç koldan şehre girmeye başladığı zaman Yunanlılar nefret ve hırslarından ne yapacaklarını şaşırılmış vaziyette idi. 28 Haziran akşamı Yunan askeri ile birkaç Rum rasgele bir Müslüman evine girerek evde bulunan kadın erkek çoluk çocuk 25 kişi ile karşılaşmıştır. İçeride bulunanlar Yunan askerleri tarafından tamamen soyulduktan sonra 10–14 yaşlarında bulunan kızlardan dördünü alıp götürmek istemişlerdir. Kızların annelerinin yalvarmasına karşılık Türkçe olarak münasebetsiz sözler saf ederek katliama başlamışlardır. Evde bulunan beş kişiyi öldürmüşler, dört kişiyi de yaralamışlardır.³⁹⁰

Aynı gün Kutb-Ala Mahallesinden Kazıcı İbrahim, Mehmet ve Osman Yunan askerleri tarafından Rum Mahallesi’ne götürülüp, İbrahim ile birlikte bir arkadaşı öldürülmüştür. Kaynak Mahallesi’nden Deveci Arap Tahir süngülenerek öldürülmüştür.³⁹¹

Haziran Ayının son haftası yaşananlar İngiliz yetkilileri bile rahatsız edecek kadar büyük olmuştur. Aydın olaylarına tanık olmuş bir İngiliz gözlemci kentte muhteşem bir kıyımın olduğunu ve bunun Yunan ordusunca örgütlendiğini belirtmiştir.³⁹²

Aydın Merkez Kumandanı 3 Temmuz 1919 tarihinde 57. Fıkra Kumandanlığı’na gönderdiği raporunda on kadar Yunan askerinin birkaç Rum’un evinin kapısını kırarak

³⁸⁸ Tarihe “Erbeyli Katliamı” olarak geçen bu vahşette ölen Müslüman Türkler’in isimleri için bk.Çetin Gümüoğlu, Karapınar Aslanları, İncirlioğlu, 2007, s. 49–52, Mustafa Kenan Özkan “Erbeyli Şehitler Anıtı”, *Milli Mücadele’de Germetik Cephesi Ve Önderleri*, Aydın, 2007, s. 39–50

³⁸⁹ Salahi R. Sonyel, “İngiliz Belgelerine Göre Anadolu Yanıyor”, *Cumhuriyet*, 28 Eylül 1992

³⁹⁰ Talat Yalazan, *Türkiye’de Yunan Vahşet ve Soykırım Girişimi*, c. 1, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1994 s. 24

³⁹¹ *ATASE Arş.* Kl. 81 Ds. 128–301. F. 4–1, *ATASE Arş.* Kl. 402 Ds.14–5 F. 1–66

³⁹² Carty, *age.* s. 307

içeri girdiklerini ve evde bulunanları tamamen soyduktan sonra 10–14 yaşlarındaki kızlardan dördünü ayırıp, üç kadın ve iki erkeği öldürdüklerini belirtmektedir.³⁹³

Aydın'dan çekilmek zorunda kalan Yunanlıların bu çekilmeleri sırasında halka yaptıkları zulümleri 30 Haziran 1919'da Aydın' gelen Celal Bayar şöyle anlatmaktadır:

“...birden küçük sayılabilecek fakat çok hazin bir manzara ile karşılaştım. Sımsıkı örtünmüş, yaşlı iki Türk kadını ağlıyordu. Önlerinde bir bez parçasıyla örtülmüş bir ceset yatıyordu. Yanlarına yaklaştım, sordum

- Ne oldu?
- Bu benim kızımdır. Önce namusumuzun... dedi. Sözüne devam edemedi. Sonra elleriyle gözyaşlarını silerek, kendisini zorladı ve oğlunun da öldürüldüğünü söyledi.³⁹⁴

Yunanlıların 30 Haziran'da gerçekleştirdikleri geri çekilme sırasında çıkan büyük yangını fırsat bilerek sebepli sebepsiz herkesi öldürmeye çalıştıkları görülmektedir.³⁹⁵ Rahmi Apak bu sırada şehrin enkazından ve civar yerlerden bine yakın cesedin toplandığını söylemektedir.³⁹⁶

Resmi Belgeler ve kayıtlar incelendiğinde her türlü duygudan yoksun Yunan askerlerinin yaralama ve öldürme olayları esnasında birçok kızın bekâretinin giderilmesine sebep olduğu anlaşılmaktadır.

1 Ağustos 1919'da birkaç ihtiyar heyetinin düzenlediği tutanaklara göre Yunan ordusu 20'ye yakın insanın evlerine zorla girerek kadınların namusuna tecavüz ettikten sonra bir kısım kadın ve kızı zorla götürüp, tehdit ederek içki içirilmiş ve daha sonra onlara tekrar tecavüz ederek öldürmüşlerdir.³⁹⁷

Sultanhisar'ın Göndük Köyünde oturan genç bir kadın İşgalin sekizinci günü Yenipazar'a doğru giderken yol üzerinde silahlı Rum ve Yunan askerleri ile karşılaşmış. Bu kişiler genç kadını etkisiz hale getirdikten sonra küçük çocuğunun önünde 4 saat boyunca tecavüz etmişlerdir.³⁹⁸

³⁹³ ATASE Arş. Kl. 407 Ds. (13–7)7 F. 47,8 ATASE Arş. Kl. 402 Ds. 14–5 F. 1–58

³⁹⁴ Günver Güneş, “Yunanistan'ın Aydın'ı İşgali ve Bölgede Yarattığı Tahribat”, *Milli Mücadele'de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, , Editör. Günver Güneş, Mehmet Başaran, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını, Aydın, 2009, s. 220, Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, c. 6, Baha Matbaası, İstanbul, 1969, s. 1969

³⁹⁵ BOA. DH. KMS. 52–3./29

³⁹⁶ Rahmi Apak, *İstiklal Şavaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?*, TTK Yayınları, 1989 s. 100

³⁹⁷ ATASE Arş. Kl. 81 Ds. 301. F. 4–8

³⁹⁸ Yalazan, *age*. C. 1 s. 23

Aşağı Kozdibi Mahallesi'nde 18 yaşındaki bir kız komşusuna gitmekteyken Yunan devriyesi tarafından tekrar evine getirilerek kızlığı giderilmiş, daha sonra da elleri bıçakla kesilerek dişilik organına sokulmak suretiyle şehit edilmiştir.³⁹⁹

Aydın'da namus ehli ulemadan Arap Hacı Hafız Efendi'nin evinin bahçesinde öldürüldüğü sırada Hacı Murat Ağa adından bir kişinin gelini ölüm haline gelecek şekilde tecavüz edilmiş ve yaralanmıştır.

Ayrıca, yine çoğu kadın olmak üzere (isimleri arşiv belgelerinde vardır) 20'ye yakın insanın evlerine zorla girilerek, kadınların namuslarına tecavüz edildikten sonra bir kısım kadın ve kız zorla götürülüp tehdit edilerek içki içirilmiş ve daha sonra şehvet arzularını bu çaresiz kadın ve kızlar üzerinde teskin ettikten sonra bunların da hepsi öldürülmüştür.⁴⁰⁰

Yunan askerlerinin ve Rumların gerçekleştirdiği tecavüz olayları ile ilgili kayıtlarda birçok belge vardır. Bunları bir eserde toplamak şu an için belki mümkün olmayabilir ama bu utanç verici tecavüz hareketlerine yukarıda verilen örneklerin yeterli geleceği düşüncesindeyim.

Yunanlılar işgal süreci boyunca Aydın'da katliamdan asla vazgeçmemişlerdir:

Çıksorut Mahallesi'nde bir şahıs Yunan devriyesi tarafından karısının gözleri önünde erkeklik uzvu ve elleri kesildikten sonra başından vurularak şehit edilmiştir. Orta Mahallede 14 yaşındaki Hüseyin Karacaahmet mezarlığına götürülerek göğsü erkeklik uzvuna kadar kesilmek sureti ile öldürülmüştür.⁴⁰¹

Kozdibi'nde 85 yaşlarında yatalak bir Türk, Yunan askeri tarafından gırtlığı kesilmek suretiyle öldürülmüştür. Güzelhisar Mahallesi'nde 70 yaşlarındaki Pabuççu Hüseyin, Yunanlılar tarafından kafası kesilmek sureti ile öldürülmüştür. Yine Güzelhisar Mahallesi'nde Hacı Mustafa Efendi 50 yaşlarında olduğu halde, mağazasından evine dönerken mahalle sokağında Yunan devriyeleri tarafından atılan mermilerle iki ayağından yaralanmış ve tedavi altına alınmıştır. Orta Mahallesi'nde 45 yaşlarında İbrahim oğlu Hüseyin Yunanlılar tarafından elleri bağlı olarak süngü ile şehit edildi. Cuma Mahallesi'nde altı kişilik ailenin hepsi yan yana yatırılarak Yunanlılar tarafından öldürülmüştür.⁴⁰²

³⁹⁹ ATASE Arş. Kl. 402 Ds. 7. F. 52-1

⁴⁰⁰ Yalazan, *age*. c. 1 s. 22

⁴⁰¹ ATASE Arş. Kl. 402 Ds. 7. F. 52-1

⁴⁰² Günver Güneş, "Yunanistan'ın Aydın'ı İşgali ve Bölgede Yarattığı Tahribat", *Milli Mücadele'de Aydın Sancağı ve Yörüük Ali Efe*, Editör. Günver Güneş, Mehmet Başaran, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını, Aydın, 2009, s. 224-230, Yalazan *age*, c. 1, s. 28

Aşağı Kozdibi Mahallesi'nde İbrahim, 60 yaşındaki validesi ve 17 yaşındaki oğlunun evlerine Yunan devriyeleri girerek bıçak ve süngülerle öldürmüşlerdir. Cuma Mahallesi'nde Helvacı İsmail'in 35 yaşlarındaki kayınbiraderi Hüseyin, akşamleyin mağazasından evine çağırılarak Dükkanönü karakolunda Yunan müfrezesi tarafından alıkonularak, süngü ve kasatura ile önce dövülüp yaralandıktan sonra aynı yerde kurşuna dizilmek suretiyle öldürmüşlerdir.⁴⁰³

Tabak Mahallesi'nde Helvacı Ahmet Çavuş'un kızı Karasulu Hacı Mehmet, akşamdan sonra ibadet için camiye giderlerken 55 yaşındaki Hacı Mehmet, Yunan devriyeleri tarafından vurularak öldürülmüştür. Kemer Mahallesi'nde Dana Memiş de evinden zorla çıkartılarak öldürülmüştür.⁴⁰⁴

Cuma Mahallesi'nde Dükkanönü Camii'nin 65 yaşındaki müezzini Hafız Mehmet Efendi eşinin gözü önünde dili kesilerek sonra süngülerle şehit edilmiş, daha sonra da yakılmıştır. Cuma Mahallesi'nden Kömürcü Muhsin, sakat olan karısını ateşten kurtarmakta iken, her ikisi de öldürülmüştür.⁴⁰⁵

Balcılar Mahallesi'nde Celal oğlu Kadir, Yunanlılar tarafından evinden alınarak Ali Efendi oğlu Hüseyin'in evinde öldürülmüştür. 27 Haziran 1919 günü Dükkanönü Mahallesi'nde karakol önünden geçmekte olan Ulaloğlu Salih ve Çilingiroğlu Ali karakolda bulunan Yunan askerleri tarafından sebepsiz yere öldürülmüştür. Cesetleri askerler tarafından Rum mahallesine götürülmüştür. Aynı gün Paşa Mahallesi'nden Fethi Efendi ile birkaç kişi Yunan askerleri tarafından öldürülmüştür. Meşrutiyet ve Çıksorut Mahalleleri karakol komutanının 3 Temmuz 1919 tarihli tutanağında, Kemer Mahallesi Muhtarı Mehmet Ali Efendi'nin burnu ve kulakları kesildikten sonra öldürüldüğü ifade edilmiştir. 28 Haziran 1919 günü Kozdibi Mahallesi'nden Mehmet Efendi, Yunan askerleri tarafından boğazı kesilerek öldürülmüştür. Aynı gün Ramazan Paşa Mahallesi'nden Ambarlıoğlu Mehmet Efendi, Ramazan Paşa Camii'ne alınarak süngü ve işkence ile öldürülmüştür. Tahrirat Kalemi'nde çalışan İbrahim Efendi yerli Rumlardan fotoğrafçı Kosti'nin teşvikiyle Yunan askerlerince öldürülmüştür.⁴⁰⁶

⁴⁰³ ATASE Arş. Kl. 402 Ds. 7 F. 52-1

⁴⁰⁴ ATASE Arş. Kl. 72 Ds. 242-273 F. 3/1-3 ATASE Arş. Kl. 89 Ds. 129- 326 F. 5/5-10, Turan, *age.* s. 160

⁴⁰⁵ ATASE Arş. Kl. 89 Ds. 129-326 F. 25

⁴⁰⁶ ATASE Arş. Kl. 402 Ds. 14-5 F. 1-21, ATASE Arş. Kl. 402 Ds. 13-7 F. 33, ATASE Arş. Kl. 81 Ds. 128-301 F. 4-2, Günver Güneş, "Yunanistan'ın Aydın'ı İşgali ve Bölgede Yarattığı Tahribat", *Milli Mücadele'de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe.*, Editör, Günver Güneş, Mehmet Başaran, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını, Aydın, 2009, s. 225

Kaynak Mahallesinden Osman Efendi'nin kızı Fatma dilekçesinde, 29 Haziran 1919 günü Yunanlıların camii minaresinden evlerine açmış olduğu ateş sonucu kardeşi Hayriye'nin öldürüldüğünü ifade etmiştir.⁴⁰⁷

30 Haziran 1919 günü, Hacı Raşit Efendi'nin eşi evi yanarken ateşten kaçtığı bir sırada kurşunlanarak öldürülmüştür. Yunanlıların Aydın'ı işgallerinden bir hafta sonra Belediye'de çalışan Ali Ağa ile dokuz kişiyi Yunan askerleri Rum Mahallesi'ne götürüp bazısının başını taşla ezmek suretiyle, bazısını da süngülemek suretiyle katletmiştir.⁴⁰⁸

Cuma Mahallesi'nde İstanköy'lü Hafız Hüseyin oğlu 25 yaşında olan Muammer, Yunanlılar tarafından evinde öldürüldükten sonra cesedi yakılmıştır. Kutbuala Mahallesi'nde Kozakçı oğlu Ahmet'in kızı Hatice, Yunanlılar tarafından evinde öldürüldükten sonra cesedi yakılmıştır.

Umurlu Köyünde 30 yaşlarında olan Tireli İbrahim, Yunan askerleri tarafından evinde tutularak, annesi Fatma'nın gözleri önünde şehit edilip, civardaki Hasandayı kuyusuna atılmıştır.

Cuma Mahallesinde Osmanlı Bankası memuru olan iki Yunan tebalı Memur, 4 kişilik bir Yunan kıtasına öncülük yaparak bankada yatıp kalkan 6 Türk memuru Yunan askerlerine öldürtmüştür.

Yunanlıların bu vahşet ve ibret verici hareketlerine rağmen Aydın'da Türk kurmaylar Rum halkına zarar gelmemesi için elinden geleni yapmıştır. 57. Fırka Kumandanı Şefik Aker'in bu yönde tedbirler aldığını görmekteyiz. Buna rağmen işittikleri katliam haberleri ile çok kızgın olan bazı zeybekleri durdurmak mümkün olmamış ve devlete ihanet etmiş olan Rumlardan bazıları öldürülmüştür.⁴⁰⁹

3.1.2.2. Nazilli Kazası ve Çevresi

Nazilli'ye 4 Haziran 1919 tarihinde Yunan askeri kuvvetlerinin girmesiyle birlikte⁴¹⁰ mezalimin de başladığını açık bir şekilde görmekteyiz. Yunanlılar ilk

⁴⁰⁷ ATASE Arş. Kl 81 Ds. 128-301 F. 4-4

⁴⁰⁸ ATASE Arş. K. 402 Ds. 14-5 F. 1-77, ATASE Arş. Kl. 81 Ds. 128-301 F. 9

⁴⁰⁹ *İstiklal Harbi Gazetesi* 1 Temmuz 1919, Apak, *age.* s. 97'de, Aydın'a giren Türkler'in Yunanlıların Aydın Muharebesi'nde Milli Kuvvetlere karşı koymaktan ziyade silahsız Türk halkını öldürmek ve evlerini yakmakla meşgul olduklarını görünce kendilerini tutamayıp bazı Rumları öldürdüklerini söylemektedir.

⁴¹⁰ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi, (1918-1938)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1973, s. 38

geldikleri andan itibaren Aydın'da olduğu gibi taşkınlık ve tezahürat yaptılar.⁴¹¹ Direnmek isteyen Müslüman halkı dövmeye ve öldürmeye başladılar. İlk günlerde yaralama ve katliam olayları seyrek olarak meydana gelmişse de yerleşme tamamlandıktan sonra Yunanlılar yerli Rumlarla da birleşerek harekete geçtiler.⁴¹²

Genç kadın ve kızları tecavüz ediliyor. Müslüman halka zevk için şiddet uygulanıp dayak atıyorlardı. Karşı koymak isteyenler öldürülüyor. Ezan okuyan müezzinlerin minarede kurşunlanıyordu. Bundan başka şehrin kenarlarında rastladıkları İslam kadınlarına Yunan askerleri tecavüz etmişlerdir.

19 Haziran 1919 günü Nazilli'de bulunan Yunan taburu, Türk kuvvetlerinin Nazilli'yi hedef alan bir taarruz hazırlığında bulunduğu haberinin alınması üzerine 20 Haziran 1919'da çekilmeye başlamıştır.⁴¹³ Yunan kuvvetleri şehri terk ederken Rum ailelerinin bir kısmını ve tutukladıkları 15 kadar Türk'ü beraberlerinde götürmüşlerdir.⁴¹⁴ Bunlarla beraber Atça ve Sultanhisar'dan tutuklanan on kişi de kurşuna dizilmiştir.⁴¹⁵ Bunlardan Keffan Bey ve Hacı Hamdi ağırca yaralanmış, Keçeci Ahmet kaçarak kurtulmuştur. Sarayköylü bir şahıs da kaçarak kurtulmuş ve Nazilli'ye gelmiştir. Esasen Yunanlılar bu şahısları rehine olarak yanlarına almışlardı. Yunan kumandanı, kendilerine bir baskın yapıldığı takdirde bu sivilleri öldüreceklerini bildirmiş; Umurlu'ya gelirken Milli kuvvetlerin hücumuna uğramaları üzerine de bu rehinelere öldürmüşlerdir.

Nazilli'de bazı Rumların ihbarları üzerine Yunanlılar tarafından hiçbir soruşturma yapılmaksızın birçok Müslüman Türk tutuklanarak işkenceye maruz kalmıştır.⁴¹⁶

Denizli Mutasarıffı Faik Bey'in 12 Temmuz 1919 tarihli telgrafında, Aydın sabık Mebusu İlhami Bey'in raporuna atfen verdiği bilgiye göre, Yunanlılar Nazilli'de 17 günlük işgal süresince İslam haneleri ve kadınlarına tecavüzlerde buldukları... Çekilirken de isimleri mazbut birçok kişiyi kolları bağlı olduğu halde beraberlerinde

⁴¹¹ bk. Süvari Yüzbaşı Ahmet, *Türk İstiklal Harbi Esnasında Milli Mücadele*, Yayına Haz. İsmail Aka, Vehbi Günay, Cahit Telci, Akademi Kitabevi, İzmir, 1993, .s. 66.

⁴¹² Günver Güneş, "Yunan İşgalinin Nazilli ve Çevresinde Yarattığı Tahribat," *Milli Mücadele'de Nazilli Cephesi ve Önderleri*, Editör. Mehmet Başaran, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Yayınları, İstanbul, 2007, s. 138

⁴¹³ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi* c. 2, Kısım, 1, s. 136, Turan age, s. 175

⁴¹⁴ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi* c. 2, Kısım, 1, s. 136'da 18 kişi, Ahmed, age, s. 72'de 18 kişi, ,Nazilli Kaymakamı Hasan Bey'in 1 Temmuz 1919 tarihli telgrafında 40 kişi (*ATASE Arş. Kl. 529 Ds. 242-273 F. 7*), Turan, age. s. 170'de 15 kişi olarak belirtilmiştir.

⁴¹⁵ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi* c. 2, Kısım, 1, s. 136'da, Atça'dan 15, Sultanhisar'dan 5 kişi olarak belirtilmiştir.

⁴¹⁶ *ATASE Arş. Kl. 402, Ds. 7, F. 91*

götürmüşlerdir. Yolda 100 kadar Türkü şehit etmişler, güzergâhlarındaki Türk köylerinde tesadüf ettikleri kişileri de öldürmüşlerdir.⁴¹⁷

Nazilli Kaymakamı Hüseyin Bey'in 1 Temmuz 1919 tarihli telgrafında da Yunanlıların Nazilli'yi tahliye ederlerken beraberlerinde götürdükleri 40 tutuklu ile Atça ve Sultanhisar'dan 200'e yakın Müslüman'ı öldürdükleri belirtilmektedir.⁴¹⁸

Demirci Mehmet Efe'nin 11 Şubat 1920'de verdiği harp raporunda Nazilli'deki Yunan mezaliminin boyutları hakkında çarpıcı bilgiler vermiştir:

“Yunanların İzmir ve havalisinde birçok zeybek elbisesi tedarik ederek bunların bir kısmı işgal mıntıkları altındaki yunan çetelerine giydirdikleri ve bir kısmını da işgal haricinde bulunan mıntıkadaki Rumlardan fikirlerine Hikmet edecek olanlara gönderdikleri ve bu günlerde hazırlayacakları umumi bir taarruz esnasında bu zeybek elbiseleri çetelerle işgal mıntıkası dâhil ve haricinde İslam ve Hıristiyan ahaliye karşı tecavüzlerde bulunarak yunan tasarrufuna mukabil Hıristiyan ahalinin bizim tarafımızdan katl-i am edildiği iddiasına kalkışacakları pek kati bir surette haber alındı. Âlem-i insaniyetin yeni bir cebbariyeti karşısında bulunduğu bu müthiş facianın bu hafta mevki-i tatbikde koyulacağını pek mevsuk membalardan aldığım malumata atfen zat-ı aliyanelerine arz ediyorum Yunaniler bu feci cinayeti tatbik edebilmek ne elim, feci neticeleri mucib olacağından kolayca kestirileceği bu fecayia mani olmak temsil buyurdıkları devletin yed-i iktidarındadır. Ve katile haberdar olarak vukuundan ol zat-ı aliyanelerine ve salimiyetle âlem-i medeniyet ve insaniyete arz idiniz bu cinayetin önüne geçilmesini istirham suretiyle maddi ve manevi mesuliyetten teberri ediyorum efendim.”⁴¹⁹

Bundan başka Yunan ordusu şehri kenarlarında rastladıkları İslam kadınlarına tecavüz etmişlerdir. Bu durumdan rahatsızlık duyan halktan bir kişi neferlerden birisini Yunan komutanına şikâyet ettiği halde şikâyet eden kişi kurşuna dizilmek sureti ile öldürülmüştür.

Nazilli'de Yunanlıların gerçekleştirdikleri cinayetlere atfen, Yunan ordusu Nazilli'den çekildikten sonra Nazilli Müslim ve gayr-i Müslim cemaati tarafından itilaf devletleri mümessillerine verilen bi muhtırada Yunanlıların yaptığı kötü muamele

⁴¹⁷ BOA. DH. KMS. 52-3 / 29

⁴¹⁸ Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, c. 2, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996 s. 42

⁴¹⁹ T.İ.T.E. Arş. KN BN: 314 / 39

anlatılarak "...bu cinayetin failleri mühtefi olsa dahi mesul-i yegânesi ancak ve ancak Yunan Kuva-yi İşgaliye Kumandanıdır." denilmiştir.⁴²⁰

Çok enteresan ve beklenmeyen bir olay da Nazilli Rumlarının Yunan katliam ve tecavüzlerine sözlü ve yazılı olarak görgü şahitliği yapmalarıdır. Verdikleri ifadeye yaşanan katliam ve felaketten Yunan ordularını sorumlu tuttuklarını ve Yunan ordusunun geri çekilmesi sırasında daha çirkin olaylar yaşanmaması için müttefikler ve hükümetimiz nezdinde teşebbüste bulunulması gerektiğini söylemişlerdir. Rumlar şikâyetlerini aynen şöyle dile getirmişlerdir:

"Memleketimizde İslam ve Hıristiyanların gerek insanca gerek maddeten uğradıkları büyük ziyanlar ile şahidi olduğumuz kaleden geri çekilen Yunan ordularını mesul buluyoruz. Bu acıklı olay bir an evvel nihayet vermek ve geri çekilmekte bulunan Yunan ordularının bu münasebetsizliklerine mani olmak için gerek müttefikleriniz ve gerekse hükümetimiz nezdinde lüzumlu teşebbüste bulunmasını hem cemaatimiz namına hem de medeniyet ve insaniyet namına rica ve istirham ederiz." (Birçok Rum imzaları)⁴²¹

Bu şekilde taleplere ve Türk halkının çektiği sıkıntılara rağmen Yunan ordusu Nazilli'den 20 Haziran'dan itibaren çekilirken mezalime devam etmişlerdir. Kaçarken yol güzergâhında rastladıkları ahaliden çoğunu katleden Yunanlılar telgraf hatlarını keserek haberleşmeyi de engellediler.⁴²² Bu aşamada birçok Müslüman Türk'ü de öldürmeyi ihmal etmemişlerdir.

3.1.2.3. Söke Kazası ve Çevresi

Söke üç defa Yunan işgaline girmiştir. İlk işgal 1 Mayıs 1920'de, ikinci işgal 2 Şubat 1921'de, üçüncü işgal ise 21 Nisan 1922'de İtalyanların şehri boşaltmaları üzerine, aynı gün Yunan kuvvetlerini işgali ile olmuştur.

Bizim araştırma konumuzun tarihsel sınırlaması içinde Söke Kazası çoğunluk olarak İtalyan işgali altında kalmıştır. Buna rağmen kaza ve çevresi Yunan mezaliminin hışmından kurtulamamıştır. Yunan ordusu bölgeyi işgal altında tuttıkları dönem içerisinde Söke'de bulunan yerli Rum halkı ve adalardan gelen Rum çeteleri ile

⁴²⁰ ATASE Arş. Kl. 29 Ds. 1-21 F. 122

⁴²¹ Kadir Mısırlıoğlu, *Yunan Mezalimi*, Sebil Yayınları, İstanbul, 1972, s. 178-179, Yalazan, age, s. 34, Günver Güneş, "Yunan İşgalinin Nazilli ve Çevresinde Yarattığı Tahribat," *Milli Mücadele'de Nazilli Cephesi ve Önderleri*, Editör. Mehmet Başaran, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Yayınları, İstanbul, 2007, s. 140

⁴²² BOA, DH- KMS. D. 52-3 B.N 10-8

ortaklaşa hareket ederek bölgede ahlak ve insanlık dışı faaliyetler gerçekleştirmekten çekinmemiştir.

Bölgede işgalin başlamasıyla birlikte Söke ve çevre köylerinde Rum çeteler ve Yunan askerleri savunmasız Türk halkına mezalimin en çirkin boyutunu göstermişlerdir. En korkuncu ve telafisi mümkün olmayanı ise Söke ve köylerinde savunmasız pek çok genç kız ve evli kadın Yunan askerlerinin saldırısına uğramış ve tecavüz edilmiş olmasıdır.⁴²³

Söke’yi işgal eden Yunan askerleri bir yandan katliama, bir yandan da kadınlara tecavüz etmeye başlamışlardır. Yunan askerleri bir eylemlerinde Söke’de bir şahsın evini basarak gözünün önünde kızının ırzına tecavüz ettikten sonra öldürmüşlerdir.⁴²⁴

Yunan askerleri yine Söke’de bir şahsın eşini çıplak bir halde sokaklarda gezdirdikten sonra genelev yapılan bir binaya kapamışlardır.⁴²⁵ Karağaçlı Köyünde de iki kadına tecavüz eden Yunan askerleri daha sonra bu kadınları öldürmüşlerdir. Rum çeteleri de tıpkı Yunan askerleri gibi savunmasız kadınlara ve kızlara saldırmaktan geri kalmamışlardır. Tahtalı Köyünde Rum çeteleri bir kadını dağa kaldırmışlardır. Kızılcaköy’de üç kadının ırzına geçilmesi olayında da Rum çetelerinin parmağı vardır.

Söke’de Yunan askerleri Eczacı Hüseyin Ali Efendi’nin on yaşındaki kerimesi Esmâ bir yavrucağa tasallut etmek şenaatini irtikâp eyledikleri gibi zevcesine de tecavüz etmişlerdir. Zavallı kadın intihar etmiştir.⁴²⁶

Yunanlılar Söke’yi işgalleri sırasında Selanikli Şaban Efendi’nin nikâhlı karısı Yunanlılar tarafından çıplak vaziyette çarşılarda gezdirildikten sonra tecavüz edilmiş ve genelev yapılan binaya kapatılmıştır.

11 Haziran 1919’da Rum Gelebiç civarında Kıyaklı Pınar mevkiinde Atburgazı Köyü’nden 30 yaşlarında iki erkek Rum Gelebiç Köyü’nün Rumları tarafından yaka paça yakalanarak tecavüz edildikten sonra kayaların altına gömülmüşler, İslam kadınları hükümete durumu ihbar ettikleri için cesetler dışarıya çıkartılmıştır.⁴²⁷

⁴²³ Metin Ayışığı, “Unutulan Soykırım: Batı Anadolu’da Yunan Mezalimi”, *Türkler Ansiklopedisi*, c. 16 Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 777

⁴²⁴ Günver Güneş, “Yunan İşgalinin Söke ve Çevresinde Yarattığı Tahribat”, *Milli Mücadele’de Söke Cephesi ve Önderleri*, Editör. Günver Güneş, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Yayınları, İstanbul, 2007, s. 82, Hoccoğlu, *age.* s. 229

⁴²⁵ Turan *age.* s. 174–179, Güneş, *agm.* s. 82

⁴²⁶ *Yunanlıların Yeni İşgal Ettikleri Söke Havalisinde Yunan Askerlerinin Vahşeti*, (Tarihsiz) s. 103

⁴²⁷ Yalazan, *age.* s. 36–37

14 Haziran 1919'da Söke'nin Moralı dağı mahallesinde oturan balcı Kara Murat, Çanlı Köyüne giderken yolda Rum çeteleri tarafından soyulup, kesilerek cesedini kendi kuşağı ile çam ağacına asmışlardır.⁴²⁸

Yunan askerlerinin saldırılarına maruz kalanlar arasında 12-13 yaşında kız çocukları da bulunuyordu. İsmail Onbaşı'nın Şerife isimindeki on üç yaşındaki kızı bunlar arasındadır. Söke'de maneviyatın sarsılmaması için içinde katledilmeyen yalnız saldırılara ve tecavüzlere maruz kadınların ismi saklı tutulmuştur. Ağaçlı Karyesinde Hatipoğlu Mustafa hemşiresi Hatice, Bekiroğlu Bakırzade kerimesi Zübeyde, Palamutçu kızı kerimesi Pangaduzoğlu Mehmet Çavuş'un yemiş bahçesinde Yunan askerlerince saldırısına uğramışlar tecavüz edilip öldürüldükten sonra bazı Yunan askerleri ölen Türk kızlarının cesetlerine tecavüz etmeye devam etmiştir.⁴²⁹

3-5-1338 tarihli Ordu raporuna göre Söke'nin işgalinde Karaağaçlı Köyü'nde iki kadına saldıran Yunan askerleri bunlara tecavüz ettikten sonra öldürüp kuyulara atmışlardır.⁴³⁰

Bunun yanında Türk kadınları Yunan askerlerini eğlendirmeye mecbur edildikten sonra katlediliyorlardı. Yunan ordusunun bunun gibi birçok ahlak dışı hareketine işgal dönemi boyunca rastlandığı tarihi kayıtlarda mevcuttur.

Yunan işgali dönemi içerisinde Türk halkının maruz kaldığı akıl almaz cinayet vahşet ve işkencelerden Söke halkının da nasibini aldığını görmekteyiz. Elimizdeki tarihi kayıt ve bu dönemi anlatan ikinci el kaynaklar Yunan ordusunun İzmir'e ayak basar basmaz Söke'deki Rum çeteleri tarafından gerçekleştirilen katliam ve vahşetin, Yunan ordusunun kaza ve çevresindeki kontrolünü eline geçirdiği süreden sonra da hızının arttırarak devam ettiğini göstermektedir.

Daha Aydın yeni işgal edildiğinde 27 Mayıs 1919 Söke ve çevresinde yerli Rum çetelerinin Türk halkına karşı kanlı eylemler sürdürmekteydi. Söke Kaymakamı 27 Temmuz 1919'da bu zulmü anlatan telgrafını üst makamlara göndermiştir.⁴³¹ 1 Haziran 1919'da Söke'nin Rum mahallesinden Hancı Yanako, Rum Akköy nahiyesinde un götürmekte iken, devecisi olan Akçakayalı Feyzullah yerli Rumlar tarafından öldürülmüştür. 14 Haziran 1919 tarihinde Söke'nin Boralıdağ mahallesinden Balcı Koca Mustafa Rum çeteleri tarafından katledilmiştir. 5 Temmuz 1919'da Söke'nin Sarıkemer Köyünde Menderes Köprüsünde 7 Türk elleri bağlı olarak kesilmiş halde

⁴²⁸ ATASE Arş. Kl. 402 Ds. 7 F. 76-4

⁴²⁹ *Yunanlıların Yeni İşgal Ettikleri Söke Havalisinde Yunan Askerlerinin Vahşeti*, (Tarihsiz) s. 2-3

⁴³⁰ *Yunanlıların Yeni İşgal Ettikleri Söke Havalisinde Yunan Askerlerinin Vahşeti*, (Tarihsiz) s. 9

⁴³¹ Tayyip Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, c. 1, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, s. 58

bulunmuştur. 5 Temmuz 1919'da Söke'nin Kemer Köyü'nde Menderes Köprüsü'nde yedi Türk elleri bağlı olarak kesilmiş bir halde bulunmuştur.⁴³²

8 Haziran 1919'da Savuca Köyünde Hüseyin oğlu Mustafa Söke'ye 15 dakika mesafede sığır götürmekte iken Yeniköylü beş kişilik Rum çetesi tarafından boğazlanarak kesilmiş ve ölü zannedilerek kayalardan aşağıya atılmıştır.⁴³³

10 Haziran 1919'da yine Savuca Köyünde Hüseyin Bey adında birisi Rumlar tarafından alınarak dağa götürülmüş ve orada boğazı kesilerek öldürülmüştür. 11 Haziran 1919'da Gelebiç Köyü civarında Pınar mevkiinde Atburgazı köyünde tahtacılık yapan 30 yaşlarında iki erkek Rumların yoğun yaşadığı Gelebiç Köyünün silahlı Rumları tarafından yaka paça yakalanarak kayaların altına gömülmüşlerdir. Bu olayı karşı köyden seyreden İslam kadınları olayı hükümete ihbar ettikleri için cesetler dışarı çıkartılmıştır.

22 Haziran 1919'da Söke eşrafından Hacı Kazımzade Tevfik Efendi'nin çobanlarını Rum çeteleri koyun güderken yakalamışlar, bilinmeyen bir yere götürüp kesmişler cesetlerini de yakmışlardır. Şehitlerin cesetleri Söke'de teşhir edilmiş daha sonra İtalyan Karargâhına getirilmiştir. Burada İtalyan subayları tarafından cesetlerin çeşitli yönlerden resimleri çekilmiştir. Fotoğraflar Roma'ya oradan da Paris Sulh konferansında bulunan temsilcilere gönderilmiştir.

29 Haziran 1919'da Söke'nin Yenicami Mahallesinden Mustafa Çavuş'un Kemer yolundaki bahçelerine giren Rum çeteleri Mustafa Çavuş'u hemen orada öldürmüşlerdir. Sakız Burnu dalyanında İbrahimoglu Mehmet'in dokuz kişilik ailesini, Rum Akköy Bucağı'nın yerli Rumları ele geçirdikten sonra hepsini kesip Menderes Nehrine atmışlardır. Nehrin denize döküldüğü yerde bu dokuz kişilik aileye mensup cesetler aynı yerde gözetleme memuru bulunan İtalyan gözcü tarafından fark edilerek durum Akköy'e bildirilerek Rumlar protesto edilmiş ve olay mahalli hükümete ihbar edilmiştir.

Hilal-i Ahmer Müdafaa-i Hukuk Heyetlerince Söke ve çevresinde Yunan işgali sonrası yapılan tahkikat neticesinde Söke ovasında 60 Türk'ün Yunan askerlerince boğazlandığı belirtilmiştir. Yunan işgali altında Söke Köylerinden Tekeli Karyesinde 4, Gümüsköy'den 9, Ergavul'dan 1, Moralı'dan 29, Üzümlü'den 19, Uzungöz'den 20, Karaağaç'tan 74, Tatarlar'dan 5 kişinin feci surette Yunan askerlerince öldürüldüğü sabit olmuştur. Öldürülenler arasında altı aylık ve bir yaşında bebeklerin de bulunduğu

⁴³² ATASE Arş. Kl. Ds. 128-301 F. 5-3, Turan, *age.* s. 178

⁴³³ Yalazan, *age.* c. 1, s. 36

kaydedilmiştir. Yoran civarında meydana gelen bir çatışmada Yunan askerlerince öldürülen dört Türk askerinin gözleri oyulmuş, kulakları kesilmiş ve alt tenasülleri ayrılarak ağızlarına konulmuş bir şekilde bulunmuştur.⁴³⁴

Söke'nin Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden sonra, bu işgalden cesaretle Rum çetelerinin saldırılarını ve zulümlerini arttırdıklarını görmekteyiz. Rum çeteleri Ağaçlı, Ferikler ve Yoğurtçular köylerini basmışlardır. Tahtalı'da Kızılca Köyünde erkek ve kadın ikişer kişiyi katletmişlerdir.⁴³⁵ İşgalle beraber başlayan Yunan mezaliminden kaçmak isteyen 20 kişi Menderes Nehri'ni geçmek isterken boğulmuşlardır. Yunan askerleri arama bahanesiyle Karağaçlı Köyünde üç kişiyi süngü darbeleriyle sekiz kişiyi de dayakla öldürmüştür. Öldürülen Türk köylülerin cesetleri Menderes Nehrine atılmıştır.

Garp Cephesi İstihbarat Şubesinin tahkikata göre Yunanlılar Söke'de aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu 34 Türk'ü öldürmüşlerdir.⁴³⁶ Anadolu Ajansının haberine göre ise Yunanlılar işgal günü Söke'de 15 Türk'ü imha etmişlerdi.

1919–20 yılları içerisinde ağırlıklı olarak Rum çeteleri tarafından gerçekleştirilen ve Yunan ordusu tarafından desteklenen mezalim Söke'de bu şekilde tesir etmiştir.

3.1.2.4. Germencik ve Çevresi

Germencik Aydın ile aynı gün olan 27 Mayıs 1919 tarihinde Yunan ordusu tarafından işgal edilmiştir. İşgal kuvvetlerinin geçiş güzergâhında bulunan Germencik ve çevresi Yunan ordusunun gerçekleştirmiş olduğu mezalimden en çok etkilenen ve en acı olayları yaşayan yerleşim yerlerinden biri olmuştur. Şimdi Yunan ordusunun Germencik de gerçekleştirmiş olduğu katliam ve ahlak dışı faaliyetlerinden örnekler sunacağız.

Aydın eski Nüfus memuru ve Denizli nüfus memuru Süleyman Rüştü Bey, Aydın'ın işgali sırasında, Hıdırbeyli Aksekili, Erikli, Sözteke, Kuyupınar ve İkizdere köylerinden 40 Müslüman'ı elleri bağlı olarak götürdüklerini anlatmaktadır. Ayrıca

⁴³⁴ Günver Güneş, “Yunan İşgalinin Söke ve Çevresinde Yarattığı Tahribat”, Editör. *Milli Mücadele'de Söke Cephesi ve Önderleri*, Editör. Günver Güneş, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Yayınları, İstanbul, 2007, s. 82

⁴³⁵ Turan *age.* s. 176

⁴³⁶ *Yunan Fecayine Müteallik Aydın Vilayetinin Beynelmül Tahkik Heyetine Verilmek Üzere Topladığı Vesaik-i Resmîyeye Müstenid Hulusa*, İstanbul, 1335, Bunlardan 14 erkek ile 7 kadın ve kızın kimlikleri tespit edilmiştir. Moralı Köyü'nden öldürülenlerden 18 kişinin kimlikleri tespit edilememiştir. Gümüşköy'de 12 kişi Tatarlar Köyü'nden üç kişi öldürülüp cesetleri Menderes Nehri'ne atılmıştır.

bunların yolda öldürülmüş olduklarını işittiğini anlatmaktadır. Anlattığına göre Aydınlı Uncu Şahin Ağa'nın iki oğlu da öldürülenler arasında yer alıyordu.⁴³⁷

Yunan Müfrezesi erleri işgalin hemen ertesinde Germencik İstasyonu'na gelerek yakaladıkları 46 kişiyi tutuklayarak öldürmüştür. Haziran'ın 20. günü Germencik halkından kasap Mehmet Ağa ve Nuri'nin de paraları alındıktan sonra öldürülmüştür. Molla Osman'ın Oğlu Ahmet'in incir ağacına bağlanarak, diğer oğlu Nuri'nin de gözleri oyulmak sureti ile öldürüldüğü görülmüştür.⁴³⁸

Yunanlılar Kırpoğlu Köyünü, köylüleri daha evvel pencerelerini taşlarla öldürdükleri evlere kapayarak ateşe vermişler, çoluk çocuk, kadın erkek bütün halkı bu suretle imha etmişlerdir. Yunanlıların kaçmaları üzerine bu köye gelen Kolordu Karargâhı tamamen yanmış ve içleri, kömür olmuş insan cesetleriyle dolu bir manzara ile karşılaşmışlardır. Simsiyah kesilmiş olan birçok kol ve bacak yığınlarının arasında bazı bilezikli kadın kolları ve pencerelerin demirlerine yapışmış birçok çocuk elleri görülmüştür.⁴³⁹

Yunanlılar Erbeyli'de 53 Türk'ü şehir dışında ellerini, burunlarını vs. azalarını kesmek suretiyle türlü işkencelerden sonra katletmişlerdir., bir çukura gömmüşlerdir. Nahiye Müdürü bir çukurda 250 ceset bulduklarını ifade etmişlerdir. Germencik nahiye merkezi de tamamen yanmıştır⁴⁴⁰

İşgal sırasında Germencik ve çevresinde pek çok genç kız ve kadın Yunan askerleri ve Rum çetelerinin saldırılarına maruz kalarak tecavüze uğramışlardır. Balataçık İstasyonunda Yunan askerleri, 25 Haziran 1919 günü yolcuları trenden indirerek, erkeklerin gözleri önünde kadınların ırzlarına tecavüz etmişlerdir. 57. Tümen Komutanı Şefik Aker, 30 Haziran 1919 tarihli telgraf olayında bu iğrenç ve utandırıcı olayla ilgili bilgi vermektedir:

“25 Haziran 1919 günü Balataçık İstasyonunda Yunan muhafız askerlerinin İslam yolcuların kadınlarına tecavüz edip gözleri önünde öldürülmeleri gibi bir facianın yarattığı nefret hisleri Kuva-yı Milliye'nin oluşma ve savaşma azmini şiddetlendirmiştir.”⁴⁴¹

⁴³⁷ Günver Güneş, “Yunan İşgalinin Germencik ve Çevresinde Yarattığı Tahribat”, *Milli Mücadelede Germencik Cephesi ve Önderleri*, Editör. Günver Güneş, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Yayınları, İstanbul, 2007, s. 59–60

⁴³⁸ ATASE Arş. Kl. 402 Ds. 7 F. 78–1

⁴³⁹ Tahir Karauğuz, *Anadolu'dan Kovduklarımız*, Birlik Basımevi, İstanbul, 1965, s. 109.

⁴⁴⁰ BOA. DH. KMS. 52–3/71.

⁴⁴¹ *İzmir, Ayvalık ve Aydın Havalisinin Yunanlılar Tarafından İşgali ve Yunan Mezalimi Hakkında Makamat-ı Askeriyeden Mevut Raporları Havi İkinci Kitap*, Matbaa-i Askeriye, Dersaadet, 1335, s. 32, Turan, age. s. 160

Polis memuru Esat Bey tarafından hazırlanan bir tutanakta, Yunan askerlerinin bir kadının ırzına tecavüz ettikleri ve bu maksatla birkaç haneye saldırdıklarını belirtmiştir.⁴⁴²

Aydın Eski Mebuslarından İlhami Bey'in hazırladığı bir raporda Germencik ve çevresinde Yunan Askerlerinin yarattığı korku ve dehşet tüm çıplaklığı ile ortaya çıkmaktadır. Raporun Germencik ve çevresini anlatan kısmı şöyle idi. “*Germencik Nahiyesi müdiri darb ve habs ve Germencik ahalisinden elli kadar alenen katledilmiş, Germencik'ten trene binen yirmi yedi ve isticvab edecekleri bahanesiyle cebren trene inkab edilen otuz dört Müslüman esna-yı harekette boğazlanarak cesetleri yollara atılmıştır. Balatcık Karyesi ahali-i Hıristiyanıyesinin tecavüzet-i müsellahalarına müsellahan mukavemet ettikleri bahanesiyle Neşetiye Karyesi Yunan kuvveti tarafından kâmil mihrak ve ahalisi katledilmiş ve bunlardan birazı dağlara kaçıp kurtulmuştur. Karapınar ve Erbeyli Karyeleri de aynı surette ihrak ve ahalisi katledilmiştir.*”⁴⁴³ İlhami Bey 22 Temmuz 1919 tarihli bir raporunda Germencik'ten Aydın'a gitmek üzere trene bindirilen 61 Türk'ün hareket esnasında öldürüldüklerini belirtmiştir.⁴⁴⁴

Yunanlılar Gümüşköy'ü yakmışlar ve halktan on kişiyi kurşunla süngüyle ve ateşe atmak suretiyle öldürmüşlerdir. Umum Jandarma Kumandanlığının Harbiye Nezaretine raporunda Kızılcaköy'de 106 Türk'ün ise camiye doldurularak yakıldığını ifade etmiştir.⁴⁴⁵

Karapınar'dan Armutzade Mustafa Dayı parça parça edilerek öldürülmüş, Karabağlı İsmail Çavuş evinde Yunan askerleri tarafından çıkarılmak ve elleri kesilmek sureti ile vahşice öldürülmüştür.⁴⁴⁶ Yunanlılar Germencik'e bağlı Gümüşköy'ü yakmışlar halktan on kişiyi kurşunla, süngüyle ve ateşe atmak sureti ile öldürmüşlerdir. Kızılcaköy'de ise 106 Türk'ün Cami'ye doldurularak yakıldığı ifade edilmektedir.⁴⁴⁷

30 Haziran 1919 sabahı Germencik'te bulunan Yunan askeri, İneabat nahiyesinin Reisköy'e saldırarak halktan ele geçirdiklerini öldürmüşlerdir. Daha sonra bu kişileri kuyuya atmışlardır. Aynı köyden toplu Halil süngülenerek, annesi Ayşe Hanım'ın gözleri oyularak öldürülmüşlerdir.

⁴⁴² Özcan, *age.* s. 245, Güneş, *agm.* s. 60

⁴⁴³ *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar ve Anadolu'da Yunan Mezalimi*, c. 2, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996 s. 53

⁴⁴⁴ ATASE Arş. Kl. 89 Ds. 129- 326 F. 5/1-4, Hocaoğlu, *age.* s. 218-219

⁴⁴⁵ BOA. HR. SYS. 26-11/2

⁴⁴⁶ ATASE Arş. Kl. 81 Ds. 128-301 F. 3

⁴⁴⁷ BOA, HR. SYS. 2611/2, ATASE Arş, Kl. 529 Ds 47-A-141 F. 2

Hıdırbeyli Köyünde de yine pek çok Müslüman bir camiye doldurulmak sureti ile diri diri yakılmıştır. Benzer bir şekilde Yunan askerleri Erbeyli’de de çok sayıda Türk’ün ellerini, burunlarını kulaklarını keserek, başlarını taşla ezerek öldürüp çukurlarına atmışlardır.

Yunan ordusu halktan Parlıoğlu Mustafa, Koca İsmail, Derici Ahmetoğlu, Çakır Ali, Aydını Ali, Çineli Süleyman’ı işkenceler sonucu öldürmüşlerdir. Germencik Merkez’de iki Rum’un teşviki ile yedi Yunan askeri bir şahsın eşi ile baldızını alıkoymuşlar, bunları rakı içmeye zorlamışlar ve ırzlarına tecavüz etmişlerdir.

26 Haziran günü Germencik’te emekli bir hâkim Yunan askerleri tarafından öldürülmüştür. 20 Haziran günü Germencik halkından Kasap Mehmet Ağa ve Karlı Hacı Mehmet’in paraları alındıktan sonra öldürüldükleri ve cesetlerinin yol kenarlarına atıldığı bilinmektedir.⁴⁴⁸ Molla Osman oğlu Ahmet ve oğlu Nuri’nin de gözleri oyulmak sureti ile Yunan askerleri tarafından öldürüldüğü bu olaydan sonra halkın durumu Yunan komutanına şikâyet ettiği fakat şikâyet edenlerin de öldürülmesi emri verildiği görülmektedir.

Germencik’te Yunan katliamlarının yaşandığı yerleşim yerlerinden biri de Hıdırbeyli Beldesiydi. Yüzlerce yıl yan yana yaşayan Mursallı ve Hıdırbeyli Köyleri sınır kavgaları ve diğer sorunlar sebebiyle zaman zaman araları açılmakta idi. Yunan işgali ile birlikte özellikle Hıdırbeyli’de yaşayan Türk köylüsü zor durumda kalmıştı. Yunan askerleri bölgeye geldiğinde Mursallı Rumları Yunan askerleri ile birlikte adeta Hıdırbeyli Köylüsü avına çıkmışlardı. Nerede Hıdırbeyli bulduysa Yunan askerleri ve yerli Rumlar tarafından katledilmiştir. 1919 yılı Temmuz ayında Hıdırbeyli köyü dışında Kavaklı Çayı kenarında bir kısım köylü tarlada çalışırken, yemek molası verdiklerinde, Yunan askerleri çevreden topladıklarıyla birlikte “bahçıvanlık” denilen yere getirerek burada kurşuna dizmişlerdir. Bu olay halk tarafından “Bahçıvanlık Katliamı” olarak anılmaktadır. Bu katliam sırasında Yunan askerleri bebeklere varıncaya kadar herkesi öldürmüşlerdir. Esmâ kadının 4 aylık bebeğinin gözleri Yunan askerleri tarafından çıkarılmış, bebek saatlerce çırpınarak can vermiştir. Aynı katliamda Hafize Ananın 7–8 aylık bebeği de kuyuya atılmak sureti ile öldürülmüştür.⁴⁴⁹

⁴⁴⁸ Yalazan, *age. c.*, 1 s. 35

⁴⁴⁹ Halk arasında Bahçıvanlık katliamı olarak bilinen olaydan kurtulan tek kişi Cemile diğer adıyla Emine (Bahçıvan) isimli 17 yaşındaki bir genç kızdı. bk. Munis Armağan, *Bozdağlar’a Kuva-yi Milliye*, İzmir, 2005, s. 336

Bahçivanlıkta çalışanların katlinden sonra, çevreden toplanan 32 kişilik grup da olay yerine getirilip kurşunlanarak şehit edilmiştir.⁴⁵⁰

Milli Mücadele’de Mursallı bölgesinde faaliyet göstermiş olan Hüsnü Arıkan’ın anlattıklarına göre Germencik’in işgal edilmesinden sonra Yunanlılar bölgede büyük katliamlara girişmişlerdir. Yaraladıkları sivil asker hiç fark etmeden karınlarını deşip bağırsaklarını dışarı döküyorlardı. Çakır Deveci isimli şâhısa da aynı muameleyi yapmışlardır.⁴⁵¹

Aydın yöresinde Germencik ilçesi ve çevresi düşmanın en ağır şekilde vahşetine maruz kalmış işkencenin en korkunç olanına şahit olmuştur. Ayrıca Yunan katliam ve cinayetlerinden en çok da bu kaza etkilenmiştir. Aydın’dan II. Ordu Müfettişi namına Miralay Mehmet Selahattin Bey’e gönderilen bir telgrafta Aydın’da Yunan mezaliminden söz edilirken binlerce Müslüman’ın katledildiği yalnızca Germencik’te isimleri tespit edilen 1800 Müslüman’ın öldürüldüğü belirtilmektedir. Başka bir kaynak da sadece Germencik’in merkezinde Yunan işgali boyunca 800 kişinin hayatını kaybettiği belirtilmektedir.⁴⁵² Netice itibariyle Yunan mezaliminin katliam, ırza tecavüz ve yaralama olaylarına ilişkin davranışları Germencik ve çevresinde bu şekilde cereyan etmiştir.

Aydın Sancağı’nda yukarıda bahsettiğimiz Sancaklar Yunan işgalini birebir yaşamaları nedeni ile mezalimin gerçek boyutunu yakından yaşamışlardır. Konumuzun kapsamı içerisinde bulunan Koçarlı Çine ve kazalarında da Yunan vahşeti kendini göstermiş fakat bölgenin İtalyan işgali altında olması nedeniyle daha az tahribat görmüştür.

3.1.3. Çeşitli Bahanelerle Yapılan Tutuklamalar

Yunanlılar Aydın ve kazalarında işgal sonrası sorgusuz sualsiz keyfi gerekçelerle sivil halkı tutuklamaya başlamışlardır. Özellikle Aydın, Nazilli Söke ve Germencik’te bu şekilde tutuklama vakalarına sıkça rastlanıldığı görülmüştür.

27 Mayıs 1919 tarihinde Aydın Kazasının işgali ile birlikte Yunan askerlerinin de tutuklama olaylarının başladığını görmekteyiz. Aydın’da Yunan askerleri “siz Yunan

⁴⁵⁰ Armağan, *age.* s. 311–313

⁴⁵¹ *Cumhuriyet’e Kan Verenler*, Yayına Haz. Nail Ekinci- Derman Bayladı- Mahmut Alptekin, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2004, s. 125

⁴⁵² *BOA*, DH. KMS. 53–4 / 36

işgalini istemiyormuşsunuz; siz İngiliz, Fransız İtalyan işgallerini istiyormuşsunuz” gibi bahanelerle halktan bazı kişileri tutuklamaya başlamışlardır.⁴⁵³

Aydın’da İzmir tüccarlarından Eyüp Sabri, İngiliz Konsolosu Mr Jeplin’e yazdığı mektupta, kardeşi saatçi Ahmet ile oğlu Reşit’in, saat almak üzere dükkânlarına gelen Yunan askerleri tarafından tutuklandıklarını ve burada türlü işkencelere maruz kaldıklarını ifade etmiştir. Saatçi Ahmet Efendi de Beynelmîlel Tahkik Heyeti’ne verdiği mektupta başından geçenleri ayrıntısı ile anlatmaktadır.⁴⁵⁴

10 Haziran 1919 günü Ethem Efendi’nin kahvesinin önünde oturmakta olanlardan Hacı İsmailzade Nuri Selim Efendi ve diğer bazı şahıslara bir Yunan askeri türlü hakaretlerde bulunmuş ve bazılarını da dövmüştür. Bunların kaçmaları üzerine, kahvehanede kalan Sultani Mektebi Arapça Öğretmeni Şakir Bey ile Nuri Efendi tutuklanmıştır.⁴⁵⁵

29 Haziran 1919’da Ceza Reisi Hakkı Bey, Müdde-i Umumi Şevket Bey, Jandarma Bölük Komutanı Mehmet Arif Bey, eşraftan İzzet Bey, Musulluzade Hacı Ahmetoğlu Şakir, kadayıfçı Süleyman, Dr. Nuri Bey, Reji Kolcubası Ömer Efendi ve eşraftan 15 kadar şahıs tutuklanarak İzmir’e götürülmüşlerdir.⁴⁵⁶

Yunanlılarca çeşitli bahanelerle Aydın’da tutuklanarak İzmir’e getirilen tutsaklar Punta’dan kışlaya gelinceye kadar caddelerde “Aydın vukuatının faileri” olarak teşhir edilmişler ve her türlü hakarete maruz kalmışlardır. Umumi hapishanede ayrı ayrı tutulan tutuklular türlü işkenceler görmüşlerdir. Nazilli Kaymakamı’nın 1 Temmuz 1919 tarihli telgrafında, Aydın Mutasarrıfı ile tutuklananların hayatlarının meçhul olduğu belirtilmiştir.⁴⁵⁷ Tutuklananlar daha sonra İzmir’de serbest bırakılmışlardır.

Aydın Sancağı ve ona bağlı kazalarda Yunan ordularının evlere baskın yaparak silah arama bahanesiyle gerçekleştirmiş olduğu tutuklamalara çok sık rastlanmıştır. Bu şekilde bahanelerle evlere düzenlenen baskınlarda tutuklanan Müslüman Türk halkının sonu ne yazık ki ölüm olmuştur.

Nazilli’de işgal sırasında Yunan ordularını keyfi tutuklama hareketleri çok sık yaşanmıştır. Silah aramak bahanesiyle, yerli Rumların ihbarlarıyla, bazı Türkler tutuklanmıştır. Emekli Binbaşı Keffan Bey, Hacı Caferzade Hafız Mehmet Efendi ve

⁴⁵³ Turan, *age.* s. 162

⁴⁵⁴ Gökbel, *age.* s. 320–321

⁴⁵⁵ ATASE Arş, Kl. 181 Ds. 128–301 F. 9–1

⁴⁵⁶ ATASE Arş, Kl. 72 Ds. 242–273 F. 7–8, Günver Güneş, “Yunanistan’ın Aydın’ı İşgali ve Bölgede Yarattığı Tahribat”, *Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, , Editör, Günver Güneş, Mehmet Başaran, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını, Aydın, 2009, s. 231

⁴⁵⁷ ATASE Arş, Kl. 529 Ds. 242–273 F. 7, ATASE Arş, Kl. 72 Ds. 242–273 F. 7

diğer bazı Türklerin evlerine girilerek yağma edilmiş, kendileri de tutuklanmıştır. Rumların ihbarlarıyla tutuklananlardan bazıları daha sonra serbest bırakılmıştır. Dönerlerden bazıları kurşuna dizilmiştir.

Bazı yerli Rumların gerçek dışı ihbarları üzerine Yunanlılar Nazilli’de hiçbir soruşturma yapmaksızın birçok Müslüman Türk’ü tutuklamış işkence yapmıştır. Bir suç işlemedikleri halde Yunan ordusu tarafından Nazilli’de alıkonulmuş Müslüman Türk sayısı epey fazladır. Ve bu kişiler Yunan resmi makamlarına yaptıkları tüm müracaatlara rağmen bir sonuç alamıyorlardı.⁴⁵⁸

Yunan işgalinin hemen ertesi günü Nazilli’de toplu tutuklamalar başlamıştır. Rum çocukları bile ihbarcı olarak görev almış ve onların tanıklığında gösterilen Türkler ceza evine konulmuştur. Ayrıca Yunanlılar Nazilli’de memurların bir kısmını tutuklamışlar, bunlardan bazıalarını şehirden uzaklaştırmışlardır.⁴⁵⁹ Bu olaylara atfen Denizli’ye göç etmiş olan Dava Vekili İlhami Bey’in 5 Temmuz 1919 tarihli muhtırasında “Yunan işgal kuvvetlerinin yaptığı mezalimden Nazilli’deki Yunan işgal kumandanını sorumlu tutmuştur.”⁴⁶⁰

Nazilli’de yerli Rumların bazılarının garzlerine ihbarları üzerine hiçbir tahkikata lüzum görülmezsizin birçok kişiler tevkif ve en ağır ortam içersinde hapsedilip çeşitli işkencelere maruz kalmışlardır. Nazilli Kaymakamı Hüseyin Bey’in 1 Temmuz 1919 tarihli telgrafında Yunanlıların Nazilli’yi tahliye ederken beraberlerinde götürdükleri 40 tutukluyu şehit ettiklerini belirtmektedir.

3 Haziran 1919’da Atça Nahiyesi işgal edilmiş, işgal sırasında Belediye Reisi Hafız Mehmet Efendi tutuklanmış, etraftan 22 kişinin toplanıp Yunan askerine teslim edilmesiyle serbest bırakılmıştır. 16 Haziran 1919’da da İskele Kahvesinde bulunan halka Yunan askerleri saldırarak burada bulunanları dövmüşler ve ertesi gün öğleye kadar depolarda hapsedmişlerdir.⁴⁶¹

Söke’de önce Rum çetelerinin sonra da 1 Mayıs 1920’de Yunan işgalinin başlamasıyla beraber Yunan askeriyesinin keyfi tutuklamalarda en çok kullandığı yöntem silah aramak bahanesiyle Türk halkının evlerine gerçekleştirdikleri baskın hareketleri olmuştur.

⁴⁵⁸ ATASE Arş. Kl. 402 Ds. 7 F. 91

⁴⁵⁹ Hocaoğlu, *age*, s. 224

⁴⁶⁰ Aker, *age*. c. 2, s. 83, Bayar, *age*. c. 6, s. 1943

⁴⁶¹ ATASE Arş. Kl. 529 Ds 47-A-141 F. 3, Turan, *age*. s. 170, Günver Güneş, “Yunan İşgalinin Nazilli ve Çevresinde Yarattığı Tahribat,” *Milli Mücadele’de Nazilli Cephesi ve Önderleri*, Editör. Mehmet Başaran, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Yayınları, İstanbul, 2007, s. 138

Germencik'te de Yunan askerleri tutuklama hareketlerine girişmiştir. Yunan müfreze erleri işgalin başlamasıyla birlikte Germencik İstasyonunda yakaladıkları kadın ve erkek olmak üzere 46 kişiyi tutuklamışlardır. 26 Haziran 1919 günü Nahiye Müdürü tutuklanmış ve 150 altın lirası gasp ve eşyaları yağma edilmiştir.⁴⁶²

3.1.4. Gasp ve Yağmalama

Yunan askerleri ve yerli Rumlar, Aydın ve çevresinde bulunan yerleşim yerlerinde gasp ve yağmalama hareketlerine girişmekten çekinmemişlerdir. Aydın'da ve çevresinde yerli Rumların teşvikiyle, Yunan askerleri her gün dükkânları soymaya ve tahribe çalışmışlardır.⁴⁶³ Şimdi bu gasp ve yağlamaya olaylarına ilişkin örnekler sunmaya çalışalım.

Aydın büyük yangınında, eşyalarını kurtarmak isteyen Türkler engellenmiş ve yangın mahallindeki eşyalar, Yunan askerleri tarafından yağma edilmiştir.⁴⁶⁴ Civar köylerden Aydın'a gelmekte olan halkın, getirmekte olduğu mallar, Rumlar tarafından gasp edilmiştir. Kızlar Ana Mektebi'nde bulunan eşyalar, Yunanlılara terk edilmiştir.⁴⁶⁵ Aydın'ın istirdadından sonra Kuva-yı Milliye'nin dağılmasını fırsat bilen yerli Rumlarla Yunan askerleri, şehre saldırdıkları zaman birçok haneyi yağma ederek yakmışlardır.⁴⁶⁶ Aydın ve civar köylerdeki hayvanlar gasp edilerek, Rum kasaplar vasıtası ile sattırılmıştır. Çıksorut Mahallesi'nden pidedi Ali, evine gitmekte iken, kahvehane civarında rastladığı 7-8 kişilik Yunan devriyesi tarafından yolu kesilerek, üzerinde bulunan 30 lira parası alınmıştır.⁴⁶⁷

Aydın'dan trenle gitmekte olan İzmirli Mustafa ile hizmetçisi Efe Atanas, Aziziye İstasyonunda bir Yunan devriyesi tarafından indirilmiş ve üzerindeki 950 lirası alındıktan sonra iki gün keyfi bir şekilde tutuklanmıştır. Bırakıldıktan sonra tekrar Yunan askerleri tarafından götürülmüş ve bir daha haber alınamamıştır.⁴⁶⁸

Aydın'ı Yunanlıların işgal etmelerinden bir hafta sonra Danışment Köyü'nde iki Türk'ün mevcut paraları Yunan askerlerince alınmıştır. 20 Temmuz 1919 günü Giritli

⁴⁶² ATASE Arş., Kl. 529 Ds 47-A-141 F. 3, Yalazan, *age*, c. 1, s. 35, Turan, *age*, s. 158

⁴⁶³ ATASE Arş., Kl. 89 Ds. 129-326 F. 24

⁴⁶⁴ Turan, *age*, s. 168

⁴⁶⁵ ATASE Arş., Kl. 82 Ds. 90-305 F. 27, Günver Güneş, "Yunanistan'ın Aydın'ı İşgali ve Bölgede Yarattığı Tahribat", *Milli Mücadele'de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, Editör, Günver Güneş, Mehmet Başaran, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını, Aydın, 2009, s. 232

⁴⁶⁶ ATASE Arş., Kl. 28 Ds. (20-A) 113 F. 7

⁴⁶⁷ ATASE Arş., Kl. 81 Ds. 128-301 F. 9-3, ATASE Arş., Kl. 402 Ds. 14-5 F. 1-7

⁴⁶⁸ ATASE Arş., Kl. 89 Ds. 129-326 F. 28-1

Caferoğlu Mustafa, Balatcık'a geldiği zaman, Yunan askerleri üzerinde bulunan 500 lirasını aldıktan sonra öldürmüşlerdir.⁴⁶⁹

İşgalden sonra Yunan ordusunun gerçekleştirmiş olduğu gasp ve yağmalama hareketlerinden Nazilli Kazası da yoğun bir şekilde etkilenmiştir. İşgal ile birlikte Osmanlı Jandarmasının görevden men edilmiş olması şehirdeki Türk halkının güvenlik açısından çaresiz kalmasına sebep olmuştur. Böylece Yunan ordusu silah aramak bahanesiyle evlerle girip katliam, tutuklama ve tecavüz hareketlerini gerçekleştirirken, masum Türk halkının mallarını gasp ve yağma etmekten de geri kalmamışlardır.

Bunun yanında Yunan ordusu Nazilli'ye girdikten sonra, Nazilli Kömür idaresi ile ocaklarda bulunan malzeme ve eşyaya el koymuştur. Kömür madeni eski müdürü Nuri Bey tarafından tanzim olunan zayıat listesine göre Nazilli Kömür Madeni İradesi'nin zararı 1.591.866 kuruşa ulaşmaktadır.⁴⁷⁰

Yunan ordusunun geri çekilmesi sırasında Nazilli ve çevresinde gasp ve yağmalama olayları daha da artmıştır. Köşk'te bu geri çekilme sırasında birçok kimsenin hayvanlarını, Belediye Reisi Nuri Efendi'nin mağazasını, esnaftan Muharrem Çavuş'un dükkânını Yunan ordusu ve yerli Rumlar yağma etmiştir.

Nazilli'de her köy ve kasabalarda açılan meyhaneleri işleten Rum meyhanecileri İslam halka "şu kadar rakı borcun var" diyerek, bir kuruş borcu olmadığı ve hatta çoğunun öteden beri ağzına içki koymadığı halde Müslüman halkı soymak amacıyla istedikleri parayı zorla alıyorlardı. Vermeyenler hakkında bölgedeki Yunan komutanlıklarına başvurarak zavallı İslam halkının eşyasını sattırıp, yalan söyleyip inkâr ediyorlardı.⁴⁷¹

57. Fıkra Kumandanı Şefik Aker 26 Haziran 1919'da Harbiye Nezaretine Yunanlıların geri çekilmesinden sonra Türk kuvvetlerinin Nazilli'ye girerek halktan yağma edilen eşyayı toplayıp sahiplerine verdiklerini belirtmiştir.⁴⁷²

Yunan birliklerinin İşgal ettikleri Söke ve çevresinde de söz konusu gasp ve yağmalama girişimlerinde bulunmuşlardır.

Yunan askerleri Söke ve köylerinde, mağaza, dükkânlarda sivil halkın aç kalacağını düşünmeden ellerindeki yiyecek maddelerini, zahirelerini, hayvanlarını almışlardır. Bütün bu aldıkları eşya ve hayvanların içinde işlerine yarayacak olanları ya

⁴⁶⁹ ATASE Arş. Kl. 402 Ds. 14-5 F. 1-10

⁴⁷⁰ ATASE Arş. Kl. 82 Ds. 90-305 F. 38-6

⁴⁷¹ Yalazan, *age.* c. 2 s. 164

⁴⁷² ATASE Arş. Kl. 27. Ds. 75-107. F. 25

çarşı ortasında satıyorlar ya da alıp yakıp yıkarak kullanılmaz hale getiriyorlardı. Yalnızca Söke’de olup bitenlerle ilgili olarak resmi raporlara geçen maddi kayıplar on binlerce liraya varmıştır.⁴⁷³ Söke ve çevresinde bu konu ile ilgili pek çok olay yaşamıştır.

Yunan orduları ve Rum çeteleri gasp ve yağmalama işlerine evvela zenginlerin evinden başlamışlardır. Türk eşraftan birçok zengin kişinin hanesi çöp bırakılmayacak şekilde yağma edilmiştir. Hanelerden sonra mağazalar, dükkânlar da yağma edilmiştir. Mal sahipleri Hıristiyanlardan şahit buldukları halde mallarını kurtaramamışlardır. Söke’de Çeltikçi Camii’nin kilimleri tamamen alınmıştır. Müslüman halka ait ahırlardan hayvanlar çalınıp bir kısmı Söke’de kesip dağıtılırken; diğer bir kısmı da canlı olarak İzmir’e sevk edilmiştir.⁴⁷⁴ Söke ve çevresinde göç eden halkın da mallarına Yunanlılar tarafından el konularak, muhacir halkın eşyalarına varıncaya dek yağmalanmıştır.⁴⁷⁵

Aydın Valisinin Yunan işgaliyle birlikte oluşan gasp ve hırsızlık olaylarına dair Beynelmîlel Tahrik Heyeti’ne sunulan raporunda “Domaniçe Karakolu, Onbaşı Çiftliği ve Gelebiç Köylerinin yağmalanmış olduğu 14 at ve iki öküzün de gasp edildiği belirtilmiştir.”⁴⁷⁶

Yunanlıların Söke’yi ilk işgallerinde Reji Memuru Hamdi Efendi Rum çeteleri tarafından dövülmüş, eşyaları zorla alınmıştır. Söke göçmenlerinden Muhtar Recep oğlu, Söke’ye Yunanlılar girdiklerinde bazı mahalleleri yaktıkları kendisinin Konak Mahallesiindeki iki evinin de Yunanlılar tarafından yağmalandığını Söke Göçmenleri Komisyonu’nda ifade etmiştir. Aynı komisyona ifade veren Karaağaçlı Köyünden üç er ise “Biz ilk işgal de 1 Mayıs 1920’de köydeydik. İşgalle beraber katliam başladı, canımızı zor kurtardık. Geri döndüğümüzde eşyalarımızdan ve hayvanlarımızdan hiçbir şey kalmamıştı” diye açıklama yapmıştır.⁴⁷⁷ Söke’de gerek Yunanlıların işgal dönemi içerisinde gerekse Söke’nin İtalyan işgali atında bulunduğu sıralarda Rum çetelerinin faaliyetleri ile buna benzer pek çok gasp ve yağmalama olayına şahit olunmuştur.

⁴⁷³ Ayışığı, *age.* s. 777

⁴⁷⁴ Yerli Rumların Türklerin elinde kalan bütün mallarını almak için kurdukları baskı ve aldatmacalarla ilgili olarak Samim Karagöz’ün Kalpaklılar Romanındaki Yorgi ile Mehmet arasındaki diyalog için bk. Samim Karagöz, *Kalpaklılar*, Dünya Kitapları Yayınları, İstanbul, 2005, s. 267

⁴⁷⁵ BOA. HR. SYS. 2631 / 77

⁴⁷⁶ *Yunan Fecayiiine Müteallik Aydın Vilayetinin Beynelmîlel Tahkik Heyetine Verilmek Üzere Topladığı Vesaik-i Resmîyeye Müstenid Hulusa*, İstanbul, 1335

⁴⁷⁷ Hocaoğlu, *age.* s. 229–230

Yunan işgalini en acı şekilde yaşayan Germencik de Yunan ordusunun gerçekleştirdiği gasp ve yağmalama hareketlerinden nasibini almıştır. Germencik merkez ve köylerinde bu şekilde çok sık vakaya kayıtlarda rastlamak mümkündür.

27 Haziran 1919'da Yunanlılar Germencik'e bağlı Emir Arapkuyusu ve Gazi köylerini yakmışlar, bu köylerin eşya ve hayvanlarını yağmalamışlardır. Gümüšköy halkının hayvanları ve yiyecekleri gasp edilerek, İzmir ve civar yerlere sevk edilmiştir.

26 Haziran 1919 günü Nahiye Müdürü tutuklanmış ve 150 altın lirası gasp ve eşyaları yağma edilmiştir.⁴⁷⁸ 12. Kolordu Kumandanı tarafından Dâhiliye ve Harbiye Nezaretlerine gönderilen yazıda, Germencik'te Yunanlılar tarafından gasp edilen mal ve emlakın 20.300 lira kıymetinde olduğu Alaiyeli Hüseyin Mustafa Efendi'nin vermiş olduğu dilekçede ifade edildiği belirtilmektedir.⁴⁷⁹

3.1.5. Yakma ve Yıkma Faaliyetleri

3.1.5.1. Aydın Kazası ve Çevresi

Yunanlılar işgal boyunca çeşitli zamanlarda Aydın kent merkezi ve köylerinde yangınlar çıkararak büyük bir tahribat yaratmışlardır. Aydın şehri Kuva-yı Milliye tarafından kurtarıldığı tarihlerde Yunanlıların çekilmesinden sonra büyük bir yağma eylemi ile karşılaşmıştı. Etraftaki köylerden, hatta uzak yerlerden gelerek Kuva-yı Milliye ile şehre giren insanlar zengin Aydın çarşısını ve yanmakta olan evlerin eşyalarını soyup talan etmişlerdi. Bu yağmalama eylemi disiplinsiz milis kuvvetleri, köylüler ve askerler tarafından gerçekleştirilmişti.⁴⁸⁰ Çok geçmeden Aydın bu kez yerli Rumlar ve Yunan askerlerinin yağlamasıyla karşı karşıya kalmıştır. Düşman kuvvetleri ve onlarla işbirliği yapan Rumlar Aydın'da yangınlar çıkartarak bu emellerine ulaşmaya çalışmışlardır.

7-8 Haziran 1919 gecesi Sipahi Çarşısı'nda çıkan yangın sonucu çarşıda bulunan 300 kadar dükkân tamamen yanmıştır. Çarşıda bulunan Hıristiyanlara ait

⁴⁷⁸ Özcan, *age.* s. 163

⁴⁷⁹ Günver Güneş, "Yunan İşgalinin Germencik ve Çevresinde Yarattığı Tahribat", *Milli Mücadele'de Germencik Cephesi ve Önderleri*, Editör. Günver Güneş, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Yayınları, İstanbul, 2007, s. 64

⁴⁸⁰ Gökbel, *age.* s. 192, Sadettin Demirayak, *Kuva-yı Milliye'nin Aydın'da Doğuşu*, Tuna Matbaacılık, Aydın, 2006, s. 207

mağazalar ve eşyalar kurtarılmış, sokağa çıkamayan Türkler'in yangın yerindeki eşyaları yağmalanmıştır.⁴⁸¹

25 Haziran 1919 tarihinde Çıksorut Mahallesi'nde Yunan askerleri tarafından çıkartılan yangında iki dükkân ile dört hane yanmış olduğu halde, diğer binaların ve camiinin kurtarılması için itfaiye getirmeye çalışan İmam Hafız Efendi Yunan Jandarması tarafından nedensiz bir şekilde öldürülmüştür. Aynı mahallede 31 Haziran 1919'da Yunan askerleri tarafından Manisalı İstelyo'nun zeytinyağı fabrikasına mahalleyi yakmak amacıyla bomba atılmışsa da halkın gayretleri ile yangının yayılması önlenmiştir.⁴⁸²

20 Haziran 1919 tarihinden önce Aydın bitpazarında çıkan ve kimler tarafından gerçekleştirildiği bilinmeyen büyük yangında ise 150 dükkân ve imalathane kül olmuştur.⁴⁸³

Büyük yangın 28 Haziran 1919'da Yunanlılar ile Türkler arasında cereyan eden müsademe esnasında, Yunanlılar tarafından çıkartılmıştır. Müsademedden bir iki gün evvel Yunanlılar tarafından bazı sokak başlarına getirilen tenekelerle gazyağı ve paçavralar ile Türk mahalleleri ateşe verilmiştir. Şehrin güneyindeki Türk mahallelerinin ateşe verilmesiyle başlayan yangın diğer mahallelere de yayılmıştır.⁴⁸⁴ Yunanlılar büyük yangından önce Türklerin yangını önlemelerini engellemek amacıyla Türk mahallelerinin sularını kesmişlerdir.⁴⁸⁵ Büyük yangın sonrasında şehri terk etmekte olan Türklerden kalan ve kurtulabilen evler de yerli Rumlar tarafından yakılmıştır. Bu yangında, Aydın'ın neredeyse yarısı yanmıştır. Yanan yerler arasında Cuma, Tabaklı, Ramazan Paşa, Dükkanönü Mahalleleri ile yedi Türk mahallesi, Hasan Paşa, Sebze Çarşısı, Kasaplar Çarşısı, Manifatura ve Kunduracılar Çarşısı ile Rum Mahallesi yanmıştır.⁴⁸⁶

Aydın'da Yunanlılarla gerçekleşen savaşta ise Top Yatağında bulunan Yunan topçusu, Paşadağlı ve Köprülü Mahallelerini top ateşine tutmuş birçok Türkün evi yanarak hasar görmüştür. Aydın Muhasebecisi Nurullah Bey'in Dâhiliye Nezaretine

⁴⁸¹ Turan, *age*. s. 143

⁴⁸² ATASE Arş. Kl. 402 Ds. 14-5 F. 1-64, ATASE Arş. Kl. 426 Ds. (1-6)3 F. 18 Belediye Baş Kâtibi Ahmet ve Tüccardan İsmet İmzaları taşıyan bir dilekçede Yunanlıların bu hareketinden sonra Çine'deki İtalyan işgal kuvvetlerinin müdahalesi ile Yunan askerlerinin uzaklaştırıldıkları belirtilmektedir.

⁴⁸³ *İstiklal Harbi Gazetesi*, 20 Haziran 1919

⁴⁸⁴ ATASE Arş. Kl. 81 Ds. 128-301 F. 10-20, ATASE Arş. Kl. 27 Ds. 75-107 F. 27, ATASE Arş. Kl. 15 Ds. 71-61 F. 6 / 1-5

⁴⁸⁵ Turan, *age*. s. 165

⁴⁸⁶ Gökbel, *age*. s. 345, Günver Güneş, "Yunanistan'ın Aydın'ı İşgali ve Bölgede Yarattığı Tahribat", *Milli Mücadele'de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, Editör, Günver Güneş, Mehmet Başaran, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını, Aydın, 2009, s. 234

Çine'den çektiği telgrafta Yunanlıların Camii minarelerinden gönderdikleri top ve mitralyözlerle Müslüman evlerini ateşe verdikleri ve yaktıklarını belirtmektedir.⁴⁸⁷

25 Haziran'da Milli Kuvvetlerle Yunanlılar arasında cereyan eden çarpışmalarda kayıplar veren Yunanlılar, çarpışma bölgesindeki üç köyü yakmışlar, köy halkını ateşe vererek zulümler yapmışlardır.⁴⁸⁸

27 Haziran 1919'da Tellidede mevkiinde, Yunanlılarla Kara Durmuş Çetesi arasında meydana gelen çatışmada zayıf veren Yunan birliği Emir Arapkuyusu ve Gazi köylerini yakmışlardır. Diğer yandan Andonağa Çiftliği civarında Kuva-yı Milliye ile çarpışan Yunanlılar yenilmişler ve bu bölgede bulunan Yeniköy ve Ovaeymir Köylerini yakmışlardır.⁴⁸⁹ Aydın Mutasarrıfı ile tutuklananlar İzmir'e götürülürken yolda Kemer Köyü'nde Yunan askerlerinin evleri yaktıklarını, hayvanları öldürdüklerini ve istasyondaki eşyaları yağmaladıklarını görmüşlerdir.⁴⁹⁰

Yunan askerleri 7 Temmuz 1919'da Menderes Nehri'nin güneyine geçerek Baltaköy, Eski Çiftlik, Savran Deresi ve Emir Köylerini ve bu köylerin zeytin ağaçlarını yakmışlardır.⁴⁹¹ Belediye Baş Kâtibi Ahmet ve tüccardan İsmet imzaları taşıyan dilekçede, Yunanlıların bu mezalimi üzerine Çine'deki İtalyan İşgal Kuvvetleri'nin müdahalesi ile Yunan askerlerinin uzaklaştırıldıkları belirtilmektedir.

Yunan birlikleri Aydın'dan çekilmeleri sırasında güzergâhlarında bulunan Türk köylerini ateşe vermişlerdir. Bu geri çekilme sırasında birçok köy tamamen yanmıştır. Büyük oranda maddi hasarlar oluşmuştur.⁴⁹²

Konumuzun kapsamı her ne kadar 1919–1920 tarihleri arasındaki olaylar ise de Yunanlılar yakma-yıkma faaliyetlerinin en kapsamlısını 1922 tarihinde düzenli ordularımızın püskürtmesi sonrasında gerçekleştirdikleri geri çekilme sırasında meydana gelmiştir. Aydın Mutasarrıflığı'nın 5 Eylül 1922 tarihli telgrafına göre, Yunanlılar Nazilli'den Aydın'a kadar Menderes kıyısında bulunan köyleri ve nahiyeleri yakarak geri çekilmişlerdir. Aynı telgrafta Yunanlıların Pazarköy'de halkı camilere toplayıp,

⁴⁸⁷ BOA, DH, KMS. 52–3 / 25

⁴⁸⁸ İzmir, Ayvalık ve Aydın Havalisinin Yunanlılar Tarafından İşgali ve Yunan Mezalimi Hakkında Makamat-ı Askeriyeden Mevrut Raporları Havi İkinci Kitap, Matbaa-i Askeriye, Dersaadet, 1335, s. 31

⁴⁸⁹ ATASE Arş. Kl. 72 Ds. 242–273 F. 7–1

⁴⁹⁰ ATASE Arş. Kl. 72 Ds. 242–273 F. 7–3

⁴⁹¹ ATASE Arş. Kl. 426 Ds. (1–6) 3 F. 26, ATASE Arş. Kl. 81 Ds. 128–301 F. 11–9, Turan, age. s. 167,

⁴⁹² ATASE Arş. Kl. 27 Ds. 75–107 F. 28–1, ATASE Arş. Kl. 81 Ds. 128–301 F. 11–9

para için baskı yaptıkları, köyü yakmaya başladıkları ve toplanmış halkın üzerine ateş ettikleri ifade edilmiştir.⁴⁹³

Aydın Kazası ve çevresinde 1919–1920 tarihleri arasında Yunan askerleri tarafından köy ve kasabaların bazıları şunlardır:

Baltaköy, Üzümlü, Serçeköy, Umurlu, Asi Kürtler, Kalfaköy, Aşağı Domalan, Yukarı Domalan, Karapınar, İkizdere, Işıklı Dereköy, Çerzeköy, Kardeşköy⁴⁹⁴

3.1.5.2. Nazilli Kazası ve Çevresi

Yunanlılar Nazilli’yi işgalleri sırasında Türk halkının direncini kırmak için gerçekleştirdikleri en büyük mezalim çıkarttıkları yangınlar olmuştur. Aydın Mutasarrıflığı’nın yaptığı tahkikata göre: Yunanlılar 3300 haneli Yukarı Nazilli’yi tamamen yakmışlardır. Yalnız on Hıristiyan evi ile şehir kenarındaki 40 hane bu yangınlardan kurtulmuştur.⁴⁹⁵ Yunanlılar Aşağı Nazilli’de de 1000 evi yakmışlardır. 100 kadar ev yangından kurtulmuştur. 1 askeri depo, belediye binası, 5 Cami, 4 okul, 3 Medrese yanmıştır. Asım Us’un anlattığına göre Yunan işgali boyunca Nazilli’nin tamamı yanmıştır.⁴⁹⁶

300 haneli Atça Nahiyesi tamamen denilecek kadar yakılmıştır. Hükümete Konağı, postane, 1 depo, 3 okul, 4 camii 3 mescit, 1 hamam ve 300 dükkân yakılmıştır. 1919–1920 yılları arasında Yunan işgalinin Nazilli bölgesinde yaptığı yakma-yıkma hareketleriyle oluşan tahribat bu şekildedir.

3.1.5.3. Söke Kazası Ve Çevresi

Yunan işgalinin yıldırma politikasının en önemli aşamalarından birini temsil eden yakma yıkma eylemleri, daha sonradan Yunan işgaline uğramasına rağmen Söke’de de çok büyük felaketlere sebep olmuştur. Ege’de işgalin başladığı tarih olan 15 Mayıs 1919’dan önce ve sonra Rum çeteleri tarafından gerçekleştirilen bu hareketler,

⁴⁹³ Günver Güneş, “Yunanistan’ın Aydın’ı İşgali ve Bölgede Yarattığı Tahribat”, *Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörüük Ali Efe*, , Editör, Günver Güneş, Mehmet Başaran, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını, Aydın, 2009, s. 234

⁴⁹⁴ İzmir, Ayvalık ve Aydın Havalisinin Yunanlılar Tarafından İşgali ve Yunan Mezalimi Hakkında Makamat-ı Askeriyeden Mevrut Raporları Havi İkinci Kitap, Matbaa-i Askeriye, Dersaadet, 1335, s. 37

⁴⁹⁵ Turan, *age* s. 173

⁴⁹⁶ Asım Us, *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*, Yakıt Matbaası, İstanbul, 1964, s. 60–61

Yunan işgalinin Söke’de başladığı 1 Mayıs 1920’den itibaren yoğunluğunu iyice arttırmış Söke ve köylerinde çok büyük tahribata sebep olmuştur.

Yunanlılar Söke’ye girdiklerinde Muhtar Recepoğlu Muhtar’ın Gönen Mahallesi’nde iki evini yaktıklarını Muhtar Bey Söke Muhacirin Komisyonuna anlatmıştır. 3-5-1338 tarihli Ordu raporuna göre Söke’nin Yunanlılarca işgali sırasında Çukurköy karyesinde 7, Köfteler’de 7, Sarıkemer’de, 2, Atburgazı’nda 4 Müslüman Türk evini yakmışlardır. Yine Yunan askerleri Söke’ye girdikleri gün, bir çok Müslüman mağazaları ve evleri yerli Rumlar ile Yunan askerleri tarafından yağma edilmiştir.⁴⁹⁷

Söke’de Birinci Ordu Mıntıkasına firar eden Ahmet Hulusi Oğlu Alaaddin Efendi’nin anlattığına göre Yunan askerleri yerli Rumlarla birlikte Söke’nin Müslüman Türk halkına ait ne kadar ev ve eşyası varsa cam ve tavanlarına parçalayıp ateşe vermişlerdir. Kasabada eşyaları ve evleri ateşe vererek üç kez yangın çıkarmışlardır.⁴⁹⁸ Ankara’da çıkan Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 25 Mayıs 1920 tarihli sayısında yer alan Söke’ye bir saat uzaklıktaki Gümüşköy’ünün Yunanlılar tarafından yakıldığı haberi Yunan makamlarınca teklif edilmesine rağmen⁴⁹⁹, köy Yunan işgali ile beraber adeta enkaza dönmüştür.

Yunan işgali sırasında kaçamayan Türk halkı Söke’de Yunanlılar tarafından çıkarılan yangından Sökeli Rum Doktor Perikli’nin mahalle mahalle dolaşarak haber vermesi ve Forbes Meyan Fabrikası yöneticilerini ikna etmesi üzerine ve Sökeli Türkleri bu fabrikada toplamasıyla kurtulmuştur.

Netice itibariyle Söke’de 1919-1920 yılları arasına Yunan işgali ve Rum çetelerinin faaliyetleri sebebiyle birçok yangın olayı olmuştur. Bu olaylar Yunan işgali bölgede sona erene dek devam etmiştir. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesine ait 19 Teşrin-i Evvel 1338 tarihli telgrafta “Söke ve civarında Yunanlılar tarafından tahrip edilen yakılan hane miktarının 1148 olduğu ifade edilmiştir.⁵⁰⁰

⁴⁹⁷ *Yunanlıların Yeni İşgal Ettikleri Söke Havalisinde Yunan Askerlerinin Vahşeti*, (Tarihsiz), s. 9

⁴⁹⁸ Günver Güneş, “Yunan İşgalinin Söke ve Çevresinde Yarattığı Tahribat”, *Milli Mücadele’de Söke Cephesi ve Önderleri*, Editör. Günver Güneş, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Yayınları, İstanbul, 2007, s. 83

⁴⁹⁹ Zeki Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1919-8 Eylül 1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989, s. 128

⁵⁰⁰ *Us*, age. s. 60

3.1.5.4. Germencik ve Çevresi

Yunan işgali ile beraber oluşan tahribattan en çok etkilenen yerleşim yerlerinden birisi olarak kabul edilen Germencik, 1919–1920 yılları arasında Yunan ordularının gerçekleştirmiş olduğu ev işyeri ve köylerin ateşe verilmesi ve yakma olayları ile adeta tanınmaz bir hale bürünmüş çevre köyler de bundan birinci derecede etkilenmişlerdir.

27 Haziran 1919 tarihinde Aydın'ın Emir, Arapkuyusu ve Gazi köylerini yakan Yunanlılar 7 Temmuz 1919'da Menderes Nehrinin güneyine geçerek Baltaköy, Eski Çiftlik, Savran Deresi köylerini ve bu köylerdeki tarla ve ağaçları yakmışlardır.

Aydın Muharebeleri sırasında Germencik ve çevresindeki köyler Yunan askerlerince acımasız bir şekilde ateşe verilmiştir. Yunanlıların bu aşamada yaktıkları köyler şunlardır: Alangüllü, Tekeli, Sınırteke, Balatçık, Neşetiye, Naipli, Beyköy, Hamitler, Mezeköy, Sandıklı, Sıralılar, Oynak, Halaçlar, Savrandere, Yörükler, Emiroğlu, Andonağa Çiftliği, Dereköy, Abdurrahmanlar.⁵⁰¹

Tekeli Köyünde 1 Camii ile 5–6 ev yanmıştır. Bununla beraber aynı köyde bağ ve bahçeleriyle bunların içinde bulunan evler tamamen yanmıştır. Neşetiye Köyünün dörtte üçü yanmıştır. Kızılcapınar Köyü yanmaktan kurtulmuş ise de halka ait mal ve eşya tamamen yağma edilmiştir. Yeniköy'ün dörtte üçü yanmış olup, halkın ne olduğu tespit edilememiştir. Çünkü girildiğinde köy enkazı içinde canlı olarak hiç kimseye rastlanmamıştır. 300 evi bulunan Hıdırlı Köyü tamamen yanmıştır. Meşelik Köyünde 80 ev yakılırken köy halkından bazıları öldürülmüştür. Karaağaçlı Köyünde 120 evden 80 tanesi yanmıştır. Üzümlü Köyünün tamamına yakını çıkan yangınlardan yok olmuştur. Erbeyli Köyünde de 45 ev Yunan askerlerince yakılmıştır. Yunanlılar Aydın olaylarından sonra geri çekilirken Germencik Nahiye merkezinde de yangınlar çıkarmıştır. Ömerbeyli Köyünde köyle beraber köye ait bağ bahçe ve tarladaki ürünler tamamen yanmıştır. Karapınar ve Germencik taraflarındaki incir ağaçları mitralyöz ateşi ile mahvedilmiştir. Köylü halkın bin bir güçlükte elde etmiş olduğu incir mahsulü Yunan askerleri tarafından yakılarak halk çaresizlik içinde bırakılmıştır.⁵⁰²

⁵⁰¹ Gökbel, *age.* s. 354

⁵⁰² ATASE Arş. Kl. 1654 Ds. 329 F. 32

3.1.6. Resmi Raporlara Göre Ortaya Çıkan Tahribatın Dökümü

Aydın Valisi'nin raporu ve bu rapora ilişik zayıat defterine göre Yunan Askerleri tarafından gasp edilen eşya: Halkın üzerinden, hane, mağaza ve dükkânlardan 108.332.089, Resmi dairelerden 36.979.045, toplam 145.311.134 kuruş olarak hesaplanmıştır.⁵⁰³

Tespit edilebilenler içersinde 675 ölü, 104 yaralı, 34 kayıp bulunmaktadır. Yunanlıların vapurlardan, yollardan gizlemek amacıyla denize attıkları ve toprağa gömdükleri ise binleri aşmaktadır.

111 kişi Yunanlıların tarafından dövülmüştür. 113 kızın ırzına tecavüz edilmiştir. 7 büyük yelkenli gemi, 2 kayık, 6 köy yağma ve tahrip edilmiştir. 115 kişi sebepsiz yere hapsedilmiştir.

Aydın Vilayeti'nin 30 Temmuz 1919 tarihli raporuna göre; katliam ve hicret dolayısı ile mal ve eşya zayıatının gerçek kıymeti tayin ve tespit edilememiştir. Yalnız İnebat Nahiyesi'nin zayıatı 20.550.000 ve Değirmencik Nahiyesi'nin zararı da 10.000.000 kuruştur.

Aydın Kazası'nda 96.000 kişiden 83.000'i İslam idi. Bunlardan 63.700 Müslüman hicret etmiş ve Yunan mezalimine uğramak zorunda kalan 18.925 kişiden pek çoğu şehit olmuş, yaralanmış ve dövülmüştür. İşgal öncesi Müslüman nüfusu 30.000 olan Aydın Merkez Kazası'nda bugün 375 kişi kalmıştır. 59 yaralı vardır. 7 kadın ve kızın ırzına tecavüz edilmiştir. Aydın civarındaki 51 Müslüman köyü ve hayvanları tamamen (yalnız Aydın merkezinde 5800 İslam hanesi) yanmıştır.⁵⁰⁴

Aydın Hastanesi'nden Yunanlılar tarafından yağma edilen mal ve eşyanın miktarı 396.325 kuruş kadardı.⁵⁰⁵

Dâhiliye Vekili namına Müsteşar Ahmet Münir Bey'in 19 Ekim 1922 tarihli tezkiresinde Aydın Sancağı'nda Yunanlıların 28.351 ev, 89 camii ve mescit, 6.640 han, hamam ve dükkan, 113 fabrika, yağhane, debbağhane, 140 okul ve medrese, 20 resmi bina yaktıkları ifade edilmiştir.⁵⁰⁶

⁵⁰³ Günver Güneş, "Yunanistan'ın Aydın'ı İşgali ve Bölgede Yarattığı Tahribat", *Milli Mücadele'de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, Editör, Günver Güneş, Mehmet Başaran, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını, Aydın, 2009, s. 241–242

⁵⁰⁴ Uluslar arası Komisyon üyeleri ve İngilizlerin yaptıkları hesaplara göre Yunanlıların Aydın'a verdikleri maddi zarar 8 milyon sterlin civarındaydı., Salahi R. Sonyel, "İngiliz Belgelerine Göre Anadolu Yanıyor", *Cumhuriyet*, 28 Eylül, 1992, Turan, *age*. s. 167–168

⁵⁰⁵ ATASE Arş. Kl. 82 Ds. 90–305 F. 32

⁵⁰⁶ Hocaoğlu, *age*. s. 222, Turan, *age*. s. 168

Yine Ahmet Münir Bey tarafından Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'ne gönderilen bir başka tezkirede, Aydın Merkez Kazası'nda 16.462, Köşk Nahiyesi'nde 640, Umurlu'da 700, Değirmencik Nahiyesi'nde 2700, Karapınar Köyü'nde 200 hanenin yanmış olduğunun anlaşıldığı belirtilmiştir.⁵⁰⁷

3.1.7. Aydın Sancağı'nda Yunanlılar Tarafından Yapılan Mezalimin Uluslar arası Alanda Tescili

Yunanlıların yukarıda bahsetmeye çalıştığımız üzere Aydın Sancağında meydana getirdikleri mezalim bölgenin sosyal yapının alt üst etmiştir. Yunanlıların işgal ettikleri Aydın Sancağında meydana getirdikleri insanlık dışı faaliyetlerin felaket boyutuna ulaşması ile birlikte uluslar arası camia da tepkisini göstermeye başlamıştı.

Nitekim kısa aralıklarla Yunan işgal bölgesinde meydana gelen olayları tahkik etmek amacıyla çoğu askeri çeşitli heyetler geldiler.⁵⁰⁸ Bu heyetlerin raporları Yunan İşgalinin Aydın'da yarattığı tahribatı ve sosyal yapıyı olumsuz bir şekilde nasıl etkilediğini görmemizde bir ışık kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır

İzmir'in işgalinin hemen ardından 17 Mayıs 1919 tarihinde Aydın Vilayeti'nde meydana gelen olayları incelemek üzere General Franchet d'Esperey tarafından Binbaşı Labon, Aydın ve Çine taraflarına gönderilmiş, Nazilli'de de tahkikatta bulunmuştur. Labon yaptığı incelemeler sonunda "İzmir Facialarına vaki olacağını Fransa bilse idi, Yunan işgaline katiyen razı olmazdı."demek suretiyle⁵⁰⁹ Yunan mezaliminin büyüklüğünü bize göstermiştir.

21 Haziran 1919 tarihinde Aydın'a gelen İngiliz İhtiyat Subayı Hoder Denizli'ye kadar gelerek incelemelerde bulunmuştur. Tahkikat sonunda İngiliz subayı şu kanaata varmıştır: "Nazilli'ye kadar Yunan işgali ve istilasına uğrayan mahallelerde asayiş bozuktur. Halkta can ve mal emniyeti kalmamıştır. Bu halde umumi bir huzursuzluk sürmektedir. Nazilli ve Denizli arasında, yani Yunan işgali görmemiş mahallelerde ise durum bunun tam tersidir. O taraflarda halk işi ve gücü ile uğraşmakta, çiftine çubuğuna bakmaktadır. Nazilli'yi tahliye ederek Aydın'a çekilen Yunan işgal kuvvetleri yollarda mezalim yapmaktan geri kalmamışlardı... Türk çetelerinin başında bulunan Yörük Ali,

⁵⁰⁷ Turan, *age.* s. 221

⁵⁰⁸ Selçuk Ural, "Yunan Mezaliminin Uluslar arası Alanda Tescili", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 796

⁵⁰⁹ Bayar, *age.* c. 7, s. 2319, Gökbilgin, *age.* c. 1, 184

Nazilli’de Atça’da bazı Rumları katletmiş, mallarını yağmalamıştır. Aydın’ı bu eşkıyaların tecavüzünden ve yağmasından koruyacak tedbirlerin alınması lazımdır.⁵¹⁰”

Yunan işgalinin yarattığı sorunları yerinde tespit etmek isteyen bir diğer ülke de Fransa olmuştur. 1919 yılı Temmuz ayı içersinde iki Fransız Subayı önce Söke’ye sonra da Çine ve Nazilli’ye gelerek incelemelerde bulunmuşlardır. Subayların Aydın havalisinde Yunanlılar tarafından yapılan mezalimi tahkik edip temsilcilerine ispat edecekleri şeklinde bir söylenti çıkmışsa da, bunların gerçeği yansıtmadığı ve subayların casus olabilecekleri şüphesi askeri yetkilileri harekete geçirmiştir.⁵¹¹

Bir başka Fransız Subayı da 12 Ağustos 1919’da Aydın’a gelmiş, Yunan işgalindeki yerlerde halkın durumunu tetkike memur olduğunu söyleyip Nazilli’ye gitmek istediğini belirtmişse de; 57. Fıkra Kumandanı Şefik Aker tarafından nazik bir şekilde uyarılarak bu seyahatinden vazgeçirilmiştir.⁵¹²

3.1.8. Uluslar arası Tahkik Heyeti ve Aydın Sancağı

Aydın ve çevresinde Yunan mezaliminin sosyal alanda oluşturduğu tahribatın uluslar arası alanda bir yansıması da Uluslar arası tahkik heyetinin yapmış olduğu çalışmalar olmuştur. Bu heyetin topladığı bilgiler Yunan işgalinin gerçek boyutunu gösterdiği gibi sosyal alandan yaşanan mezalimin de daha somut hale gelmesini sağlamıştır.

Aydın ve çevresinde Yunan işgali sırasında mezalim konusundaki müteaddit şikâyetler, muhtelif bir komisyonun incelemelerde bulunmasını icap ettirmiştir. Venizelos’un muhalefetine rağmen 21 Temmuz 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı Yüksek Konseyi Yunanların İzmir’deki zulümleri ile ilgili şikâyetleri incelemek üzere bir komisyon kurulmasını kararlaştırdı.⁵¹³ 15 Mayıs- 20 Temmuz 1919 tarihleri arasındaki olayları inceleyecek olan Amerikan Yüksek Komiseri Mark Lambert Brsitol Başkanlığı’ndaki heyette İngiltere adına General Robert Hugh Hare, Fransa adına General George Hippolyete Bunoust, İtalya adına General Alfredo Dall’Olio’nun katılması kararlaştırıldı.⁵¹⁴

⁵¹⁰ Gökbilgin, *age. c. 1*, s. 184

⁵¹¹ Turan, *age. s. 304*

⁵¹² ATASE Arş, Kl. 118, Ds. 81-423, F. 43

⁵¹³ Ural, *agm. s. 792*, Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1918-1938)*, c. 4, TTK Yayınları, Ankara, 1984, s. 272

⁵¹⁴ Ural, *agm. s. 792*, Turan, *age. s. 310*

Heyetin çalışmalarını izlemek üzere Yunanlılardan ve Türklerden birer askeri temsilcinin de iştirak etmesi uygun görüldü. Nitekim Beynelmielel Tahkik Heyeti'ne Yunanistan adına Albay Mazarakis, Türkler adına da Yarbay Kadri danışman olarak katıldılar.⁵¹⁵

Türk makamlarının Yunanlıların yapmış oldukları zulümleri gelecek olan heyete bildirmek üzere tedbirler almasına karşılık, Yunanlılar; gelecek olan heyeti yanıltmak için kendi arzuları lehinde bir neticenin çıkması için her yola başvurmuşlardır.

Beynelmielel Tahkik Heyeti, 12 Ağustos 1919 tarihinde ilk toplantısını yapmış ve çalışmalarına başlamıştır. Heyet bu tarihten 15 Ekim 1919'a kadar 46 toplantı gerçekleştirdi. İlk ve son toplantılarını İstanbul'da yapan heyet çalışmalarını olay mahallinde yoğunlaştırmıştır. Toplantıların 20'si İzmir'de diğerleri ise Yunan işgali altında olan yerlerde olmuştur. Heyet Eylül ayı içerisinde Aydın Sancağına gelmiş özellikle Çine ve Nazilli'de incelemelerde bulunmuştur.⁵¹⁶

Beynelmielel Tahkik Heyet'inin Aydın Sancağındaki incelemeleri başlamadan evvel Harbiye Nezareti 14. Grup Kumandanlığı'ndan 6 Ağustos 1919 tarihli bir yazı ile Batı Anadolu'daki mezalimin gerçek delilleri ile mekân, şahit ve zaman göstererek şifahen ve yazılı olarak heyete verilmesini talep etmiştir Bunun üzerine Şefik Aker Söke, Aydın, Koçarlı gibi yerlerden Yunan mezaliminden kaçıp Nazilli ve Çine'ye sığınan Türklerden bilgi toplamıştır. Manevi ve maddi hasarlar mümkün olabilen doğrulukta tahkik heyetine verilmek üzere hazırlanmıştır. Neticede Aydın ve çevresindeki tahribatla ilgili askeri ve mülki makamlarca toplanan ve hazırlanan zayıat listeleri, tutanaklar dilekçeler vs. raporlar Tahkik Heyeti'nde görevli Kadri Bey vasıtasıyla Heyet üyelerine verilmiştir.⁵¹⁷

Tahkik Komisyonu ile 11 Eylül tarihinde görüşen Hacı Şükrü Bey konuşmasında Yunan işgalinin yarattığı tahribatın ne denli büyük olduğunu anlatırken "...Türk ve Müslümanlar için bağıryorum ve yine tekrar ediyorum. Hayatlarını ağaçlar arasında işleyecek olan zavallılar için imdat demiştir."⁵¹⁸

Demirci Mehmet Efe'de Tahkikat Komisyonu incelemelerine devam ederken boş durmamış, bölgedeki durumu anlatan bir mektubu 27 Eylül tarihinde İtalyan Yüksek Komiserliği'ne göndermiştir. Mektupta Yunan mezaliminin Müslüman Türk

⁵¹⁵ İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981, s. 95–96, Gökbel, *age.* s. 304

⁵¹⁶ BOA. DH. KMS. 54–3/34

⁵¹⁷ Aydın ve çevresindeki olaylar için toplanan dilekçe, belge ve raporlar için bk. *ATASE Arş.* Kl. 426 Ds. (1–6)3. F. 38–21, Turan, *age.* s. 140–179

⁵¹⁸ *ATASE Arş.* Kl. 427. Ds. 5/3. F. 42

halkı için ne şekilde felaketslere sebep olduğu ve Türklerin düştüğu aciz durum belirtilmiştir.⁵¹⁹ Bu mektup aynen şoyledir:

“Çok nazik generalinizin başkanlığındaki Tahkik Heyeti, vilayetimize ayak bastıkları ilk günden itibaren insanlığın yüreğine kan akıtan Yunanlıların barbarlığı ve canavarlığını incelemek için bölgemize geldi. Tahkik Heyeti, bize meş’un bir akıbetin ucuna gelmiş olan Yunanlıların irtikab eyledikleri yanlışların bir an önce düzeltilmesi için 3 Ekim’e kadar her türlü askeri hareketin durdurulmasını tebliğ etti. Kumanda etmekte olduğum Kuva-yı Milliye’ye heyetin bize yaptığı pek çok talepten sonra sadece düşman tarafından yapılacak tecavüzleri püskürtmeleri dışında her türlü askeri harekattan kaçınmalarını emrettim.”diyerek devam ettiği mektubunda Yunanlıların savaşı tahrik ederek avantaj sağlamaya çalıştığını belirtmiştir.⁵²⁰

Beynelmilel Tahkik Heyeti 10 Eylül 1919’da Çine’ye gitmiş ve burada en önemli şahit olarak 57. Fırka Kumandanı Miralay şefik Aker’i dinlemiştir. şefik Bey’in dışında kadınlardan oluşan bir muhacir grubu, Yunanlıların mezalimine uğrayan ve Yörük Ali Efe’yi dinleyen Heyet’e Aydın halkı adına hazırlanan bir muhtıra ile bazı belgeler verilmiştir.⁵²¹ Demirci Mehmet Efe’nin Tahkik Heyeti ile yüz yüze bir görüşmesi olmamıştır.⁵²² Daha sonra Aydın ve Nazilli’yi ziyaret eden heyet buralarda kendilerine sunulan bir takım raporlar şahitler ve belgeler üzerinden incelemeler gerçekteşirmiştir. Heyet özellikle iç kesimlere sevk edilen Aydın Rumlarının ve Türk muhacirlerinin sorunları ile ilgilenmiştir.⁵²³

Nazilli’de Heyetin bütün unsurların meseleleri ile eşit mesafede ilgilenmesi ve onların ne gibi problemlerle karşılaştıklarını tespit etmeye çalışması Türk makamlarınca takdirle karşılanmıştır. Bu tavır heyetin adilane hareket ettiğini yönündeki görüşlerin kuvvetlenmesine sebep olmuştur.⁵²⁴ Çünkü Yunan vahşeti o kadar açık ve derindi ki bunun gizlenmesine imkân yoktu. Fakat heyetin bunları görmezlikten gelebileceği, Türk muhacirlerinin yerine sadece Rum, Ermeni ve Yahudi azınlıklarının meseleleri ile ilgileneceği endişesi Türk yetkililerinin baştan beri ortak kaygısıydı.

⁵¹⁹ Mevlüt Çelebi, “Demirci Mehmet Efe’nin İki Mektubu”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 14, İzmir 1999, s. 103

⁵²⁰ Çelebi, *agm.* s. 103

⁵²¹ ATASE Arş. Kl. 426 Ds. (1–6)3 F. 96, Kısmen değerlendirme için bk. Turan, *age.* s. 314

⁵²² Yücel Özkaya, *Milli Mücadele’de Ege ve Çevresi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s. 176’da, Demirci Mehmet Efe kendisini ziyaret eden Arif Oruç’un bu yöndeki bir sorusuna “keyifsizdim ben. Bizim oğul Hacı şükrü görüştü onlarla” şeklinde cevap vermiştir.

⁵²³ ATASE Arş. Kl. 89 Ds. 129–136. F. 9, Günver Güneş, “Yunanistan’ın Aydın’ı İşgali ve Bölgede Yarattığı Tahribat”, *Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, , Editör, Günver Güneş, Mehmet Başaran, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını, Aydın, 2009, s. 241–242

⁵²⁴ BOA, DH. KMS. 54–3 / 26

Heyet'in çalışmaları Anadolu'nun diğer coğrafyalarında da takip edilmiş, Mustafa Kemal, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanı olarak Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet Merkeziyesine 15 Kasım 1919 tarihinde çektiği telgrafta konu ile görüşlerini şöyle belirtmiştir.

*“Anadolu ahali-i İslamiyesinin imhasına matuf bir maksaddan başka bir şey olmadığı beynelmilel tahkikatların tebeyyün itmesi lazım gelen yunan işgalinin ebediyen defî cihetine gidilmeyecek olursa zulm ve tecavüzat ve ihanat elinden kaçan binlerce İslam muhacirinin meskensizlik yersizlik yüzünden (sayfa kenarı kesik) halleri ile tamamen mahv olacaklarından ve bu suretle yunanlıların kurbanı olan şühedaya (kesik) katlanmış daha ilave kılan hakkında bahsle doğrudan doğruya itilaf devletleri nezdinde İzmirin tahliyesine dair müracaatda bulunulması bilumum heyet milliyelere tebliği.”*⁵²⁵

Heyetin çalışmalarının bitmesinin ardından Aydın'a, oradan da İzmir'e dönmüştür. Heyet'e güzergâh üzerinde bulunan Atça ve Sultanhisar halkı saygıda bulunmuş ve yemek ikram etmiştir.⁵²⁶ 7 Ekim 1919'da Heyet raporunu Paris Barış Konferansına sunmuştur.⁵²⁷

Barış konferansına sunulan raporda Yunan işgalinin bölgeye kan ve vahşetten başka hiçbir şey getirmediği belirtilmiş, on binlerce Türk'ün malını ve daha birçok kıymetli eşyasını bırakarak iç bölgelere doğru kaçmak zorunda olduğu belgelenmiştir.⁵²⁸ Heyet bölgedeki Yunan işgali sürekli olmayacaksa Yunan kuvvetlerinin derhal coğrafyadan çekilmesini önermiş ve talep etmiştir. Venizelos bölge'de yapılan kötülüklerinin ayak takımı olarak adlandırdığı Rumların yaptığını kabul edip, ihtiyaçların karşılanması için zor durumda kalan Müslüman ahaliye dağıtılmak üzere Aydın taraflarına 250 bin lira göndermiştir.⁵²⁹

Yunanlıların Anadolu macerasının bir insanlık trajedisine dönüşmesine ve bunun Uluslar arası Komisyon raporları doğrultusunda belgelenmiş olmasına rağmen, döneme ait yazdıkları eserlerde yaşanan olayların sorumluluğunu Türkler'e yüklemek istemekteydiler. Mihail Rodas anılarında Nazilli'de Yunan taburu çekildikten sonra Türklerin bazı Rumları katledip, evlerini yağmaladıklarını belirtmekte, katliamların

⁵²⁵ T.İ.T.E. Arş. KN. 28 BN. 154

⁵²⁶ BOA, DH. KMS. 54-3 / 34

⁵²⁷ Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, c. 2, Kısım. 2, s. 477-488

⁵²⁸ Heyet'in hazırlamış olduğu raporda Aydın ve çevresinde Yunanlıların yaratmış olduğu maddi ve manevi tahribatla ilgili kısımlar dikkat çekmektedir. bk. Turan, age. s. 437-448

⁵²⁹ BOA. DH. ŞFR. DS: 102 BN: 70

sadece merkezde olmayıp, Nazilli'nin nahiye ve köylerinde görüldüğünü ifade ederek öldürme, yaralama ve tecavüz olaylarının suçlarını Türklere kesmekte idi.⁵³⁰

Beynelmilel Tahkik Heyeti'nin hazırlamış olduğu söz konusu raporun hazırlanmasına izin verilmemiştir.⁵³¹ Türk Milli direnişinin başlangıcından itibaren haklılığını gösteren bu rapor, Avrupa Devletlerinin emperyalist emellerine tamamen ters düşmekteydi. Bu insanlık dışı faaliyetlere rağmen Avrupa, Yunan işgalinin bölgede devam etmesi kararını almışlardır.

Neticede Yunan işgali Aydın ve çevresinde siyasi, ekonomik hatta dini bir takım problemleri beraberinde getirmişti. Fakat işgal sırasında Yunan ordusu ve bu toprakların insanı olan Rum cemaatin akıl almaz faaliyetleri işgalin sosyal yapı açısından tam bir felakete dönüşmesine sebep olmuştur. 1919 yılından itibaren Aydın ve çevresinde yaşanan bu toplumsal facia devletlerarası siyasi krizlerin dahi önüne geçmiş Türk halkı açısından çözülmeyi bekleyen acil bir konu olarak görülmüştür. Buna rağmen Yunan Mezalimi konumuzun tarihsel sınırlandırması dışında kalan ve işgalin sona erdiği 1922 yılına kadar devam etmiş, Bu onur kırıcı ve toplum hayatını zedeleyici faaliyetlerin önlenmesi için gerçekleştirilen çabalar sürekli yetersiz kalmıştır.

3.2. Aydın'da Kuva-yı Milliye'nin ve Halkın İaşe, Ekonomik ve Sağlık Sorunları

3.2.1. Aydın'da İaşe Sorunu ve Bu Sorunu Çözme Çabaları

Osmanlı Devleti'nin son dönemi iki büyük savaşı, Balkan ve Birinci Dünya Savaşları'nı göğüslemekle geçmişti. Dünya savaşı yıllarında ülke abluka altına alındığından özellikle şehirlerin ve başkentlerin olmak üzere Anadolu içersinde bulunan bir çok kasabanın iaşesi büyük bir organizasyonu gerektirmişti. İttihat ve Terakki Hükümeti bu işleri yönetmek üzere İaşe Nezareti adı altında yeni bir bakanlık

⁵³⁰ bk. Sevilay Özkes, *Mihail Rodas'ın Anıları ve Önemi*, DEÜ. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1992

⁵³¹ Beynelmilel Tahkik Heyeti'nin Batı Anadolu Bölgesi'ndeki çalışmaları ve sonuçları için bk. Ahmed, *age.* s. 97-108

kurmuştu.⁵³² Herhangi bir bölgeden, bölgeye izinsiz iâşe sevki yasaklanmış, gıda dağıtımı merkezîyetçi bir mantıkla yürütülür olmuştu. Zahire nakillerinde partizanlık ve suiistimaller yapılmış, vagon tahsisinde kayırmalar ve levazım teşkilatının çeşitli istismarları söz konusu olmuştur.⁵³³

Savaşlar, beşeri ve maddi altyapıyı büyük ölçüde yıpratmış, Anadolu'nun işgal edilmesi ile birlikte Kuva-yı Milliye güçleri her manada enkaz ile milli kurtuluşu gerçekleştirmek adına çaba göstermiştir. Bunun yanı sıra erkek nüfusun Dünya Savaşı boyunca silah altında olması, Mondros Mütarekesi'nden sonra Doğu ve Batı Anadolu'nun muharebelerin kabul edildiği alanlar olması, işgal ordularının yarattığı tahribat ve müsadereler, her alanda üretim ve verimliliği daraltmış bulunmakta idi. Bazı bölgelerde ciddi bir sorun oluşmakta idi.

Yunan ordusunun 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir' ayak basması ve akabinde Aydın ve çevresini hızlı bir şekilde işgale başlaması bölgemizde müthiş bir Yunan mezaliminin başlamasını da beraberinde getirdiğini daha önce bahsetmiştik. Bu mezalim aynı zamanda Yunan işgali boyunca büyük bir iâşe sorununu da beraberinde getirmişti. Çünkü Yunan ordusu işgal sırasında öldürme, katliam gasp gibi insanlık dışı faaliyetlerin yanında Aydın ve çevresindeki ekili dikili araziye, tarım ve hayvancılığa da büyük bir darbe vurmuştu. Aydın'ın kırsal kesiminde verimli arazilerde çıkartılmış olan büyük yangınlar işgal sırasında hem Kuva-yı Milliye'nin hem de Aydın halkının iâşe ihtiyaçlarının çözülmesi açısından büyük sorunların nedeni haline geldiğini görmekteyiz. Kırsal kesimde verimli arazilerde çıkartılmış olan büyük yangınlara Yunan ordularının yanında Rum çetelerinin faaliyetlerinin de neden olduğu görülmektedir.⁵³⁴

İâşe sorunu çıkartılan yangınların yanı sıra Yunan ordusunun gerçekleştirmiş olduğu gasp ve yağmalama hareketlerinde de kendini göstermiştir. İşgal boyunca Yunan Kuvvetleri ve Rum çeteleri tarafından Aydın ve çevresinde birçok büyük ve küçükbaş hayvan telef edilmiş, hunharca öldürülmüştür. Bu durum işgal döneminde bölgeler arası iâşe transferinin mümkün olmadığı bir ortam içersinde halk kitlelerinin ve Kuva-yı Milliye'nin ihtiyaçlarının karşılanmasında büyük sıkıntıları beraberinde getirmiştir.

⁵³² Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982, s. 21, Rıdvan Akın, "Birinci Meclis'in Sosyal Politika Gündemi ve Milli Mücadele Dönemi'nde Türk Halkının Sosyo-Ekonomik Durumu, *Türkler Ansiklopedisi*, c. 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, .s. 116

⁵³³ T.B.M.M. *Zabıt Ceridesi*, c. 2, 705

⁵³⁴ *ATASE Arş.* Kl. 27 Ds. 75-107 F. 28-1, *ATASE Arş.* Kl. 243 Ds. 43-17 F. 25

Aydın ve çevresinde ilk direniş hareketlerinin başlamasıyla birlikte Kuva-yı Milliye hem kendisinin hem de halkın iâşesini kendisi karşılamaya çalışmıştır. Milli Mücadele'ye katılan efe ve zeybekler, köyleri, tanıdıklarından, beraberindekiler de çevre köylerden olduklarından büyük zorluk çekilmiyordu.⁵³⁵ Ancak bir müfrezenin tamamının “küçük bir köyde barındırılması köylüye çok ağır bir yük oluyordu“...Bunu takdir etmemek için insanın hissiz olması lazımdır...”⁵³⁶ İlk günlerde baskın ve pusu teşebbüsleri dışında müfrezeler toplu olarak bulunmadıklarından Kuva-yı Milliye'nin iâşelerinin karşılanmasında fazla bir zorluk çekilmiyordu. Halk ise Yunan işgali gerçek boyutunu henüz ilk günlerde tam anlamıyla göstermediği için, özellikle kırsal kesimde bulunan halk elindeki malzeme ile kendi iâşesini karşılamaya çalışıyordu.

57. Fırka Kumandanı Şefik Aker, Aydın Muharebelerine kadar gönderdiği şifrelerde “...iâşe temin ediniz!...”⁵³⁷ emrini verir. Aydın muharebelerini takip eden günlerde il kaza ve nahiye merkezlerinde Heyet-i Milliye'ler kurulmaya başlandıktan sonra cepheye devamlı olarak insan kuvveti gelmeye başlamıştır ki bunların iâşesini karşılamaya ne çevre köylerin durumu ne de 57. Fırka'nın sınırlı maliyesi müsait idi.⁵³⁸

Aydın halkı da iâşe sorunun gerçek anlamda Aydın muharebeleri ve onu izleyen Yunan ordusunun geri çekilmesi sırasında yaşadığı görülmektedir. Özellikle Nazilli'den itibaren başlayan geri çekilme hareketi sırasında Yunan ordusunun üzerinden geçtiği hemen hemen bütün köy ve kasabada gerçekleştirdiği verimli araziler üzerinde ve ambarlar üzerinde uyguladığı tahribat halkın gerçek manada bir iâşe sorunu ile karşılaşmasına sebep olmuştur.

Kuva-yı Milliye'nin, ekmek-yiyecek ve hayvanlarının yem ihtiyaçları para ile tedarik edilebilirdi. Aşar ambarlarında mevcut hububat, Duyun-u Umumiye'ye ait bulunmakta idi. Duyun-u Umumiye de elindeki hububatı ancak bedeli karşılığında veriyor idi. 57. Fırka Kumandanı Şefik Aker, tüm mesuliyeti üzerine alarak “Fırka levazımının mazbataları mukabilinde” Duyun-u Umumiye ambarlarındaki aşar hububatından almış, “...gerek nizamiye ve gerekse milli kuvvetlerin hububatını

⁵³⁵ Aydın'daki Kuva-yı Milliye'nin ilk teşkili ile Yörük Ali çetesinin gerçekleştirdiği Malgaç baskınından sonra, Yörük Ali ve arkadaşlarının Uzunlar Köyü'ne çekildiği ve burada dinlenme ve beslenme ihtiyaçlarını halkın da çeteye yardımları neticesinde karşıladığı bilinmektedir. bk. Aydınel *age.* 156,

⁵³⁶ Gökbel, *age.* s. 157, Turan Akkoyun, “Milli Mücadele'de Nazilli Kongresi ve Nazilli Heyet-i Milliyesi”, *Türk Yurdu*, Ağustos, 1993, s. 38

⁵³⁷ Umurlu Müfrezeleri Kumandanı Hakkı Bey'e ATASE Arş, Kl. 402 Ds. 6 (3-4) F. 403

⁵³⁸ Aker. *age.* c. 2, s. 173-174, Akkoyun, *agm.* s. 38 ATASE Arş. YAE, Sıra No: 933, Kutu No: 1, Gömlek No: 221: “Cenup Mıntıkasındaki etrafta gerekli çadırların Yörük aşiretlerden mübaya suretiyle temininin yazıldığı, ancak Yörüklerde bulunan çadırlar kendi ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda olduğundan bu hususun başka suretle tedarikine teşebbüs edildiği”

temin...” etmiştir. Bu hububatın karşılığında bir bölümü Denizli Heyet-i Milliyesi, çoğunluğu da Nazilli Heyet-i Merkeziyesi tarafından ödenmiştir. Et vs. gibi ihtiyaçlar da Heyet-i Milliyeler tarafından tedarik ve temin kılınmakta idi.

Aydın’daki Kuva-yı Milliye’nin ve halkın iâşe ve buna benzer ihtiyaçlarının çözümünde Heyet-i Milliye’lerin önemli bir işlev gördüğü bilinmektedir. Nazilli Kongreleri’nde örgütlenmesini tamamlayan Nazilli Heyet-i Merkeziye’si bu açıdan öncü rolü üstlenmişti. I. Nazilli Kongresi’nin kararları arasında muhtaç ailelere ve muhacirlere yardım yapılması da ön görülüyordu. Bu sosyal yardım işlevi için getirilen 8. maddede de, bu amaçla dağıtılmak için Aşar anbarlarındaki hububatın Heyet-i Merkeziye emrine tahsisinin Hükümetten isteneceği belirtiliyordu. Bu amaçla kuralları çığneyici bir tutum almaktan kaçınılıyordu.⁵³⁹

Aydın Sancağı sınırları dışında ve Yunan işgal sahası dışında bulunan Heyet-i Milliyeler’in de Aydın kaza ve köylerindeki iâşe sorununun çözümünde katkı sağlamaya çalıştığı görülmüştür. 6.4.1920 tarihli bir telgrafta Koçarlı’dan Yörük Ali Efe’ye hayvanlar gönderildiği, yine aynı tarihli bir telgrafta köylerden hayvan tedarik edilerek ilk vasıta ile Kuva-yı Milliye karargâhları ve işgal sahasına gönderileceği belirtilmiştir.⁵⁴⁰ 5.11.1920 tarihli “Yörük Ali Efe karargâhı için verilen sekiz kıyye et parası olan 240 kuruşun Ali Efe yaveri Şükrü Bey’den Muğla Havalisi Kumandanlığı kasası namına alındığını gösteren, yine Yörük Ali Efe karargâhına verilen yağ, tuz vs. bakkaliyenin parası olan 900 kuruşun Muğla Havalisi Kumandanlığı kasası namına Ali Efe yaveri Şükrü Bey’den alındığını gösterir senetler⁵⁴¹, Kuva-yı Milliye’nin iâşe çözümüne yönelik çabalar olarak göze çarpmaktadır.

31.10.1920 tarihli bir telgrafta gönderilmiş olan buğdayın (nereden gönderildiği belirtilmemiştir.) geldiği ve lazım olan zahirenin verilmesi için de Aydın Sancağı’nda gerekli yerlere emir ve havale buyrulmasının istendiği belirtilmiştir.⁵⁴²

Bununla birlikte ihtiyaç malzemelerinin ve nakdi yardımların Aydın’a ulaşmasında bir takım problemler çıkmıştır:

2 Mart 1920 tarihli bir telgrafta Milas Heyet-i Milliyesi tarafından gönderilen etin ve paranın rızaen olmayıp cebren alındığı, hakikatin ortaya çıkarılarak paraların ve

⁵³⁹ Tekeli ve İlkin, “Aydın Cenub Mıntıkası Heyet-i Merkeziyesi” *Uluslar arası İkinci Atatürk Sempozyumu*, 9–11 Eylül 1991, c. 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1996, s. 175–176

⁵⁴⁰ ATASE Arş. YAE, Sıra No: 795, Kutu No: 2, Gömlek No: 566

⁵⁴¹ ATASE Arş. YAE, Sıra No: 160, Kutu No: 3, Gömlek No: 392, ATASE Arş. YAE, Sıra No: 796, Kutu No: 2, Gömlek No: 393

⁵⁴² ATASE Arş. YAE, Sıra No: 381, Kutu No: 4, Gömlek No: 746

etin sahiplerine verilmek üzere gönderilmesi hususu belirtilmiştir.⁵⁴³ 12 Haziran 1920 tarihli bir telgrafta ise Ahaliden bağış yoluyla tedarik edilen sığırların Aydın işgal sahasına gönderilmediği belirtilmiştir.⁵⁴⁴

Aydın'da iaşe temini için sadece Heyet-i Milliyeler değil vatan ve istiklal aşkını sevgisini içinde besleyen Osmanlı Devleti'nin bölgede bulunan son idari amirleri de çaba gösterdiği görülmektedir. Söke Kaymakam Vekili Neşet'in Dahiliye Nezareti Celilesi'ne gönderdiği 25 Ağustos 1919 tarihli telgraf da bu duruma bir örnektir:

Aydın ve Nazilli iaşeleri için ianata ve suver-i saire ile ihtiyaçlarının refi istikmal idilmegi bulunmuş ise de hasbe'l-mal ahalinin devam-ı ianata kadar hafif olmadıkları ve 23 Temmuz sene 35 tarihli ve 3923/45 numaralı telgrafname sayıları irsal kılındığı işar buyurulan (50000) gurusluk havalename henüz vürud itmemiş bulunacağından vürud itse bile ahval tolayısıyla tahsilat olamayacağından bunun tesviyesi kabil olamayacağından bunların pek şedid mübrim olan ihtiyaçlarının defî için havalename muhteviyatının nakd olarak irsaliyle beraber başkaca da beş bin liranın irtihali ehemmiyetle maruzdur⁵⁴⁵

Mehmet Başaran'ın eserinde bulunan Çine Heyet-i Milliyesi'ne ait karar defterlerine bakıldığında, Yunan işgali sırasında iaşe ve vb ihtiyaçların karşılanmasında Çine Heyet-i Milliyesi'nin büyük bir çaba içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Karar defterinden anlaşıldığı üzere, Çine'de Kuva-yı Milliye'nin ve halkın temel besin maddeleri olabilecek, buğday, arpa ve zeytinyağı temin edilmesi ve temin edilen iaşenin masraflarının karşılanması konusunda bir takım çalışmaları olduğu görülmüştür. Heyet ayrıca Hayvan temini konusuna da önem göstermiştir.⁵⁴⁶

Şefik Aker "iaşe" konusundaki açıklamalarına şu ifadeleri bulunmaktadır: "Heyet-i Milliyelerin tarihi ilgası olan 1919 senesi evahirine kadar bir buçuk seneye yakın bir müddetle ileri ve geri hizmette müstahdem sekiz ila on bini mütecaviz kuvvetin hüsnü iaşesini Heyet-i Merkeziye ve Heyet-i Milliyelerin gösterdikleri muvaffakiyet ve eseri intizam şayan-ı şükrandır. Efrad ve hayvanat iyi beslenmiştir. Zabitan dahi milletin samimi şefkatine mahzar olarak masarif-i iaşelerini tevsiye edilmiştir. Maaş zammı dahi verilmiştir."

⁵⁴³ ATASE Arş. YAE, Sıra No: 132, Kutu No: 5, Gömlek No: 1061

⁵⁴⁴ ATASE Arş. YAE, Sıra No: 182, Kutu No: 3, Gömlek No: 540

⁵⁴⁵ BOA. DH. KMS. 44-1 / 74

⁵⁴⁶ Geniş bilgi için bk. Başaran, *age.* s. 52-69 (Çine Heyet-i Milliye Karar Defterinde Yer Alan Kararlar)

3.2.2. Yunan İşgali Sırasında Kuva-yı Milliye'nin ve Aydın Halkının Yaşadığı Ekonomik Sorunlar

Osmanlı Devleti 20. Yüzyılda yaşamış olduğu siyasi sorunların yanında ekonomik olarak da büyük bir çıkmazın içine doğru girmişti. Avrupalı emperyalist devletlerin ekonomik kısıkaçı altında kalan devlet, bu ortam içersinde yaşamını devam ettirmek için büyük bir çaba sarf ettiği görölmektedir. Nitekim 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanını ile birlikte ortaya çıkan yeni fikir akımları ekonomik anlamda da bir takım açılımlar sunmaktaydı. Özellikle İttihat Terakki döneminde uygulanan Milli İktisat Politikası ile var olan sorunların giderilmeye çalışıldığı görölmüştür.⁵⁴⁷

Bu kurtarma çabalarına rağmen 1911 yılında Trablusgarp Savaşı ile başlayan savaş silsilesi 1914'de Dünya Savaşı'nın başlamasıyla doruk noktasına ulaşmış, bu durum Osmanlı Devleti'nin mali alanda çöküşünü hızlandırırken, Anadolu coğrafyasında da ekonomik sıkıntılarının baş göstermesine neden olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Mondros Mütarekesi ertesinde Anadolu'da işgallerin başlaması ekonomik olarak söz konusu coğrafyayı daha da zorlamaya başlamıştır. Nitekim Yunan işgalinin yaşandığı Batı Anadolu bölgesi ve bu kapsam içersinde bulunan Aydın Sancağı da işgalle beraber büyük bir ekonomik kıtlık ve darboğazın içersine girmiştir.

Yunan işgali evvelinde daha önce de belirttiğimiz gibi Aydın Sancağı halkı ekonomik anlamda bir iş bölümü içersindeydi. Gerek kent merkezlerinde gerekse kırsal kesimde ticaret ve zanaatla uğraşan kısım Müslüman olmayanlardı. Türk halkı ise tarım ve hayvancılık ve kısmen de kentlerde ticaret ile meşgul olmaktaydı.⁵⁴⁸ Yunan işgalinin Aydın Sancağında meydana getirdiği tahribat bu düzeni tamamen alt üst etmişti. Öncelikle tarımsal alanda üretimin durması yada aksaması işgal altında bulunan kaza merkezlerinin iâşe sorunu ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştu. Özellikle Aydın merkez kazasında işgalle birlikte ticaretle uğraşan Yahudi ve Rumların kenti terk etmesi ekonomik hayatı felç etmiş, özellikle Yunan Ordusu'nun kent merkezlerinde alış verişin

⁵⁴⁷ bk. Yalın Alpay, *Türkiye Ekonomi Tarihi*, Akademi Yayınları, İstanbul, 2008, Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908–2005*, İmge Yayınları, İstanbul, 2003

⁵⁴⁸ Günver Güneş, "İzmir'in İşgali ve Aydın'daki Yankıları", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara, Şubat 2007, s. 23–57

yoğun olarak yaşandığı *çarşı* olarak adlandırılan yerlerde çıkardığı yangınlar ekonomik anlamda yaşanan durgunluğun diğer bir sebebi olmuştur.⁵⁴⁹

Aydın'daki Kuva-yı Milliye'nin ekonomik ihtiyaçları, iâşe ve vb. ihtiyaçların karşılanmasında olduğu gibi yine Heyet-i Milliyeler tarafından gerçekleştirilmiş, Nazilli Heyet-i Milliyesi bu konuda da öncü rolü oynamıştır.

Milli Mücadele boyunca, hareketi yönetenleri en çok düşündüren, zorlayan ve sıkıntılı anlar yaşatan unsurlardan biri, hatta en başta geleni ekonomik ihtiyaç yani parasızlıktı. Sivas Kongresi 11 Eylül 1919'daki toplantısının ilk celsesinde Denizli temsilcisi Şükrü Bey, Aydın Kuva-yı Milliyesi'ni işaret ederek "...bunların kendileriyle ailelerinin ihtiyacı temin ediliyor; bunların iâşeleri pek ağır oluyor; mekulat, melbusat pek ağıra mal oluyor..."dedikten sonra kuşkusunu şöyle dile getirir: "...bilmem bu kuvvetleri hem iâşeye, hem ilbasa ilanihaye heyet-i milliyeler tahammül edebilecekler mi?..."⁵⁵⁰

Kuva-yı Milliye'nin ihtiyaçlarını karşılamak için Halktan alınması istenilen paralar, önce *Nakdi ve Ayni Teberrü* adı altında, sonra da *Vergi ve Tekâlif-i Harbiye* adı altında alınmış ve lazım gelen yerlere sarfedilmiştir. Halktan bu paraların nasıl alınacağı, ne kadar alınacağı, önce Kuva-yı Milliye kumandanları ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri başkanlarının yapacakları takdir ölçülerine bırakılmıştır. Fakat halkın büyük bir kısmı fakir olduğundan, zengin olanların da az verdikleri görüldüklerinden icap edilen paralar toplanamıyordu. Bu yüzden Kuva-yı Milliye'nin ekonomik ihtiyaçları kumandanlar tarafından karşılanıyordu.⁵⁵¹ Bu da suiistimallere yol açıyor. Halkta hoşnutsuzluklara sebep oluyordu.

Kuva-yı Milliye'nin içersinde masrafları karşılamak ve ekonomik dengeleri sağlamak diğer bölgelerde kurulan Heyet-i Merkeziyeler'de olduğu gibi Aydın'da da Nazilli Heyet-i Merkeziyesi tarafından organize edilmeye çalışılmıştır.⁵⁵² Aydın Kuva-yı Milliyesi'nde Nazilli Heyet-i Merkeziyesi tarafından toplanmış olan paralar, sadece askerin ve Kuva-yı Milliye'nin beslenmesinde kullanılmıyordu. "Kuva-yı Milliye'nin ilbası" ve "hastane" giderleri de, bu paralardan karşılanıyordu. 18.10.35 tarihli şifrede

⁵⁴⁹ Yunan Ordusu'nun Aydın Sancağı ve ona bağlı kaza merkezlerinde çıkarmış olduğu yangınlar için bk. III. Bölüm s. 120–132, Mustafa Turan *age.* 143–179, Günver Güneş, "Yunanistan'ın Aydın'ı İşgali ve Bölgede Yarattığı Tahribat", *Milli Mücadele'de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, Editör, Günver Güneş, Mehmet Başaran, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını, Aydın, 2009, s. 233–235, Yalazan, *age.* s. 19–31.

⁵⁵⁰ Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, TTK Yayınları, Ankara, 1986, s. 94

⁵⁵¹ Müderrisoğlu, *age.* 204–208

⁵⁵² Nazilli, Balıkesir ve Alaşehir'de kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri bunun en güzel örneklerini vermiştir. bk. Akkyoun, *agm.* s. 38

Demirci Mehmet Efe, şöyle demektedir.⁵⁵³ “Cepheye giden efradın ayakkabıları yoktur. Bunların içinde birçok Yörük kızları vardır. Heyet-i Celilerine arz ediyorum. “...Nazilli’de bir kundura imalathanesi bir terzihane vücuda getirilmiştir. Bu imalathaneler Heyet-i Merkeziye’nin levazım şubesi emrinde çalıştılar ve ihtiyaçlarını epeyce temin ettiler.”⁵⁵⁴

22.04.1920 tarihli bir telgrafta 15 kalem eşyanın Nazilli Heyet-i Merkeziyesi namına Milli Aydın Alayı’na sevk edilmek üzere Çine’ye gönderildiği bildirilmiştir.⁵⁵⁵ Bu da Nazilli Heyet-i Merkeziyesinin halkın ekonomik ihtiyaçlarının karşılanmasında ne derece önemli bir rol oynadığının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aydın’da cephenin ve halkın ekonomik ihtiyaçlarının karşılanması için işgal sahası dışındaki merkezlerle organik bir ilişkinin kurulduğu görülmektedir. 25.04.1920 tarihinde Marmaris Heyet-i Milliyesi bu amaçla Aydın’a 26 kıyye, Orhaniye karyesi Heyet-i Milliyesi ise yine bir miktar altın gönderdiği görülmüştür.⁵⁵⁶

Ankara’dan 18.10.36 tarihli, “Heyet-i Temsiliye Namına” Mustafa Kemal Paşa tarafından XII. Kolordu Kumandanlığı’na çekilen telgrafta⁵⁵⁷ “Nazilli Hastanesinin idaresi Hilal-i Ahmerce deruhte edildiğinden, nakdiyede bulunmaya lüzum yoktur.” Bu durum hastane masraflarının Heyet-i Merkeziye’nin elde etmiş olduğu paralardan karşılandığını ortaya koymaktadır.

İşgal döneminde yaşanan ekonomik sıkıntılar halkın günlük yaşam ve ekonomik kazançlarını da darbe olmuştur. Bozdoğan’da bir şahsın 1920 senesi için belirlenen 197 lira kazanç vergisini veremediğini, kendisinin bu seneye ait verginin tamamının kaldırılmasını istemesi bunun bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁵⁸

3.2.3. Aydın’da Yunan İşgali Sırasında Halkın Ve Kuva-yı Milliye’nin Sağlık Sorunları için Çözüm Arayışları

Osmanlı Devleti’nin 20. yüzyıla girişi ile Anadolu coğrafyasında yaşanan siyasi, ekonomik alaşağı olmanın yanında sosyal alanda da büyük yaralar açtığı görülmektedir. Bir sosyal vaka olarak özellikle savaş dönemleri içerisinde sağlık işlerinin de büyük

⁵⁵³ ATASE Arş. Kl. 185 Ds. 91–21 F. 50

⁵⁵⁴ Aker, *age.* c. 2, s. 174

⁵⁵⁵ ATASE Arş. YAE, Sıra No: 223, Kutu No: 3, Gömlek No: 500

⁵⁵⁶ ATASE Arş. YAE, Sıra No: 235, Kutu No: 3, Gömlek No: 519, ATASE Arş. YAE, Sıra No: 236, Kutu No: 3, Gömlek No: 508

⁵⁵⁷ ATASE Arş. Kl. 258 Ds. 18–7 F. 47, Akkoyun, *agm.* 38–39

⁵⁵⁸ ATASE Arş. YAE, Sıra No: 505, Kutu No: 2, Gömlek No: 1157

oranda aksadığı, özellikle 1. Dünya savaşı ve onu izleyen günlerde Anadolu’da salgın hastalıklar ve bunlara yeterli önlemin alınamaması yüzünden birçok insanın öldüğü görülmüştür.⁵⁵⁹

Mondros Mütarekesi ile Anadolu’da İtilaf Devletleri’nin başlattığı işgal süreci her alanda olduğu Osmanlı Hükümeti ve Kızılay tarafından yürütülen sağlık işlerinin aksamasına hatta tamamen durmasına neden olmuştur. İtilaf Devletleri tarafından sağlık ve tıbbi organizasyonların devam ettirilmeye çalışıldığı gözükse de İşgal kuvvetleri Komutanlıklarının bu işi fazla ciddiye almamaları nedeni ile Türk halkının işgal boyunca sağlık ihtiyaçlarının tam anlamıyla karşılanamadığı görülmüştür.

15 Mayıs 1919’da İzmir’in işgali ile Yunan Ordusu’nun Batı Anadolu’da hızlı bir şekilde gerçekleştirdiği yayılma hareketi ve bu yayılma esnasında insanlık dışı faaliyetlerde bulunmuş olması Ege halkı için çok önemli bir sorun olan sağlık konusunu gündeme getirmiştir. Aydın Sancağı da bu sağlık probleminden nasibini almıştır. Aydın’da 27 Mayıs 1919’dan itibaren başlayan Yunan işgali sırasında Yunan Ordusu Aydın’da Müslüman Türk halkın hiçbir sağlık ihtiyacını dikkate almadığı gibi daha Önce Osmanlı Hükümeti ve Kızılay tarafından yürütülen sağlık organizasyonları ve buna ait kurumlarını da etkisiz hale getirmekten çekinmemiştir.⁵⁶⁰

Yunan mezalim sırasında Aydın Sancağı’nda sebepsiz yere birçok insan öldürülmüş ve yaralanmıştır. Bunların işgalin ilk aşamasında ilaç ve tedavi ihtiyaçlarının nasıl karşılandığı yönünde elimizde herhangi bir bilgi mevcut değildir. Elimizde bu yönde bir bilginin olmayışı da işgalin hemen ertesinde bu yönde faaliyet gösteren bir kurum veya bir faaliyetin henüz olmadığı şeklinde yorumlayabiliriz.

İşgalin Aydın Sancağı’nda olgunlaşmaya başlamasıyla birlikte Kızılay’ın sağlık işlerini düzeltmek için faaliyet içersinde olduğunu görmekteyiz.⁵⁶¹ Söke’de dispanser ve hastane, Çine’de otuz yataklı hastane ve 50 yataklı dispanser, Koçarlı’da 10 yataklı revir ve dispanser, Köşk’te dispanser, Nazilli’de ise 250 yataklı hastane ile hizmetlerini

⁵⁵⁹ Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarındaki yıkıcı savaşların etkisi, halkın bilinçsizliği, tıbbi yetersizlikler gibi nedenlerle Türkiye’de XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde görülen bulaşıcı ve salgın hastalıklar, ülke nüfusunu ve ekonomisini tehdit edecek düzeye ulaşmıştır. I. Dünya Savaşı’nın sonunda başta Karadeniz Bölgesi olmak üzere ülkenin birçok yerleşim merkezinde nüfus yarı yarıya azalmış, frengi hastaları bazı illerde toplam nüfusun %10’unu, sıtmadan ölenler genel ölümlerin %5’ini oluşturmuştur. bk. Mehmet Temel, *Atatürk Döneminde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele*, Nehir Yayınları, İstanbul, 2006

⁵⁶⁰ Yunanlılar Aydın’ı işgal etmesiyle beraber ilk tecavüzlerini Topyatağı’nda bulunan Askeri Hastane’ye gerçekleştirmişlerdir. Gökbel, *age.* 326

⁵⁶¹ Muzaffer Tepekaya- Leyla Kaplan, “*Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877–1923)*”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s. 190

gerçekleştirmiştir.⁵⁶² Kızılay Kurumu Aydın'da oluşturduğu bu hastanelerle Yunan mezaliminin mağduru olmuş insanlara sağlık hizmeti vermiştir. Bu hizmeti gerçekleştirirken ırk, cins ve mezhep ayrımı kesinlikle yapılmamıştır.⁵⁶³ Yani yerli Rum halkı da Kızılay'ın gerçekleştirdiği bu sağlık hizmetlerinden yararlanmıştır.

Nazilli'ye gelen Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin çalışmalarından bahseden bir yazıda hastanın çokluğundan bahsedilerek Feridun Bey başkanlığındaki heyetin dört mıntıkaya (Koçarlı, Yenipazar, Atça, Nazilli) ayrılarak iki ay gibi bir surette altı bin kişiye bakıldığı belirtilmektedir.⁵⁶⁴ Bu bölgelerde ihtiyaç dağıtımının yanı sıra ameliyathane, muayenehane, eczane ve dispanser kurularak bulaşıcı hastalıklarla da mücadele edildiği belirtilmiştir.

Kızılay Kurumunun bu faaliyetlerinin yanında Aydın Sancağı ve ona bağlı kaza merkezlerinde sağlık hizmetleri ve bu hizmetlere yönelik ihtiyaçların karşılanmasında Yunan işgalinden sonra Aydın'da kurulmuş olan Heyet-i Milliye teşkilatlarının önemli bir işlevi yerine getirdiğini görmekteyiz.⁵⁶⁵ Bu konuda Çine Heyet-i Milliyesi ve Nazilli Heyet-i Milliyesi yaptığı çalışmalarla öncü olmuştur. II. Nazilli Kongresi'nden sonra Aydın Cenup Mıntıkası Heyet-i Merkeziyesi adıyla Nazilli Heyet-i Milliyesi'nde Sıhhiye Encümeni kurulmuş ve bu encüme ait 20 maddelik bir nizamname hazırlanmıştır.

Bu nizamnamede Nazilli'deki hastanenin idaresi, hasta listeleri, ilaç temini gibi konuların nasıl olması gerektiği yönünde talimatlar bulunmaktadır. Bu nizamname dönemin zor koşullarına rağmen Heyet-i Milliye'nin sağladığı koşullar neticesinde iyi bir hizmet verdiğini bize göstermektedir.⁵⁶⁶

6 Eylül 1920 tarihli Çine Heyet-i Milliyesi karar defterinde, bölgede bulunan muhacir ve savaş mağdurlarının sağlık ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla daha önce Hilal-i Ahmer tarafından yapılmış olan bir hastaneyi bölgede faaliyete geçirmek için çalışma içerisinde olduğu görülmektedir. Söz konusu hastanenin personel maaşları başta

⁵⁶² *Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti İcraat Raporu (O.H.A.C.İ.R.)* İstanbul, 1338, s. 74–75

⁵⁶³ Emin Şahin, “Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Vilayet-i Şarkije'deki Yardım Faaliyetleri” Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Erzurum, 1993, s. 60–62

⁵⁶⁴ *Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti İcraat Raporu (O.H.A.C.İ.R.)* İstanbul, 1338, s. 29–32

⁵⁶⁵ bk. Mehmet Ali Galip Alçitepe, *Batı Anadolu Bölgesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1990, Tekeli ve İlkin, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, TTK Yayınları, Ankara, 1989

⁵⁶⁶ Tekeli vd. *agm.* s. 221–225

olmak üzere bir hastane için yapılabilecek bütün masrafların bedeli Çine Heyet-i Milliyesi tarafından karşılanmıştır.⁵⁶⁷

Ayrıca Koçarlı'da Kızılay tarafından oluşturulan revirin daha sonradan idaresi Koçarlı Heyet-i Milliyesi tarafından gerçekleşmiş fakat Koçarlı Kuva-yı Milliyesi'nin parasızlık yüzünden bu revirin idaresinde oldukça sıkıntılar yaşadığı görülmüştür. Bu yüzden Çine Hastanesi için harcanacak olan 1000 liranın yarısının Koçarlı Hastanesine gönderilmesi istenmiştir.⁵⁶⁸

Yunan işgal döneminde sağlık problemlerini çözmeye yönelik bütün çabalara rağmen, Yunan ordusunun insanlık dışı faaliyetleri ve imkânların kısıtlılığı nedeni ile işgal süresince yaşanan ölüm, yaralanma ve sakatlanma olaylarının önüne geçilememiştir. Dönem şartlarının elverişsizliği ve çaresizlik, işgal boyunca ölüm oranının bir hayli fazla olmasına neden olmuştur.

3.2.4. Yunan İşgali Dönemi'nde Müslüman Türkler Açısından Sosyal Yaşam ve Aile Olgusu

Yunan işgalinin Aydın'da yaşandığı dönem aynı zamanda sosyal ve gündelik yaşam bakımından olağan üstü şartları da yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu farklı ortamdaki toplumsal açıdan en çok aile yaşamını etkilenmiştir. Gerek Aydın Kuva-yı Milliyesi'nin cephede gerçekleştirdiği faaliyetlerde gerekse işgalin rutin bir şekilde devam ettiği zaman aralıklarında Aydınlı Müslüman Türklerin aile yaşamı tamamen değişmiştir.

Aydınlı Müslüman Türklerin yaşamsal açıdan hayatında bu şekilde değişiklik olmasının birçok sebebi vardır. Bunlardan en önemlisi Yunan ordularının Aydın'ı işgal etmeleriyle birlikte başlattıkları mezalimin ulaştığı ahlak dışı faaliyetlerdir.

Yunan Ordusu'nun Aydın bölgesinde gerçekleştirmiş olduğu ırza geçme ve tecavüz olaylarının, Türk kadınının manevi ve dini değer yargılarına karşı hakaretleri bireysel olarak düşüldüğünde birçok Aydınlı kadının hayatlarının kararmasına ve tamamıyla değişmesine neden olduğu tartışılmaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Aydın Sancağı ve çevresinde Yunan ordusunun söz konusu ahlak dışı faaliyetlerinden dolayı intihar eden, utancından dolayı yerini yurdunu terk eden birçok kadının varlığı bilinmektedir. Bu konuyla ilgili gerek arşiv belgelerinde gerekse mevcut

⁵⁶⁷ Başaran, *age.* s. 65

⁵⁶⁸ ATASE Arş. YAE, Sıra No: 475, Kutu No: 2, Gömlek No: 431

ikinci el kaynaklarda var olan bilgilerin listeler halinde uzayıp gitmesi günümüzde dahi içimizi kanatan bir yara olarak durmaktadır.

Müslüman Türklerin aile yapısını olumsuz etkileyen diğer bir husus ise yine Yunan işgalinin gerçekleştirmiş olduğu tahribat ile ilgilidir. Yunan işgalinin kanlı tarafı İşgalle beraber başlayan sistemli kıyım, kadın, erkek çoluk- çocuk demeden gerçekleştirilen cinayetler, Aydın'da birçok kadın ve bireyin, dul, yetim ya da ailesiz ve sahipsiz kalmasıyla sonuçlanmıştır. Aydın Sancağı ve çevresinde gerek Kuva-yı Milliye faaliyetleri nedeniyle şehit olan gerekse Yunan Ordusunun keyfi hareketleri neden ile öldürülen erkek sayısının fazlalığı birçok kadının sosyal hayatta yalnız kaldığının en açık göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Cumhuriyet döneminde önemli bir sosyal problem olarak çözülmeye çalışılmıştır.

3.3. Yunan İşgalinin Aydın Sancağı'nda Neden Olduğu Göç Hareketi

30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla birlikte Anadolu'da başlayan siyasi işgal süreci, Batı Anadolu'daki Yunan emellerinin gerçekleştirilmeye çalışılması, Ege insanının yüzyıllardır toplum hayatı açısından kurduğu düzeni de alt üst etmiştir. Bu alaşağı olmanın sebebi ise Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgali başlayan süreçte gerçekleştirmiş olduğu insanlık dışı hareketler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yunanlıların bu sert tutumu, uzmanlar tarafından sosyal yapının en önemli dönüşümlerinden biri olarak nitelendirilen göç olayının meydana gelmesine sebep olmuştur⁵⁶⁹

15 Mayıs 1919 günü İzmir'de başlayan Yunan işgali, Batı Anadolu ve diğer işgal sahalarında büyük bir göçe sebep olmuştur. Yıllardan beri Rumeli'den ve muhtelif yerlerden gelen göçmen kabilelerine alışkın olan Anadolu, bu defa batıdan itibaren göçe başlıyordu. Yunanlıların Temmuz 1919 tarihine kadar süren ilk işgal hareketi halkın büyük bir çoğunluğunun işgal bölgelerinden ayrılması sonucunu doğurdu. Menderes ovasına Yunan göçmenlerini yerleştirmek isteyen Venizelos, bu amaçla Kuşadası'ndaki

⁵⁶⁹ Göç: dini, iktisadi, siyasi, sosyal ve diğer sebeplerden dolayı insan topluluklarının bir yerden bir başka yere gitmesi. Kişisel nedenlerle yer değiştirmeye ve bu esnada nakledilen eşyaların hepsine de göç denmektedir bk. İbrahim Balcıoğlu, *Sosyal ve Psikolojik Açıdan Göç*, Elit Kültür Yayınları, İstanbul, 2007

İtalyanlardan önce Aydın'ı ele geçirmek istiyordu. Kısa bir süre sonra 27 Mayıs 1919'da Aydın Yunan işgaline uğradı.⁵⁷⁰

3.3.1. Aydın'da Yunan İşgali İle Başlayan İlk Göç Dalgası ve Halk Üzerindeki Tesiri

27 Mayıs'ta Aydın'ın, 3 Haziran'da da Nazilli'nin İşgal edilmesiyle birlikte Aydın Sancağındaki halk; Söke, Germencik, Aydın, Umurlu, Köşk, Atça, Sultanhisar ve Nazilli'den güvenli buldukları noktalara göç ediyorlardı. Bu göç yollarından biri Denizli istikameti olup, diğer ise İtalyan işgali altında bulunan Büyük Menderes'in öte yakası ve onun hinterlandı olarak karşımıza çıkmaktadır.*

Yunan işgalinin başlamasıyla birlikte Aydın ve havalisinde, halkın içinde bulunduğu psikolojik durumunda etkisiyle gerçekleşen ilk göç dalgalanmasıyla ilgili birçok hatıra ve anı bulmak mevcuttur. Buna atfen Söke halkının işgal üzerine nasıl göç ettiğini Cevat Sökmensür* şu şekilde anlatmaktadır.

“Gece saat 4 olmuştu ki, Yunanlıların Söke'ye girmek üzere olduğu duyulmuştu. Halk paniğe uğramış, battaniyesini ve hafif tertip eşyasını sırtına vuran Menderes nehrinin kenarına dolmuş ve karşıya canlarını atmaya çalışıyordu. Bütün gece 20 kişilik sal 40'ar kişiyi ayakta balık istifi alıp karşıya geçirirken itişme neticesi geceleyin altı kadın ve çocuğun Menderes nehrine düştüğü duyuldu. ...Yollar Söke ve Kuşadası halkı ile dolu idi. Menderes kenarında ele geçirdikleri halkın içinde evvelce Rumlarca kara deftere alınmış olan zenginlerle gençler, bilhassa Söke Türk Ocağına mensup olanlardan, yakaladıkları bir-iki tanesini anne ve babalarının gözleri önünde şehit ettiklerini, Koçarlı'da öğrendik. Bu hicretten istifade eden Rum eşkıyaları yanlarına daha birçok yardımcı da alarak, Menderes sahilini takiben denize kadar, etrafa ateş saçıyor ve halkımızı kırıp geçiriyordu. Diğer taraftan hicret eden memurlar Koçarlı'ya kaçıyordu.”⁵⁷¹

⁵⁷⁰ bk. Mesut Çapa, “Anadolu'da Yunan İşgalinin Sebep Olduğu İç Göçler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, c. 10, Ankara, 1994, s.29,

* Yunan İşgal dönemi içerisinde Aydın'lı göçmenlerden bazıları daha güvenli gördükleri İzmir, Soma ve Balıkesir civarına da göç ettikleri görülmüştür. Buna rağmen göç dalgası genel olarak söz konusu iki istikamet üzerinde cereyan etmiştir.

* Nazilli Kuva-yı Milli'ye Kumandanlığı ilk sekreteri olarak görev yapmıştır.

⁵⁷¹ Cevat Sökmensür, *Milli Mücadelede Aydın-Nazilli Cephesi Hatıralarım*, , Karınca Matbaacılık, Tarih Yok, İzmir, s. 98

Yunanlıların Germencik'e girmesi ve yaşanan göç olayı ile ilgili de Feyza Zaim romanında şunu demektedir. "...o sıralarda halktan sağ kalabilenler akın akın göç ediyorlardı."⁵⁷²

Cengiz Orhonlu ise işgalin ilk aşamasında Aydın ve havalisinden ayrılmak zorunda kalan halkın ve mecburi göçün insanların ruh hallerine tesiri açısından nasıl neticeler oluşturduğu hakkında ilginç bilgiler vermektedir.

"Bi cürüm soğukların tesiri ile titreyen ve gündün güne Kuvve-yi hayatilerini gaib eden bu biçarelerin haline bakıp da ağlamamak gay-ri kabildir. Şimdiye kadar mevsim-i sayf hasebiyle şedaid-i havaiye ve emrazdan masun kalan ve ömürlerini naz u ni'am içinde imrana alışık bulunan evden yurttan eşyadan mahrum... mevsim-i şitanın hulüliyle ferda-yı seyyahın taht-ı tehdidinde... ilk hamlede göç etmek zorunda kalanların seksen bin olduğu tahmin edilmektedir."⁵⁷³

Bingül Dürük de eserinde Yunan İşgalinin başlamasıyla birlikte Sultanhisar'da yaşanan telaş ve göç hakkında ilginç bilgiler verdiğini görmekteyiz. Yazarın Saadet Duruel'den aktardıkları şu şekildedir:

"...Sultanhisar'daki evimizden hızla uzaklaştık Koşarak kaçıyoruz. Ama nereye? Niçin? İstasyona geldiğimizde o güne kadar hiç görmediğim bir kalabalıkla karşılaştık Trene binmek imkânsız. Atı, merkepi, katırı, hatta develeri olan herkes hayvanların sırtına bir şeyler sarmış yola düzölmüş. Yaşlı kadınlar erkekler, anneler ve küçük çocuklar... Herkes dehşet içinde... İnsanın bildiğinden bilinmeyene doğru koşar adım gitmesi ne acı... Yenipazar' a gidiyoruz... Büyük Menderes kıyısına vardığımızda nehirden karşıya büyük bir salla geçiliyor idi. Orası öyle kalabalıktı ki bayram günlerinde bile o kadar insanı bir arada görmemiştim. Bir ara salın başındaki adam beni kaptığı gibi sala bindirdi. Sal, insan ve hayvanlarla dolunca yavaş yavaş hareket etti... Herkes birbirine sesleniyor. Bağırıyor birbirine karışıyor. Bir kadın suya düşmüş çıkartmışlar. Sal karşı kıyıya geçince beni de indirdiler."⁵⁷⁴

Görüldüğü gibi ilk aşamada Türk halkının Yunan işgali karşısında hicreti tercih etmesi sebepsiz değildi. Yunan işgali beraberinde zulüm ve vahşeti getirince göç, Türk halkı için kaçınılmaz olmuştu. Göç halkı tabansal olarak Aydın Sancağındaki günlük ve sosyal yaşamı âdete kördüğüm haline getirmiş daha sonraki aşamada bu göç olgusunun

⁵⁷² Feyza Zaim, *Ateşler İçindeydi Germencik*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. 81

⁵⁷³ Hareket-i Milliye Redd-i İlhak hey'eti Aydın havalisi merkezinden gelen 3.10.35 tarihli telgrafnameden alınan. Cengiz Orhonlu, "Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları Tehcir'in sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler" *Belleten*, c. 37, Nu. 148, Ekim 1973, s.488.

⁵⁷⁴ Bingül Dürük, *Sultanhisarlı Çocukların İşgal Anıları*, Karacasu Matbaası, Nazilli, 1983, s. 31-32

oluşturduğu tahribat kanaat önderleri ve Kuva-yı Milliye hareketi tarafından en aza indirilmeye çalışılmıştır.

3.3.2. Menderes'in Öte Yakasına Göç Hareketi

Yunan İşgali ile beraber Menderes'in öte yakası Aydın Halkının yoğun olarak göç ettiği saha olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradaki göçler İtalyan işgali altında bulunan Çine, Koçarlı ve Muğla yönüne doğru gerçekleşmiştir. Göç ise kronolojik olarak iki aşamada olmuştur:

1. Yunanlıların, birinci işgal dönemi olan 27 Mayıs 1919'da başlayan göç hareketi

2. 30 Haziran 1919'da Aydın'ın ikinci kez işgali ile gerçekleşen göç hareketi.

Menderes'in öte yakasına göçün en önemli sebebi buranın Yunan işgal sahası içerisinde bulunmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bölge Anadolu'da işgallerin başlamasıyla birlikte İtalyan işgali altına girmiştir. İtalyanların işgal sahaları içerisinde bulunan Türk halkına iyi davranmaları, onların sağlık, günlük ve toplumsal yaşamlarına cevap verebilecek şartları olgunlaştırmış olması⁵⁷⁵ Türk halkının sempatisini kazanmalarını sağlamıştır.

Yunan işgalinin başlamasıyla beraber ilk yoğun göç hareketi Çine tarafına gerçekleşmiştir. İşgalle beraber Büyük Menderes Nehri'nden Çine'ye giden yol adeta Türk göçmenleriyle dolmuştu.⁵⁷⁶ Miralay Şefik Bey, Menderes Köprüsünde dinlenmekteyken, bazı ailelerin eşya arabalarıyla Aydın tarafından gelmekte olduğunu görmüş, on bir yaşlarında bir çocuğa nereye gittiklerini ve nereli olduklarını sormuştur. Bunun üzerine çocuk Emir Köyünden olduklarını Yunanlıların köylerine yaptıklarını anlattıktan sonra "...rahat yok; bunun için geceleri Menderes'in bu yakasında köylerde yatacağız; gündüzleri tarlamıza gideceğiz" demiştir.⁵⁷⁷

Celal Bayar bu konuda "Şehirden çekilmek zorunda kalan kadın ve erkek vatandaşlarımız, Aydın ovasına yayılmışlardı. Köylerden gelen kabileler de bunlar arasında yer almış, her ağaç dibi kalabalık bir aile yuvası haline gelmişti. Bütün ova

⁵⁷⁵ İtalyan'ın Anadolu'daki işgal politikasının temel amacı da Yunan işgaline karşı Türklerin dostluğunu kazanmaktır. bk. Günay Çağlar, *İtalyanların Menderes Bölgesini Boşaltmaları ve Bu Esnada Ortaya Çıkan Hadiseler*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1996, s. 3-5

⁵⁷⁶ Turan, *age.* s. 165

⁵⁷⁷ *ATASE Arş.* Kl. 402 Ds. 14-5 F. 1-31, *ATASE Arş.* Kl. 426 Ds. (1-6)3 F. 72

Menderes kıyıları mahşeri bir insan kalabalığı ile örtülü bulunuyordu” diyerek göçün büyüklüğünü ifade etmiştir.⁵⁷⁸

Aydın’da Mahalle muhtarları ile beraber dokuz kişi tarafından hazırlanan bir tutanakta Yunanlılar Aydın’a girdikten sonra eski Aydın Belediye Reisi Emin Bey, tüccardan Ömer Muharrem Efendi, Asım Efendi ve daha pek çok kişinin Yunan tecavüzlerinden kurtulmak amacıyla Menderes Nehri’ne doğru göç ettiklerini bildirmişlerdir.⁵⁷⁹

Sökeli Türklerin büyük çoğunluğu Yunan işgalinin ardından Bağarası üzerinden Çine’ye doğru göç etmiştir. Söke’de Yunan mezalimi sırasında halkın büyük bir çoğunluğu Çine’ye doğru göç etmiş olduğu için kasabada yalnızca 360 kişi kalmıştır.⁵⁸⁰

Çine hızlı bir şekilde gelişen Yunan işgali sırasında yaşanan göç olayından sosyal ve ekonomik açıdan olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. İşgal süreci boyunca göçler devam etmiş, ürününü tarlada bırakan, kepengini kapatıp yükte hafif bahada ağır mal varlığı ile Çine’ye göç edenler kısa süre sonra geçim sıkıntısına düşmüşlerdir. Bu olaylar neticesinde Çine’de yirmi beş bin mülteci birikmişti.

Menderes’in öte yakasında Yunan işgalinden kaçan göçmenlerin sığındığı diğer bir yerleşim yeri ise Koçarlı idi Buraya hicret gerçekleştirilmesinin sebebi Çine’de olduğu gibi bölgenin İtalyan işgali altında bulunmuş olması ve İtalyanlara karşı duyulan sempatiden kaynaklanıyordu. Koçarlı’ya genelde başta Kuşadası ve Söke olmak üzere, Aydın ve Çine kazalarından gelen göçmenlerin olduğu görülmektedir.

Aydın Tarihi ve Coğrafyası adlı eserinde Leman Kısa’nın Hüsnü Cihanoğlu ile yaptığı görüşmelerden Koçarlı’daki iç göç olayı ile ilgili bilgi edinmekteyiz.⁵⁸¹

Hüsnü Cihanoğlu “27 Mayıs 1919’dan itibaren Aydın ve civarından Koçarlı’ya hicret edenlerin miktarı on bini geçiyordu. O zaman Koçarlı nahiye idi. Bu kadar nüfus bu küçük bölgede nasıl barınacaktı...” diyerek Koçarlı’daki durum hakkında bilgi vermektedir.⁵⁸²

Leman Kısa’nın Mithat Aydın’dan aldığı bilgilere göre Koçarlı’daki durum şöyleydi:

⁵⁷⁸ Bayar, *age.* c. 6, s. 1960

⁵⁷⁹ ATASE Arş. Kl. 81 Ds. 128–301 F. 9–26

⁵⁸⁰ BOA, HR SYS. 26–13 / 77

⁵⁸¹ Müslime Güneş, “Milli Mücadele’de Koçarlı”, *Milli Mücadele’de Menderes’in Öte Yakası Koçarlı Cephesi ve Önderleri*, Aydın İli ve İlçeleri Kültür Derneği Yayınları, Aydın, 2007 s. 41

⁵⁸² Leman Kısa, *Aydın Tarihi ve Coğrafyası*, Coşkun Matbaası, İzmir, 1960 s. 107–108

“...Buraya geldiğim zaman halkın büyük korku ve heyecan içinde olduğunu gördüm... O zaman iki üç bin nüfuslu Koçarlı'ya on bin kadar Aydın muhaciri yerleştirilmiş...” diye belirtilmektedir.⁵⁸³

Arif Oruç, Yunan işgali döneminde Demirci Mehmet Efe ile bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede Demirci Mehmet Efe, Koçarlı'da Yunan işgalinden kaçan yirmi bin göçmen olduğunu ifade etmiştir. Bu bilgi de Koçarlı'daki göçmen sayısı hakkında farklı bir sayı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁸⁴

1919 yılında Menderes'in öte yakasındaki göç hareketi Aydın'ın işgalinden sonra bu bölgeye gerçekleşen hicretin merkezi olan Çine'de de meydana gelmiştir. Çine halkı, özellikle Yunanlıların Aydın'a gerçekleştirdiği ikinci işgal hareketinden sonra Yunan ordularının güneye doğru ilerlemelerinden endişe duyarak Muğla yönüne doğru bir göç gerçekleştirdiği bilinmektedir.

Aydın Mutasarrıf vekilinin Dâhiliye Nezaretine, Çine'den çektiği 8 Temmuz 1335 tarihli telgrafta Çine'deki göçle ilgili bilgi edinmekteyiz:

“Yunan kuvve-i işgaliyesi dün ve evvelki gün ve bugün dahi top ve mitralyözler ile taarruz ve İtalya işgal-i askerisinin hudut tanıdığı Menderes nehri köprüsünden beri... Çine'ye iki saat mesafeye kadar gelmişlerdir. Aydın ve Çine'ye merbut ve ahalişi umumiyetle yalın ayak ve başıkabak, Muğla'ya doğru hicrete başlamış ve Çine kasabasının ortasında mahşerden bir numune olarak feryat figan ve galeyan geçmiş ve geçmekte bulunmuştur... nasayih ve talkinata rağmen kasabanın mühim kısmı ahalisinin mal ve emlaklarını bırakarak hicrete başlamıştır.”⁵⁸⁵

Aydın Defter-i Hakani (Tapu ve Sicil) memuru, 10 Temmuz 1919 tarihinde Maliye Nezareti'ne yazdığı yazıda, Aydın'da Yunan mezaliminden, halkın ve memurların evlerini, yurtlarını terk ederek, Çine'ye geldiklerini, buranın da Yunanlılar tarafından işgali ihtimali ortaya çıkınca Muğla'ya gittiklerini ifade etmektedir.⁵⁸⁶

Yunanlılar 28 Haziran 1919 tarihindeki çarpışmadan sonra Kuva-yı Milliye ile ilgisi olmayan bölgedeki yerleşim birimlerinden Türk köylerini yakmışlar. Halk bütün mallarını bırakarak Menderes'in güneyine doğru göç etmiştir.⁵⁸⁷

Bu dönemde yaşanan göç hareketi sırasında İtalyan işgal sahasında doğru göç edip Yunan mezalimi ve tehlikesinden ulaşmak isteyenlerin sayısı on binlerle ifade

⁵⁸³ Kısa, *age.* s. 107–108

⁵⁸⁴ Yücel Özkaya, *Milli Mücadele'de Ege ve Çevresi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s. 107

⁵⁸⁵ BOA, DH. KMS. 52–3/12

⁵⁸⁶ Hamdi Baytulluoğlu, “Milli Mücadele Başlıyor”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, c. 6, Sayı, 23 Ağustos, 1969, s. 60, Turan, *age.* s. 161

⁵⁸⁷ ATASE Arş. Kl. 81 Ds. 128–301 F. 10–12, Turan, *age.* s. 158

edilmektedir. Neticede Aydın- Antalya arasında toplanan mülteci sayısı elli bini bulmuştu.⁵⁸⁸ Justin Mc Carty ise daha Eylül 1919 tarihinde Aydınlı mülteci sayısının altmış bin olduğunu ifade etmektedir.⁵⁸⁹

3.3.3. Denizli İstikametine Göç Hareketi

Denizli istikameti Yunan işgalinin başlamasıyla birlikte Aydın Sancağı halkının hicret ettiği ikinci yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yöne gerçekleşen göç hareketi, Yunan işgalinin aşamalarına göre ivme kazanmıştır. Aydın kazasının işgali ve akabinde Denizli istikametine doğru genişleyen işgal hareketiyle birlikte Aydın'dan başlamak üzere, halk, ilk aşamada Nazilli, daha sonra Denizli ve iç kesimlere doğru hicret etmiştir.

Yunan işgalinin Aydın'da henüz başlamasıyla birlikte Nazilli ve çevresinin köy ve kasabalarında yaklaşık yüz bin mültecinin olduğu bilinmektedir. Aydın ve civarından Nazilli istikametine doğru göç eden mülteciler, cami harap medrese, metruk han ve meskenleri mekân tutmuşlardı. Burada bulunan mülteciler Nazilli'nin işgali üzerine Dinar'a gitti.⁵⁹⁰

22 Haziran 1920'de Köşk Cephesi'nin çökmesiyle beraber bu göçler daha da hızlanmıştır. Nazilli şehir merkezinin nüfusu oldukça artmıştır. Şehirde asayişin temini, göçmenlerin yedirilmesi, içirilmesi ve barındırılması sorunları baş göstermiştir.

30 Haziran 1919'da Aydın, Türklerin eline geçtikten sonra, Yunanlıların tekrar dönebilme ihtimalinin halk üzerinde oluşturduğu korku⁵⁹¹, Aydın'dan Nazilli ve Denizli istikametine doğru göçe neden olmuştur. Nazilli tarafına doğru göç edenler kendilerine verilen silahlarla her gelen trene dolmuşlar ve Nazilli taraflarına doğru gitmişlerdir.⁵⁹²

Denizli Kazası da Yunan işgalinden kaçan Aydınlı göçmenlerin en önemli kaçış noktalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada barınmayan bir kısım Aydınlı göçmen ise daha güvenli gördükleri Afyon, Burdur ve Dinar'a doğru göç yolunu uzatmıştır.

⁵⁸⁸ *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi II*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1966, s. 80

⁵⁸⁹ Justin Mc. Carty, *Ölüm ve Sürgün*, çev. Bilge Umar, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 1998, s. 312

⁵⁹⁰ *Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Ankara Heyet-i Murahhasası Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Teşkilinden Sakarya Zaferine Kadar İcraat Raporu (23 Nisan 1336–23 Eylül 1337)*, s. 26–29 Çapa, agm. s. 381

⁵⁹¹ Gökbel, *age.* s. 192

⁵⁹² *İstiklal Harbi Gazetesi*, 2 Temmuz 1919

Burdur Kalem Reisi tarafından 17 Temmuz 1919 tarihinde II. Ordu Müfettişliğine gönderilen yazıda, 15–16 Temmuz gecesi, Aydın taraflarından trenle 40 muhacirin geldiğini ayrıca göçmenlerin durumlarını tetkik ve miktarını tayin maksadıyla iki Fransız subayının geldiğini belirtmiştir.⁵⁹³ Netice itibariyle Denizli istikameti Aydın muhacirlerinin önemli bir göç yolu haline gelmiş, göç yolu bazı göçmenlerin Denizli’den de hicret etmesiyle beraber oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.

Aydın Halkı, Menderes’in öte yakası ve Denizli istikametinden başka çok yoğun olmamakla beraber İzmir Balıkesir Soma tarafına da göç ettiği bilinmektedir.

3.3.4. Muhacirlerin Karşılaştığı Zorluklar ve Buna Karşı Alınan Önlemler

Yunan işgali ile birlikte halkın Yunan mezalimi ya da savaş ortamından uzaklaşmak amacıyla gerçekleştirmiş olduğu göç, beraberinde yeni sorunları da getirmişti. Bu da söz konusu muhacirlerin buldukları ortam içersinde karşılaşacakları muhtemel sorunlar ve buna karşı alınması gereken önlemler olmuştur. Göç edenlerin yaşadıkları sorunları iki kısımda sınıflandırabiliriz:

1. Yunan kuvvetlerinin muhacirlere karşı kötü davranışları
2. Muhacirlerin göç ettiği yerlerde barınma, sağlık beslenme v.b. konularda çekmiş olduğu sıkıntılar

3.3.4.1. Yunan Kuvvetlerinin Muhacirlere Karşı Kötü Davranışları

Göç eden kabilelere Yunan askerleri tarafından pek çok saldırı söz konusu olmuştur. Çine’ye doğru göç edenler Yunan kuvvetleri tarafından Menderes köprüsünde durdurulmaları üzerine oldukça sert bir muamele görmüşler ve zor duruma düşmüşlerdir. Türk memurlarının bu hal karşısında Yunan kumandanına yaptıkları müracaat, tutuklu olarak İzmir’e götürülmelerine ve aylarca hapis kalmalarıyla sonuçlanmıştır.⁵⁹⁴

⁵⁹³ ATASE Arş. Kl. 243 Ds. 43–17 F. 123

⁵⁹⁴ Gökbel, *age.* s. 332, Günver Güneş, “Yunanistan’ın Aydın’ı İşgali ve Bölgede Yarattığı Tahribat”, *Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, , Editör, Günver Güneş, Mehmet Başaran, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını, Aydın, 2009, s. 241–242

57. Fıkra kumandanı Şefik Aker, 7 Ağustos 1919 tarihli Harbiye Nezareti'ne telgrafta göç eden ve köyleri Yunan işgal mıntıkasında kalan halkın, Yunan mezaliminden dolayı yurtlarına dönemedikleri ve bunların bir kısmının çeşitli köylerde geçici olarak iskân edildiğini belirtmektedir.⁵⁹⁵ Şefik Aker, 2 Ağustos 1919 tarihli raporunda da Yunan mezaliminin Aydın ile beraber 58 köy halkını civar yerlere göçe zorladığını ve sefalet içinde bıraktığını Yunan işgali devam ettiği müddetçe, bunların yerlerine dönmelerinin mümkün olmadığını söylemektedir. Yine aynı dönem içerisinde Aydın Muhacirin Müdüriyeti tarafından yazılan bir rapor da Yunan kuvvetlerinin göçmenlere karşı kötü muamelesinden bahsetmektedir.⁵⁹⁶

II. Ordu Müfettişliği'nin Harbiye Nezaretine göndermiş olduğu pek çok yazıda Aydın Bölgesinde Yunan mezaliminin halkın göç etmesine ve göç sonrasında yaşanan sıkıntıların anlatımıyla doludur.⁵⁹⁷

Yunan askeriyesini göçmenlere karşı olumsuz tutumunu önlemek için gerek Kuva-yı Milliye nezrinde bir takım çabaların olduğu bilinmektedir. Aydın Sancağı içerisinde bulunan belediye başkanlarının imzası bulunan bir belgede İslam köy ve kasabalarından göç etmeye kalkışan muhacirlerin Yunan kuvvetlerince kötü muamele gördüğü, yetkililerin bir an önce harekete geçmesi gerektiği belirtilmiştir.⁵⁹⁸

Ağustos 1919'da göçmenlerin temsilcilerinin de bulunduğu ve Aydın Belediye Başkanı Peştemalcızade Rıfat, Aydın Kızılay Cemiyeti Başkanı Hoca Esat ve tercüman olarak da Reşat Beyin kayınbiraderi Şemsettin Beylerden oluşan bir heyet Yunanlıların göçmenlere karşı kötü muamelesini anlatmak ve Yunan işgalinin kaldırılmasını talep etmek için İstanbul'a gitmiştir. İtilaf Devletleri temsilcileri ve İstanbul Hükümeti ile yapılan görüşmelerden istenilen çıkmamıştır.⁵⁹⁹

Netice itibariyle olağanüstü şartlarda yerlerini, yurtlarını, mallarını anılarını bırakarak katliamdan kaçmayı başararak yollara dökülen göçmen Aydın halkı, yine de Yunan zulmünden kurtulamamıştır.

⁵⁹⁵ ATASE Arş. Kl. 72 Ds. 242–273. F. 2

⁵⁹⁶ Orhonlu, *agm.* s. 490

⁵⁹⁷ bk. ATASE Arş. Kl. 15 Ds. 71–61 F. 63, ATASE Arş. Kl. 89 Ds. 129–326 F. 12

⁵⁹⁸ BOA. HR. SYS. 2611/1, 163.

⁵⁹⁹ Çapa, *agm.* s. 379

3.3.4.2. Muhacirlerin Göç Ettiği Yerlerde Barınma, Sağlık Beslenme v.b. Konularda Çekmiş Olduğu Sıkıntılar

Aydın halkının Yunan mezaliminden kaçmak için gerçekleştirdiği göç olgusunun oluşturduğu en önemli sorun göç eden halkın ihtiyaçlarının karşılanması sorunu idi. Sonuçta göç sosyal bir vaka idi ve olayın göç edilen yerlerde sosyolojik bir karışıklığa neden olması oldukça yüksek bir ihtimaldi. Hele savaş ortamı içerisinde olduğu düşünülürse yaşanan karışıklığın bir insani açıdan bir yaraya da bir faciaya dönüşmesi an meselesiydi. Bunlar göz önüne alınarak muhacir halkın yaşamış olduğu sosyal sıkıntılar tahmin edildiği gibi dönmemin şartlarını zorlamış ve göçü tercih edenlerin barınma, sağlık, beslenme vb. ihtiyaçları eldeki imkânlarla giderilmeye çalışılmıştır. Şimdi Aydın halkının göç ortamı içinde yaşadığı sıkıntıları ve buna karşı nasıl önlemler alınmaya çalışıldığını değerlendirelim.

Denizli yönüne doğru hicret gerçekleştirenlerin sosyal açıdan birçok problemi olmuş, Denizli'ye gelen göçmenlerin en çok barınma ve beslenme konusunda sorunlar yaşamıştır. Denizli Heyet-i Milliyesi Başkanı Ahmet Hulusi Efendi göçmenlerin işe sorunu ile yakından ilgilenmiş, Denizli halkını göçmenlere yardım etmeye çağırmıştır. Ayrıca yine Denizli'de göçmenlere yardım amaçlı bir de komisyon oluşturulmuştur. Denizli'ye gelen göçmenlerin yedirilip içirilmesi ve barındırılmaları hususlarına büyük önem verilmiştir.⁶⁰⁰ Denizli'de Türk ve Türk olmayan bütün göçmenlerin iskân ve işlerinin temin edilmesinde hizmet verilmiştir. Ayrıca Nazilli yöresinden gönderilen kimsesiz çocukların bakımı ve yetiştirilmesi için Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi başkanlığında 14 Mart 1920'de Dar'ül Eytam (Kimsesiz Çocuklar Yetiştirme Yurdu) açılmıştır.⁶⁰¹

Dâhiliye Nezareti Sevkiyat Şubesinin, Kızılay Cemiyetine 21 Temmuz 1919 tarihinde yazmış olduğu bir yazıda da Aydın'dan işgal nedeniyle Denizli'ye göç etmiş olan muhacirler hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Bu yazıda Denizli'de bulunan göçmenlerin sefalet içinde kaldıkları bunların himaye ve ihtiyaçlarının tedarik edilmesi konusunda aceleci davranılması gerektiği belirtilmiştir.⁶⁰²

Denizli Mutasarrıflığının 2 Temmuz 1919 tarihli, Aydın olayları sırasında, Aydın'da bulunan İngiliz Ataşesi'ne çektiği telgrafta Aydın'da on bin İslam ve

⁶⁰⁰ Mehmet Akif Tütenk, *Milli Mücadele'de Denizli*, Öğretmen Yardımlaşma Derneği Yayınları, İzmir, 1983, s. 10

⁶⁰¹ Tarhan Töker, *Kuva-yi Milliye ve Milli Mücadele'de Denizli*, Denizli 1983 s. 63

⁶⁰² *Kızılay Arş.* KN. 153 BN. 9

Hıristiyan halkın meskensiz olduğunu bildirdiği ve tedbir alınmasını rica edildiği bilinmektedir.⁶⁰³ II. Ordu müfettişliğinin Harbiye Nezaretine göndermiş olduğu pek çok yazıda Aydın bölgesindeki göçün yarattığı sosyal faciadan bahsedilmiştir. Şefik Aker'in 7 Ağustos 1919'da Harbiye Nezareti'ne çektiği telgrafta göçmenlerin barınma problemlerinden bahsedilmiştir.

6–9 Ağustos 1919 tarihlerinde toplanan I. Nazilli Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda zor durumda kalan ve mağdur olan muhacir ailelerine mevcut zahirenin dağıtımı için Nazilli Heyet-i Merkeziyesi'nden izin istenileceği belirtilmektedir.⁶⁰⁴

23.11.1335 tarihli bir telgrafta vatan ve memleketleri düşman eline geçen ve yardıma muhtaç bulunan Aydın muhacirleri için gerekli olan yardımın temini maksadıyla komisyonlar teşkiline başlandığı ve hükümetçe muhacirlere günlük birer kilo buğday verileceği belirtilmiştir.⁶⁰⁵

Savaş yılları içerisinde başka yerlere göç edilip, mütareke yapılır yapılmaz memleketlerine dönerek mülklerine yeniden yerleşmiş olup, bunun sonucunda da onların yerlerine yerleştirilmiş on binlerce göçmen açıkta kalmıştır.⁶⁰⁶ Bu mültecilerin iskân iâşe ve yerleştirilmeleri o zaman ki şartlar altında halledilmesi imkânsız önemli meseleler olarak görülmüştür. 15.09.1921 tarihinde memleketleri Yunanlılar tarafından işgal edilip de aileleri iskân edilmeyen esnan erbabının iskanlarına kadar sevklerinin terhis edilmesi hususunun Çine Şubesi'ne yazılan bir telgraf⁶⁰⁷ da bunun en açık göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

5 Temmuz 1919'da Dâhiliye Nezareti Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından yazılmış bir yazıda göç eden kitlelerin yaşamış olduğu sorunlarla ilgili bilgi edinmekteyiz.

Aydın vilayeti merkezi ile bazı mülahhakatının yunanistan hükümeti tarafından işgali üzerine duçar oldukları kasdiyat ve mezalimden dolayı oralardan vilayat ve elviye-i mücavereye mecbur-ı iltica olan ahali-i İslamiyeden bir kısmının pek elim ve perişan bir vaziyetde oldukları muhaberat-ı cariyeden anlaşılmalıdır eşhas-ı mezkurenin mahallerine iadeleri için icab iden tedabire tevessül olunmuş ise de bazı esbab-ı mücebbireye binaen bunlardan bir kısmının halen memleketlerine iadeleri mümkün olamayacağı anlaşılmış ve bu kabil eşhas meyanında pek muhtac olanlar da

⁶⁰³ ATASE Arş. Kl. 72 Ds. 242–273. F. 2

⁶⁰⁴ Esin Dayı, *Nazilli Kongreleri (1919)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1998 s. 76

⁶⁰⁵ ATASE Arş. YAE, Sıra No: 60, Kutu No: 5, Gömlek No: 1016

⁶⁰⁶ Orhonlu, *agm.* s. 490

⁶⁰⁷ ATASE Arş. YAE, Sıra No: 498, Kutu No: 3 Gömlek No: 469

*harb-i umumi esnasında düçar-ı istila olan vilayat-ı şarkkiye mültecileri misillü bir müddet-i muvakkate için muhacirin tahsisatından iskan ve iâşe diger mesarif-i zaruriyelerinin zaruri görülmüş olmagıla keyfiyet nezd-i sami-i nezaret-penahilerime de karin tasvib olduğu takdirde işbu müzekkere-i acizi zirinin mucibince işaretiyle tevşih buyurulması babında*⁶⁰⁸

Aydın Muhasebecisi Nurullah Bey'in Çine'den Dâhiliye Nezareti'ne çektiği telgrafta Aydın'dan Çine ve Denizli istikametine geçen ve epeyce kalabalık olan göç kitlelerinin yiyecek ve çadır ihtiyaçlarının acilen tedarik edilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁶⁰⁹

18.11.1920 tarihli bir telgrafta Atça'dan Bozdoğan'a hicret eden ve açlık sefalet içinde bulunan Atça Nahiyesi Muhacirlerinin yardım isteği içersinde oldukları görülmüştür.⁶¹⁰

Nezaret-i Celile namına, Müdür-i Umumi Hamdi Bey Efendi tarafından Harbiye Nezareti Müdürü Şefik Bey'e çekilen 20 Eylül 1919'da çekilen telgrafta Çine kazasına iltica eden mültecilerin çoğu mekânsız kalacaklarından ve orda açıkta yatacak olduklarından dolayı, açıkta sefil bir halde bulunan göçmenlerin herhangi bir hastalığa yakalanmaması için iki yüz çadırın Çine'ye gönderilmesini talep etmiştir.⁶¹¹

Aydın'dan İstanbul'da bulunan İngiltere ve Fransa, Amerika, İtalya Mümessil-i siyasiyelerine gönderilen bir yazıda; Yunan zulmünden kaçan binlerce İslam muhacirinin mevsim şartlarının kış olması sebebi ve meskensizlik yüzünden tamamen mahv olacaklarını Bu yüzden bu insanların Yunan işgalinin kurbanları olmaması için Yunanlıların Batı Anadolu'dan çekilmesi gerekliliği belirtilmiştir.⁶¹²

Aydın'da ve havalisinde gerçekleşen göç hareketi Ulu Önder Mustafa Kemal'in de dikkatini çekmiştir. Onun Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanı iken Sivas'tan Erzurum'a çekmiş olduğu telgrafta Yunan işgalinden kaçan İslam muhacirlerinin meskensizlik yüzünden düşmüş olduğu durumu belirttiğini görmekteyiz.⁶¹³

Aydın'dan Yunan işgali nedeniyle göç eden ahalinin göç yollarından birisi de İzmir ve onun hintarları olduğunu daha önce belirtmiştik. Diğer bölgelerde olduğu gibi İzmir ve onun çevresinde de Aydınlı göçmenlerin barınma beslenme ve sağlık vb.

⁶⁰⁸ BOA. DH. KMS 7-1 / 14

⁶⁰⁹ BOA. DH. KMS. 52-3 / 12

⁶¹⁰ ATASE Arş. YAE, Sıra No: 917, Kutu No: 5 Gömlek No: 874

⁶¹¹ BOA. DH KMS 30-18/11

⁶¹² T.İ.T.E. Arş. KN. BN. 19 / 59

⁶¹³ T.İ.T.E. Arş. KN, BN. 28 / 154

konulardaki ihtiyaçlarının çözümü için çaba harcanmıştır. Muhacirler ihtiyaçları karşılanırken en büyük sıkıntı ise kimsesiz göçmen çocukların bakımı ve bunların barınma ihtiyaçlarının çözümü olmuştur. Kızılay Cemiyetinden Besim Ömer Paşa'nın 20 Ekim 1919 tarihinde Himaye-i Etfal Cemiyetine İzmir'de bulunan Aydın muhacirlerinin müsameresi hakkında gönderdiği yazıda Aydın'dan işgal sebebiyle kaçan dört kimsesiz kız çocuğunun müşkül durumda bırakılmaması, kollanmasını ve Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından himaye edilmesini talep ettiği görülmektedir.⁶¹⁴

Muhacirlerin beslenme ve iaşe probleminin çözümü için büyük çabalar harcandığını görmekteyiz. Dâhiliye Nezareti Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi Nazır-ı Nafia Müdür-i Umumi Hamdi Bey'in Aydın Vilayeti'nden Tevfik Bey'e çektiği telgraf beslenme ve iaşe sorununun çözümü ile ilgilidir:

*Çine kazası ambarlarında zahire mevcudu kalmadığından mültecilerin iaşeleri temin edilemediği ve münteşa ambarlarında mevcut zahireden bedel-i nakden isal edilmediği ita olunamayacağı bil muhabere mutasarrıfluktan bildirildiği kaza-yı mezkûr kaymakamlığından iş'ar olunmaktadır. Mevsim-i şitanın şiddetle icra-yı hükm etdiği şu zamanda mültecilerin bir de aç kalmaları katiyen tecviz olunamayacağından ve mükerreren bildirildiği üzere bu suretle alınacak zehair-i ianenin. Merkezce icra-yı umumiye merkezince mültecilerin temadi-i zaruretlerine mahal kalmamak üzere münşien ibnalarından lüzumu miktarda zahirenin mazbata mukabilinde kaza-yı mezkûre sürat-i isalinin temini ve neticenin ibnası.*⁶¹⁵

22.04.1920 tarihli bir telgrafta muhacirlerin iaşesinin temini için Çine'ye 8464 kilo buğday gönderildiğini bildirilmektedir.⁶¹⁶

Aydın'da Muhacirin için Ragıp Bey tarafından 10.072 kilo buğday gönderildiği, daha fazla zahireye ihtiyaç olup olmadığının bildirilmesi ve nakliye vasıtalarının için de gerekli yerlere tebligatta bulunulması 15.07.1920 tarihli bir telgrafta bildirilmiştir. Bu durum da Aydın'daki göçmenlerin ihtiyaçlarının karşılanması için gösterilen çabalara örnek teşkil etmektedir.⁶¹⁷

15.07.1920 tarihinde Çine'deki muhacirin için zahire almak üzere develerle gönderilen memura Ahiköy iaşe ambarından 10.072 kilo buğday teslim edildiği ve ne miktar zahireye ihtiyaç varsa bildirilmesi gerektiği bir telgrafta ifade edilmiştir.⁶¹⁸

⁶¹⁴ Kızılay Arş. KN. 613 BN. 5

⁶¹⁵ BOA. DH. KMS. 56-7 / 11

⁶¹⁶ ATASE Arş. YAE, Sıra No: 219, Kutu No: 3, Gömlek No: 496

⁶¹⁷ ATASE Arş. YAE, Sıra No: 333, Kutu No: 4, Gömlek No: 492

⁶¹⁸ ATASE Arş. YAE, Sıra No: 335, Kutu No: 4, Gömlek No: 695

Nazilli'nin Yunan kuvvetlerince boşaltıldığı 21 Haziran 1919 tarihinde kurulan Nazilli Heyet-i Milliye'sinin, Nazilli bölgesinde bulunan göçmenlerin iâşe sorunu ile yakından ilgilendiği bilinmektedir. Nazilli Heyet-i Milliye'sinin muhacirlerin ekmek, yiyecek ve hayvanların yem ihtiyacının karşılanması için para tedarik etmek için çaba sarf ettiği görülmektedir.

Aydın Sancağı'nda Yunan işgali nedeni ile göç eden muhacirlerin göç ettikleri yerlerde karşılaştıkları diğer bir sorun ise sağlık açısından yaşadıkları problemlerdir. Bu konuda en büyük yardım ise İtalyan işgal kuvvetlerinden gelmiştir. İtalyanlar kendi işgal bölgeleri Çine ve Koçarlı da Hastane, Sağlık Ocağı, dispanser, seyyar hastane pansuman ve ilk yardım servisleri ve gezici ambulanslarla sağlık hizmeti vermişlerdir. Ayrıca Koçarlı'da baytarlık hizmeti de verdikleri görülmüştür.⁶¹⁹

Çine Heyet-i Milliyesi Çine kazasında muhacir halkın faydalanması için bir hastane oluşturduğunu görmekteyiz. Zükur mektebinin binasında kurulan bu hastanenin olumsuz koşullarda hizmet vermek zorunda kaldığından, daha sonradan posta ve telgraf müdürlüğüne ait binada hizmet vermeye devam ettiği bilinmektedir.

Çine Heyet-i Milliyesi'nin karar defterlerinde söz konusu hastanede hicret eden kişilerin insani sağlık ihtiyaçlarının yoğun bir şekilde karşılanmaya çalışıldığı, hem yerli halktan hem de muhacirler içinde müthiş gebelik vakasının bulunduğu, hastanede bu tür vakaların çözülmesinde büyük hizmeti geçen 175. Alay Tabibi Yusuf Ziya Efendinin bin beş yüz kuruşla mükâfatlandırıldığı belirtilmektedir.⁶²⁰

Aydınlı göçmenlerin göç ettikleri sahalardan birisi de Yenipazar olmuştur. 27.07.1920 tarihinde Yenipazar ve civarındaki muhacirin miktarının tahminen 30 bini aşkın olduğu, hastalık, salgın suretle devam ettiğinden günde 30–40 kişinin vefat ettiği, doktorsuzluk ve bakımsızlıktan fakirlerin ve çaresizlerin halleri kötü olduğundan Muğla ve Milas'tan doktor tedarik edilmesinin istendiği belirtilmiştir.⁶²¹

TBMM Maliye Vekâleti Muamelat-ı Nakdiye Müdüriyeti'nin 1920 tarihinde DahiliyeVekalet-i Celilesine'ne gönderdiği bir yazı Çine'de bulunan söz konusu hastanenin masraflarının karşılanması ile ilgilidir Buna göre:

“Demirci Efenin ısrarıyla Nazilli kaymakamı tarafından evkaף sandığından alınub Çine kaymakamı emrine gönderilen yüz doksan dokuz bin beş yüz gurusun Çine

⁶¹⁹ Mevlüt Çelebi, *Milli Mücadele Döneminde Türk- İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s. 137–141

⁶²⁰ Çine Heyet-i Milliyesi Karar Defterinde Yer Alan Kararlardan alıntı. Mehmet Başaran, *Milli Mücadele'de Çine Heyet-i Milliyesi*, Mor Ajans Yayınları, İstanbul, 2006, s. 53–55

⁶²¹ ATASE Arş. YAE, Sıra No: 364, Kutu No: 4, Gömlek No: 730

mal sandığıınca emanethaneye irad-ı kaydile yüz seksen dört bin yüz elli altı guruş otuz parasının orada muhacirin hastanesi masarifatına mukabil muhacirin komisyon mazbatasıyla tesviye ve emanetten reddiyat hesabına muarref-i kayd edildiği Söke muhasebeciliğinden alınan telgrafta bildirilmiştir. Meblağ büyük evkaf sanduğuna iadesi lazım geldiğinden ba'de icabına bakılmak üzere seksen dört bin yüz elli altı guruş otuz parayı havi havalenamenin tanzim ve irsal olunması temennisiyle arz-ı ihtiram olunur.”⁶²²

Nazilli Kazası'nda da muhacirlerin de faydalanması amacıyla bir hastanenin varlığı bilinmektedir. Bu hastanenin masraflarının karşılanması için büyük çabalar sarf edildiği görülmektedir. Aydın ve çevresinde bulunan Heyet-i Milliye'lerin toplamış olduğu paraların Nazilli'de bulunan Hastane giderleri için kullanıldığı görülmüştür.

Göçmenlere en büyük yardımı Kızılay yapıyordu. *Dördüncü İmdad-ı SıhhiyeHeyeti* olarak adlandırılan Kızılay'ın Akhisar Heyeti, 14 Ağustos 1919'da Nazilli'ye geldiğinde Kızılay Heyet Başkanı Doktor Behçet Bey şunları yazmaktadır:

“...Nazilli, Denizli, Dinar, Yenipazar, Dalama ve Çine'ye hicret ederek bunlardan on bin kadar biçarenin açlık ve hastalıktan vefat ettiği İstimdat Cemiyeti'nin tanzim etmiş olduğu rapordan ve azanın ifadatından müsteban olmakla, ateş ve kurşun yağmuru altında katliamdan firar eden ahali her manası ile çırılçıplak. Yalnız üzerlerindeki elbiseleriyle evlerini, köylerini ve mallarını terk ederek kurtulabilmişti. Nazilli'de Camilerde, harap medreselerde ve boş hanlarda ikamet eden beş yüzü mütecaviz ailenin kısm-ı azamında ne örtünebilecek bir yorgan, ne yatacak, ne de yiyebilecek bir şeyleri var. Bunların yüzde sekseni de sıtma nöbetleri içinde yatıyor.”⁶²³

Kızılay kurumunun Aydın'da göçmenlerin ihtiyaç ve sorunlarına karşı alakası işgal dönemi boyunca sürdüğünü görmekteyiz. 1920 yılına gelindiğinde de bu faaliyetler yoğunlaşmış, Kızılay Aydın ve civarında zor durumda olanların ihtiyaçlarının karşılanması için birçok yerden yardım talebinde bulunduğu görülmüştür.

Menemen Kaymakamlığı'ndan 20 Ocak 1920 tarihinde Kızılay Cemiyetine gönderilen bir yazıda Aydın ve civarındaki muhacirlerin zor durumda olduğu bunların ilk olarak barınma ve iâşe sorunun kesin olarak çözülmesi gerektiği, devlet eliyle yapılan yardımların yetersizliği ve Kızılay ambarlarında bulunan zahirenin buralara

⁶²² BOA. DH. KMS. 33-6 / 52

⁶²³ *Kızılay Arş* KN. 23 BN. 125

tahsis edilmesi gerektiği belirtilerek Aydın'daki göçmen kitlenin kıtlık sıkıntısı çektiğinin ipuçlarını vermektedir.⁶²⁴

İşgal süresi boyunca hicret edip güvenli bölgelere yerleşmeye çalışan Aydın halkının her türlü ihtiyacı için bölgeye nakdi anlamda destek ve yardımların gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir

Dâhiliye Nezareti Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi'nden Söke kazasına 9 Şubat 1920 tarihinde gönderilmiş olan bir yazıda Söke kazasına mecburi olarak hicret etmiş olan halkın iskân ve iaşe masraflarının karşılanması için elli bin kuruşluk paranın gönderildiğini bilinmektedir.⁶²⁵

Dâhiliye Nezareti Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi'nden Denizli Söke ve Çine kaymakamlıklarına 22 Temmuz 1919'da gönderilen diğer bir yazının da göç eden kitlelere nakdi anlamda yapılmak istenen yardımlarla ilgili olduğu görülmektedir. Yazıda sefil halde bulunan muhacirlere gerçekleştirilecek yardımın özellikle muhtaçlığı daha fazla olan kişilere yoğunlaşması gerektiği, iaşe ve zahire fazlasının da yine muhtaç aileler arasında paylaştırılmasının faydalı olacağı belirtilmiştir. Ayrıca mülteciler için harcanmak üzere Denizli ve Çine'ye 250 bin, Söke'ye 50 bin kuruşluk para aktarıldığı anlaşılmaktadır.⁶²⁶

Kızılay Cemiyetinin faaliyetleri ile Anadolu'dan da Aydın'daki muhacirlere nakdi anlamda yardımlar yapıldığı görülmektedir. 3 Mart 1920 tarihli bir yazıda Aydınlı felaketzede ve muhacirlere gönderilmek üzere Niğde'den bir miktar para gönderildiği ve bu paranın Ziraat Bankası'na yatırıldığı anlaşılmaktadır.⁶²⁷

Yunan işgali ile birlikte hızlı bir şekilde gerçekleşen göç hareketinden sonra yaşanan sosyal karışıklığın önlenmesi ve gündelik hayatı normale döndürmek amacıyla işgal dönemi içerisinde muhacirlerin göç ettiği bölgelere tekrar iadesi için bir takım çabaların olduğu görülmüştür. Fakat Yunan işgalinin oluşturduğu sosyal, psikolojik ve maddi tahribat nedeniyle bunun gerçekleşmesinin de imkânsız olduğu kısa bir süre sonra anlaşılmıştır.⁶²⁸

Yunan işgalinin Batı Anadolu'da oldukça genişlediği 1920 yılı sonlarında yer değiştiren muhacirlerin karşılaştığı en önemli sorun güvenli bir yerden başka bir yere ulaşabilmektir. Sivil direnişin en önemli komutanı Yörük Ali Efe, pratik bir yöntem

⁶²⁴ *Kızılay Arş.*, KN. 158 BN. 136.

⁶²⁵ *BOA.* DH. KMS. 44-1 / 74. Belge üzerindeki yazılar oldukça silikti. Anlaşılabildiği kadarıyla bu paranın Söke'ye ulaşmasında bir takım problemler yaşanmıştır.

⁶²⁶ *BOA.* DH. KMS. 44-2 / 74.

⁶²⁷ *Kızılay Arş.* KN. 613l. BN. 10, *Kızılay Arş.* KN. 158. BN. 32.

⁶²⁸ *BOA.* DH. ŞFR. 7-2 / 11.

geliştirerek muhacirlere vesika hazırlatmıştır. Bu vesika yöntemi ile muhacirlerin bölge içersindeki seyahatleri kontrol altında tutulmaya gayret edilmiştir.⁶²⁹

Yunan işgali nedeni ile memleketlerinden ayrıлып göç eden Türk halkının en önemli sorunlardan bir tanesi de göç yollarında yaşanan güvenlik problemidir. Göç eden kitlelere hem Rum çeteleri hem de zeybek grupları tarafından baskınlar düzenlenmiştir. 19.09.1920 tarihinde Yenipazar tarafından altı hayvanlı ve silahlı meçhul şahısların Akçay Köprüsü civarından muhacirleri soyarak Bozdoğan altından geçip Koyunculu Karyesi'nden de bir haneyi soyarak firar ettikleri görülmüştür.⁶³⁰ 2.10.1920 tarihinde Kelas Ovası Muhacirlerinden Bakırlı'nın Süleyman Efe Dalaman Yüksekum taraflarında ikamet etmek üzere ailesiyle birlikte Çine'ye gelmek istediğinden yollarda engellemelerle karşılaşmaması için kendisine vesika verilmesini istediği belirtilmektedir.⁶³¹

Netice itibariyle Aydın Sancağı ve çevresinde 83.000 Türk'ten 63.700'ü göç etmek zorunda kalmıştır.⁶³² Aydın ve Çine'ye 9-10 Eylül'de gelen Tahkik Heyeti'nde yer alan Fransız Generali Deunost'nun da ifade ettiği gibi "Aydın'da sadece 300 civarında Türk kalmıştır."⁶³³ Milletler arası Tahkik Komisyonu'nda bulunan Yarbay Kadri Bey'in 5 Ekim 1919'da Harbiye Nazırı'na verdiği Aydın'da 37.000 Türk'ten 375 kişi kaldığını ifade etmekte, Deunost'yu doğrulamaktadır.⁶³⁴

Göçmenlerin iskânına daha ziyade Yunan işgalinin kaldırılmasından sonra başlanabildiği. TBMM Hükümeti'nin kontrolünde Kızılay'ın yardımlarıyla gerçekleştirilen sevk ve iskân işleri 1923 yılına kadar sürmüştür.

Sevk ve iskan işleri gerçekleştirilirken Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin hükümeti oldukça özenli bir çalışma içersine girmiş, buna rağmen Yunan işgali sırasında yaşanan göç hareketinin gerçekleştirildiği tahribat tam olarak ortadan kaldırılamamıştır.

Yunan işgalinin Aydın Sancağında sosyal olarak yarattığı en büyük tahribat yukarıda sözünü ettiğimiz göç ve göç sırasında halkın yaşamış olduğu sıkıntılar olmuştur. Aydın halkının hicreti, hicret sırasında ve gidilen yerlerde yaşanan sıkıntılar Yunan işgalinin ortadan kalktığı dönem ve onun sonrasında bile zihinlere derin bir yara

⁶²⁹ Günver Güneş, "Yunanistan'ın Aydın'ı İşgali ve Bölgede Yarattığı Tahribat", *Milli Mücadele'de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, Editör, Günver Güneş, Mehmet Başaran, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını, Aydın, 2009, s. 241-242

⁶³⁰ ATASE Arş. YAE, Sıra No: 508, Kutu No: 2, Gömlek No: 414

⁶³¹ ATASE Arş. YAE, Sıra No: 589, Kutu No: 2, Gömlek No: 376

⁶³² Serdar Sarısır, *Demografik Oyun Sürgün*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 197

⁶³³ Gökbel, age. s 304-305

⁶³⁴ Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s. 86

olarak kazanacaktır. Halkın göç ederken geride bıraktıkları, memlekete ve geçmiş yaşama duyulan özlem, kaybedilen yaşamlar, Yunan işgalinin oluşturduğu tahribatı çıplaklığı ile gözler önüne sermektedir. Bu manada bu talihsiz dönemi yaşayan Aydın halkının gösterdiği direnç ve sabır dolayısı ile bu toprakların insanlarına minnet borçlu olduğumuzu hatırlatmak isterim.

SONUÇ

Bulunduğu coğrafi konum ve verimli topraklarıyla Anadolu'da İlk çağlardan itibaren önemli bir yerleşim merkezi olarak karşımıza çıkan Aydın ve çevresi, Türklerin bölgeye hâkim olmasıyla birlikte bu özelliğini korumuş, Osmanlı dönemi boyunca da farklı etnik ve dini grupları bünyesinde barındıran, ticaret ve tarım hayatının sürekli olarak canlı olduğu bir yerleşim merkezi olmuştur.

Avrupa devletlerinin sanayileşme ile sömürge yarışına başladığı 18. ve 19. yüzyıllar, aynı zamanda, çoğunluğunu Türk unsurların oluşturduğu Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemine tekabül etmiştir. Avrupalı emperyalist düşüncenin karşısında direnmeye çalışan Osmanlı Devleti bunu başaramayınca Anadolu'daki sosyal, ekonomik ve toplumsal yaşam Türkler aleyhine değişmeye başlamış, kozmopolit bir yapıya sahip olan Aydın Sancağı da bundan en çok etkilenen bölgelerden biri olmuştur.

Bu arada Avrupa'daki Milliyetçilik akımı neticesinde Osmanlı Devleti'ne bağlı birçok ulus bağımsızlıklarını ilan etmiş, Batı Anadolu coğrafyası ve Aydın Sancağı için ise söz konusu konu ile ilgili olan en önemli şey ise Yunanistan'ın 1829 yılında bağımsızlığını ilan etmiş olmasıdır.

Yunanistan bağımsız bir devlet olarak kurulduğu andan itibaren temel amacı *Megali İdea*'yı yani eski Bizans İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmak olmuştur. Bu nedenle başta İstanbul olmak üzere Batı Anadolu topraklarını kendi sınırları dâhiline katmak, şimdi olduğu gibi tarih boyunca her Yunanlı'nın bir düşü haline gelmiştir.

Yunanistan bu amacını gerçekleştirebilmek için özellikle 20. yüzyılın başlamasıyla birlikte büyük bir faaliyet içersine girmiştir. Özellikle Aydın Sancağı dâhil olmak üzere Batı Anadolu coğrafyasına Yunan göçmenleri yerleştirerek, bölgede nüfus dengelerini Türkler aleyhine değiştirmeye çalışmışlardır. Bu arada gerçekleştirilen propaganda faaliyetleri ile Batı Anadolu'da özellikle Aydın Sancağı'nda farklı etnik ve dini gruplar arasında gerginlikler yaşanmasına neden olmuşlardır. Bu gerginlikler özellikle yerli Rumlar ile Müslüman Türkler arasında meydana gelmiştir.

Yunanistan'ın büyük düşünüyü gerçekleştirebilmesi için tarihi fırsatı I. Dünya Savaşı sonrasında bulduğunu düşünmüştü. I. Dünya Savaşı'na müttefiklerin yanında sonradan katılıp savaş sonrası zafere ortak olan Yunan Devleti, Avrupalı emperyalist devletlerin şımarık çocuğu olarak daha önceden İtalyanlara vaat edilen Aydın Vilayeti topraklarını işgal etme hakkını yalan-dolan, birçok istatistik ve duygusal propaganda

faaliyetleri ile elde etmiş ve 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'e ayak basarak Türk tarihi açısından yeni ve kara bir dönemin başlamasına sebep olmuştur.

Yunan Ordusu İzmir'i işgal etmesiyle birlikte gerçek niyetlerini hemen göstermişlerdir. İzmir'de işgal ile gerçekleştirmeye başladıkları mezalim ve katliam, işgal sahası genişledikçe devam etmiş, Aydın Sancağı ve ona bağlı kaza ve köy merkezleri de bu mezalim ve katliamlardan en çok etkilenen bölge olmuştur.

Yunanlıların 27 Mayıs 1919 tarihinde Aydın'ı işgal etmişlerdir. İşgalden önce Aydın'da işgal karşısında bir direniş faaliyetinin olmadığı görülmüştür. İşgal öncesi Yunan kıyımından kurtulmak için böyle bir hareket yapılmış olması mantıklı olabilir. Fakat Yunan Ordusu Aydın'a girdiğinde birçok Türk'ün evinde ölüm korkusu ile Yunan bayraklarının asılı olması utanç verici bir tablo olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mukavemetsiz olarak Aydın Yunanlılar tarafından işgal edilmiş olsa da Kuva-yı Milliye, Aydın'da kısa süre içinde teşkilatlanmıştır. Yunan ordusunun gerçekleştirdiği tahribatın dayanılmaz boyutlara ulaşmış olması 57. Tümen Kumandanı Şefik Aker öncülüğünde Milli direnişin gerçekleşmesini sağlamıştır.

Aydın'daki Kuva-yı Milliye teşkilatlanmasında, bölgede bulunan ve vatan sevgisi bulunan asker ve sivillerin yanında en büyük destek, dağda çete faaliyetleri yapan efe ve zeybek gruplarından gelmiştir. Efelerin Milli Mücadele'ye katılmasında öncü hareketi Yörük Ali Efe yapmıştır. Onun Milli mücadeleye katılmış olması Yunan ordusu karşısında Aydın Sancağı'ndaki Kuva-yı Milliye hareketinin uzun bir süre çete ve gerilla tarzı yürümesini sağlamış, diğer efelerin direnişe iştirak etmesi açısından teşvik edici bir unsur olmuştur.

Çetelerin oluşturduğu milis kuvvetler Aydın Kuva-yı Milliyesi'nde ilk aşamada çok başarılı işler yaptılar. Yunanlılara büyük darbe indirilen Malgaç baskını ile başlayan direniş süreci, Erbeyli baskını ve neticesinde Aydın Muharebeleri ile Yunan Ordusu'nun Aydın'dan atılması sağlandı. Bunca çabaya rağmen milis kuvvetlerimizin disiplinsizliği kısa süre sonra Aydın'ın tekrar Yunan işgali altına girmesine neden olmuştur.

Demirci Mehmet Efe'nin de Milli Mücadeleye katılmasıyla 17 Temmuz 1919 tarihinde Köşk Cephesi kurulmuş, 57. Tümen nezaretinde efelerin ve tümene bağlı diğer sancaklarda bulunan direniş yanlılarının iştiraki ile Yunan Ordusu ve Kuva-yı Milliye'nin karşılıklı tuttuğu cephe uzun süre değişmemiştir. Bu aşamada iki tespit yapmak yerinde olacaktır:

Birincisi; Aydın Kuva-yı Milliyesi'nin bu tarihten sonra düzenli bir ordu gibi teşkilatlanmış olduğu, efe ve subaylar arasında kaynaşma sağlanarak, müfrezelere ayrılan birlikler arasında artık organik bir bağın kurulduğu şeklindedir.

İkincisi; Aydın Sancağı'ndaki söz konusu direniş hareketi bu tarihten itibaren Yunan ordusunu psikolojik ve askeri olarak moralini bozacak, ilerleyişini engelleyecek sağlam bir duruş sergilediğidir.

Aydın Kuva-yı Milliyesi ile ilgili kanaatimizce belirtilmesi gereken diğer husus ise Demirci Mehmet Efe'nin mücadeleye iştiraki ve dönem içerisindeki faaliyetleridir. Demirci; Milli Mücadele için dağdan düze inen en son efelerden biri olmuştur. Onun Yörük Ali Efe ile yaşadığı sorunlar, tarihi kayıtlar ve belgelerde (ATASE Yörük Ali Efe Koleksiyonu) Milli Mücadeleye dâhil olmasından sonra bile hakkında halk nezdinde var olan şikâyetler, Demirci'nin problemlili bir karakter olduğunu bize gösterdiği gibi onun hakkında tarafsız bir akademik çalışma yapılması gerekliliğini göstermektedir.

Aydın Sancağı'ndaki direniş faaliyetlerinin Milli Mücadele tarihi açısından ayrı bir önemi vardır. Yunanlıların İzmir'i işgal ettikten sonra üç koldan genişlettikleri işgal sahasında tıkanıklıkları ve ilerlemeyedikleri tek nokta Aydın Sancağı olmuştur. Bölgemizde Yunan ordusu karşısındaki direnişin kararlı bir şekilde gerçekleşmiş olması Yunan Kurmaylarının dahi ilgisini çekmiştir. Bu açıdan Aydın Kuva-yı Milliyesi emperyalist güçlerin ülkemizdeki amacına ulaşamamış olmasında gösterdiği direnç ve sabır ile çok büyük katkı sağlamıştır.

Milli Mücadele başlarında Yunan işgali altındaki Aydın Sancağı için belirtilmesi gereken diğer bir nokta ise Yunan ordusunun işgal süreci boyunca bölgemizde gerçekleştirdiği insanlık dışı faaliyetler olmuştur. Yunan ordusunun Aydın Sancağı'nda ulaştığı her kent, kasaba, köy, hane mezalimden nasibini almıştır. Sayısı ve yoğunluğu konusunda hala kesin bir tespit yapmakta zorlandığımız ahlak dışı faaliyetler, cinayetler vb. olaylar işgal sahasından kaçmak için yaşanan iç göç ile birlikte Türk toplum hayatını, psikolojisini, ekonomik durumunu, aile yapısını ve değer yargılarını tamamen alt üst etmiş, yıllarca kapanmayacak, unutulmayacak yaralar açılmasına sebep olmuştur.

Türk insanı olarak Yunanlıların gerçekleştirmiş olduğu bu vahşet karşısında Aydın halkının uğramış olduğu mezalimi ve mağduriyeti kesinlikle sahiplenmeliyiz. Bugün Ermeni soykırımı nedeni ile Türk halkını uluslar arası platformlarda yargılamaya çalışan, tarihin işgalci güçleri, kısa bir zaman sonra bütün gerçekliği ile bilinmesine rağmen Yunan ordusu Anadolu'ya geldiğinde, "Türkler Rumlara soykırım yaptı" deme cüretini gösterebilirler. Hatta bunun için hazırlık sürecinde oldukları da bilinmektedir.

Bunun önüne geçebilmenin ve Yunan mezalimini tarih önünde yargılamanın, Aydın Kuva-yi Milliyesi'nin başarısını yeni nesillere aktarmanın ise üzerinde araştırma yaptığımız konu ile ilgili, orijinal ve yeni akademik çalışmalar yapılmasıyla mümkün olabileceğini burada belirtmek isterim.

KAYNAKÇA

ATASE ARŞİVİ

<u>KLASÖR</u>	<u>DOSYA</u>	<u>FİHRİST</u>
8	48	22, 52-1
12	74-79	57, 46-6
14	72-55	78/1-4
15	71-61	6 / 1-5, 63
22	48-87	27
26	38-105	19
27	75-107	25, 27, 28-1
28	(20-A) 113	7
29	1-21	122
31	62-A(120)	2
72	242-273	2, 3/1-3, 7, 7-1, 7-3, 7-4
81	128-301	1-4, 3, 4-1, 4-2, 4-4, 6-4, 9, 9-3, 10-20, 11-9
82	90-305	32, 38-6
89	129-326	5/1-4, 5/5-10, 9, 12, 24, 25, 76-4, 78-1, 91
118	81-423	11, 43
181	128-301	9-1
185	91-21	50
258	18-7	47
243	43-17	25, 42, 123
402	7	52-1, 76-4, 78-1
402	13-7	33
402	14-5	1-7, 1/15-16, 1-10, 1-31, 1-21, 1- 58, 1-64,1- 77
407	(13-7)7	47,8
426	(1-6)3	18, 26, 38-21, 72,

<u>KLASÖR</u>	<u>DOSYA</u>	<u>FİHRİST</u>
529	242-273	7
529	47-A-141	3
1654	329	32

ATASE ARŞİVİ YÖRÜK ALİ EFE KOLEKSİYONU (YAE)

<u>Sıra No</u>	<u>Kutu No</u>	<u>Gömlek No</u>
60	5	1016
105	4	796
132	5	1061
160	3	392
182	3	540
219	3	496
223	3	500
235	3	519
236	3	508
333	4	492
335	4	695
364	4	730
381	4	746
475	2	431
498	3	469
505	2	1157
508	2	414
589	2	376
795	2	566
796	2	393
917	5	874

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ BELGELERİ (BOA)

BOA. DH-KMS. DN. 54-1 VN. 23.
 BOA. DH-KMS 53-4 / 36
 BOA. DH. KMS. 52-3./29
 BOA, DH- KMS. D. 52-3 B.N 10-8
 BOA. DH. KMS. 52-3/71
 BOA, DH. KMS. 53-4 / 36
 BOA. DH. KMS. 52-3 / 25
 BOA. DH. KMS. 54-3/34
 BOA, DH. KMS. 54-3 / 26
 BOA, DH. KMS. 52-3/12
 BOA. DH. KMS 7-1 / 14
 BOA. DH KMS 30-18/11
 BOA. DH. KMS. 56-7 / 11
 BOA. DH. KMS. 33-6 / 52
 BOA. DH. KMS. 44-1 / 74
 BOA. DH. KMS. 44-2 / 74
 BOA. HR. SYS. 26-11/2
 BOA, HR. SYS. 2611/2
 BOA. HR. SYS. 2631 / 77
 BOA. DH. ŞFR. 7-2 / 11
 BOA. DH. ŞFR. DS: 102 BN: 70

TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ ARŞİVİ (TİTE)

<u>Klasör No</u>	<u>Belge No</u>
19	59
20	12
28	60
28	154
296	42
314	39

KIZILAY ARŞİVİ

<u>Klasör No</u>	<u>Belge No</u>
153	9
158	32
158	136
613	5
613	10

RESMİ YAYINLAR

TBMM Zabıt Cerideleri, c. 1

KİTAPLAR

ABADAN, Yavuz (1972) *Mustafa Kemal ve Çetecilik*, Varlık Yayınları, İstanbul

AHMET, Suvari Yüzbaşı (1993) *Türk İstiklal Harbi Esnasında Milli Mücadele*, Yayına Haz. İsmail Aka, Vehbi Günay, Cahit Telci, Akademi Kitabevi, İzmir

AKBIYIK, Yaşar (1990) *Milli Mücadele'de Güney Cephesi, (Maraş)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara

AKDAĞ, Mustafa (1999) *Türkiye'nin İktisadi Ve İçtimai Tarihi*, Ankara

_____ (1999) *Halkının Dirlik Ve Düzenlik Kavgası*, Barış Yayınevi, Ankara

AKDOĞAN, Hüsnü (2004) *Aydın*, Kültür Kitabevi, İzmir

AKDOĞDU, Onur (2005) *Bir Başkaldırı Öyküsü Zeybekler*, Sade Matbaacılık, İzmir

AKER M. Şefik, *57. Tümen ve Aydın Milli Cidali*, c. 1, Askeri Matbaası, Ankara

AKŞİN, Sina (1993) *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, c. 1, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul

AKIN, Himmet (1968) *Aydinoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi, DTCF Yayınları, Ankara

AKYÜZ, Yahya (1988) *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, 1919–1920*, TTK. Yayınları, Ankara

ALBAYRAK, Mustafa (1999) *Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara

ALPAY, Yalın (2008) *Türkiye Ekonomi Tarihi*, Akademi Yayınları, İstanbul,

ALPKAYA, Şükrü Oğuz (2009) *Yörüük Ali Efe*, Demkar Yayınları, İstanbul

ALSAN, Zeki Mesud (2002) *Memleket Çocuğu Mustafa'nın Romanı*, Vadi Yayınları, Ankara

Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen Yerel Kongreler Kentlerin Bibliyografyası, T.B.M.M. Kültür Sanat Yayın Kurulu Yayınları

APAK, Rahmi (1990) *İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, TTK Yayınları, Ankara

ARI, Kemal (1995) *Büyük Mübadele*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

ARIBURNU, Kemal (1997) *Sivas Kongresi, Samsun'dan Ankara'ya kadar Olaylar ve Anılar*, Atatürk, Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara

ARIKAN, Zeki (1989) *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1919–8 Eylül 1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara

ARMAĞAN, Munis (2005) *Bozenderes'ten Bozdağlar'a Kuva-yi Milliye*, İzmir

ARMAOĞLU, Fahir (2000) *20. Yüzyıl Siyasal Tarihi*, Alkım Yayınları, Ankara

Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar ve Anadolu'da Yunan Mezalimi (1994) c. 2, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996

ASENA, Orhan (1999) *Kurtuluş Savaşı Destanı, Kültür Bakanlığı Yayınları*, Ankara

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1996) c. 1-2, Yayına Haz. Ali Sevim, M. Akif Tural, İzzet Öztoprak, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara

AVCI, Ali Haydar (2004) *Zeybeklik ve Zeybekler Tarihi*, E Yayınları, İstanbul

AVCIOĞLU, Doğan (1989) *Milli Kurtuluş Tarihi*, c. 3 Tekin Yayınevi, İstanbul

AYBARS, Ergün (1994) *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt:1, Cilt:1, DEÜ Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara

AYDINEL, Sıtkı (1993) *Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekâtı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara

BALCIOĞLU, İbrahim (2007) *Sosyal ve Psikolojik Açından Göç*, Elit Kültür Yayınları, İstanbul

BARTOV, Korkut (2003) *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005*, İmge Yayınları, İstanbul

BAŞARAN, Mehmet (2006) *Milli Mücadele'de Çine Heyet-i Milliyesi*, Mor Ajans, İstanbul

BAYAR, Celal (1997) *Ben de Yazdım*, c. 6, Sabah Yayınları, İstanbul

BELLEN, Fahri (1973) *Askeri, Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, Ankara

_____ (1983) *Türk Kurtuluş Savaşı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara

BERBER, Engin (1997) *Sancılı Yıllar 1918–1922*, Ayraç Yayınları, Ankara

_____ (2002) *Bir İzmir Kâbusu Mütareke ve İşgal Dönemi Üzerine Yazıları*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, Nu. 25, İzmir

BORAK, Sadi (1999) *Hacı Süleyman Efendi. Atatürkçü ve Toplumcu Örnek Bir Din Adamı*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul

BURHAN, Sabahattin (1999) *Ege'nin Kurtuluş Destanı Yörük Ali Efe*, c. 1–2–3, Nesil Yayınları, İstanbul,

_____ (2002) *Sökeli Cafer Efe*, Nesil Yayınları, İstanbul

BESİM, Zeynel (1934), *Çakıcı Efe*, Ticaret Matbaası, İzmir

CARTY, Justin Mc (1998) *Ölüm ve Sürgün*, çev. Bilge Umar, İnkılâp Yayınevi, İstanbul

_____ (1998) , *Müslümanlar ve Azınlıklar*, çev. Bilge Umar, İnkılâp Yayınları, İstanbul

Cumhuriyet'e Kan Verenler (2004) Yayına Haz. Nail Ekinci- Derman Bayladı- Mahmut Alptekin, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul

COŞAR, Ömer Sami (1968) *İstiklal Harbi Gazetesi*, 20 Haziran 1919, Karşıyaka Belediyesi Prestij Yayını, İzmir

COŞKUN, Alev (2005) *Kuva-yi Milliye'nin Kuruluşu*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul

ÇALIŞTAR, İzzettin (1997) *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, Yayına Haz. İsmet Görgülü, İzzeddin Çalışlar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

ÇELEBİ, Evliya *Seyahatname* (1971) (Çev. Z. Danışman), Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul

ÇELEBİ, Mevlüt (2002) *Milli Mücadele Döneminde Türk- İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara

DAYI, Esin (1998) *Nazilli Kongreleri (1919)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum

Defter-i Hakani Dizisi (1995) c. 2, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara

DEMİRAYAK, Saadettin (2007) *Kuva-yı Milliye'nin Aydın'da Doğuşu*, Tuna Matbaacılık, Aydın

DİNAMO, Hasan İzzettin (1974) *Kutsal İsyan*, İstanbul

DİNÇ, Rafet (2003) *Tralleis*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul

DÜRÜK, Birgül (1983) *Sultanhisarlı Çocukların İşgal Anıları*, Karacasu Matbaası, Nazilli

DURAL, Halil, (1999) *Bize de derler Çakırca 19. ve 20. Yüzyılda Ege'de Efeler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

EDİP H, Kadri Y, Rıfkı F, ve Asım M, (1970) *Yunan Mezalimi* (Çev. H. Fevzi Ayberk), Yeni İstanbul Yayınları, Yer Yok,

Efeler Diyarı Aydın, Aydın Valiliği Özel Yayını, Yazar ve Tarih yok

ERGİL, Doğu (1981) *Milli Mücadele'ni Sosyal Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara

ERGÜL, Teoman (1992) *Kurtuluş Savaşında Manisa*, Manisa Kültür Yayınları, Manisa

EROĞLU, Hazma (1982) *Türk İnkılâp Tarihi*, M.E. B. Yayınları, İstanbul

FARAQHÎ, Suraiya (2000) *Osmanlı da Kentler Ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul

GÖKBEL, Asaf, Hikmet (1936) *Aydın İli Tarihi*, Cilt. 1, Aydın

GÖKBEL, Asaf (2005) *Milli Mücadele'de Aydın*, Kolalı Matbaası, Aydın

GÖKBİLGİN, M. Tayip (1959) *Milli Mücadele Başlarken*, c.1, TTK. Yayınları, Ankara

İĞDEMİR, Uluğ (1986) *Sivas Kongresi Tutanakları*, TTK Yayınları, Ankara

İLKİN, Selim, İlhan (1989) *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, TTK Yayınları, Ankara

İzmir Ve Çevresi Nüfus İstatistiği, (1917) Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir

İzmir Ve Çevresi Özel Binalar İstatistiği (1918) Yayına Haz. Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir

İzmir, Ayvalık ve Aydın Havalisinin Yunanlılar Tarafından İşgali ve Yunan Mezalimi Hakkında Makamat-ı Askeriyeden Mevut Raporları, (1335) Matbaa-i Askeriye, Dersaadet

KARAL, Enver Ziya (1982) *Büyük Osmanlı Tarihi*, TTK Yayınları, Cilt:5, Ankara

_____ (1969) *Atatürk'ten Düşünceler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınlar, Ankara

KARAOĞUZ, Tahir (1965) *Anadolu'dan Kovduklarımız*, Birlik Basımevi, İstanbul

KARPAT, Kemal H (2003) *Osmanlı Nüfusu (1830–1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

KISA, Leman (1960) *Aydın Tarihi Ve Coğrafyası*, Coşkun Matbaası, Aydın, 1960

KİTSİKİS, Dimitri (1963) *Yunan Propagandası*, Meydan Neşriyat Yayınları, İstanbul

KOCATÜRK, Utkan (1973) *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi, (1918–1938)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara

KÖSTÜKLÜ, Nuri (1999) *Milli Mücadele’de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara

KURMUŞ, Orhan (1982) *Emperyalizmin Türkiye’ye girişi*, Savaş Yayınları, Ankara

MİSİROĞLU, Kadri (1965) *Yunan Mezalimi*, Sebil Yayınları, İstanbul

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, (1989) *Kurtuluş Savaşı’nın Mali Kaynakları*, c. 1, Kastaş Yayınları, İstanbul

NACRACAS, Georgios (2003) *Anadolu ve Rum Göçmenlerinin Kökeni*, (Çev. İ. Onsunoglu), İstanbul

ORTAYLI, İlber (2006) *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınevi, İstanbul

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti İcraat Raporu (O.H.A.C.İ.R.) (1338) İstanbul

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Ankara Heyet-i Murahhasası Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Teşkilinden Sakarya Zaferine Kadar İcraat Raporu (23 Nisan 1336–23 Eylül 1337)

ÖZAKMAN, Turgut (2008) *1881–1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi*, Bilgi Yayınları Ankara

ÖZCAN, Murat (2003)*Tarih Işığında Yunan Mezalimi*, IQ Kültür, Sanat Yayıncılık, İstanbul

ÖZBALKAN, Müslim (2004) *Malgaç Baskını*, Aydın Tarih Grubu Yayınları, Aydın

ÖZKAYA, Yücel (1994) *Milli Mücadele'de Ege ve Çevresi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara

_____ (2001) *Milli Mücadele'de Ege Çevresi*, c. 2, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul

ÖZKAYNAK, Kemal (2004) *Efelerden Haber*, Aydın Ofset Matbaacılık, Aydın

_____, Kemal (1944) *Aydın Şairleri ve Müellifleri*, Yayın Yok, Aydın

ÖZTOPRAK, İzzet (1981) *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara

ÖZTUNA, Yılmaz (2006) *93 ve Balkan Savaşları Avrupa Türkiyesi'ni Kaybımız*, Babıâli Kültür Yayınları, İstanbul

ÖZTÜRK, Adil Adnan (2004) *Cumhuriyet Mektebinden Adnan Menderes Üniversitesine Türkiye'de Modern Eğitimin Gelişimi Ve Aydın*, Aydın Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları

PARLAK, Türkmen (1992) *Yunan Ege'ye Nasıl Geldi*, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları, İzmir

SAKİN, Orhan (2008)*Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu*, Ekim Yayınları, İstanbul

SARIHAN, Zeki (2006) *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, Matus Matbaacılık, Ankara

SARIKOYUNCU, Ali (1995) *Milli Mücadele'de Din Adamları*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara

SARISIR, Serdar (2006) *Demografik Oyun Sürgün (1919–1923)*, İstanbul

ŞAPOLYO, Enver Benhan (1957) *Kuva-yı Milliye Tarihi*, Ankara

_____ (1968) *İstiklal Savaşı Edebiyatı Tarihi, Nesirler ve Şiirler*, Ak Yayınları, İstanbul

SELEK, Sabahattin (1987) *Anadolu İhtilali*, c. 1–2, Kastaş Yayınları, İstanbul

ŞİMŞİR, Bilal, (1973) *İngiliz Belgelerinde Atatürk, (1919–1938)*, TTK Yayınları, Ankara

SMİTH, Michael Lewellyn (2002) *Yunan Düşü*, (Çev. H. İnal), Ayran Yayınevi, Ankara

SONYEL, Salahi Ramadan (1992) *Türk Yunan Anlaşmazlığı*, Kıbrıs Kültür Derneği Yayınları, Ankara

SOTİRU, Dido (1996) *Benden Selam Söyle Anadolu'ya*, Alan Yayınları, İstanbul

SÖKMENSÜER, Cevat, () *Milli Mücadelede Aydın-Nazilli Cephesi Hatıralarım*, Karınca Matbaacılık, İzmir

ŞÖLEN, Hikmet, () *Aydın İli ve Yürükler*, Aydın

SÜRGEVİL, Sabri (1999) *Bozdoğan (1919–1923)*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir

TANSEL, Selahattin (1977) *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Milli Eğitim Yayınevi, c.1, İstanbul

TAÇALAN, Nurdoğan (2001) *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul

TEKİN, Saadet (1996) *Milli Mücadele'de Nazilli*, Karacasu Matbaası, Nazilli

TEMEL, Mehmet (2006) *Atatürk Döneminde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele*, Nehir Yayınları, İstanbul

TOLON, Ahmet Hurşit (2004) *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları Ve Sevr'e Giden Yol*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara

TOPRAK, Zafer (1982) *Türkiye'de Milli İktisat 1908–1918*, Yurt Yayınları, Ankara

TOY, Erol (1970) *Türk Gerilla Tarihi*, İstanbul

TÖKER, Tahran, (1983) *Kuva-yı Milliye ve Milli Mücadele'de Denizli*, Denizli

TUNAYA, Tarık Zafer (2002) *Hürriyetin İlanı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul

TURAN, Mustafa (2006) *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli (1919–1923))*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara,

TURAN, Şerafettin (1991) *Türk Devrim Tarihi*, c. 1, Bilgi Yayınevi, İstanbul

Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi (1963) c. 2. 1. Kısım, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Dairesi Resmi Yayınları, Ankara

Türk İstiklal Harbine katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, (1989) 2. baskı, Genel Kurmay Basımevi, Ankara

TÜRKEŞ, Ünal, (1973) *Kurtuluş Savaşı'nda Muğla*, Yelken Matbaası, İstanbul,

TÜTENK, Ahmet Akif (1983) *Milli Mücadele'de Denizli*, Öğretmen Yardımlaşma Derneği Yayınları, İzmir

ÇETİN, Gümüšođlu (2007) *Karapınar Aslanları, İncirlioiva*

UMAR, Bilge (2002) *Yunanlıların Ve Anadolu Rumlarının Anlatımıyla İzmir Savaşı*, İnkılâp Yayınevi, Ankara

US, Asım (1964) *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*, Yakıt Matbaası, İstanbul

YALAZAN, Talat (1994) *Türkiye’de Yunan Vahşet ve Soykırım Girişimi*, c. 1, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara

YAPUCU, Olcay Pullukçuoğlu (2007) *Modernleşme Sürecinde Bir Sancak Aydın*, Kitap Yayınevi, İstanbul

YAVİ, Ersal (1988) *Türkiye Cumhuriyeti’nin Yetmiş Beşinci Yılında Aydın*, Aydın Valiliği, İzmir

Yunan Fecayiine Müteallik Aydın Vilayetinin Beynelmilel Tahkik Heyetine Verilmek Üzere Topladığı Vesaik-i Resmîyeye Müstenid Hulusa (1335) İstanbul

Yunanlıların Yeni İşgal Ettikleri Söke Havalisinde Yunan Askerlerinin Vahşeti, (Tarihsiz)

YETKİN, Sabri (1997) *Ege’de Eşkîyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

ZAİM, Feyza (2007) *Ateşler İçindeydi Germencik*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul

MAKALELER

AKÇA, Bayram (2000) “*Milli Mücadele Döneminde Yörük Ali Efe’nin Muğla ve Havalisindeki Faaliyetleri*”, Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, c. 1, sayı. 2, Muğla, s. 20–38

_____ (2009) “Yörük Ali Efe’nin Muğla’daki Faaliyetleri”, *Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, Editör: Günver Güneş, Mehmet Başaran Aydın Belediye Başkanlığı Yayınları, , Aydın, , s. 117-125

AKKOYUN, Turan (1993) , “Milli Mücadele’de Nazilli Kongreleri ve Nazilli Heyet-i Milliyesi”, *Türk Yurdu*, s. 73, ss. 34–39

AYIŞIĞI, Metin (2002) “Unutulan Soykırım: Batı Anadolu’da Yunan Mezalimi”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: 16 Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 776–790

BAYTULLUOĞLU, Hamdi (1969) “Milli Mücadele Başlıyor”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, c. 6, s. 23, Ankara, ss. 60

BERBER, Ferhat (2007) “Söke Kuva-yi Milliyesi”, *Milli Mücadele’de Söke Cephesi ve Önderleri*, Editör. Günver Güneş, Aydın İl ve İlçeleri Eğitim ve Kültür Derneği Yayınları, İstanbul, s. 39–49

_____ (2002) “Milli Mücadele’de Söke’ye Bir Bakış”, *Birinci Uluslar arası Aşağı Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu*, 15- 16 Kasım 2001, Söke Belediyesi Yayınları, İzmir, s. 98–108

BUĞDAYCI, Arslan (2005) “Yunan İşgali Öncesi Nazilli Ve Çevresi”, *Milli Mücadele Nazilli Cephesi Ve Önderleri*, Aydın İli ve İlçeleri Kültür Derneği Yayınları, s. 63–69

ÇAPA, Mesut (1994) “Anadolu’da Yunan İşgalinin Sebep Olduğu İç Göçler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 29, Cilt: 10, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s. 370–390

ÇELEBİ, Mevlüt (1999) “Demirci Mehmet Efe’nin İki Mektubu”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 14, İzmir, s. 95–108

_____ (1990) “İzmir’in İşgali Öncesinde Şehzade Abdürrahim Başkanlığında Anadolu’ya Gönderilen Nasihat Heyeti (Anadolu Heyet-i Nasihası)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 18, s. 555–576

ÇUKUROVA, Bülent (1987) “15 Mayıs 1919 İzmir’de Yunan Mezalimi”, *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, c. 11, sayı. 8, s. 42–65

DEMİRAYAK, Sadettin (2007) “Galip Hoca Germencik Yollarında”, *Milli Mücadele’de Germencik Cephesi ve Önderleri*, Editör. Günver Güneş, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Yayınları, İstanbul, s. 51–57

ELMACI, Mehmet Emin (2007) “Sökeli Cafer Efe”, *Milli Mücadele’de Söke Cephesi ve Önderleri*, *Milli Mücadele’de Söke Cephesi ve Önderleri*, Editör. Günver Güneş, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Yayınları, İstanbul, s. 49–59

GANIZ, Hakkı Gürkan (2008) “Milli Mücadele’de Kuva-yi Milliye’nin Aydınlı Kadınları”, *Aydın Aydın Tarih ve Kültür Dergisi*, Yıl. 1, s. 4, Aydın, ss. 23–26

GÜNEŞ, Müslime (2007) “Milli Mücadele’de Koçarlı”, *Milli Mücadele’de Menderes’in Öte Yakası Koçarlı Cephesi ve Önderleri*, Aydın İli ve İlçeleri Kültür Derneği Yayınları, Aydın, s. 35–51

GÜNEŞ, Günver (2002) “Bir Fransız Rehberine Göre I. Dünya Savaşı Öncesi Aydın”, *Aydın Kültür Sanat Dergisi*, Yıl. 3, s. 18, Aydın, 2002, ss. 23–26

_____ (2004) “Aydın ve Çevresindeki Din Adamlarının Milli Mücadele’ye Etkileri”, *Kültür, Turizm ve Sanatta Aydın*, s. 2, Aydın, ss. 32–36

_____ (2006) “Yunan İşgalinin Söke ve Çevresinde Yarattığı Tahribat”, *Milli Mücadele’de Söke Cephesi ve Önderleri*, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği, Aydın, s. 73–97

_____ (2006) “Yunan İşgalinin Germencik ve Çevresinde Yarattığı Tahribat”, *Milli Mücadelede Germencik Cephesi ve Önderleri*, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği, Aydın, s. 57–71

_____ (2006) “Yunan İşgalinin Nazilli ve Çevresinde Yarattığı Tahribat,” *Milli Mücadele’de Nazilli Cephesi ve Önderleri*, Editör. Günver Güneş, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği, İstanbul, s. 133–159

_____ (2007) “İzmir’in İşgali ve Aydın’daki Yankıları,” *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl 5, s. 9, Ankara, ss. 23–57

_____ (2007) “Milli Mücadele’de Heyet- Milliye’den Heyet-i Merkeziye’ye Nazilli’de Yerel Örgütlenme”, *Milli Mücadele Tarihi İçinde 85. Yılında Nazilli Kongreleri’nin Yeri ve Önemi*, Aydın İl ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Yayınları, Aydın, , s. 35–55

_____ (2007) “Yunan İşgali’nin Söke ve Çevresinde Yarattığı Tahribat”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl 5, s. 10, Ankara, ss. 15–41

_____ (2009) “Yunanistan’ın Aydın’ı İşgali ve Bölgede Yarattığı Tahribat”, *Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, , Editör. Günver Güneş, Mehmet Başaran, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını, Aydın, s. 207–257

HAYTAOĞLU, Ercan (2009) “Milli Mücadele’de Denizli’nin Aydın Kuva-yı Milliyesi ile İlişkileri”, *Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, Editör. Günver Güneş, Mehmet Başaran Aydın Belediyesi Yayınları, , Aydın, s. 177–207

KURAN, Ercüment (1988) “Milli Mücadele’de Aydın Ve Nazilli Cephesi”, 1, *Merkez Efendi Sempozyumu*, Denizli Türk Ocağı Şubesi Yayınları, Denizli, s. 180–192

KURAT, Yuluğ Tekin (1986) “Yunanistan’ın Küçük Asya Macerası”, *Türk Yunan İlişkileri Bildirileri*, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 90–107

KÜTÜKOĞLU, Mübahat (2000) “1826 Düzenlemesinden Sonra İzmir İhtisap Muhasebeleri, 1826–1838”, *İzmir Tarihinden Kesitler*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir, s.

MEHMETEFENDİOĞLU, Ahmet (2007) “İşgal Öncesinde ve İşgalde Söke’de Güvenlik”, *Milli Mücadele’de Söke Cephesi ve Önderleri*, Editör. Günver Güneş, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Yayınları, İstanbul, s. 29–39

ORAN, Baskın (2005) “Mondros Silah Bırakışması,” *Türk Dış Politikası*, İletişim Yayınları, c. 1, İstanbul, s. 110–113

ORHONLU, Cengiz (1973) “Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları Techir’in sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler” *Belleten*, c. 37, Nu. 148, Ekim s. 485–493

ÖZKAN, Mustafa Kenan (2007) “Erbeyli Şehitler Anıtı”, *Milli Mücadele’de Germetik Cephesi Ve Önderleri*, Editör. Günver Güneş Aydın İli ve İlçeleri Eğitim ve Kültür Derneği Yayınları, İstanbul, 39–51

ŞAHİN, Emin (1993) “Birinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Vilayet-i Şarkiyeye’deki Yardım Faaliyetleri” Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Erzurum, , s. 60–62

TEKELİ ve İlkin (1996) “Aydın Cenub Mintıkası Heyet-i Merkeziyesi” *Uluslar arası İkinci Atatürk Sempozyumu*, 9–11 Eylül 1991, c. 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s. 175–176

TEPEKAYA ve Kaplan, “Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877–1923)”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s. 148–202

TURAN, Mustafa (1990) “İzmir’in İşgali’nden Önce Anadolu’da Rum Taşkınlıkları ve Tedbirler”, *Atatürk Yolu*, c. 2, Yıl. 3, s 6, ss. 349–360

UĞUR, Abdullah (2003) “Aydın Şehrinin Kuruluşu ve Gelişim Evreleri”, *A.Ü. Coğrafi Bilimler Dergisi*. c.1, 1, s. 2, Ankara, 2003, ss. 41–62

URAL, Selçuk (2002) “Yunan Mezaliminin Uluslar arası Alanda Tescili”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 790–801

YAPUCU, Olcay Pullukçuoğlu (2007) “Yunan İşgali Öncesi Aydın Sancağı’nın Sosyo Ekonomik Yapısı”, *Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, Editör. Günver Güneş, Mehmet Başaran, Aydın Belediyesi Yayınları, Aydın, 2009, s. 39

YAYIMLANMAMIŞ TEZLER

AKCAN, Erol (2005) *Milli Mücadele’de Demirci Mehmet Efe’nin Faaliyetleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya

ALÇİTEPE, Mehmet Ali Galip (1990) *Batı Anadolu Bölgesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya

AKKOYUN, Turan (1988) *İstiklal Savaşı’nda Aydın Kuva-yı Milliyesi*, DEÜ. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir

CURA, Bilal, (2004) *Demirci Mehmet Efe’nin Kuva-yı Milliye Dönemi Faaliyetleri*, DEÜ. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir

GÜLCAN, Oğuz (2007) *Batı Anadolu’da Kuva-yı Milliye’nin oluşumu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara

GÜZEL, Hasan, (1998) *Hasan Güzel, Konya’da Milli Mücadele’yi Destekleyen Din Adamları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜTİTE, Ankara

SARİBEY, Aysun (2006), *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aydın'da Yönetim*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın

ÖZDEMİR, Mustafa (2005) *Aydın Vilayet Salnamesi ve Tahlili (H. 1306- M. 1888)*, Fırat Üniversitesi Fen- Edebiyat Fak. Tarih Bölümü Yayınlanmamış Lisans Bitirme Tezi

ÖZKES, Sevilay (1992) *Mihail Rodas'ın Anıları ve Önemi*, DEÜ. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir

TEKİN, Saadet (1997) *Tanzimattan Cumhuriyete Nazilli*, DEÜ, Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir

TOZDUMAN, Arzu (1992) *Aydın Güzelhisari'nin Sosyal ve İktisadi Durumu*, İ.Ü. SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

GAZETELER

Ahenk, 17 Mayıs 1919, 29 Mayıs 1335, 30 Mayıs 1335

ALKIN, R, "Milli Mücadelede İzmir", *Yeni Sabah*, 1 İlkteşrin 1939- 6 İlkânun 1939

SONYEL, R. Salahi, "İngiliz Belgelerine Göre Anadolu Yanıyor", *Cumhuriyet*, 28 Eylül 1992

DANIŞ, N. Sadullah, "Oğlunun, Kardeşinin, Yaşayan Zeybeklerin Anlattıklarına göre Demirci Efe", *Demokrat İzmir Gazetesi*, Kasım 1970.

ANSİKLOPEDİLER

İslam Ansiklopedisi, "Aydın" c.4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991

İslam Ansiklopedisi, " Kıptiler " c. 6, MEB. Yayınları, İstanbul, 1999

EKLER

EK- 1

Aydın Mahalle ve Köylerinde Yunan Askerleri ve Yerli Rum Çetelerinin
Yapmış Oldukları Hasar ve Zayıyat

Mahalleler	Yakılan Ev	Yakılan Dükkan ve Mağazalar
Kubbeli Mescid	-	17
Saray İçi	-	3
Çıksorut	250	200
(Okunamadı)	150	8
Meşrutiyet	-	-
Kutb-ı Ala	-	15
Kozdibi	-	1
Torbacı	-	20
Orta	150	60
Karacaahmet	300	350
Kaynak	-	16
Yarbaşı İslam	10	15
Hasan Efendi	-	-
Köprülü	-	-
Ramazan Paşa	212	50
Cuma	580	40
Debbağlı	60	200
Terziler	200	125
Balcılar	-	60
Cemalettin	-	15
Hisar	-	-

Kaynak: Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi İzmir, Aydın, Manisa, Denizli (1919-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s. 464, Ek. 31, Yukarıdaki İstatistik için eksiksiz değerlendirme için bk. Günver Güneş, “ Yunanistan’ın Aydın’ı İşgali ve Bölgede Yarattığı Tahribat”, *Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, Editör. Günver Güneş, Mehmet Başaran, Aydın Belediyesi Yayınları, Aydın, 2009, s. 254

EK-2
Aydın Mahallerinde Yunanlılar ve Yerli Rumların Mezalimi ve Yarattığı
Sonuçlar

Mahalleler	Ölü	Yaralı	Kayıp	Tecavüze Uğrayan
Kubbeli Mescid			250	
Saray İçi		1	300	
Çıksorut	90	24	600	37
(Okunamadı)	35	15	70	12
Meşrutiyet	1	2	200	-
Kutb-1 Ala	7	3	200	2
Kozdibi	15	3	300	-
Torbacı	10	1	50	5
Orta	40	15	70	20
Karacaahmet	25	6	120	12
Hamidiye	5	-	-	-
Kaynak	10	-	50	5
Yarbaşı İslam	1	-	50	5
Hasan Efendi	-	-	100	-
Köprülü	7	9	50	-
Ramazan Paşa	112	17	80	35
Cuma	152	15	500	15
Debbağlı	22	-	60	5
Terziler	2	-	80	2
Balcılar	10	-	150	-
Cemalettin	21	13	50	
Paşa	7	-	60	-
Hisar	10	20	70	45

EK- 3

Aydın ve Çevresindeki Köylerde Yunanlılar ve Yerli Rumların neden Olduğu Yangınların Yarattığı Tahrikler

Köy ve Kasaba	Yanan hane	Dükkân-Mağaza
İnebad Nahiyesi Karaağaçlı Köyü	-	-
Reisköy	109	4
Asi Kürtler	-	-
Gümüşköy	70	9
Hıdırbeyli	350	9
Üzümlü	90	-
Germencik Nahiyesi	821	70
Erbeyli	150	7
Elengüllü	85	2
Ömerbeyli	120	6
Kuyupınar	250	3
Beyköy	67	4
Kızılcaköy	130	-
Abdallar	-	-
Çıksorut Köyü	35	4
Karahabibler	37	-
Baltaköy	31	-
Göhlisar	-	-
Sıralılar	-	-
Çine Savran	54	-
Aydın Tepecik	Meçhul	-
Aydın Yeniköy	28	-
Çine eski Çiftlik	5	-
Hacı Ali Obası	180	10
Sırteke	200	9
Işıklı	80	-
Şevketiye	-	-

Kaynak: Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi İzmir, Aydın, Manisa, Denizli (1919-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s. 464, Ek. 31, Yukarıdaki İstatistik için eksiksiz değerlendirme için bk. Günver Güneş, “ Yunanistan’ın Aydın’ı İşgali ve Bölgede Yarattığı Tahribat”, *Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*”, Editör. Günver Güneş, Mehmet Başaran, Aydın Belediyesi Yayınları, Aydın, 2009, s. 254

EK- 4

Aydın ve Çevresindeki Köy ve Kasabalarda Yunanlıların ve Yerli Rumların Sebep Olduğu Mezalimin Sonuçları

Köy ve Kasaba	Ölüm	Yaralanma	Kayıp	Tecavüz
İneabad Nahiyesi Karaağaçlı Köyü	8	5	27	6
Reisköy	15	9	18	7
Asi Kürtler	9	3	-	4
Gümüşköy	10	7	4	5
Hıdırbeyli	165	82	58	32
Üzümlü	6	3	5	7
Germencik Nahiyesi	67	25	43	12
Erbeyli	59	19	88	26
Elengüllü	7	2	9	4
Ömerbeyli	23	12	8	1
Kuyupınar	25	8	17	1
Beyköy	6	13	9	8
Kızılcaköy	47	23	36	9
Abdallar	20	8	6	5
Çıksorut Köyü	8	4	8	6
Karahabibler	1	-	-	-
Baltaköy	3	2	-	2
Göhlisar	5	2	-	2
Sıralılar	-	-	-	-
Çine Savran	-	-	-	-
Aydın Tepecik	6	-	-	-
Aydın Yeniköy	-	-	-	-
Çine Eski Çiftlik	-	-	-	-
Hacı Ali Obası	22	13	17	4
Sırteke	27	14	8	7
Işıklı	35	23	5	18
Şevketiye	26	15	8	12

Kaynak: Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi İzmir, Aydın, Manisa, Denizli (1919-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s. 464, Ek. 31, Yukarıdaki İstatistik için eksiksiz değerlendirme için bk. Günver Güneş, “ Yunanistan’ın Aydın’ı İşgali ve Bölgede Yarattığı Tahribat”, *Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*”, Editör. Günver Güneş, Mehmet Başaran, Aydın Belediyesi Yayınları, Aydın, 2009, s. 254

613/5

کتابخانه عمومی
کتابخانه و اسناد
۵۴۱
۲۰۸۰

کتابخانه عمومی کمالی

قسم اقدم
۱۸ قریب اول ۵۴۱ تاریخ و ۶۴۱ نوروزی تذکره عواری ہوید۔
ایہہ جاہیہ ورتا قیز قرده سیکے حمایہ اطفال عینی ساقیانہ نہ قبولہ تقابله مرزبوره لولک الی ایہہ مصافی قاریوںک ازید وطلبہ
وایام وارایند معاونت هیتی فرزندہ مودوع اتخردہہ افواج وارایلا رجاسہ دز سرہ حالکے اولیسی لایجید وقور بسیم حیات ۵۴۱
کودریوں تا موریت عداریہ نورای ایہہ ۵۴۱ نوروزی تذکرہ وہ دند ہونک الی ایہہ مصافی اولانہ اولوز بقورہ ایک ہمسایا
نوروزی برہہ سہوا درتہ ہولہ اکونہ کلانہ ہونک الی ایہہ مصافی اولانہ بقورہ ایک یدی نور القسہ سنا عوسہ ناشرہ
اول بقندہ کہندہ تقصیرہ سنا اولوز بقورہ ایک تیسہ ایک عوسہ اولوز تقسیم تقبہہ سندی تقابندہ ۵۴۱ تذکرہ تیسیم
رجاسہ سارعت تقبہہ اولقندہ ایساج اولوز ہاہہ عوسہ مدلہ اولوز۔ ۵۴۱

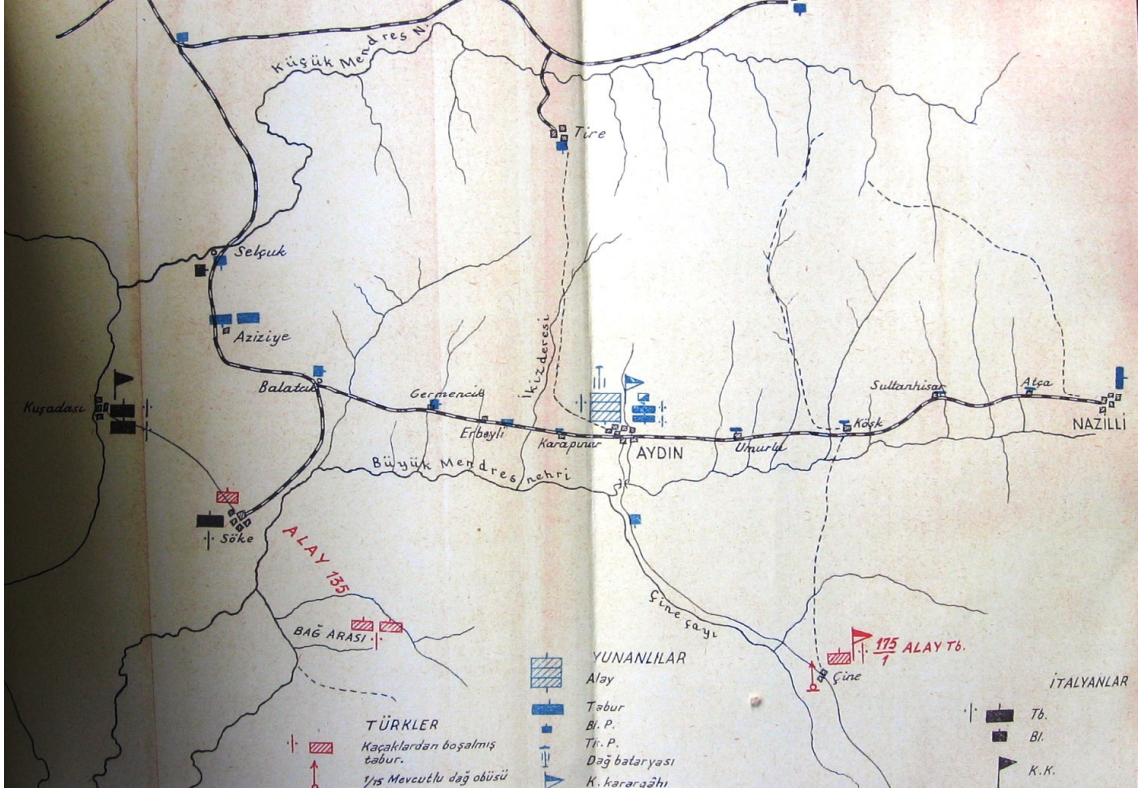
کتابخانه عمومی کمالی

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
تاریخ و ثبت
۱۳۳۳
۱۳۳۳

۱۵۳-۱
۲۵

کتابخانه عمومی کمالی
۵۴۱
۲۰۸۰

KIZILAY ARŞ. KN.613 BN.5: İzmir ve Aydın felaketzedeleri için müsamere hakkında bir yazı.

Milli Mücadele'nin Başlarında Aydın Sancağı'nda Yunan İşgal Sahası. (Kaynak: M. Şefik Aker)

EK- 11

57. Tümen Kumandanı Albay Mehmet Şefik Aker

EK- 12

Milli Mücadele Kahramanı Yörük Ali Efe

EK- 13

Demirci Mehmet Efe

ÖZGEÇMİŞ

1984 yılında Aydın'da doğdum. İlköğretim ve lise eğitimimi Aydın'da tamamladım. 2002 Yılında Eskişehir Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü kazandım. 2006 Yılında bu okuldan mezun oldum. 2006 yılında Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans öğretimine başladım. Ders aşamasını tamamlayarak 2 yıl içerisinde tezin son halini vermeye çalıştım.